KARL GUSTAV JUNG

AION

ODBRANA DELA K. G. JUNGA
1 - 5

Napomena izdavača

Osećam duboku obavezu da povodom prvog izdanja dela "Aion" K. G. Junga u nas izrazim najveću zahvalnost ličnostima koje su pomogle da do objavljivanja ove knjige dođe. Najveću zahvalnost dugujem g-đi Zazi Stefanović-Camenzind, analitičaru jungovske orijentacije iz Ciriha, koja mi je u vezi sa predvođenjem ključnih pojmova Jungove dubinske psihologije pružala bezrezervnu podršku kako svojim savetima tako i upućivanjem na bitne knjige Jungovih sledbenika; istu vrstu zahvalnosti dugujem i g-nu Renosu Papadopulosu, jungovskom analitičaru iz Londona. Posebno se zahvaljujem g-nu Vladeti Jerotiću na nesebičnoj podršci ovom prevodilačkom i izdavačkom poduhvatu. Last but not least - izuzetnu zahvalnost dugujem mome suprugu Zvonimiru Kostiću, bez čije se moralne podrške i izuzetne stručne pomoći ova knjiga ne bi pojavila niti bi ogromna erudicija K. G. Junga bila adekvatno prenesena.

Dubravka Opačić - Kostić

Redaktura teksta
Dubravka Opačić - Kostić

Slika na naslovnoj strani:
Mitraistički bog vremena Aion
(Rimski period, 2 - 3. vek n. e.)

Izdaje
SPIA "ATOS"

Lektura i korektura
Lektorsko-korektorsko odeljenje SPIA "ATOS"

Kompjuterska priprema
Radiša Tadić

Štampa
S. Z. R.
Zuhra Simić

Karl Gustav Jung

AION

Preveo s originala
Zlatko Krasni

"ATOS"
Beograd
1996.

SADRŽAJ

Predgovor 7

I Ja 11

II Senka 16

III Sizigija: Anima i Animus 19

IV Sopstvo 31

V Hristos, simbol Sopstva.. 44

VI Znak ribe 73

VII Nostradamusovo proročanstv.. 89

VIII O istorijskom značenju ribe 95

IX Ambivalentnost simbola ribe 107

X Riba u alhemiji 114

1. Meduza..114

2. Riba 123

3. Katarski simbol ribe 130

XI Alhemističko tumačenje ribe 137

XII Opšte o psihologiji hrišćansko - alhemističke simbolike 152

XIII. Gnostički simboli Sopstva..163

XIV Struktura i dinamika Sopstva 194

XV Završna reč 233

PREDGOVOR

U ovom tomu VIII Psiholoških razmatranja objavljujem dva rada koji uprkos unutrašnjoj i spoljašnjoj različitosti idu zajedno u meri u kojoj obrađuju veliku temu ove knjige, i to ideju eona (grč. aion). Dok prilog moje saradnice dr phil. Mari-Luiz fon Franc (Marie-Louise von Franz) analizom *Passio Perpetuae* prikazuje psihološki prelaz antike u hrišćanstvo, moje istraživanje nastoji da na osnovu hrišćanskih, gnostičkih i alhemijskih simbola Sopstva osvetli promenu psihičke situacije unutar "hrišćanskog eona". Hrišćanska tradicija nije od svog početka najpre prožeta samo persijsko-judejskom mišlju o ograničenosti vremena, već je ispunjena i slutnjom jednog, u izvesnom smislu enantiodromskog, preokretanja dominanti. Mislim time na dilemu Hristos - Antihrist. Većina istorijskih spekulacija o vremenskim prilikama i određivanju vremena bila je, kako pokazuje sama Apokalipsa, oduvek pod uticajem astroloških predstava. Otuda je sasvim prirodno što težište mog razmatranja stavljam na simbol Rîbã, budući da eon piscesa obrazuje sinhronističku propratnu pojavu hrišćanskog razvoja duha tokom dve hiljade godina. U ovom razdoblju lik antroposa ("Sina čovečijeg") nije samo sve više simbolički amplifikovan i time prihvaćen u psihološkom smislu, već je sa sobom doneo i promene ljudskog shvatanja koje su anticipirane već očekivanjem Antihrista u starim rukopisima. Smeštajući, naime, Antihristovo pojavljivanje u poslednje vreme ti rukopisi nam daju za pravo da govorimo o "hrišćanskom eonu" za koji se pretpostavlja da će završiti parusijom. Izgleda da se ovo očekivanje podudara s astrološkom predstavom o velikom mesecu Rîbã.

Povod za moju nameru da pokrenem ova istorijska pitanja predstavljala je okolnost što arhetipska predstava celovitosti koja se tako često javlja u proizvodima nesvesnog ima svoje predznake u istoriji. Oni su već rano poistovećeni sa likom Hrista, kao što sam na primer opširno pokazao u mojoj knjizi "Psihologija i alhemija". Zahtev da se bavim razmatranjem odnosa između tradicionalnog lika Hrista i prirodnih simbola celovitosti to jest Sopstva, toliko često mi je predočavan od strane moje publike da sam napokon doneo odluku da se latim tog zadatka. S obzirom na neobične teškoće koje prate takav jedan poduhvat, ta odluka mi nije pala lako, jer bi za ovladavanje svim preprekama i mogućnostima zabluda bilo potrebno znanje i promišljenosti kakvim ja, nažalost, raspolažem tek u ograničenom obimu. Kada je reč o mojim posmatranjima empirijskog, iskustvenog materijala, tu sam manje-više siguran, ali vodim, kako verujem, dovoljno računa o smelosti da svedočenje istorije uvrstim u svoja posmatranja. Osim toga, verujem da znam i kakvu odgovornost preuzimam na sebe time što, nastavljajući u izvesnoj meri istorijski proces recepcije, mnogim simboličkim amplifikacijama lika Hrista dodajem još jednu, psihološku, ili što, kako bi moglo da izgleda, čak redukujem simbol Hrista na psihičku sliku celovitosti. Ali neka moj čitalac nikada ne zaboravi da ja ovde ne ispovedam nikakvu veru, niti pišem ikakve tendenciozne spise, nego razmišljam o tome kako bi se neke stvari mogle shvatiti sa stanovišta moderne svesti; i to stvari koje po mom sudu zavređuju da budu shvaćene, a koje se očigledno nalaze u opasnosti da ih proguta ponor nerazumevanja i zaborava; napokon, stvari, čije bi razumevanje mnogo doprinelo da se našoj dezorijentisanosti u razumevanju sveta pomogne otkrivanjem psihičkih pozadina i osnova. Suština ovog rada obrazovala se postepeno tokom mnogih godina provedenih u bezbrojnim razgovorima sa ljudima svih starosnih doba i stepena obrazovanja; ljudima kojima je pretila opasnost da u konfuziji i iskorenjenosti našeg društva izgube svaku vezu sa smislom evropskog duhovnog razvoja i tako zapadnu u ono stanje subjektibilnosti koje čini osnovu i uzrok za utopijske masovne psihoze našeg vremena.

Pišem kao lekar i sa stanovišta lekarske odgovornosti, a ne kao ispovednik. Osim toga ne pišem ni kao naučnik, jer bih se inače mudro ušančio iza sigurnih zidina svoje specijalnosti i ne bih se zbog svog nedovoljnog istorijskog znanja izlagao kritici i time ugrožavao svoju naučnu reputaciju. Trudio sam se, istina, u meri u kojoj su mi to dozvoljavale starošću i bolešću ograničene radne sposobnosti, da moj dokazni materijal izložim što pouzdanije i da navođenjem izvora pomognem naknadnu proveru mojih rezultata. Sprovođenje moje namere teško bi bilo moguće da mi u napornom bibliotekarskom radu nisu znatno pomogle gospođa dr phil. L. Fraj-Ron (Frey-Rohn), gospođica dr phil. M. - L. fon Franc (von Franz) i gospođica dr phil. R. Šerf (Schärf). Svima njima želeo bih da ovde izrazim moju zahvalnost i priznanje za pomoć punu razumevanja. Naročito sam zahvalan gospođi Leni Hurvic - Ajzner (Lena Hurwitz - Eisner) za savesnu obradu indeksa ovog toma, kao i svima koji su mi savetom i delom pomogli prilikom kritičkog čitanja rukopisa i korektura, pri čemu ne bih želeo da zaboravim posebne zasluge moje verne sekretarice gospođice Mari - Žan Šmid (Marie - Jeanne Schmid).

Maja 1950. *K. G. Jung*

I
EGO

1 Bavljenje psihologijom nesvesnog suočilo me je sa stanjem stvari koje zahteva uvođenje novih pojmova. Jedan od tih pojmova jeste pojam *Sopstva.* Time se misli na veličinu koja ne stupa na mesto one koju sam do sada označavao pojmom Ega, već ga, štaviše, obuhvata kao nad-pojam. Pod "Egom" se podrazumeva onaj kompleksni faktor na koji se odnose svi sadržaji svesti. On u izvesnoj meri obrazuje središte polja svesti i onoliko koliko ono obuhvata empirijsku ličnost, Ego jeste subjekt svih ličnih akata svesti. Odnos jednog psihičkog sadržaja prema Egu predstavlja kriterijum njegove svesti, jer nijedan sadržaj koji nije predstavljen subjektu nije osvešćen.

2 Ovom definicijom opisan je i omeđen u prvom redu *obim subjekta.* Polju svesti se, istina, teoretski ne mogu postaviti granice, budući da je ono u stanju da se širi u neodređenom obimu. Empirijski, ono, međutim, uvek nalazi svoje granice kod područja *nepoznatog.* Ovo poslednje sastoji se od svega onoga što se ne zna, dakle onoga što ne stoji u odnosu sa Egom kao središtem polja svesti. Nepoznato se razdvaja u dve grupe objekata, i to onih koji se mogu iskusiti čulima, spoljnih, i onih koji se mogu iskusiti neposredno, a to su unutarnja stanja stvari. Prva grupa predstavlja nepoznato spoljnjeg, a druga nepoznato unutarnjeg sveta. Ovu poslednju oblast nazivamo nesvesnim.

3 Ego kao sadržaj svesti po sebi nije nikakav jednostavan, elementaran, već je kompleksan faktor koji se kao takav ne može iscrpno opisati. Kao što iz iskustva znamo, on počiva na dve, naizgled različite osnove, i to kao prvo na *somatskoj*, a kao drugo na *psihičkoj.* Somatska osnova proističe iz ukupnosti endosomatskih opažaja koji su sa svoje strane već psihičke prirode i povezani su sa Egom, te su dakle svesna. Ona počivaju na endosomatskim nadražajima, koji samo delimično prekoračuju prag svesti. Znatan deo njih protiče nesvesno, to jest podpražno. Njihovo ostajanje ispod praga svesti ne mora nužno da znači samo

fiziološko stanje, baš kao i kad je reč o psihičkom sadržaju. U datom slučaju oni mogu da postanu supraliminalni, to jest opažaji. Nema, međutim, nikakve sumnje da je veliki deo endosomatskih nadražajnih procesa sasvim izvan svesti i da u tolikoj meri poseduje elementarnu prirodu da nema nikakvog razloga da se tumači psihičkom prirodom, osim ako prihvatamo filosofsko gledište da su svi životni procesi u svakom slučaju psihički. Ovoj teško dokazivoj pretpostavci uglavnom se može zameriti što van svake mere proširuje pojam psihe i životni proces tumači smislom koji nije uvek zajamčen činjenicama. Isuviše široki pojmovi pokazuju se po pravilu kao nepodesni instrumenti, zato što su isuviše nejasni i magloviti. Zbog toga sam predložio da se pojam psihičkog primenjuje samo u onoj sferi gde se pokazalo da postoji volja koja je još u stanju da izmeni refleksivan odnosno instinktivan proces. U vezi sa tim moram čitaoca da uputim na moj ogled *"Priroda psihe"*[1] gde sam ovu definiciju psihičkog razmotrio izbliza.

4 Somatska osnova Ega sastoji se, kao što smo pokazali, od svesnih i nesvesnih faktora. Isto važi za psihičku bazu: s jedne strane Ego počiva na *ukupnom polju svesti,* a s druge na *ukupnosti nesvesnih sadržaja.* Ovi se dele u tri grupe: prvu, - privremeno podpražnu to jest onu koja se voljno može reprodukovati (pamćenje); drugu - koja se voljno ne može reprodukovati, nesvesnu; i treću - koju čine sadržaji koji uopšte nisu kadri da postanu osvešćeni. Druga grupa može da nastane spontanim prodorima podpražnih sadržaja u svest. Treća grupa je hipotetična, to jest ona je logična posledica činjenica koje su u osnovi druge grupe: ona, naime, poseduje one sadržaje koji *još nisu* prodrli u svest, odnosno koji u nju nikad neće prodreti.

5 Kad sam gore rekao da Ego *počiva* na ukupnom polju svesti nisam time mislio da se on od toga *sastoji.* Da je to slučaj onda se on uopšte ne bi mogao razlikovati od polja svesti. On je samo tačka na koju se ono odnosi, obrazložen i ograničen gore opisanim somatskim faktorom.

6 Ego se ne obazire na relativnu nepoznatost i nesvesnost svojih osnova i predstavlja faktor svesti par exellence. On je čak

empirijska tekovina individualnog postojanja. Izgleda da on u prvom redu proizilazi iz sudara somatskog faktora sa spoljnom sredinom i razvija se, kada se konstituiše kao subjekt, putem daljih sudara sa spoljašnjim, kao i sa unutarnjim svetom.

7 Uprkos nesagledivom opsegu svojih osnova, Ego nije nikada ni više ni manje od svesti uopšte. Kao faktor svesti Ego bi se, bar teoretski, mogao podrobno opisati. To, međutim, ne bi nikad bilo nešto više od slike *svesne ličnosti,* kojoj nedostaju sve subjektu nepoznate, odnosno nesvesne odlike. Ukupna slika ličnosti morala bi, međutim, da uključuje i njih. Potpuni opis ličnosti jednostavno ni teoretski nije moguć, zato što se ne može obuhvatiti nesvestan deo. On nije, kao što dovoljno pokazuje iskustvo, ni u kom slučaju nevažan; naprotiv, često su upravo odlučujući kvaliteti nesvesni i može ih posmatrati samo okolina, odnosno moraju se čak često ispitivati s naporom i kroz ukazivanje pomoći.

8 Ukupni fenomen ličnosti očigledno se, dakle, ne poklapa sa Egom, odnosno sa svesnom ličnošću, već obrazuje veličinu koja se mora razlikovati od Ega. Takva (nužnost) nastaje, naravno, samo za psihologiju koja se bavi razmatranjem činjenice nesvesnog. Za nju je, međutim, jedno takvo razlikovanje od najveće važnosti. Čak i za pravnu praksu je od izvesnog značaja da li su psihička stanja stvari svesna ili nesvesna, na primer prilikom procenjivanja uračunljivosti.

9 Zato sam predložio da se postojeća ukupna ličnost koja se, međutim, ne može potpuno obuhvatiti, označi pojmom *Sopstva.* Ego je po definiciji podređen Sopstvu, i odnosi se prema njemu kao deo prema celini. Ego u opsegu polja svesti poseduje - kako se kaže - *slobodu volje.* Pod ovim pojmom ne podrazumevam ništa filosofsko, već mislim na opšte poznatu psihološku činjenicu takozvanog slobodnog izbora, odnosno subjektivnog osećanja slobode. Ali pošto naša sloboda volje nailazi na prepreke okoline, to i njene granice nastaju izvan polja svesti, u subjektivnom unutarnjem svetu, to jest tamo gde ona dolazi u konflikt sa činjenicama Sopstva. U meri u kojoj nam se spoljašnje okolnosti događaju i u kojoj nas ograničavaju, tako se i

Sopstvo ponaša prema Egu kao *objektivna datost,* koju sloboda naše volje ne može tek tako da izmeni. Čak je poznata činjenica da Ego ne samo što ne može da uradi ništa protiv Sopstva, već u datom slučaju biva asimilovan i menja se u velikoj meri putem nesvesnih delova ličnosti koji se razvijaju.

10 U prirodi je stvari da se o Egu ne može dati drugačiji uopšten opis do formalan. Svaki drugi pristup morao bi da vodi računa o *individualnosti,* koja prianja uz Ego kao njegova glavna osobina. Iako brojni elementi od kojih se sastoji ovaj kompleksan faktor jesu po sebi svuda isti, oni ipak, što se tiče njihove jasnosti, njihove emocionalne obojenosti i njihovog obima, do beskonačnosti variraju. Rezultat njihovog sklopa, a to je Ego, jeste, dakle, u meri u kojoj se to uopšte može utvrditi, individualan i jedinstven, i zadržava svoj identitet do izvesne tačke. Njegova trajnost je relativna, budući da u određenim slučajevima mogu nastupiti dubokosežni preobražaji ličnosti. Takve izmene nisu ni u kom slučaju uvek patološke, one takođe mogu biti uslovljene razvojem i otud pripadaju širokom dijapazonu normalnog.

11 Kao tačka na koju se odnosi polje svesti, Ego jeste subjekt svih *rezultata prilagođavanja,* onoliko koliko ih je uopšte sprovela volja. U ekonomiji duše Ego stoga igra važnu ulogu. Njegov položaj je tu toliko važan i značajan da predrasuda po kojoj Ego predstavlja središte ličnosti, ili po kojoj je polje svesti psiha uopšte, nije bez razloga. Ako i ne uzmemo u obzir nagoveštaje kod **Lajbnica (Leibniz), Kanta (Kant), Šelinga (Schelling)**, i **Šopenhauera (Schopenhauer)** i filosofskih skica **Karusa (Carus)** i **fon Hartmana (von Hartmann),** tek novija psihologija je ta koja je nakon kraja 19. veka svojim induktivnom metodom otkrila osnove svesti i empirijski dokazala postojanje jedne psihe izvan svesti. Ovim otkrićem se do tada apsolutni položaj Ega relativizovao, to jest, on je doduše zadržao svoju osobinu središta polja svesti, ali je doveden u pitanje kao središte ličnosti. On u njoj, istina, učestvuje, ali on nije celina. Jednostavno, kao što sam već napomenuo, nemoguće je proceniti koliko je njegov udeo veliki ili mali, ili drugim rečima, koliko je on slobodan ili zavisan od uslova psihe izvan svesti. Možemo

samo reći da je njegova sloboda ograničena i da je njegova zavisnost, često u odlučujućem pogledu, dokazana. Po mom iskustvu dobro je ako se ne potcenjuje zavisnost od nesvesnog. Naravno, to nije potrebno reći onima koji precenjuju značaj nesvesnog. Izvestan kriterijum za pravu meru daju psihičke posledice jedne netačne procene, na šta ćemo se kasnije još vratiti.

12 U prethodnom izlaganju smo, sa stanovišta psihologije svesti, podelili nesvesno na tri grupe; sa stanovišta psihologije ličnosti nastaje, međutim, dvostruka podela, i to na psihu van svesti čije sadržaje označavamo kao *lične,* i na onu čije sadržaje označavamo kao *ne-lične,* odnosno *kolektivne.* Prva grupa se tiče sadržaja koji predstavljaju integralne sastavne delove individualne ličnosti i mogu stoga da isto tako budu i svesni; druga grupa, pak, tvori nešto nalik na jednu opšte prisutnu, nepromenljivu i svukud identičnu *odliku ili osnovu psihe per se.* Ova rečenica ne predstavlja, naravno, ništa više od hipoteze na koju smo, međutim, prisiljeni osobenošću iskustvenog materijala, a da ne govorimo o visokoj verovatnoći da u osnovi opšte sličnosti psihičkih procesa kod svih individua mora da postoji jedna isto tako opšta i stoga ne-lična zakonomernost, i to tačno onako kao što instinkt koji se manifestuje kod određene individue predstavlja samo delimično ispoljavanje instiktivne osnove zajedničke svim ljudima.

II

SENKA

13 Sadržaji lično nesvesnog jesu tekovine individualnog života, dok sadržaji kolektivno nesvesnog uvek i a priori predstavljaju *arhetipove*. Odnos ovih poslednjih prema instinktima već sam obradio na drugom mestu[1] Među arhetipovima, empirijski su najjasnije ocrtani oni koji najčešće i najintenzivnije utiču na Ego, odnosno ometaju ga. To su *Senka, Anima i Animus*[2]. Iskustvu najpristupačnija figura jeste Senka, jer se njena priroda može u velikoj meri dokučiti iz sadržaja lično nesvesnog. Izuzetak od ovog pravila predstavljaju samo oni ređi slučajevi kada su pozitivni kvaliteti ličnosti potisnuti i Ego usled toga igra suštinski negativnu, to jest nepovoljnu ulogu.

14 Senka je moralni problem koji izaziva celinu Ego-ličnosti, jer niko nije u stanju da postane svestan Senke bez značajnog utroška moralne odlučnosti. Prilikom ovog ostvarenja reč je samo o tome da se prizna kako mračni aspekti ličnosti zaista postoje. Ovaj čin je neophodan uslov za svaku vrstu samospoznaje i zato po pravilu nailazi na značajan otpor. Uistinu, samospoznaja, kao psihoterapeutska mera, često zahteva tegoban rad koji se može odužiti.

15 Podrobnije ispitivanje mračnih odlika odnosno nižih vrednosti koje obrazuju Senku, pokazuje da one poseduju emocionalnu prirodu, odnosno izvesnu autonomnost i da su prema tome *opsesivne* ili - bolje rečeno - *prisilne* vrste. Emocija nije, naime, nikakva delatnost, pojedinca već zbivanje koje ti se događa. Afekti se po pravilu događaju na mestima najmanje prilagođenosti i istovremeno otkrivaju razlog smanjene prilagođenosti, to jest izvestan stepen inferiornosti i postojanje određenog nižeg nivoa ličnosti. Na ovoj dubljoj ravni sa njenim teško ili nimalo kontrolisanim emocijama čovek se ponaša više ili manje kao primitivac koji nije samo bezvoljna žrtva svojih afekata, već uz to poseduje i značajnu nesposobnost moralnog prosuđivanja.

16 I dok se Senka uvidom i dobrom voljom može donekle asimilovati u svesnu ličnost, postoje, međutim, kako iskustvo pokazuje, izvesne crte koje moralnoj kontroli pružaju tvrdoglav otpor i izgledaju kao da se na njih uopšte ne može uticati. Ovi otpori su po pravilu vezani za *projekcije* koje se kao takve ne prepoznaju i čija spoznaja znači moralni rezultat koji prevazilazi uobičajenu meru. Dok se crte, karakteristične za Senku, mogu bez prevelikog truda prepoznati kao osobine koje pripadaju ličnosti, u ovom slučaju i uvid i volja uzaludni su, zato što se, van svake moguće sumnje, čini da uzrok emociji leži u *drugoj osobi.* Bez obzira na to koliko neutralnom posmatraču može izgledati da se radi o projekcijama, slaba je nada da će to uvideti i sam subjekt. On mora biti uveren da baca veoma dugu senku, da bi bio voljan da emocionalno naglašene projekcije odvoji od njihovog objekta.

17 Pretpostavimo samo da kod izvesne individue ne postoji nikakva sklonost da uvidi kako je reč o njegovim projekcijama. U tom slučaju činilac koji obrazuje projekciju ima punu slobodu i može, ako uopšte poseduje neki cilj, da je ostvaruje, odnosno da izazove stanje karakteristično za njegovu delatnost. Ono što projektuje nije, kao što znamo, svesni subjekt, već nesvesno. *Zbog toga se kaže da se projekcije zatiču, a ne prave.* Cilj projekcije jeste *izolovanje subjekta* u odnosu na njegovo okruženje, stoga što umesto pravog odnosa prema njemu sada postoji samo iluzoran odnos. Projekcije preobražavaju sredinu u vlastito, ali subjektu nepoznato lice. One zato u krajnjoj liniji vode ka autoerotskom ili autističkom stanju u kome se sanja jedan svet čija stvarnost, međutim, ostaje nedostižna. "Sentiment d'incomplétude" koji iz toga proizilazi i još gore osećanje sterilnosti objašnjavaju se onda putem projekcije kao zlonamernost sredine i uz pomoć ovoga circulus vitiosus-a izolovanost se povećava. Što se više projekcija stavlja između subjekta i sredine, utoliko je teže za Ego da prozre svoje iluzije. Jedan četrdesetpetogodišnji pacijent koji je od svoje dvadesete godine patio iz neuroze i zbog nje bio potpuno isključen iz sveta rekao mi je: "Nikako sebi ne mogu da priznam da sam potrošio dvadesetpet najboljih godina svoga života!"

18 Često je tragično videti na kako besmislen način čovek sebi i drugima upropašćuje život, ali ni za šta na svetu ne može da uvidi u kojoj meri čitava tragedija proizilazi iz njega samog i da je on taj koji je uvek iznova hrani i održava. Istina, to ne radi njegova svest, jer ona se žali i proklinje neveran svet koji se sve više povlači u daljinu. Naprotiv, jedan nesvesni faktor je taj koji prede iluzije oko sveta i njega samog. Ovo predivo uistinu želi da napravi čauru u kojoj će na kraju subjekt biti zatvoren.

19 Moglo bi se sada lako pretpostaviti da projekcije koje se veoma teško ili u početku nikako ne mogu rastočiti takođe pripadaju oblasti Senke, dakle negativnoj strani vlastite ličnosti. Od izvesne tačke, međutim, ova pretpostavka nije više moguća, jer simboli koji se tada javljaju ne ukazuju na isti rod, već na suprotan, kod muškarca na ženu i vice versa. Kao izvor projekcija ne figurira, dakle, više Senka, koja uvek - odgovara polu subjekta - već Senka suprotnog pola. Ovde nailazimo na Animusa kod žene i na Animu kod muškarca - na dva arhetipa koji jedan drugom odgovaraju, a čija autonomnost i nesvesnost objašnjavaju tvrdoglavost njihovih projekcija. Senka, istina, nije ništa manje poznat motiv u mitologiji, ali s obzirom da najpre i u prvom redu predstavlja lično nesvesno i zato u pogledu svojih sadržaja lako dopire u svest, ona se upravo svojom lakšom providnošću i mogućnošću ostvarivanja razlikuje od Animusa i Anime, koji se od svesti nalaze mnogo dalje i zato se pod uobičajenim okolnostima mogu uvideti tek retko ili nikada. Senka se uz pomoć izvesne samokritike lako može prozreti - u meri u kojoj je ona lične prirode. Ali tamo gde se postavlja kao arhetip, nailazimo na iste teškoće kao i kod Animusa i Anime; drugim rečima iskazana, za čoveka spoznaja relativnog zla njegove prirode ostaje u oblasti mogućnosti, ali je pogledati u oči apsolutnom zlu - koliko retko toliko i potresno iskustvo.

III

SIZIGIJA: ANIMA I ANIMUS

20 Šta je, dakle, ovaj projektujući faktor? Istok ga zove "Prelja"[1] ili Maja, plesačica koja stvara iluziju. Da nam već odavno nije poznato iz simbolike snova, ovo istočnjačko tumačenje bi nas navelo na pravi trag: ono što obmotava, obavija se i guta, ukazuje neizbežno na *majku*[2], to jest na odnos sina prema pravoj majci, prema njenom imagu i prema ženi koja treba da mu postane majka. Njegov eros je pasivan kao kod deteta: on se nada da će biti uhvaćen, usisan, obmotan i progutan. On na izvestan način traži zaštitnički, hraniteljski, začarani krug majke, ono svake brige lišeno stanje odojčeta kada sredina dolazi njemu i čak mu nameće sreću. Otuda nije nikakvo čudo što gubi stvarni svet.

21 Ukoliko se ovo stanje dramatizuje, što nesvesno po pravilu radi, onda ćemo na psihološkoj pozornici videti čoveka koji živi unazad, koji traži svoje detinjstvo i svoju majku, a beži od zlog, hladnog sveta koji, kako mu se čini, ne želi da ga razume. Neretko ćemo pored sinčića videti i majku kojoj, izgleda, nije ni najmanje stalo da pusti sina da postane muškarac, i koja neumorno brižno i požrtvovano ne propušta ništa što bi sina moglo da spreči da postane muškarac i da se oženi. Vidimo tajni dosluh između majke i sina i kako jedno drugom pomažu da prevare život.

22 Gde je tu krivica? Je li kriva majka, ili sin? Verovatno su krivi oboje. Neispunjenu čežnju sina za životom i svetom valja uzeti ozbiljno. On bi hteo da dotakne stvarno, da zagrli zemlju i da oplodi brazdu sveta. Ali on preduzima samo nestrpljive zalete, jer tajna uspomena na to da se svet i sreća mogu dobiti i na poklon - i to od majke - parališe njegovu udarnu snagu kao i njegovu izdržljivost. Deo sveta na koji on, kao i svaki drugi čovek, uvek iznova nailazi, nije nikad onaj pravi, jer on mu se ne predaje, nije predusretljiv, ponaša se kruto, želi da bude osvojen i potčinjava se jedino snazi. On zahteva od muškarca muškost, njegov žar i pre

svega njegovu hrabrost i odlučnost, od kojih može da zavisi i čitava njegova sudbina. Za tako nešto bio bi mu potreban jedan neveran eros, koji može da zaboravi majku i nanese samom sebi bol tako što napušta prvu ljubavnicu svoga života. Predviđajući ovu gadnu smelost, majka ga je brižljivo učila vrlini vernosti, predavanja, lojalnosti, da bi ga sačuvala od pretećeg moralnog sunovrata koji je povezan sa stavljanjem života na kocku. Tu lekciju on je isuviše dobro naučio i ostaje veran majci, što može postati njena najveća briga (ako se, a na primer, on njoj u čast pokaže kao homoseksualac), ali istovremeno će to predstavljati njeno nesvesno, mitsko zadovoljenje. Jer ovim odnosom ispunjava se koliko onaj drevni toliko i veoma sveti arhetip svadbe majke i sina. Šta, napokon, ima da ponudi banalna stvarnost sa svojim opštinama, mesečnim platama, kirijama i slično, što bi bila protivteža onim mističnim vatrometima Hierosgamosa, onoj zvezdanoj ženi za kojom ide zmaj, i onim pobožnim neizvesnostima koje okružuju svadbu Jagnjeta?

23 Na ovom stepenu mita koji verovatno najbolje odražava suštinu kolektivnog nesvesnog, majka je i stara i mlada, Demetra i Persefona, a sin je suprug i uspavano odojče istovremeno; stanje neopisive ispunjenosti kome nesavršenosti stvarnog života, napori i muke prilagođavanja i patnja zbog mnogostrukih razočaranja u stvarnost ne mogu, naravno, ni iz daleka da konkurišu.

24 Faktor koji obrazuje projekciju u slučaju sina istovetan je sa *imagom - majke* i ta predstava se stoga smatra pravom majkom. Projekcija se može rastvoriti samo ako on uvidi da u njegovom duševnom području postoji imago majke, i to ne samo nje već i ćerke, sestre i ljubavnice, nebeske boginje i htonske veštice, jedna svuda prisutna predstava koja ne stari, i da je svaka majka i svaka ljubavnica nosilac i ostvaritelj ovog opasnog odraza koji najdublje pripada suštini muškarca. Ona, ta opasna predstava Žene, njemu pripada. Ona predstavlja tu opasnost koje on, života samoga radi, ponekad mora da se odrekne; ona je neophodna kompenzacija za smelosti, napore, žrtve - što se sve završava razočaranjem; ona je uteha za svu gorčinu života, a istovremeno, uz sve to, ona je velika zavodnica koja stvara iluzije o istom tom

životu, i to ne samo u pogledu njegovih razumnih i korisnih aspekata, već i kad je reč o strašnim paradoksima i dvosmislenostima, u kojima stoje u ravnoteži dobro i zlo, uspeh i propast, nada i očajanje. Kao njegova najveća opasnost, ona od muškarca traži najviše i ako on to poseduje, ona će to i dobiti.

25 Ova *predstava* je "gospodarica duša" kako je nazvao **Špiteler (Spitteler).** Ja sam predložio termin *Anima*, jer bi time trebalo da se označi nešto specifično, za šta je izraz "duša" isuviše uopšten i nejasan. Stanje stvari koje se podrazumeva pod pojmom Anime jeste krajnje dramatičan sadržaj nesvesnog. On se može opisati racionalnim, naučnim jezikom koji, međutim, ni iz daleka ne izražava njegovo živo biće. Stoga svesno i namerno radije koristim mitološki i dramatizujući način predočavanja i izražavanja, zato što on u pogledu na ovaj predmet, a to su živi, duševni procesi, nije samo mnogo izražajniji, već je i tačniji od apstraktnog naučnog jezika koji često koketira sa mišlju da se njegovi pojmovi jednog lepog dana zamene algebarskim jednačinama.

26 Faktor koji obrazuje projekciju jeste Anima, odnosno nesvesno koje je zastupljeno Animom. Tamo gde se pojavljuje u snovima, vizijama i fantazijama - ona nastupa *personifikovano* i time stavlja na znanje da faktor na kome se zasniva poseduje sve izrazite osobine jednog ženskog bića[3)]. Ona nije nikakav izum svesti, već spontani proizvod nesvesnog; ona, osim toga, nije nikakva rezervna figura za majku, već po, svemu sudeći, izgleda da one numinozne osobine koje imago - majke čine tako uticajnim i opasnim, potiču iz kolektivnog arhetipa Anime koja se u svakom muškom detetu iznova utelovljuje.

27 Budući da je Anima arhetip koji se javlja kod muškarca, ostaje da se pretpostavi da i kod žene mora biti zastupljen ekvivalent, jer kao što je muškarac kompenzovan ženskim, tako je i žena kompenzovana muškim. Ovim razmišljanjem ne bih, međutim, želeo da stvorim privid kao da su ovi kompenzacioni odnosi proizvod neke moje dedukcije. Naprotiv, bilo je potrebno veoma mnogo detaljnih iskustava da bi se suština Anime i Animusa shvatila empirijski. Prema tome, sve što imamo da kažemo o ovim arhetipovima može se činjenicama ili dokazati ili barem

učiniti verovatnim. Pritom sam sasvim svestan da je reč o pionirskom poslu koji se mora zadovoljiti sebi svojstvenom privremenošću.

28 Kao što je prvi nosilac faktora koji obrazuje projekciju za sina, po svemu sudeći, majka, tako je to za ćerku *otac*. Praktično iskustvo u pogledu takvih odnosa sastoji se od brojnih individualnih slučajeva koji predstavljaju sve moguće varijante osnovne teme. Zgusnuti opis ovih odnosa ne može otud biti drugačiji nego shematski.

29 Žena je kompenzovana muškim elementom, zato njeno nesvesno ima takoreći muški predznak. U poređenju sa muškarcem to predstavlja značajnu razliku. S obzirom na takvo stanje stvari, faktor koji obrazuje projekciju kod žene označio sam kao *Animus*. Ova reč znači razum ili duh. Kao što Anima odgovara majčinskom Erosu, tako i Animus odgovara očinskom Logosu. Daleko sam od toga da ovom paru intuitivnih pojmova želim da dam isuviše specifičnu definiciju. "Eros" i "Logos" koristim samo kao pojmovna pomagala da bih opisao činjenicu da svest žene više odlikuje vezujuća osobina Erosa nego razlikovna i spoznajna osobina koju vezujemo za Logos. Kod muškarca je Eros, ta funkcija međusbnih odnosa po pravilu manje razvijen nego Logos. Kod žena, nasuprot tome, Eros obrazuje izraz njene prave prirode, dok njen Logos neretko predstavlja jedan neugodan događaj vredan žaljenja. U krugu porodice i prijatelja on izaziva nesporazume i ljutite interpretacije, zato što se sastoji od sudova a ne od razmišljanja. Pod sudovima podrazumevam apriorne pretpostavke sa takoreći apsolutnim zahtevom da budu istinite. Kao što svi znamo, tako nešto može da deluje iritirajuće. Budući da Animus rado argumentuje, najlakše ga možemo videti na delu prilikom svađalačkih diskusija. Naravno da i muškarci mogu da argumentuju na veoma ženski način, i to onda kada su opsednuti Animom i time bivaju preobraženi u Animus svoje Anime. Njima je pritom uglavnom stalo do lične *sujete* i *osetljivosti;* ženama je, međutim, stalo do *moći* istine ili pravde ili drugih sličnih pojmova, pošto su se za njihovu sujetu već pobrinuli krojačica i frizer. "Otac" (= zbir uobičajenih mišljenja) igra u ženskom argumentu veliku ulogu. Koliko god da je njen Eros nastrojen prijateljski i uslužno, nje se, kada je spopadne Animus, neće ticati nikakva zemaljska logika. U mnogim slučajevima muškarac ima osećanje (i ono uopšte nije tako pogrešno) da bi jedino zavođenje ili batinanje ili silovanje, imali neophodnu moć uveravanja. On ne zna da će se ova veoma dramatična situacija odmah završiti banalno i bez draži ako napusti borilište i nastavak prepusti nekoj drugoj ili svojoj ženi. Na ovu lekovitu ideju on, međutim, dolazi retko ili nikada, jer nijedan muškarac ne može niti na najkraće vreme da razgovara sa Animusom, a da se odmah ne preda svojoj Animi. Ako bi neko imao toliko smisla za humor da objektivno sluša razgovor, bio bi verovatno van svake mere iznenađen ogromnom količinom opštih mesta, krivo upotrebljenih očiglednih istina, fraza iz novina i romana, otrcanih floskula svake vrste, sve do ordinarnih psovki i potresnih nelogičnosti. To je razgovor koji se, bez obzira na njegove trenutne učesnike, milionostruko ponavlja na svim jezicima sveta i suštinski je uvek isti.

30 Ova naizgled čudna činjenica počiva na sledećoj okolnosti: kada se sretnu Animus i Anima, tada Animus izvuče mač svoje moći, a Anima bljuje otrov svoje obmane i zavodljivosti. Ishod ne mora uvek biti negativan, jer postoji isto tako velika verovatnoća da će se oboje jedno u drugo zaljubiti (poseban slučaj ljubavi na prvi pogled!). Jezik ljubavi je, pak, iznenađujuće jednoličan i koristi se opšte omiljenim formama, sa najvećim predavanjem i vernošću, čime oba partnera opet dospevaju u jednu banalnu, kolektivnu situaciju. Oni, međutim, žive u iluziji da se odnose jedno prema drugom na najindividualniji način.

31 U pozitivnom, kao i u negativnom pogledu, odnos između Anime i Animusa je uvek "animozan", to jest emocionalan i stoga kolektivan. Afekti snižavaju nivo odnosa i približavaju ga opštoj osnovi instinkta koja u sebi nema više ničeg individualnog. Neretko se, zato, odnos odvija iznad glava njihovih ljudskih predstavnika, koji kasnije ne znaju šta im se dogodilo.

32 Dok je kod muškarca animozno zamagljivanje uglavnom sentimentalno i puno resantimana, ono se kod žene iskazuje u shvatanjima, tumačenjima, mišljenjima, insinuacijama i pogrešnim konstrukcijama, što sve ima svrhu da preseče odnos između dvoje ljudi. I žena, baš kao i muškarac, biva obmotana svojim strašnim familiarisom i prebačena, kao ćerka koja jedina razume svog oca (što znači koja uvek ima pravo), u zemlju ovaca gde dozvoljava da je napasa pastir njene duše, Animus.

33 Poput Anime, i Animus ima jedan pozitivan aspekt. U liku oca ne izražava se samo uobičajeno mišljenje, već u velikoj meri - ono što se naziva "duhom", i to naročito opšte filosofske i religiozne predstave, odnosno držanje koje iz takvih uverenja proizilazi. Tako je Animus takođe psihopompos, posrednik između svesti i nesvesnog i personifikacija nesvesnog. Kao što Anima putem integracije postaje eros svesti, tako Animus postaje logos, i kao što prva muškoj svesti daje odnos, tako i drugi ženskoj svesti daje sposobnost razmišljanja i samospoznaje.

34 Delovanje Anime i Animusa na Ego jeste u načelu isto. Njega je teško eliminisati, zato što je ono kao prvo neverovatno jako i Ego - ličnost odmah ispunjava nepokolebljivim osećanjem da je u pravu, a drugo i zato što je njihov uzrok projektovan, što znači da u velikoj meri izgleda zasnovan u objektima i objektivnim odnosima. Sklon sam da obe odlike ovog delovanja objasnim samim osobinama arhetipa. Jer arhetip, naravno postoji a priori. Ovom činjenicom može se objasniti često iracionalno postojanje određenih raspoloženja ili mišljenja koja nisu prodiskutovana i o kojima se ne može diskutovati. Notorna nemogućnost da se na ova mišljenja i raspoloženja utiče mogla bi da počiva uglavnom na tome što iz arhetipa izbija jako sugestivno delovanje. On fascinira svest i hipnotički je zarobljava. Neretko, Ego pritom ima blago osećanje moralnog poraza i onda se utoliko više ponaša odbojno, prkosno i svađalački, vaspostavljajući circulus vitiosus čime samo povećava svoje osećanje manje vrednosti. Time se ljudskom odnosu izvlači tepih ispod nogu, jer manija veličine, baš kao i osećanje niže vrednosti, onemogućavaju svako međusobno priznavanje, bez koga nema nikakvog odnosa.

35 Kao što sam prethodno napomenuo, lakše je spoznati Senku nego Animu ili Animus. U prvom slučaju imamo prednost izvesne pripreme putem vaspitanja koje je oduvek nastojalo da uveri ljude kako se ne sastoje stoprocentno od zlata. Zato svako lako i odmah razume na šta se misli pod "Senkom", "inferiornom ličnošću", i slično. Ukoliko to neko više ne zna, njegovo sećanje bi lako moglo da osveži nedeljna propoved, njegova žena ili poreska komisija. Sa Animusom i Animom stvar, međutim, nije ni u kom slučaju tako jednostavna; kao prvo, u ovom pogledu ne postoji nikakvo moralno vaspitanje i, kao drugo, čovek će se uglavnom zadovoljiti svađanjem i radije će se uzajamno vređati (ako ne i gore od toga!) nego što će priznati svoju projekciju. Izgleda, štaviše, da je sasvim prirodna činjenica to što muškarci imaju iracionalna raspoloženja, a žene iste takve misli. Ova situacija verovatno počiva na instinktivnoj osnovi, i zato mora da bude upravo takva kakva jeste budući da je tako za sva vremena obezbeđena empedoklejska igra elemenata neikosa (mržnje) i philia (ljubavi). Priroda je konzervativna i ne dozvoljava da joj se tek tako remete njeni tokovi. Animus i Anima spadaju u prirodan zabran koji najupornije brani svoju nepovredivost. Zato je toliko teže postati svestan svojih Animus - Anima - projekcija nego priznati svoju tamnu stranu. U poslednjem slučaju potrebno je, istina, prevazići određen moralni otpor kao i sujetu, ambiciju, uobrazilju, resantimane, itd; ali, u prvom slučaju, na to se još nadovezuju teškoće razumevanja, a da ne govorimo o sadržajima projekcija koje se uopšte ne mogu razvrstati. Napokon, tu je i duboka sumnja da li se možda previše nestručno mešamo u posao prirode kada privodimo svesti stvari za koje posle vidimo da bi bilo bolje da smo ih ostavili na miru.

36 Iako po mom iskustvu postoji određen broj ljudi koji bez naročitih intelektualnih ili moralnih teškoća mogu da razumeju šta se podrazumeva pod Animusom i Animom, ipak susrećem još više ljudi kojima najveću teškoću predstavlja vizualiziranje ovih empirijskih koncepata kao nečeg konkretnog. To pokazuje da sa ovim pojmovima stojimo malo izvan uobičajenog dosega razumevanja. Kao posledica toga ti pojmovi nisu popularni

upravo zato što ne izgledaju blisko. To ima za posledicu da oni mobilišu predrasude koje ih tabuiziraju, kao što je to oduvek bio slučaj sa svim neočekivanim stvarima.

37 Ako bismo sada, primera radi, postavili zahtev da se projekcije moraju poništiti zato što je to zdravije i u svakom pogledu bolje, onda bi time stupili na novo tle. Svako je do sada bio uveren da predstava "moj otac", "moja majka" i slično, nije ništa drugo već do najmanjih pojedinosti verna slika pravog oca, i tako dalje, tako da, kada neko kaže "moj otac", on ne misli ni na šta drugo do na ono kakav je njegov otac u stvarnosti. Ovo je u istinu ono što on pretpostavlja da podrazumeva, ali pretpostavka o identitetu niukoliko ne potvrđuje taj identitet. Ovde se pogrešan zaključak enkekalimenosa (onaj koji je obavijen) pokazuje kao tačan[4]. Ako, naime, sliku koju X ima o svom ocu i za koju smatra da je pravi otac uvedemo u psihološku jednačinu, ona neće biti tačna, jer nepoznata količina koju je ova osoba uvela u jednačinu ne odgovara stvarnosti. X je prevideo da se njegova predstava o jednoj ličnosti sastoji, u prvom redu, od moguće vrlo nepotpune slike koju je X dobio od stvarne ličnosti, i na drugom mestu, od subjektivnih modifikacija koje je sam naturio ovoj slici. Predstava koju X ima o svome ocu jeste kompleksna veličina za koju je stvarni otac odgovoran tek delimično, dok jedan neodređeno veći deo nje pripada sinu. To je u tolikoj meri istinito da on svaki put kada oca kritikuje ili hvali, nesvesno samog sebe pogađa i time prouzrokuje one psihičke posledice kakve se pojavljuju kod onih koji habitualno sami sebe ponižavaju ili se hvalisanjem uzdižu. Ako, međutim, X brižljivo uporedi svoje reakcije sa stvarnošću, onda će imati priliku da primeti kako negde radi nešto nepravilno, ako nije već odavno iz ponašanja svog oca video da je o njemu stekao pogrešnu sliku. Po pravilu će biti tako da je X uveren kako je u pravu i da ako neko nije u pravu onda je to u svakom slučaju onaj drugi. Ako je Eros X-a slabo razvijen, on je prema neadekvatnom odnosu koji ima sa svojim ocem ili ravnodušan, ili se ljuti zbog nedoslednosti i drugih elemenata nerazumljivog ponašanja oca koji se nikad ne ponaša onako kako bi to trebalo da odgovara

slici što je X o njemu ima. Zato X misli da ima sva prava da se oseća uvređenim, neshvaćenim, čak prevarenim.

38 Mogli bismo zamisliti koliko bi u takvom jednom slučaju bilo poželjno razbiti projekcije. Ima, otud, uvek optimista koji veruju da bi se svet mogao uputiti ka zlatnom dobu samo ako bi se ljudima reklo koji je pravi put. No, pustimo ih samo da pokušaju da ovim ljudima objasne kako se ponašaju poput psa koji juri vlastiti rep. Da bi osoba uvidela grešku svog stava potrebno je više od pukog "govorenja"; jer je reč o nečemu što je više od onog što dozvoljava uobičajeni zdrav razum. Reč je, naime, o onim sudbonosnim "nesporazumima" koje u normalnim okolnostima niko nikad nije uvideo. To bi izgledalo kao kad biste od nekog normalnog, prosečnog čoveka zahtevali kako mora da shvati da je zločinac.

39 Sve to spominjem da bih ilustrovao kakvom redu veličina pripadaju projekcije koje izazivaju Anima i Animus i kakvi su moralni i intelektualni napori potrebni da bi se one poništile. Inače, Anima i Animus projektuju samo deo svih sadržaja. Mnogi od njih se javljaju spontano u snovima, i tako dalje, a još više njih mogu postati osvešćeni putem takozvane aktivne imaginacije. Ovim putem uviđamo da su u nama žive misli, osećanja i afekti koje nikada ne smemo smatrati mogućim. Prirodno ko nikada nije imao takvo iskustvo tome takva jedna mogućnost izgleda potpuno fantastična, jer normalan čovek "zna valjda šta misli". Ovo detinjasto ponašanje "normalnog čoveka" jeste istinsko pravilo. Ne može se, dakle, od nekoga koji ovo iskustvo nije imao očekivati da zaista razume suštinu Anime i Animusa. Takvim razmišljanjima stupa se na novo tle psihičkih iskustava pod uslovom, naravno, ako se uspe u tome da se ona u praksi dožive. Oni koji doista uspeju u tome zacelo će biti najdublje impresionirani svim onim što Ego ne zna i nikada nije znao. Ovakav porast samospoznaje još uvek spada u veoma retke pojave. Po pravilu, on je čak unapred plaćen neurozom, ako ne i nečim gorim.

40 U likovima Anime i Animusa izražava se autonomija kolektivnog nesvesnog. Oni personifikuju one njegove sadržaje

koji, kada se povuku iz projekcija, mogu biti integrisani u svest. U toj meri, oba lika predstavljaju *funkcije* koje svesti posreduju sadržaje kolektivnog nesvesnog. Ali one se pojavljuju ili ponašaju kao takve samo dotle dok tendencije svesnog i nesvesnog ne počnu isuviše da divergiraju. Ukoliko, međutim, nastane bilo kakva napetost onda se do tada bezopasne funkcije pojavljuju personifikovane naspram svesti i ponašaju se otprilike kao sistematsko cepanje od ličnosti, odnosno kao fragmentarna duša. Ovo poređenje međutim, prilično, hramlje, budući da od Ega-ličnosti nije odvojeno ništa što joj je pripadalo; naprotiv, oba lika obrazuju jedno remetilačko povećanje. Razlog i mogućnost takvog njihovog ponašanja sastoji se u tome što se, istina, sadržaji Animusa i Anime mogu integrisati, ali ne i oni sami, pošto predstavljaju arhetipove i time temelje psihičke sveukupnosti, koja prekoračuje granice svesti i zato ne može nikada da bude predmet neposrednog saznanja. Dejstva Animusa i Anime mogu, doduše, postati svesna; ali, oni sami obrazuju činioce koji transcendiraju svest i koji nisu predmet opažanja i htenja. Oni zato ostaju autonomni, bez obzira na integraciju njihovih sadržaja, i moraju se stoga uvek držati na oku. To je, sa terapeutskog stanovišta, izuzetno važno jer, zahvaljujući stalnom posmatranju, namiruje se onaj dug nesvesnom koji u većoj ili manjoj meri obezbeđuje njegovu saradnju. Nesvesno, kao što znamo, ne dozvoljava da jednom za uvek bude, da tako kažemo, "sređeno". Štaviše, među najvažnije zadatke duševne higijene spada stalno obraćanje pažnje na simptome nesvesnih sadržaja i procesa i to zbog toga što svest stalno biva izložena opasnosti na to da postane jednostrana, da koristi utabane puteve i da se zaleće u slepe ulice. Komplementirajuća, odnosno kompenzirajuća funkcija nesvesnog vodi, u izvesnoj meri, računa o tome da se izbegnu ove opasnosti koje su naročito velike kod neuroze. Ali samo pod idealnim uslovima, to jest tamo gde je život još uvek jednostavan i dovoljno nesvestan da bi bez oklevanja i sumnji sledio zmijski put instinkta, kompenzacija deluje potpuno uspešno. Ukoliko je, pak, čovek civilizovaniji, to jest ukoliko je svesniji i komplikovaniji, utoliko će manje moći da sledi instinkt. Njegove komplikovane životne okolnosti i uticaj sredine jesu tako glasni da nadjačavaju

tihi glas prirode. Tada na njeno mesto stupaju mišljenja i uverenja, teorije i kolektivne tendencije i potpomažu sve stranputice svesti. U takvim slučajevima mora se namerno pokloniti pažnja nesvesnom kako bi mogla da deluje kompenzacija. Zato je od naročite važnosti da se arhetipovi nesvesnog ne predstavljaju kao nestalne slike iz fantazije koje za čas prolete, već kao konstantni, autonomni faktori što u stvari i jesu.

41 Oba arhetipa su u datom slučaju, kao što to praktično iskustvo pokazuje, fatalni, i ta fatalnost dostiže tragične razmere. Oni su zapravo otac i majka svih nesrećnih zapleta sudbine i kao takvi odavno su poznati čitavome svetu: reč je o *božanskom paru*[5], od kojih jedan, usled svoje "logos"-prirode putem Pneume i Nousa može biti okarakterisan kao Hermes koji se presijava u mnoštvu boja, a drugi zbog svoje "eros"-prirode poseduje odlike Afrodite, Jelene (Selene), Persefone i Hekate. Oni su sile nesvesnog, bogovi, zapravo - kako ih je drevno doba sasvim "tačno" shvatilo. Ovim označavanjem oni su na psihološkoj skali vrednosti dospeli na ono središnje mesto na kome u svakom slučaju uvek stoje, bez obzira da li im svest tu vrednost priznaje ili ne; jer, proporcionalno stepenu u kojem ostaju u nesvesnom, raste njihova moć. Ko ih ne vidi, taj je u njihovoj šaci, kao što se epidemija tifusa širi najviše tamo gde se ne zna izvor infekcije. Ni u hrišćanstvu sizigija bogova nije zastarela, već se nalazi na najvišem mestu kao Hristos i njegova nevesta Crkva[6]. Takve paralele pokazuju se kao krajnje korisne prilikom pokušaja da se pronađe pravo merilo za značaj oba arhetipa. Ono što sa stanovišta svesti možemo da otkrijemo o njima toliko je neugledno da gotovo i ne dostiže granicu vidljivosti. Tek kad uperimo svetlost u mračnu dubinu psihe i psihološki istražimo čudno zapetljane puteve ljudske sudbine postaje postepeno jasno koliko je veliki uticaj ova dva komplementa svesti.

42 Na kraju bih rezimirajući želeo da istaknem kako integracija Senke, to jest osvešćivanje ličnog nesvesnog, predstavlja prvu etapu analitičkog procesa, bez koje nije moguće prepoznavanje Anime i Animusa. Senka se može ostvariti jedino preko odnosa prema svojoj suprotnosti, a Animus i Anima samo

odnosom prema suprotnom polu, pošto su njihove projekcije delotvorne jedino u takvom odnosu. Muškarčevim prepoznavanjem Anime nastaje jedna trijada, koja je trećinom transcedentna: a to je muški subjekt, njemu suprostavljen ženski subjekt i transcedentna Anima. Kod žene je odnos u odgovarajućoj meri obrnut. Četvrti deo koji nedostaje trijadi da bi se uspostavila celina kod muškarca jeste arhetip starog mudraca koji ovde nisam razmatrao, a kod žene Htonska Majka. Ovo četvoro grade jedno do polovine imanentno a od druge polovine transcedentno četvorstvo, i to onaj arhetip koji sam označio kao *kvaternio venčanja*[7]. On obrazuje ne samo shemu *Sopstva* već i shemu primitivnog društva sa njegovim venčanjima između rođaka, između pripadnika različitih klasa i podelu naselja na četvrti. Sopstvo je, s druge strane, predstava Boga, ili se, makar, od nje ne može razlikovati. To je znao ranohrišćanski duh, jer inače Kliment Aleksandrijski ne bi nikad mogao da kaže da onaj ko spoznaje samoga sebe spoznaje Boga[8].

IV

SOPSTVO

43 Sada želimo da se posvetimo pitanju da li porast samospoznaje izazvan povlačenjem ne-ličnih projekcija, - odnosno integracija kolektivno nesvesnih sadržaja - poseduje neki specifičan uticaj na Ego-ličnost. Mogli bismo očekivati značajno delovanje, u meri u kojoj integrisani sadržaji predstavljaju *delove Sopstva*. Njihova asimilacija ne samo što povećava obim polja svesti, već najpre i značaj Ega, naročito ako je on, kao što je najčešće slučaj, nekritički suprotstavljen nesvesnom. U poslednjem slučaju Ego biva lako savladan i postaje identičan sa asimilovanim sadržajima; tako, na primer, muška svest potpada pod uticaj Anime i može čak da njome bude opsednuta.

44 Budući da sam u drugom kontekstu[2] već obradio dalje posledice integracije nesvesnih sadržaja, ovde mogu sebi uštedeti truda da opet ulazim u pojedinosti. Želeo bih samo da spomenem da ukoliko su sadržaji nesvesnog koje Ego asimiluje važniji, utoliko se Ego više približava Sopstvu, čak i onda kad ovo približavanje može da bude beskonačno. Iz toga neizbežno proizilazi *inflacija Ega,*[3], ako ne dođe do kritičkog razdvajanja između njega i nesvesnih figura. Ova diskriminacija će, međutim, imati praktičnog uspeha, jedino ako kritici uspe da, s jedne strane, pred Ego postavi razumne granice prema opšteljudskim merilima, a s druge strane, figurama nesvesnog, naime Sopstvu, Animi, Animusu i Senci dozvoli relativnu autonomnost i realnost (psihičke prirode). Prihologističko poništavanje ove realnosti je nedelotvorno, odnosno samo povećava inflaciju Ega. Činjenice se ne mogu regulisati tako što ćemo ih proglsiti nestvarnim. Faktor koji obrazuje projekciju sačinjen je, na primer, od stvarnosti koja se ne može poricati. Ako bi neko i pored toga želeo da je poriče, taj će se s njom poistovetiti, što nije samo po sebi sumnjivo, već i za dobrobit individue zaista opasno. Svako ko ima posla s takvim slučajevima zna koliko inflacija može biti opasna po život. Da bi čovek poginuo dovoljne su tek stepenice ili klizav parket. Pored

motiva "casus ab alto" postoje i drugi, ne manje neprijatni, psihosomatski i psihički motivi za redukciju naduvenosti. Ne mora se pod tim podrazumevati stanje svesnog prisvajanja. Ne radi se ni iz daleka uvek o tome. Čovek u principu uopšte nije neposredno svestan ovog stanja, već u najboljem slučaju može da posredno dokuči njegovo postojanje iz simptoma. Tu spada i ono što bliža okolina misli o nama. Inflacija, naime, povećava slepu mrlju u oku, i ukoliko nas faktor koji obrazuje projekciju više asimiluje, utoliko više raste naša sklonost ka poistovećenju sa njim. Jasan simptom za ovo jeste odbijanje da se opaze i da se uzmu u obzir reakcije sredine.

45 Kao psihičku katastrofu ocenjujemo slučaj kada *Ego biva asimilovan od strane Sopstva.* Predstava celine tada uporno ostaje u nesvesnom. Ona, otuda, s jedne strane ima udela u arhaičnoj prirodi nesvesnog, a s druge se, u meri u kojoj je sadržana u nesvesnom, nalazi, u psihički relativnom prostorno-vremenskom kontinuumu koji je za njega karakterističan [4]. Obe osobine jesu numinozne i zato bezuslovno određuju Ego-svest, koja je diferencirana, to jest razdvojena od nesvesnog i uz to se nalazi u apsolutnom prostoru i apsolutnom vremenu. To što je to tako predstavlja vitalnu nužnost. Prema tome, ako Ego na određeno vreme dospe pod kontrolu nekog nesvesnog faktora, njegovo prilagođavanje biva poremećeno čime se otvaraju sva vrata svim mogućim slučajevima.

46 Od najveće važnosti stoga jeste ukotvljenost Ego u svet svesnog i pojačavanje svesti putem što tačnijeg *prilagođavanja.* Za to su sa moralne strane od najveće važnosti izvesne vrline, poput pažljivosti, savesnosti, strpljenja i tako dalje, a sa intelektualne strane tačno uočavanje simptomatike nesvesnog i objektivna samokritika.

47 Lako je, međutim, moguće da naglašavanje Ego-ličnosti i sveta svesti poprimi takve razmere da se figure nesvesnog psihologizuju, čime *Sopstvo biva asimilovano u Ego.* Iako ovo u poređenju sa gore prikazanim predstavlja upravo obrnut proces, opet nastupa ista posledica, a to je inflacija. U ovom slučaju svet svesti bi morao da bude snižen u korist realnosti nesvesnog. U prvom slučaju, stvarnost mora biti odbranjena od arhaičnog, "večnog" i "ubikvitetnog" stanja sna; u drugom, pak, snu se mora dati životna sfera na račun svesnog sveta. U prvom slučaju preporučuje se primena svih mogućih vrlina; u drugom, zahtevi Ega se mogu stišati samo moralnim porazima. To je neophodno jer se, inače, nikad neće postići onaj srednji stepen skromnosti koji je neophodan za održavanje uravnoteženog stanja. Ne radi se, kao što bi se možda moglo očekivati, o popuštanju samih moralnih stega, već o moralnom naporu u drugom pravcu. Ko, na primer, nije dovoljno savestan, njemu je potreban moralni napor da bi udovoljio ovom zahtevu. Ali za onog ko je usled svojih napora dovoljno utemeljen u svetu, ni u kom slučaju ne predstavlja mali moralni podvig da svoje vrline porazi tako što će na izvestan način omekšati svoj odnos prema svetu i umanjiti svoj učinak prilagođavanja. (Podsećam na već kanonizovanog brata Klausa koji je zbog spasa svoje duše vlastitu ženu zajedno sa brojnim potomstvom prepustio samima sebi!)

48 Budući da svi pravi moralni problemi započinju tek s one strane krivičnog zakonika, njihovo rešavanje može samo retko, ili gotovo nikada, da se oslanja na presedane, a mnogo manje na zapovesti i paragrafe. Pravi moralni problemi nastaju, naime, iz *kolizije dužnosti.* Ko je dovoljno ponizan ili dovoljno komotan taj može svoju odluku da donese uz pomoć nekog spoljašnjeg autoriteta. Ali, onaj ko drugima veruje isto tako malo kao i samom sebi, taj nikada ne može doneti odluku a da se ona ne vrši na način koji Common Law naziva "act of God". *Oxford Dictionary* definiše ovaj pojam kao "operation of uncontrollable natural forces"[5]. U svim ovim slučajevima postoji jedan nesvestan autoritet koji okončava sumnju putem stvaranja fait accompli. (Ovo je, napokon, slučaj i kod onih koji po svoju odluku idu pred viši autoritet, samo u prerušenom obliku). Ovaj autoritet se može opisati kao "Božija volja" ili kao "operation of natural forces", pri čemu, međutim, psihološki nije svejedno kako se ona shvata. Racionalističko tumačenje ovog unutarnjeg autoriteta kao "prirodne sile", odnosno instinkta, a koje zadovoljava moderan intelekt, ima tu znatnu manu što naizgled pobedonosna odluka in-

stinkta vređa moralnu samosvest, zbog čega čovek voli da samog sebe ubeđuje kako je ta stvar odlučena jedino i isključivo razumnom odlukom volje. Civilizovan čovek ima takav strah od "crimen laesae maiestatis humanae" da, kad god je to moguće, preduzima naknadno prefarbavanje činjenica kako bi pred sobom sakrio osećanje doživljenog moralnog poraza. Stvar je, kao što znamo, njegovog ponosa, da veruje u vlastito samosavlađivanje i u svemoć svoje volje i da prezire onog koji dozvoljava da ga nasamari puka priroda.

49 Ukoliko se, nasuprot tome, unutarnji autoritet shvati kao Božija volja (čime se podrazumeva da su "prirodne sile" Božije sile), tada za samosvest nastaje prednost u meri u kojoj odlučivanje izgleda kao akt poslušnosti i rezultat božanske namere. Protiv ove vrste shvatanja može se dati naizgled pravedan prigovor da ono nije samo veoma komotno, već da stavlja ogrtač vrline oko moralne posrnulosti. Ova zamerka je, međutim, opravdana samo onda kada se jedno zaista egoističko mišljenje namerno skriva iza licemerne fasade reči. Ovo nikako, međutim, nije pravilo, jer se uglavnom i najčešće instinktivne tendencije sprovode u korist ili protiv subjektivnog interesa, sa ili bez odobrenja spoljašnjeg autoriteta. Unutarnji autoritet nije ni potrebno prevashodno konsultovati, jer je on a priori prisutan u snazi tendencija koje se bore oko odluke. Kod ove borbe čovek nikad nije samo gledalac, već u njoj manje ili više "dobrovoljno" učestvuje i pokušava da težinu svog moralnog osećanja za slobodu stavi na tas odluke. Pritom, istina, ostaje nejasno koliko je njegova naizgled slobodna oduka kauzalno a može biti i nesvesno motivisana. Ona je možda "act of God" isto koliko i neka prirodna katastrofa. Čini mi se da se na ovo pitanje ne može odgovoriti zato što su korenovi moralnog osećanja slobode nepoznati, pa ipak oni postoje ne manje pouzdano do instinkti, koji se osećaju kao prisila.

50 Sve u svemu, nije samo korisnije, već je i psihološki "pravilnije", ako prirodne sile koje se u nama pojavljuju kao instikti objašnjavamo "Božijom voljom". Tako se, naime, nalazimo u saglasnosti sa *habitusom* psihičkog života predaka, to jest, tada

funkcionišemo onako kako je čovek svuda i u svim vremenima funkcionisao. Egzistencija ovog habitusa dokazuje da je on sposoban za život, jer, da to nije, svi koji su ga sledili odavno bi već propali zbog neprilagođenosti. Ako se, pak, s njim slažemo onda u odnosu na životne mogućnosti posedujemo razumno očekivanje. Ako habitualno shvatanje jemči ovoliko onda ne samo što nema nijednog razloga da se ono proglasi nepravilnim, nego, naprotiv, postoje svi razlozi da se smatra "istinitim" ili "pravilnim", i to u psihološkom smislu. Psihološke istine nisu nikakva metafizička saznanja već, naprotiv, habitualni modusi mišljenja, osećanja i delovanja koji se putem iskustva pokazuju kao prikladni i korisni.

51 Ako, dakle, sada kažem da nagone koje nalazimo u nama valja razumeti kao "Božiju volju", onda time želim da naglasim da njih ne treba posmatrati kao arbitrarnu želju i htenje, već kao apsolutne datosti sa kojima mora, takoreći, da se nauči pravilno ophođenje. Volja je samo delimično u stanju da ih savlada. Ona ih možda može potisnuti, ali ne može da promeni njihovu suštinu, a potisnuto će ponovo izbiti na drugom mestu u izmenjenom obliku, ali ovog puta opterećeno resantimanom koji u načelu bezopasan prirodni nagon pretvara u našeg neprijatelja. Želeo bih takođe da se pojam "Bog" u sintagmi "Božija volja" ne shvati toliko u hrišćanskom smisu koliko u smislu koji mu je davala Diotima, koja je kazala: "Eros je, dragi Sokrate, veliki dajmon."[6)] Grčke reči *dajmon* i *daimonion* izražavaju određujući silu koja čoveku pristupa spolja, poput proviđenja ili sudbine, iako je etička odluka prepuštena čoveku. On, međutim, mora da zna o čemu odlučuje i da zna šta radi; ako posluša, onda ne sledi samo svoje vlastito mišljenje, a ako odbije, onda ne uništava samo svoj vlastiti pronalazak.

52 *Čisto* biološko, odnosno naučno stanovište u psihologiji, preporučuje se zato što je ono poglavito samo intelektualno. To što je ono takvo ne znači ništa loše, pošto se metoda prirodnih nauka u oblasti psihološkog istraživanja pokazala u heurističkom pogledu izuzetno vrednom. Ali intelekt nije u stanju da psihički

fenomen obuhvati kao celinu, zbog toga što se on ne sastoji samo od *smisla,* već i od *vrednosti,* a ova se zasniva na intenzitetu pratećih osećajnih tonova. Potrebne su, dakle, najmanje dve "racionalne" funkcije[7)] da bi se skicirala približno potpuna shema jednog psihičkog sadržaja.

53 Ako, dakle, prilikom obrađivanja psihičkih sadržaja ne uzimamo u obzir samo intelektualan, već i vrednosan sud, onda iz toga nužno proizilazi ne samo jedna potpunija slika određenog sadržaja, nego i bolje razumevanje posebnog položaja koji on zauzima na skali psihičkih sadržaja uopšte. Osećajna vrednost predstavlja sasvim suštinski kriterijum bez kojeg psihologija ne može, jer ona u visokoj meri određuje ulogu koju će naglašeni sadržaj igrati u ekonomiji psihe. Afektivna vrednost jeste, naime, stupnjomer intenziteta jedne ideje, a intenzitet sa svoje strane iskazuje energetsku napetost te ideje, potencijal njenog delovanja. Senka, na primer, po pravilu poseduje izrazito negativnu osećajnu vrednost, a Anima, nasuprot tome, kao i Animus, više pozitivnu. Dok Senku najčešće prate više ili manje upečatljivi i opisivi tonovi osećanja, Anima, kao i Animus pokazuju, nasuprot tome, kvalitete osećanja koje je teže definisati. Oni se, naime, najčešće osećaju kao fascinirajući ili numinozni. Često ih obavija atmosfera osetljivosti, nedodirljivosti, tajnovitosti, bolne intimnosti i čak bezuslovnosti. U ovim osobinama dolazi do izražaja relativna autonomija figura Anime i Animusa. U pogledu afektivnog rangiranja, Animus i Anima se prema Senci odnose otprilike onako kao što se ona odnosi prema Ego-svesti. Izgleda da ovoj poslednjoj pripada glavni afektivni naglasak; u svakom slučaju, njoj uspeva da potisne Senku, bar privremeno, uz pomoć nimalo zanemarljivog utroška energije. Ali ako iz nekog razloga pobedi nesvesno, onda će, proporcionalno tome, porasti vrednost Senke i drugih figura, a vrednosna skala će se tako reći preokrenuti. Ono što je budnoj svesti bilo najdalje i izgledalo nesvesno, poprima takoreći zastrašujući oblik, pri čemu afektivna vrednost u redosledu: Ego-svest, Senka, Anima, Sopstvo raste. Ovo preokretanje stanja budne svesti odigrava se po pravilu prilikom prelaska iz budnog stanja u san, pri čemu onda najčešće izranja upravo ono

što je preko dana bilo nesvesno. Svaki *"abissement du niveau mental"* prouzrokuje relativno preokretanje vrednosti.

54 Ovde govorim o *subjektivnoj* osećajnoj vrednosti koja je podvrgnuta upravo prikazanoj, više ili manje periodičnoj promeni. Postoje, međutim, i *objektivne vrednosti* koje počivaju na jednom opštem konsenzusu, kao što su na primer moralne, estetske i realigiozne vrednosti, to jest opšte poznati ideali i kolektivne ideje naglašenih osećanja [**Levi Brilove (Lévy-Bruhl)** "représentations collectives"[8)]. Subjektivno naglašena osećanja, odnosno "vrednosni kvaliteti", mogu se lako utvrditi vrstom i brojem konstelacija što iz njih proizilaze, odnosno vrstom i brojem remetilačkih simptoma[9)]. Kolektivni ideali često nemaju nikakvo subjektivno naglašeno osećanje, ali ipak zadržavaju svoju osećajnu vrednost. Ona se, stoga, ne može dokazati preko subjektivnih simptoma, ali može putem vrednosnih atributa koji prijanjaju uz takve kolektivne ideje s jedne strane, i putem njihove karakteristične simbolike s druge strane, potpuno od nezavisno njihovog sugestivnog delovanja.

55 Ovaj problem ima praktičan aspekt, budući da se lako može desiti da kolektivna ideja, iako značajna po sebi, bude - zbog toga što joj nedostaje subjektivno naglašeno osećanje - predstavljena u snu samo putem podređenog atributa, na primer kao Bog predstavljen preko svog teriomorfnog atributa, itd. I suprotno - u svesti može da se pojavi ideja kojoj nedostaje afektivni naglasak koji joj po pravilu pripada, i onda mora biti vraćena u svoj arhetipski kontekst - što je zadatak o kome obično brinu pesnici i proroci. Tako, na primer, **Helderlin (Hölderlin)** u svojoj "Himni slobodi", ponovo vaskrsava ovaj pojam slobode koji je čestom upotrebom i zloupotrebom već ishlapeo, i vraća mu njegov prvobitni sjaj:

Otkad me njena ruka iz prašine podigla
Srce moje za nju odvažno i blaženo kuca
Zažaren od njenih božanskih poljubaca
Još uvek moj vreo obraz plamti.
Svaki ton iz njenih čarobnih usta

Oplemenjuje smisao novostvoren.
Počujte, o Duhovi! vest moje Boginje,
Počujte i hvalite Nju, Vladarku.[10]

56 Nije teško razumeti da se ideja slobode opet vraća u svoje prvobitno dramatično stanje - i to u svetlu figura Anime, koja ne podleže sili zemljine teže i tiraniji čula, u psihopomposa koji pokazuje put ka božanskim poljima.

57 Prvi pomenuti slučaj, gde je kolektivna ideja predstavljena jednim neuglednim aspektom, sebe same i to u snu, mogao bi ipak biti češći: "Boginja" se pojavljuje kao crna mačka, a samo Božanstvo kao "lapis exilis" (bezvredni kamen). Za tumačenje su, doduše, tada potrebna izvesna znanja koja manje imaju veze sa zoologijom ili mineralogijom koliko sa činjenicom jednog istorijskog *consensus omnium-a* u pogledu predmeta koji se razmatra. Ovi "mitološki" aspekti stvari uvek su prisutni, iako mogu biti nesvesni. Ako, na primer, čovek uopšte ne misli na to da je zeleno boja nade i života, zato što u tom trenutku, naime, razmišlja da li da kapiju svog vrta oboji zeleno ili plavo, ipak je simbolični aspekt "zelenog" prisutan kao nesvesni *sous-entendu*. Tako nalazimo da ono što za život nesvesnog ima najveći značaj stoji na skali svesnih vrednosti na poslednjem mestu i obratno. Već sama figura Senke pripada carstvu varljivih shema, a da ne govorimo o Animusu i Animi koji izgleda da postoje samo kao projekcije na druge ljude. Što se tiče Sopstva, ono je potpuno udaljeno od ličnog opsega i pojavljuje se, ako to uopšte čini, samo kao religiozna mitologema, i njegovi simboli osciliraju između najvišeg i najnižeg. Onaj ko se poistoveti sa dnevnom polovinom svoje psihičke egzistencije, taj će noćne snove proglasiti stoga za ništavne, iako je noć dugačka koliko i dan, iako se sva svest očigledno zasniva na nesvesnom, u njega je ukorenjena i svake noći se u njemu gasi. Štaviše, psihopatologija sasvim dobro zna šta sve nesvesno može da uradi svesti, i zato nesvesnom poklanja pažnju koja laiku često izgleda nerazumljiva. Zna se, naime, da je ono što je preko dana malo, preko noći veliko, i obratno, i zato se zna da se pored onog što je preko dana malo uvek nazire ono što je noću veliko, makar bilo i nevidljivo.

58 Ovo znanje predstavlja suštinski preduslov za svaku integraciju, - što znači da se neki sadržaj može integrisati samo u slučaju kada je njegov dvostruki aspekt postao osvešćen, i ako nije samo intelektualno pojmljen već i shvaćen i u skladu sa njegovom osećajnom vrednošću. Intelekt i osećanje, teško se, međutim, mogu upregnuti zajedno zato što se - per definitionem - suprotstavljaju jedno drugom. Ko god se poistoveti sa intelektualnim stanovištem taj će se, pod izvesnim okolnostima, suočiti sa osećanjem u vidu neprijateljskog lika Anime, i obratno - jedan intelektualni Animus nasilno će napasti stanovište osećanja. Ko, dakle, želi da uspešno izvede majstoriju razumevanja, ne samo putem intelekta, već i preko osećajne vrednosti, taj mora da se bez obzira na ishod uhvati u koštac sa problemom Anima/Animus kako bi otvorio put jednom višem sjedinjenju, *coniunctio oppositorum*. To, predstavlja neophodan preduslov za celovitost.

59 Iako "celovitost" u prvom redu ne izgleda da je išta drugo do jedan apstraktan pojam (slično Animusu i Animi), ona je ipak utoliko empirijska ukoliko je od psihe, anticipirana u vidu spontanih, odnosno autonomnih simbola. Reč je o simbolima ***četvorstva*** i ***mandale*** koji se javljaju ne samo u snovima modernih naroda, koji za njih nisu nikada čuli, već su široko rasprostranjeni u istorijskim spomenicima mnogih naroda i vremena. Njihovo značenje, kao simbola jedinstva i celine dovoljno je potvrđeno, koliko istorijski, toliko i empirijsko-psihološki. Ono što nam, dakle, najpre izgleda kao apstraktan pojam, u stvarnosti predstavlja jednu empirijsku egzistenciju koja spontano objavljuje svoje apriorno postojanje. Shodno tome celovitost predstavlja objektivan faktor koji se postavlja prema subjektu, nezavisno od njega, slično kao Animus ili Anima; i baš kao što oni zauzimaju u hijerarhiji više mesto nego Senka, tako i celina zahteva položaj i vrednost koji su iznad sizigije. Ova poslednja izgleda da u najmanju ruku predstavlja suštinski deo celine, ako ne čak nešto poput dve njene polovine, i to kraljevski par brata i sestre, dakle onu napetost suprotnosti iz koje božansko dete[11] proizilazi kao simbol jedinstva.

60 Jedinstvo i celovitost nalaze se na najvišem stepenu skale objektivne vrednosti zato što se njihovi simboli ne mogu

više razlikovati od *imago Dei*. Svi iskazi o predstavi Boga vrede, dakle, bez daljnjeg za empirijske simbole celovitosti. Iskustvo pokazuje da su individualne mandale simboli reda zbog čega se kod pacijenata pretežno javljaju u vremenima psihičke dezorijentacije, odnosno preorijentisanja. Oni kao čarobni krugovi prizivaju sile sveta tame koje su van zakona, i oslikavaju ili tvore neki poredak, koji haos pretvara u kosmos.[12] Mandala se predstavlja svesti najpre kao tačkasta[13] neupadljivost, i prethodno je po pravilu potreban dug i temeljit rad kao i integracija mnogih projekcija da bi se opseg simbola bar približno potpuno uvideo. Mi bismo bez teškoća mogli doći do ovog uvida kada bi on bio samo intelektualan, jer iskazi koji obavijaju ceo svet o Bogu u nama i nad nama, o Hristu i *corpus*-u *mysticum*-u, o ličnom i nadličnom Atmanu, i tako dalje, jesu formulacije kojima filosofski intelekt ovladava s lakoćom. Iz toga obično nastaje iluzija da se ovladalo samom tom stvari. Nije se, međutim, dobilo ništa osim njenog imena, uprkos dnevnoj predrasudi da ime magijski predstavlja samu stvar, i da je dovoljno samo izgovoriti ime da bi se utvrdilo postojanje stvari. Tokom hiljada godina razum je, istina, imao obilje prilika da uvidi zaludnost ove predrasude, što ga, međutim, uopšte ne sprečava da i danas smatra potpuno vrednim intelektualan odnos prema stvarnosti. Upravo psihološko iskustvo je, međutim, to koje svom poželjnom jasnoćom pokazuje da intelektualno "shvatanje" nekog psihološkog stanja ne proizvodi ništa više do njegov "pojam", a ovo poslednje ne znači ništa više od jednog imena, jednog *flatus vocis*. Nije onda nimalo teško baratati takvim intelektualnim žetonima. Oni lako idu iz ruke u ruku, jer ne poseduju nikakvu težinu ili suštinu. Oni, istina, odaju pun zvuk, ali ne sadrže ništa, a ono što označavaju ne obavezuje ni na šta. Intelekt je, istina, u svojoj vlastitoj oblasti nesumnjivo koristan, ali izvan toga on je veliki obmanjivač i iluzionista, i to upravo tamo gde pokušava da barata *vrednostima.*

61 Poneka nauka, kako izgleda, može se voditi samo intelektom, ali to ne važi za psihologiju čiji predmet - psiha - poseduje više od dva aspekta koji se posreduju čulnim opažanjem i mišljenjem. Funkcija vrednosti, *osećanje,* jeste sastavni deo naše

svesne orijentacije i stoga ne sme da nedostaje ni u jednom više ili manje potpunom psihološkom sudu, jer će onda model stvarnog procesa koji nastojimo da izgradimo, biti nepotpun. Uz svaki psihički proces prianja vrednosna odlika, a to je osećajni ton. On pokazuje u kojoj je meri proces uticao na subjekt, odnosno koliko mu ovaj znači (ukoliko, naime, proces uopšte dođe do svesti). Subjekt biva uvučen preko "afekta" i dobija time mogućnost da oseti svekoliku težinu stvarnosti. Razlika, dakle, otprilike odgovara razlici između opisa neke teške bolesti kakav se može pročitati u udžbeniku, i stvarne bolesti od koje čovek boluje. U psihološkom smislu ne poseduje se ništa što se nije stvarno iskusilo. Otuda samo intelektualan uvid znači isuviše malo, jer o tome se znaju samo reči, ali ne i unutarnja suština.

62 Ima mnogo više ljudi koji se plaše nesvesnog nego što bi se očekivalo. Boje se već vlastite Senke. A kada se suoče sa Animom i Animusom, taj strah prerasta u paniku. Uistinu, sizigija predstavlja one psihičke sadržaje koji prodiru u svest u psihozi (najjasnije u paranoidnim oblicima šizofrenije)[14]. Samo prevazilaženje ovog straha predstavlja po sebi moralni učinak neobičnih razmera, i ipak to nije jedini uslov koji se mora ispuniti na putu do pravog iskustva Sopstva.

63 Senka, sizigija i Sopstvo jesu psihički faktori o kojima se samo na osnovu jednog više ili manje potpunog iskustva može dobiti zadovoljavajuća slika. Kao što su ovi pojmovi nastali iz doživljaja stvarnosti, tako ih opet jedino dalje iskustvo može učiniti jasnijim. Filosofska kritika imaće štošta da im zameri ako prethodno ne primeti da se radi o *činjenicama* i da takozvani pojam u ovom slučaju ne predstavlja ništa drugo do skraćen opis ili definiciju. Takva kritika može da doprinese predmetu isto tako malo kao zoološka kritika kljunaru. Nije reč o pojmu; pojam je samo reč, i žeton, te ima značenje i upotrebu samo stoga jer predstavlja zbir iskustava. Mojoj publici ovo iskustvo, nažalost, ne mogu da prenesem. Pokušao sam, istina, u nekim publikacijama da na osnovu kazuističkog materijala prikažem suštinu ovih iskustava i istovremeno metod koji je stečen iz takvih iskustava. Gde god se moj metod stvarno koristio potvrdile su se činjenice

koje sam navodio. Još u vreme Galileja mogli su se videti Jupiterovi meseci ako bi se neko potrudio da koristi njegov teleskop.

64 Izvan uže psihološke struke ove figure nailaze na razumevanje kod svih koji poseduju neko znanje iz uporedne mitologije. U Senci oni bez teškoća prepoznaju neprijateljskog predstavnika mračnog htonskog sveta, čija figura poseduje univerzalne odlike. Sizigija se neposredno razume kao psihički prototip svih božanskih parova. I, napokon, Sopstvo se, zahvaljujući svojim empirijskim osobinama, iskazuje kao *eidos* (ideja) iza svih nadmoćnih predstava o celovitom i jedinstvu koje su savršeno uklopljene u sve monoteističke i monističke sisteme.

65 Pravljenje ovih paralela smatram važnim jer se na taj način takozvani *metafizički* pojmovi, koji su izgubili svoju prirodnu iskustvenu osnovu mogu dovesti u vezu sa živim, univerzalno postojećim psihičkim zbivanjem, čime oni opet zadobijaju svoj pravi i iskonski smisao. Time se uspostavlja ponovna veza između onih projektovanih sadržaja, formulisanih kao "metafizički" ogledi, i Ega. Nažalost, kao što smo već rekli, činjenica da metafizičke ideje postoje i da se u njih veruje nimalo ne pomaže dokazu stvarnog postojanja njihovog sadržaja ili predmeta na koji se odnose, iako podudaranje ideje i stvarnosti u vidu posebnog psihičkog stanja, jednog stanja božanske milosti, ne bi trebalo označiti kao nemoguće, čak iako subjekat nije kadar da to proizvede snagom volje. Kada metafizičke ideje jednom izgube sposobnost da prizivaju sećanja i evociraju praiskustvo onda oni ne samo što su postali beskorisni, već se pokazuju i kao prave prepreke na putu daljeg razvoja. Čovek se grčevito drži vlasništva koje je nekad predstavljalo bogatstvo i ukoliko je to vlasništvo beskorisnije, neshvatljivije i beživotnije, utoliko se čovek više zaglibljuje u njemu. (Zaglibljuje se, naravno, samo u sterilnim idejama; one žive poseduju dovoljno sadržaja i bogatstva, te stoga nema nikakvog razloga da se njima teži. Tako se tokom vremena ono što ima smisla pretvara u besmisleno. To je, nažalost, sudbina metafizičkih ideja.

66 Danas je zaista reč o pitanju šta se u celom svetu podrazumeva pod takvim idejama. Publika - ukoliko uopšte nije okrenula leđa tradiciji - već davno je prestala da želi da čuje neku "poruku"; ona bi više volella da joj se saopšti njen smisao. Gole reči koje se obrušavaju s propovedaonice postale su nerazumljive i vape za objašnjenjem: Kako nas je to Hristova smrt spasila, kada se niko ne oseća spasenim? Otkud je Isus Bogočovek, i šta je to? Kakva je to stvar sa Trojicom, partenogenezom, jedenjem tela i pijenjem krvi i tako dalje i tako dalje? Kakva veza može postojati između sveta takvih koncepata i svakodnevnice, o čijoj materijalnoj stvarnosti brinu prirodne nauke u najširem mogućem obimu? Najmanje šesnaest od dvadeset i četiri časa živimo isključivo u svakodnevnici, a ostalih osam provodimo najradije u nesvesnom stanju. Gde ili kada se događa nešto što bar izdaleka podseća na fenomen kao što su anđeli, čudo na Večeri, slavljenja, vaskrsenje mrtvih, i tako dalje? Bilo je zato pravo otkriće to da unutar nesvesnog stanja sna postoje intervali, nazvani "snovi", a u njima ponekad scene koje poseduju nimalo zanemarljivu sličnost sa motivima mitova, jer mitovi su priče o čudima i bave se upravo svim onim stvarima koje su veoma često i predmeti vere.

67 U svakodnevnom svetu svesti gotovo da nema sličnih stvari, što znači da su do 1933. godine takoreći samo duševni bolesnici bili zaposednuti od strane živih mitoloških fragmenata. Posle ovog datuma, svet junaka i čudovišta proširio se poput požara na čitave nacije, čime je dokazano da mit i njegov osobeni svet ni u stolećima razuma i prosvećenosti nisu ništa izgubili od svoje životnosti. Ako metafizičke ideje danas više ne deluju fascinantno, onda razlog tome sigurno nije nedostatak izvornosti i primitivnosti evropske duše, već naprosto i jedino to što ti mitovi više ne izražavaju ono što se kao krajni rezultat viševekovnog razvoja hrišćanske svesti, javlja za reč polazeći od nesvesnog. To je pravi *antimimon pneuma*, lažni duh arogancije, histerije, rasplinutosti, zločinačke amoralnosti i doktrinarne zaslepljenosti, proizvođač duhovnog šunda, zamene za umetnost, filosofskog mucanja i utopijske prevare, pogodan jedino da sobom na veliko kljuka masovnog čoveka današnjice. Eto kako izgleda posthrišćanski duh.

V

HRISTOS, SIMBOL SOPSTVA

68 Udaljavanje našeg sveta od hrišćanstva, luciferski razvoj nauke i tehnologije i čudovišna materijalna i moralna razaranja koja je za sobom ostavio Drugi svetski rat, već je više puta upoređivano sa događajima *poslednjeg vremena,* predviđenim još u *Novom zavetu.* Ovde je, kao što znamo, reč o očekivanju Antihrista: "Hic est Atichristus qui negat Patrem, et Filium[1]." U *Prvoj poslanici Jovanovoj* 4,3 kaže se: "A svaki duh koji ne priznaje da je Isus Hristos došao... je Antihristov za kojega čuste da će doći[2]." Apokalipsa je puna očekivanja užasnih stvari koje će se dogoditi u poslednjem vremenu, pre Svadbe Jagnjeta. To jasno pokazuje kako u *anima christiana* postoji ne samo znanje o egzistenciji jednog neprijatelja, već i izvesnost u pogledu njegovog budućeg "preuzimanja vlasti".

69 Zašto - upitaće moj čitalac - govorim ovde o Hristu i njegovom protivniku, Antihristu? Naša priča nužno vodi do Hrista, jer je on još uvek živi mit naše kulture. On je naš kulturni heroj koji, bez obzira na svoju istorijsku egzistenciju, otelovljuje mit božanskog Prvobitnog Čoveka, mističnog Adama. On je taj koji zauzima središte hrišćanske mandale, gospodar Tetramorfa, to jest četiri simbola jevanđelista, koji imaju značenje četiri stuba njegovog prestola. On je u nama, i mi smo u njemu. Njegovo carstvo je dragoceni biser, u zemlji zakopano blago, malo zrno slačice koje postaje veliko drvo, i nebeski grad[3]. Kao što je Hristos u nama, tako je u nama i njegovo nebesko carstvo[4].

70 Ovih nekoliko, opšte poznatih naznaka, trebalo bi da budu dovoljne da ocrtaju psihološki položaj simbola Hrista. *Hristos predočava arhetip Sopstva*[5]. On predstavlja celovitost božanske ili nebeske vrste, jednog preobraženog čoveka, Božijeg sina "sine macula peccati", koji nije obeležen grehom. Kao *Adam secundus;* on odgovara prvom Adamu pre Pada, to jest dok je ovaj još uvek posedovao čisti božanski lik, za koji **Tertulijan** (✝ 222) kaže: "I o ovoj predstavi Boga u čoveku valja smatrati da

ljudski duh ima iste nagone i čula kao i Bog, iako ne baš onako kao Bog[6]". Mnogo opširniji je **Origen** (185-254): *Imago Dei*[7] koji je utisnut u dušu, a ne u telo jeste predstava predstave, jer moja duša nije neposredno predstava Božija, već je stvorena prema sličnosti prethodne predstave[8]. Hristos je, međutim, pravi imago Dei, prema čijoj sličnosti je naš unutarnji čovek stvoren nevidljiv, bestelesan, i besmrtan[10]. Božija predstava javlja se u nama kroz prudentia, iustitia, moderatio, virtus, sapientia i disciplina[11].

71 **Avgustin** (354-430) pravi razliku između imago Dei koja je Hristos i predstave koja je usađena u čoveka kao sredstvo ili mogućnost da se postane nalik Bogu.[12] Predstava Boga ne nalazi se u telesnom čoveku, već u *anima rationalis,* kojom se on razlikuje od životinje, "predstava Boga je unutarnja, ne u telu... gde je intelekt, gde je razum, gde je um koji mora da istraži istinu, tu je predstava Boga[13]. "Zato bi trebalo da se podsetimo, kaže **Avgustin,** da po Božijoj predstavi nismo stvoreni nigde drugde, do u intelektu. "A tamo gde čovek zna dá je stvoren prema predstavi Božijoj, on u sebi prepoznaje i nešto obimnije od onoga što je dato životinji"[14] Iz ovog se jasno vidi da je Božija predstava takoreći identična sa anima rationalis. Ona predstavlja višeg, duhovnog čoveka, Pavlovog homo coelestisa[15]. Kao i Adam pre svoga pada, tako je i Hristos otelovljenje predstave Boga[16], čiji totalitet **Avgustin** naročito naglašava. "Reč je", kaže on, "uzela na sebe celog, gotovo potpunog čoveka: u dušu i telo čovečije. Da budem precizniji - budući da čak i šumska zver poseduje 'dušu' i telo - kada kažem ljudska duša i ljudsko meso, ja želim da kažem da je ona preuzela na sebe kompletnu ljudsku dušu."[17)]

72 Božija predstava u čoveku nije uništena Padom, već je samo oštećena i iskvarena (deformisana) i putem Božije milosti ona opet može biti vaspostavljena. Obim integracije naznačuje se kroz *descensus ad inferos,* silazak u pakao Isusove duše, čije spasilačko dejstvo obuhvata čak i mrtve. U psihološkom pogledu ovome odgovara integracija kolektivnog nesvesnog koja predstavlja suštinski deo procesa individuacije. **Avgustin** kaže: "Naš

kraj mora, dakle, biti naše savršenstvo; a naše savršenstvo je Hristos"[18], zato što on predstavlja savršenu predstavu Boga. Zato on biva nazivan i "Kraljem". Njegova nevesta *(sponsa)* jeste ljudska duša, koja je "u jednoj iznutra skrivenoj duhovnoj tajni vezana za reč, kako bi dvoje postojali u jednom mesu", što odgovara mističnom braku Hrista i Crkve[19]. Bez obzira na dalje postojanje ovog hierosgamos-a u dogmi i ritualu crkve ovaj simbolizam se tokom Srednjeg veka razvio u alhemijsku konjunkciju suprotnosti, ili u "hemijsko venčanje", podstičući, tako, s jedne strane, rađanje koncepta o *lapis-u philosphorum*-u, koji označuje celovitost, a na drugoj strani, rađanje Koncepta o hemijskom jedinjenju.

73 Prvim grehom oštećena Božija predstava u čoveku može se "reformisati" i uz Božiju pomoć, kao u *Poslanici Rimljanima* 12,2: "I ne upravljajte se prema ovome svetu, već se menjajte obnavljanjem smisla da biste mogli da ispitate šta je Božija volja". Slike celine koje nesvesno proizvodi tokom procesa individuacije predstavljaju takve "reforme" jednog arhetipa mandale koji postoji a priori[21]. Kao što smo više puta naglasili, spontani simboli Sopstva, ili celovitosti praktično se ne mogu razlikovati od predstave Boga. Uprkos reči metamorophausthe (preobraziti se) u grčkom tekstu iz gornjeg navoda, pod "obnovom" uma (anakainosis, *reformatio*) ne misli se ni na kakvu promenu svesti, već pre na ponovno vaspostovljenje izvornog stanja, na apokastasis. To se sasvim podudara s empirijskim nalazima psihologije, stalno postojećeg arhetipa celovitosti[22] koji, istina, lako može da nestane iz vidnog polja svesti, ili da nikada ne bude opažen, sve dok ga svest obasjana konverzijom ne prepozna u figuri Hrista. Putem ove "anemnesis" opet se uspostavlja iskonsko stanje jednosušnosti sa predstavom Boga. Ono označava integraciju i premošćavanje rascepa u ličnosti, koji svoje postojanje ima da zahvali različitim nagonima koji teže međusobno suprostavljenim pravcima. Raskol ličnosti se ne pojavljuje samo onda kada čovek, poput životinje, još nije svestan svog nagonskog bića. A kao nemoguć, odnosno štetan, pokazuje se tamo gde veštačko nesvesno, to jest potiskivanje, ne reflektuje više život nagona.

74 Iskonsko hrišćansko viđenje *imago Dei,* otelovljeno u Hristu, znači, van svake sumnje, jednu sveobuhvatnu celinu koja u sebi obuhvata čak i animalnu stranu čoveka (pecus!). Uprkos svemu tome, simbol Hrista ne predstavlja dovoljno celinu u modernom psihološkom smislu zato što mračnu stranu stvari ne uključuje expressis verbis, već je specifično isključuje kao luciferskog protivnika. Iako je isključivanje zle sile bilo nešto sasvim poznato hrišćanskoj svesti, ona je time izgubila samo nebitnu Senku, jer je, u učenju o *privatio boni* koje se najavljuje već kod **Origena**, zlu utisnut karakter jednog umanjenog Dobra, čime mu je oduzeta suštastvenost. Prema učenju crkve Zlo je samo "slučajan nedostatak savršenosti". Na osnovu ove pretpostavke moglo je da nastane mišljenje "Omne bonum a Deo, omne malum ab homine"[23]. Sledeća logična posedica bila je sledstveno iskjučivanje đavola u izvesnim protestantskim sektama.

75 Zahvaljujući učenju o *privatio boni* obezbeđena je naizgled celina Hrista. Zlo se, međutim, mora suštinskije posmatrati kada ga susrećemo u ravni empirijske psihologije. Ono je ovde, naprosto, suprotnost dobra. U staro vreme, gnostici, čija je argumentacija u značajnoj meri bila pod uticajem psihičkog iskustva, bavili su se problemom Zla temeljnije nego crkveni oci. Tako je na primer, Hristos, učili su, "odbacio od sebe svoju senku"[24]. Ako ovom shvatanju damo težinu koju ona zaslužuje onda u liku Antihrista može lako prepoznati njegov odbačeni antipod. Antihrist se u legendi razvija kao perverzni imitator Hristovog života. On je pravi *antimimon pneuma,* podražavajući duh zla koji u izvesnoj meri ide Hristovim stopama kao što senka prati telo. Ova komplementacija jednostrano svetlog lika Spasitelja, koja se čak javlja već u okviru Novog zaveta, svakako ima naročito značenje. I, doista, tome je već rano posvećena odgovarajuća pažnja.

76 Ako u tradicionalnoj figuri Hrista prepoznajemo paralelu psihičkom ispoljavanju Sopstva, onda Antihrist odgovara Senci Sopstva, i to mračnoj polovini ljudskog totaliteta, koja se ne sme ocenjivati previše optimistički. Celokupno naše iskustvo govori da su, kako izgleda, svetlost i senka u ljudskoj prirodi tako rav-

nomerno raspoređene da se čovekova psihička celovitost u najmanju ruku javlja u jednom dosta prigušenom svetlu. Psihološki pojam Sopstva koji, delimično potiče iz našeg poznanja celog čoveka, a inače se spontano predstavlja u proizvodima nesvesnog kao ono, unutrašnjim antinomijama povezano arhetipsko četvorstvo, ne može a da ne uzme u obzir Senku koja pripada svetloj figuri, jer bi bez nje ovom liku nedostajalo telo i ljudskost. Svetlost i Senka obrazuju u empirijskom Sopstvu jedno paradoksalno jedinstvo. Sa hrišćanskog gledišta, međutim, taj arhetip je beznadežno pocepan na dve nespojive polovine, što bezusovno vodi do metafizičkog dualizma, - do konačnog razdvajanja nebeskog carstva od ognjenog sveta prokletih.

77 Za nekoga ko poseduje pozitivan stav prema hrišćanstvu problem Antihrista je tvrd orah. Antihristova pojava ne predstavlja ništa drugo nego protivudar đavola, isprovociran Božijim otelovljenjem; jer đavo koji kao suprotnost Hristova, a time i Božija, svoj istinski lik poprima tek početkom hrišćanstva, dok je u *Knjizi o Jovu* još uvek bio jedan od Božijih sinova i Jahveov poverenik.[25] U psihološkom smisu, ovaj slučaj je jasan pošto dogmatska figura Hrista poseduje takvu izvrsnost i savršenost da sve ostalo pored nje potamni. Ona je uistinu toliko jednostrano savršena da bukvalno zahteva psihički komplement radi uspostavljanja ravnoteže. Reč je o suprotstavljenosti koja se nepogrešivo mogla očekivati i koja je još ranije dovela do učenja o dva Božija sina od kojih se stariji zvao Satanael[26]. Dolazak Antihrista nije samo profetsko proročanstvo, već i neumoljiv psihološki zakon čije je postojanje autora, a da ga on sam dok je pisao pisma nije ni bio svestan, uverilo u izvesnost predstojeće enantiodromije. Posledično, on je pisao tako kao da je svestan unutarnje nužnosti ovog preobraženja, pri čemu mu je ta misao sigurno izgledala kao božansko otkrovenje. U stvarnosti, svako više diferenciranje predstave Hrista, prouzrokuje odgovarajuće naglašavanje njenog nesvesnog komplementa, čime raste napetost između onog iznad i onog ispod.

78 Ovim konstatacijama krećemo se sasvim u okviru hrišćanske psihologije i simbolike. Faktor sa kojim niko nije

računao jeste, međutim, fatalnost koja je svojstvena samoj hrišćanskoj dispoziciji, a što neizbežno vodi do preokretanja njenog duha - i to ne kroz nejasno delovanje slučajnosti, već u skladu sa psihološkim zakonom. Idealu duhovnosti koji teži najvišem bilo je suđeno da se sukobi sa materijalističkom zemaljskom strašću za pobedom materije i ovladanjem svetom. Ova promena se ispoljila u epohi "Renesanse". Ova reč znači "ponovno rođenje", a time se mislilo na ponovno rođenje duha antike. Danas znamo da je ovaj duh uglavnom bio maska, i da antički duh nije bio ponovo rođen, više srednjevekovno hrišćanski koji se podvrgao čudnim paganskim preobražajem tako što je nebeski cilj zamenio za zemaljski, a vertikalu gotskog stila za horizontalnu perspektivu (otkrivalačka putovanja, eksploatisanje sveta i prirode). Dalji razvoj koji je vodio ka Prosvetiteljstvu i Francuskoj Revoluciji doveo je danas do jednog široko rasprostranjenog stanja koje se ne može drugačije opisati nego kao antihrišćansko, u smislu da potvrđuje ronohrišćansku anticipaciju poslednjeg vremena. Utisak je kao da su se, dolaskom Hrista, pojavile suprotnosti, koje su do tada bile samo latentne ili kao da se neko klatno snažno zanjihalo u jednu stranu, a sada izvodi i komplementaran pokret na drugu. Nijedno drvo, kažu, ne raste do neba osim ako mu korenje ne dotiče pakao. Dvostruki smisao ovog kretanja počiva u prirodi klatna. Hristos je neporočan; ali na samom početku njegove delatnosti dolazi do susreta sa Satanom, Protivnikom koji predstavlja oslonac za onu silovitu napetost u duši sveta kakva nastaje pojavom Hrista. On je *"musterium iniquitatis"* koji na potpuno isti način, to jest neraskidivo, kao senka što ide uz svetlost, prati *sol iustitiae,* kao što brat ide uz brata, kako mišjahu ebionejci i euheti.[28)] Obojica žele da zadobiju carstvo: jedan nebesko, a drugi "principatus huius mundi". Govori se o "hiljadugodišnjem" carstvu i o "dolasku Antihrista", kao da je između dva brata kraljevskog roda došlo do podele svetova i vremena. Susret sa Satanom morao je zato da znači više od pukog slučaja: bila je to karika u lancu.

79 Kao što moramo da se podsetimo na antičke bogove kako bismo pravilno ocenili psihološku vrednost Anima o Ani-

mus, tako je i Hristos za nas najbliža analogija za Sopstvo i njegovo značenje. Ovde se, naravno, ne radi o jednoj veštački stvorenoj ili arbitrarno priznatoj, već o efektivnoj i samoj po sebi postojećoj kolektivnoj vrednosti, koja deluje bez obzira da li je subjekt toga svestan ili ne. Iako atributi Hrista (suštinska istovetnost sa Ocem, koeternitet, sinstvo, partenogeneza, raspeće, Jagnje žrtvovano među suprotnostima, Jedan razdeljen u Mnogima, itd.) omogućavaju da ga nesumnjivo prepoznamo kao otelovljenje Sopstva, on ipak, posmatrano sa psihološkog stanovišta, odgovara samo jednoj polovini ovog arhetipa. Druga polovina pojavljuje se u Antihristu. I ovaj poslednji u istoj meri predočava Sopstvo, jedino što se sastoji od njegovog mračnog aspekta. Obojica su hrišćanski simboli, koji znače isto što i slika Spasitelja raspetog između dva razbojnika. Ovaj veliki simbol govori da dalji razvoj i diferencijacija svesti vodi u sve opasniju spoznaju protivrečnosti i ne znači ništa manje do *raspinjanja Ega,* to jest do mučne suspenzije istog između nepovezivih suprotnosti [29]. Pritom se, naravno, ne može raditi o potpunom gašenju Ega, jer bi inače na taj način bio uništen fokus svesti, što bi za posledicu imalo potpunu nesvesnost. Relativno ukidanje Ega tiče se samo najviših i poslednjih odluka u situacijama nerazrešivih kolizija obaveza, što drugim rečima znači: u takvim slučajevima Ego je posmatrač koji pati, koji ni o čemu ne odlučuje, već mora da se bezuslovno podvrgne odluci i kapitulaciji. Konačnu odluku donosi čovekov Genius, njegov viši i opsežniji deo za koji niko ne zna dokle doseže. Stoga je korisno pažljivo ispitati psihološke aspekte procesa individuacije u svetlosti hrišćanske tradicije, jer ona poznaje opis istog, koji, što se tiče preciznosti i upečatljivosti daleko premašuje naš slabi, individualni pokušaj, iako hrišćanskoj predstavi Sopstva, Hristu, nedostaje senka koja mu pripada.

80 Razlog za to je, kao što smo već naznačili, učenje o Summum Bonum. **Irinej** s pravom kaže gnosticima da valja ukoriti "svetlost njihovog oca" zato što ona nije mogla "da osvetli i ispuni čak ni ono što je u njoj bilo (misli se na Senku i na prazninu)"[30]. Izgleda mu neprilično i kritike vredno da neko može pretpostaviti da se u unutrašnjosti svetlosne plerome nalazi

"bezoblična i mračna praznina". Za hrišćanina ni Bog ni Hristos ne bi smeli da budu paradoks; oni moraju da budu jasni i to važi do današnjeg dana. Niko nije znao, a očito se ni danas ne zna (osim s nekoliko slavnih izuzetaka) da je hibris spekulativnog intelekta zaveo još stare mudrace da dozvole sebi filosofsku definiciju Boga koja ga je u većoj ili manjoj meri obavezivala da bude Summum Bonum. Jedan protestantski teolog je išao čak dotle da kaže: "Bog *može* biti samo dobar!" Kad je o tome reč, još ga je Jahve mogao podučiti da to nije tako, kad već sam nije u stanju da uvidi svoju intelektualnu nadobudnost u pogledu Božije svemoći i slobode. Uzurpacija Summum Bonum-a ima, naravno, svoje razloge koji sežu u daleku prošlost (u koje ovde ne mogu ulaziti). Pa ipak, ona je pravi izvor koncepta o *privatio boni* koji ništi realnost zla i koji nalazimo već kod **Vasilija Velikog** (330-379), potom kod **Dionisija Aeropagite** (druga polovina 4. veka), a u punom cvatu kod **Avgustina.**

81 Pre svih ostalih **Tatijan** (2. vek) zastupa kasnije načelo: "Omne bonum a Deo, omne malum ab homine", govoreći: "Bog nije učinio ništa zlo; mi smo ti koji smo izazvali svu nepravdu". Ovo shvatanje zastupa i **Teofil Antiohijski** (2. vek) u svom spisu *"Ad Autolycum".*[32]

82 Vasilije kaže: "Ne smeš smatrati Boga za uzročnika postojanja zla, niti uobraziti da zlo ima vlastitu supstancu ((ιδίαν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ εὖαι). Jer niti zlo postoji kao nešto živo, niti mi smatramo da ono ima supstancijalnu suštastvenost (ousian enhypóstaton). Negiranje (stérēsis, doslovno otimanje) dobrog jeste zlo... Tako ni zlo ne počiva na vlastitoj supstanci (en idia hyparxei) već nastaje naknadno iz obogaljenja (pērōmasin) duše.[33] Ono, naime, nije ni nestvoreno, kako glasi mišljenje nevernih, koji zlo izjednačavaju u pogledu vrednosti sa dobrom prirodom... niti stvoreno. Jer, ako sve dolazi od Boga kako onda zlo (može) da dolazi od dobrog?"[34]

83 Jedno drugo mesto osvetljava logiku ove tvrdnje. U drugoj *Homilia Hexaemeron-a* **Vasilije** kaže: "Uopšte nije pobožno reći da zlo ima poreklo u Bogu, zato što suprotnost ne može da

proizilazi iz suprotnosti. Naime, niti život rađa smrt, niti je mrak poreklo svetlosti, niti je bolest stvoritelj zdravlja... Ali ako... (je zlo) ni nestvoreno, niti od Boga stvoreno, odakle mu onda njegova priroda? Da, naime, zlo postoji, to neće sporiti niko ko učestvuje u životu. Šta dakle, da kažem? To da zlo nije nikakva živa i nadahnuta suštastvenost, već stanje (diãthesis) duše koja se prema vrlini ponaša suprotno, (i to) zbog odvajanja od dobrog koje proizilazi iz lakomislenosti (rhathymois) (to jest ono ga prouzrokuje)... Neka svako sebe vidi kao uzročnika rđavosti koja u njemu postoji[35]".

84 Prirodno stanje stvari, da uz iskaz "visoko" odmah ide i predstava o "niskom", ovde je izokrenuta u kauzalan odnos i svedena na apsurdnost jer je potpuno očigledno da mrak ne rađa svetlost, niti da svetlost rađa mrak. Ideja o dobru i o zlu, jeste, međutim, pretpostavka za svaki moralni sud. Reč je o logički ekvivalentnom paru suprotnosti koji, kao takav, obrazuje conditio sine qua non svakog spoznajnog čina. Sa empirijskog stanovišta o tome se ne može ništa više reći. Sa ovog stanovišta zato bi se moralo konstatovati da dobro i zlo, kao koegzistirajuće polovine moralnog suda, ne potiču jedno od drugog, već su uvek istovremeno tu. Zlo je, kao i dobro, ljudska vrednosna kategorija, a mi smo tvorci moralnih vrednosti sudova, ali smo zato samo u ograničenoj meri tvorci činjenica koje podležu našem moralnom sudu. Ova stanja stvari jedni nazivaju dobrom, a drugi zlom. Samo u kapitalnim slučajevima postoji približan *consensus generalis.* Ako zajedno sa **Vasilijem** posmatramo čoveka kao uzročnika zla, onda to istovremeno znači da je on i uzročnik dobra. Čovek je, međutim, u prvom redu samo uzročnik pukog suda; u odnosu na cinjenice kojima se sudi nije tako lako utvrditi njegovu odgovornost. Za tako nešto trebalo bi jasno moći definisati opseg sloboda volje. Psihijatar zna koliko je to užasno težak zadatak.

85 Sa ovih razloga psiholog se užasava metafizičkih tvrdnji, ali mora da kritikuje opšta poznata ljudska obrazloženja *privatio boni.* Kada, dakle, **Vasilije** s jedne strane tvrdi da zlo nema vlastitu supstancu, već da nastaje "iz sakaćenja duše" i ako je, s druge strane, uveren da zlo zaista postoji, onda se relativna stvarnost zla zasniva na nealnom "sakaćenju" duše koje isto tako mora da ima jedan realan uzrok. Ako je duša izvorno stvorena kao dobra, onda se zaista iskvarila, i to putem stvarnog razloga, pa makar to ne bilo ništa drugo do bezbrižnost, nemar i lakomislenost koji predstavljaju značenje *rhathymie.* Ako se nešto tumači psihičkim stanjem stvari, - ovo želim da posebno istaknem - onda to ne biva ni u kom slučaju redukovano ad nihilum i time poništeno, već pomereno na *psihičku ravan,* koja se empirijski može znatno lakše ustanoviti nego na primer realnost dogmatskog đavola kojeg prema autentičnim iskazima uopšte nije izmislio čovek, već je postojao i davno pre njega. Ako je đavo sa svoje strane svojom slobodnom voljom otpao od Boga, onda to najpre dokazuje da je zlo postojalo u svetu još pre čoveka, i da ovaj stoga ne može biti jedini uzročnik istog, i da je, drugo, i sam đavo već imao "osakaćenu" dušu, zbog čega odgovornost snosi neki isto tako stvaran uzrok. Osnovna greška vasilijanskog argumenta jeste greška *petitio principii,* koja ga drži u nerazrešivim protivurečnostima: a priori se konstatuje da se samostalnost zla mora poricati, čak i kada je reč o večnosti đavola koga potvrđuje dogma. Spoljašni razlog za to bila je istorijska ugroženost od strane manihejskog dualizma. Ovo se pre svega jasno vidi iz rukopisa **Titusa od Bostre** (+ oko 370)*"Adversus Manichaeos"* gde on, nasuprot manihejskom dualizmu, izvodi zaključak da, kada je reč o suštastvenosti, zlo ne može postojati.

86 Jovan Hrizostom (oko 344 - 407) koristi umesto steresis (privatio) izraz *ekropê tou kalaou* (odudaranje, devijacija dobrog, ili okretanje od njega). Tako on kaže:"Zlo nije ništa drugo nego odbijanje dobrog, zato je zlo u odnosu na dobro sekundarno[37]"

87/88* Dionisije Areopagita opširno objašnjava zlo u 4. poglavlju *"De divinis nominibus".* Zlo, kaže on, ne može da potiče od dobrog, jer da potiče od dobrog, onda ne bi bilo zlo. No budući da sve što postoji dolazi od dobrog, onda je sve na neki način dobro; "zlo, međutim, uopšte ne postoji" (τὸ δὲ κακὸν οὔτε ὄν ἐστιν). "Zlo po svojoj prirodi nije ni stvar, niti takvu stvar

pravi. "Zlo uopšte ne postoji i nije ni dobro ni korisno"(οὐκ ἔστι καθόλον τὸ κακὸν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε ἀγαθοποιόν). "Sve stvari, ukoliko postoje, jesu dobre i dolaze od dobrog, ali ako su lišene dobrog, onda nisu ni dobre, niti postoje". "Ono što ne postoji, nije potpuno zlo. Ono čega uopšte nema neće ništa ni postati, ako se, shodno transcendentnom modusu (κατὰ τὸ ὑπερούσιον) shvati kao nešto što postoji u dobrom. Dobro će, dakle, ukoliko uopšte postoji, a i ukoliko to nije, stajati nesrazmerno napred i na višem mestu (πολλῷπρότερον ὑπεριύμενον), dok zlo nije ni u onome što postoji, niti u onome što ne postoji" (τὸ δὲ κακὸν οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν, οὔτε ἐν τοῖς μὴ οὖσιν) [38].

89 Iz ovih izvoda jasno se vidi s kakvom je emfazom još u najranijem periodu poricana stvarnost zla. Ova činjenica se, kao što smo već spomenuli, nalazi u najbližoj vezi sa crkvenim stavom prema manihejskom dualizmu, što se zatim jasno vidi kod **Avgustina.** U svom spisu protiv manihejaca i markionita on daje sledeće objašnjenje: "Nunc vero ideo sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora, et bonitas iferiorum addit laudibus meliorum... Ea vero quae dicuntur mala, aut vitia sunt rerum bonarum, quae omnino extra res bonas per se ipsa alicubi esse non possunt... Sed ipsa quoque vitia testimonium perhibent bonitati naturarum. Quod enim malum est per vitium, profecto bonum est per naturam. Vitium quippe contra naturam est, quia naturae nocet: nec noceret, nisi bonum eius minueret. Non est ergo malum nisi privatio boni. Ac per hoc nusquam est nisi in re aliqua bona... Ac per hoc bona sine malis esse possunt, sicut ipse Deus, et quaeque superiora coelestia: mala non sunt... si autem nocent, bonum minuunt: et si amplius nocent, habent adhuc bonum quod minuant: et si totum consumunt, nihil naturae remanebit qui noceatur; ac per hoc nec malum erit a quo noceatur, quando nature defuerit, cuius bonum nocendo minuatur [39]."

90 *"Liber Sententiarum ex Augustino"* kaže (CLXXVI): "Nulla est substantia mali [40]: quia quod auctorem Deum non habet, non est: ita vitium corruptionis nihil est aliud, quam inordinatae vel desiderium vel actio voluntatis [41]". Slažući se s tim,

Avgustin kaže: "Non ferrum est malum: saed qui ad facinus utitur ferro, ipse malus est [42]".

91 Ovi izvodi jasno pokazuju Dionisijeva i Avgustinova stanovništva: zlo samo po sebi nema nikakvu supstancu, odnosno ne postoji, jer je ono samo umanjivanje dobrog, koje jedino poseduje supstancu. Zlo je *vitium,* to jest rđavo korišćenje stvari, usled pogrešnih odluka volje (zaslepljivanje usled zle želje, itd.). **Toma Akvinski,** veliki crkveni učitelj, pozivajući se na gornji citat **Dionisija Areopagite** kaže: "Jedan deo para suprotnosti prepoznaje se iz drugog, kao što se tama poznaje preko svetlosti. Zato se odgovor na pitanje šta je zlo mora pronaći u prirodi dobrog. Mi smo, međutim, gore rekli da dobro znači sve ono čemu vredi težiti. I budući da svaka priroda teži ka svom (vlastitom) biću (suštini) i svojoj potpunosti, mora se nužno zaključiti da postojanje i savršenstvo svakog bića poseduje suštinu dobrog (rationem bonitatis). Zato ne može biti da zlo znači neki smisao ili neki oblik ili prirodu. Preostaje jedino da se imenom zla označi izvesno odsustvo dobrog [43].""Zlo nije nešto što postoji - dobro, međutim, postoji [44]." "Isto tako svaki agens deluje radi dobra ili pomoću njega. Cilj agensa mora mu odgovarati (conveniens). Ono što, međutim, njemu (agensu) koristi, znači nešto dobro, i zato svaki agens deluje radi dobrog." (Quod autem conveniens est alicui est illi bonum. Ergo omne agens agit propter bonum) [45].

92 **Toma** se sam poziva na ono što je rekao **Aristotel**, da "je belo ono što je manje pomešano sa crnim"[46], ali ne spominje da suprotna pretpostavka: "Crnje je ono što je manje pomešano s belim," ne samo da može da zahteva jednaku važnost, kao prva rečenica, već i da je ovoj i logično ekvivalentna. Zato se mora spomenuti i da se ne prepoznaje samo mrak pomoću svetlosti, već i obratno, da se svetlost poznaje pomoću mraka.

93 Budući da je samo ono što deluje i stvarno, onda je po **Tomi,** samo dobro stvarno, što znači "postojeće." Njegov argument podmeće, međutim, jedno bonum, koje znači nešto kao: "dovoljno, odgovarajuće, tačno, pristajuće". "Omne agens agit propter bonum" morala bi se dakle prevesti kao: "Svaki agens deluje radi onoga što mu odgovara". To, kao što znamo, radi i

đavo. I on poseduje jedan "appetibile" i svakako ne teži ka savršenstvu u dobrom, već, naprotiv, u zlu, iz čega je, međutim, nemoguće izvući zaključak da zbog toga njegova težnja poseduje "Suštinu dobrog".

94 Očito je da se zlo može prikazati kao umanjivanje dobrog, ali ako bismo sledili tu logiku, mogli bismo reći i ovo: Temperatura arktičke zime na kojoj nam se smrzavaju nos i uši leži relativno samo malo ispod toplote koja vlada na ekvatoru. A znamo da arktička temperatura nije ništa manja od čak 230' iznad apsolutne nultne tačke. Sve stvari na Zemlji su "tople", to jest apsolutna nultna tačka se ne dostiže čak ni približno. Slično kao što su stvari više ili manje "dobre", i kao što hladnoća nije ništa drugo do smanjivanje toplote, tako ni zlo nije drugo do takvo smanjivanje dobrog. Argumentcija *privatio boni* ostaje jedan eufemistički *petitio principii,* bez obzira na to da li će zlo važiti kao manje dobro ili kao efekat konačnosti i ograničenosti stvorenih stvari. Lažni zaključak nužno sledi iz premise "Deus = Summum Bonum", zato što je nezamislivo da je savršeno dobro ikada moglo da stvori zlo. Ona je samo stvorilo dobro i manje dobro (koje bi laik jednostavno nazvao gorim) [47]. No budući da se mi uprkos vrućini od 230' iznad apsolutne nule gadno smrzavamo, onda bi to značilo da, eto, postoje ljudi i stvari koje je Bog, istina, stvorio, ali koji su samo minimalno dobri a maksimalno loši.

95 Iz ove težnje da se zlu porekne stvarnost potiče svakako i načelo: "Omne bonum a Deo, omne malum ab homine". Reč je o protivrečju usmerenom protiv istine da je onaj koji je stvorio toplotu odgovoran i za hladnoću (scl. bonitas inferiorum). **Avgustinu** se svakako može priznati da su sve prirode dobre; ali ipak ne toliko dobre da i njihova rđavost ne bi u podjednakoj meri bila jasna.

96 Ono što se danas događa u koncentracionim logorima diktatorskih država teško bi se moglo označiti kao "slučajan manjak savršenosti"; to bi zvučalo kao podsmeh.

97 Psihologija ne zna šta su dobro i zlo po sebi; ona ih poznaje samo kao sudove o relacijama. Dobro je ono što sa izvesnog stanovišta izgleda kao odgovarajuće, prihvatljivo ili vredno; zlo je tome odgovarajuća suprotnost. Ako je ono što nazivamo dobrim za nas "stvarno" dobro, onda onda moraju postojati i rđave i zle stvari koje su za nas "stvarne". Vidimo da psihologija ima posla s jednim više ili manje subjektivnim sudom, to jest s jednom psihičkom antitezom koja je za označavanje vrednosnih relacija neizbežna: dobro je ono što nije loše, a loše je ono što nije dobro. Postoje stvari koje su s izvesnog stanovišta krajnje zle, to jest opasne. A postoje i stvari u ljudskoj prirodi koje su veoma opasne i zato onome ko im se nađe na putu mogu da izgledaju u odgovarajućoj meri zle. Ulepšavanje ovog zla nema nikakvog smisla zato što bismo se time samo uljuljkivali u lažnu sigurnost. Ljudska priroda je sposobna za beskrajno zlo, a zla dela su isto tako stvarna kao i dobra, dokle god se pruža oblast ljudskog iskustva, i sve dokle psiha prosuđuje o ovim delima i utvrđuje razliku među njima. Jedino nesvesno pravi razliku između dobra i zla. Unutar psihološke oblasti zaista se ne zna šta u svetu preovlađuje, dobro ili zlo. Postoji samo nada da je to dobro, dakle ono što nam izgleda kao odgovarajuće. Niko nikada nije bio u stanju da navede šta bi moglo da bude opšte dobro. Nijedan uvid u relativnost i vidljivost našeg moralnog suda nije u stanju da nas oslobodi ovih nedostataka, a oni koji zamišljaju da su s one strane dobra i zla po pravilu su najmučniji duhovi čovečanstva koji se koprcaju u muci i strahu vlastite groznice.

98 Danas je, kao nikada ranije, važno da čovek ne previdi opasnost zla koja u njemu vreba. Na žalost, isuviše je jasno zbog čega psihologija mora da insistira na realnosti zla i da odbije svaku definiciju koja zlo objašnjava kao beznačajno ili čak kao nepostojeće. Psihologija je iskustvena nauka koja ima posla sa stvarnim stvarima. Prema tome, ja kao psiholog nemam ni nameru, ni kompetenciju da se mešam u metafiziku. Upuštam se u polemiku samo onda kada metafizika prelazi u oblast iskustva i tumači ga na način koji se empirijski nikako ne može opravdati. Moja kritika *privatio boni* važi samo dotle dokle seže psihološko iskustvo. S naučnog stanovišta obrazloženje *privatio boni* jeste, kao što svako može da vidi, petitio principii, kod koga znamo da

da na kraju uvek ispada ono što se u njega na početku stavi. Takvi argumenti nemaju nikakvu uverljivost. Ali okolnost da se takvi argumenti ne samo koriste, već da se u njih van svake sumnje i veruje, predstavlja za mene činjenicu sa kojom se ne mogu lako pomiriti. Ona, naime, dokazuje jednu tendenciju koja postoji a priori, da se prednost da "dobrom", i to svim odgovarajućim i neodgovarajućim sredstvima koja stoje na raspolaganju. Kada se, dakle, hrišćanska metafizika čvrsto drži privatio boni, onda ona time izražava težnju da svaki put uvećava dobro, a umanjuje zlo. *Privatio boni* može, dakle, da u metafizičkom smislu bude istinit. U tom pogledu ne usuđujem se da donesem nikakav sud. Ali ostajem pri tome da su u našoj oblasti iskustva belo i crno, svetlost i tama, dobro i zlo ekvivalentne suprotnosti čiji jedan deo uvek pretpostavlja drugi.

99 Ova jednostavna činjenica pravilno je ocenjena još u takozvanim *Klimentinskim Homilijama*[48], zbirci gnostičko-hrišćanskih rukopisa nastalih oko 150. (n.e.) gde nepoznati autor dobro i zlo razume kao desnu i levu ruku Boga, a svekoliko stvaranje objašnjava sizigijama, to jest parovima suprotnosti. Slično ovome i učenik **Bardesana, Marin,** tumači dobro kao "svetlo" i ono što se nalazi na desnoj strani (dexion), a zlo kao mračno i ono što je na levoj strani (aristeron) [49]. Leva strana odgovara i ženskom. Tako se kod **Irineja** *("Adversus Haereses",* I, 30, 3) Sophia Prounikos naziva Sinistra. **Kliment** smatra da se ovo gledište sasvim podudara sa idejom o Božijoj jedinstvenosti. Ako se pretpostavi jedna antropomorfna slika Boga (svaka predstava Boga je na više ili manje suptilan način antropomorfna!) onda je teško osporiti koliko logiku, toliko i prirodnost klimentinskog stava. U svakom slučaju, ovo shvatanje, koje je možda oko dve stotine godina starije od gornjih citata, dokazuje da realnost zla ni u kom slučaju ne vodi nužno u manihejski dualizam i time ne ugrožava jedinstvo Božije predstave. Ono čak jamči njeno jedinstvo u ravni koja prevazilazi suštinsku razliku između jahvističkog i hrišćanskog shvatanja. Jahve, kao što znamo, nije pravedan, a nepravednost nije dobra. Hrišćanski Bog, nasuprot tome, jeste *samo* dobar. Ne može se poreći da je klimentinska

teologija uspela da ovu kontradikciju premosti na način koji odgovara psihološkim činjenicama.

100 Isplati se stoga da uđemo malo pobliže u **Klimentove** misaone tokove. "Bog je", kaže on, "utvrdio dva carstva (basileias) i postavio dva sveta (aiõnas) tako što je odlučio da postojeći svet preda zlu (ponērõ) zato što je on mali i uskoro će proći. Ali je obećao da će budući svet sačuvati za dobro, zato što je ono veliko i večno. **Kliment** dalje kaže da ova podela na dvoje odgovara strukturi čoveka: telo počinje od ženskog, koje odlikuje emocionalnost; duh potiče od muškog, koje važi za racionalnost. Telo i duh **Kliment** naziva "obe triade" [50]. Čovek potiče "od dve smese (phyramitõn, doslovno: testo), muške i ženske. Zbog toga su njemu data dva puta, put poštovanja zakona i put bezakonja. Dva carstva su, naime, utvrđena, jedno koje se naziva carstvo nebesko, i drugo koje pripada onima koji sada vladaju na Zemlji" [51]. "Od ova dva jedan čini nasilje onom drugom (ekbiázetai)." "Osim toga ova dva vladara (hēgemónes) jesu brze ruke, koje odgovara racionalnosti" i to Božije, pozivajući se na *Deuteronomium* 32,39: ("Ego occidam et Ego vivere faciam"). On ubija levom rukom a spasava desnom. Ova dva principa "nemaju svoje biće izvan Boga, a ne postoji nikakav drugi prvobitni uzrok (archē)". Niti su oni, od strane Boga projektovani (proeblēthēsan) kao životinje (zõa), "jer su se one s njim slagale (homodoxoi, doslovno: biti istog mišljenja)". "Bog je, međutim, projektovao četiri prva elementa... Posledično, on je Otac svake supstance (ousías), (toplo i hladno, vlažno i suvo) ne i spoznaje koja nastaje iz mešavine (elemenata)[52]. Onima koji su izmešani napolju nastao je poput deteta izbor (odnosno odluka, proiresis)" [53], što znači da su mešanjem četiri elementa nastale nejednakosti koje su značile nesigurnost i zbog toga zahtevale odluke ili činove izbora. Četiri elementa grade četvorostruku supstancu tela (tetragenēs tou sõmatos ousia) a istovremeno i zla (tou ponērou). Ova supstanca je pažljivo izdvojena i projektovana od Boga, ali kada je po volji onoga koji ju je i projektovao izmešana spolja, tada je, kao rezultat ove kombinacije, nastao naum koji se raduje zlu."

101 Poslednju rečenicu treba razumeti otprilike ovako: četvorostruka supstanca je, istina, večna (ousa aeí) i Božije je dete. Ali težnja ka zlu (hē kakois chairousa proairesis) došla je spolja mešavini koju je napravio Bog. Tako zlo nije stvoreno ni od Boga, niti od nekog drugog, niti ga je Bog projektovao niti je samo nastalo. Petar, koji iznosi ova razmišljanja, nije, očito, sasvim siguran da li je to tako.

102 Izgleda, prema tome, kao da je bez Božije namere i bez njegovog znanja mešavina četiri elementa krenula lošim pravcem što se, međutim, ne može lako usaglasiti sa klimentinskom pretpostavkom o suprotnim rukama Boga koje jedna drugoj "čine nasilje". Očigledno, Petru koji vodi dijalog, pada teško da expressis verbis pripiše Tvorcu uzrokovanje zla.

103 Kliment Rimski (Clemens Romanus) zastupa petrinijsko hrišćanstvo izrazito visokocrkvenog (odnosno ritualističkog) obeležja i ne samo time, već i svojim učenjem o Božijem dvostrukom aspektu pokazuje da ima blisku vezu sa ranom judejsko-hrišćanskom crkvom. U njoj prema svedočanstvu **Epifanija** nalazimo ebinejsku misao da Bog ima dva sina, jednog starijeg, Satanu, i mlađeg, Hrista[54]. Na to ukazuje i Mihaija, jedan od učesnika u razgovoru, kada kaže da ako su dobro i zlo nastali na isti način, oni bi onda morali biti braća[55].

104 U (judejsko-hrišćanskoj?) apokalipsi, *Uspenje Isaijino,* u njenom središnjem delu nailazimo na Isaijinu viziju sedam nebesa kroz koja je uznošen[56)]. Prvo je video Samaela i njegovu vojsku, protiv kojih je na nebesima vođena "velika bitka". Anđeo ga je, potom, odveo iznad toga na prvo nebo ka jednom prestolu. Na njegovoj desnoj strani stajali su anđeli koji su bili lepši nego anđeli na levoj strani prestala. Oni na desnoj "svi su pevali u slavu *jednim* glasom"; a oni na levoj su pevali *za* njima, i njihova pesma nije bila kao kod onih prvih. Na drugom nebu svi anđeli bili su lepši nego na prvom, i nije više postojala nikakva razlika među njima, kao ni na višim nebesima. Samael očigledno još uvek ima vidljiv uticaj na prvo nebo, u meri u kojoj su "levi" anđeli manje lepi, isto tako su i niža nebesa manje sjajna nego gornja, iako jedno drugo sve više nadmašuju sjajem. Đavo se,

poput gnostičkih arhonata nalazi na nebu, i sa svojim anđelima sasvim odgovara astrološkim bogovima i silama. Njegova sfera biva prožeta, zahvaljujući dalekosežnom umanjivanju sjaja, božanskom sferom Trojice, čija svetlost sa svoje strane doseže do najnižeg neba. Tako imamo sliku koja predstavlja odgovarajuće suprotnosti, poput desne i leve ruke. Karakteristično je da i ova vizija, kao i klimentinska, pada u predmanihejsko vreme (2. stoleće) kada hrišćanstvo još nije moralo da se brani od manihejske konkurencije. To bi lako mogao biti opis izvornog odnosa između Janga i Juka, slika koja je bliža pravoj istini od *privatio boni.* Ona, štaviše, ne remeti monoteizam ni na koji način, budući da ujedinjuje suprotnosti baš kao što su Jang i Jin ujedinjeni u Taou (koji su jezuiti sasvim logično preveli kao "Bog"). Izgleda kao da je tek manihejski dualizam učinio Crkvene Oce svesnim činjenice da su oni, a da im to nije bilo sasvim jasno, da tada zapravo čvrsto verovali u supstancijalnost zla. Ovaj iznenadni uvid ih je verovatno zaveo na sumnjivi antropomorfizam da pretpostave kako je ono što čovek ne može da sjedini nespojivo i za Boga. Rani hrišćani su uspeli da izbegnu ovu grešku zahvaljujući svom većem nesvesnom.

105 Verovatno se može pretpostviti da je u gnostičkim krugovima sinkretističkog judejstva nastavljen ovaj problem jahvističke predstave Boga o kome se diskutuje nakon *Knjige o Jovu,* i to tim pre budući do hrišćanski odgovor na ovo pitanje, to jest jasno opredeljenje za Božiju dobrotu[57], nije zadovoljila konzervativne Jevreje. Otuda je karakteristično da je učenje o dva suprotna Božija sina počelo u Palestini, upravo kod judeohrišćana. Unutar hrišćanstva ono se razvilo do bogumila i katara; u judejstvu ono se nastavilo u religioznoj spekulaciji i našlo je svoj trajan izraz u obe strane kabalističkog drveta sefirot i to u hesedu (ljubav) i dinu (pravda). Rabinski naučnik, gospodin **Cvi Verblovski** (Zwi Werblowsky) bio je toliko ljubazan da mi sastavi niz iskaza iz hebrejske literature koji se odnose na ovaj problem[58].

106 R. Jozef uči: "Ono što stoji napisano (*Exodus* 12,22): "Niko od vas neka ne napušta svoju kuću do jutra[59)], govori nam

da kada upropastitelj jednom dobije mogućnost da slobodno deluje onda on više ne razlikuje dobro i zlo. Štaviše: on čak počinje sa pravednicima [60]. O *Exodus* 33,5 ("kada bih se samo na trenutak popeo u vašu sredinu uništio bih vas") kaže Midraš: "(Jahve govori) Mogao bih na vas biti besan jednu sekundu - jer toliko traje moj gnev kao što stoji napisano *(Isaija* 26, 20), 'Sakrij se tek na trenutak dok gnev ne prođe' - i uništi vas." Jahve upozorava na svoju jarost kojom ne može da vlada. Ako se u ovom trenutku božanskog gneva izgovori kletva, ona je nužno delotvorna. Zato je Bileam koji "poznaje misli Najvišeg" [61] i koga je Balak prizvao da prokune Izrael bio tako opasan protivnik, što znači da je on poznavao trenutak Jahvinog gneva [62].

107 Božija ljubav i milosrđe zovu se njegova desnica; njegova pravednost i upravljanje, međutim, njegova levica. Tako u *Prvoj knjizi o carevima,* 22,19 ("Vidjeh... svu vojsku nebesku kako mu stoji s desne i s leve strane"): "Zar gore postoji desno i levo? To znači da zagovornici stoje desno, a tužioci levo[63]". U *Exodus* 15,6 ("Tvoja desnica, o Gospode, veličanstvena u svojoj snazi, tvoja desnica, o Gospode, razbiće neprijatelja"): "Ako Izrael postupi po Božijoj volji onda će učiniti da i levica postane desnica. Ako ne postupi po Božijoj volji, onda će čak desnicu učiniti levicom[64]." "Božija levica odbija, a njegova desnica privlači[65]".

108 Koliko je opasan aspekt Božije pravde pokazuje sledeće razmišljanje: "Tako govoraše Sveti, neka je hvaljen: Stvorim li svet milosrđem prevagnuće gresi; stvorim li ga pravednošću kako će svet opstati? Stvoriću ga onda s pravednošću i milosrđem. O, neka takav bude! [66]" O *Postanju* 18,23 (Avramovo zauzimanje za Sodomu) Midraš kaže (Avram govori): "Ako hoćeš da imaš svet, onda ne sme biti (stroge) pravde. Ako hoćeš da imaš pravdu, onda nema sveta. Ti želiš oboje odjednom. Ako negde ne popustiš svet neće postojati [67]."

109 Bog štiti grešnike koji su se pokajali, njima daje čak prednost nad pravednicima - štiti ih od svoje pravednosti tako što ih pokriva svojom rukom, odnosno sakriva ih ispod svog prestola [68].

110 O *Habakuk* 2,3 (Ako se /Otkrivenje/ odugovlači uzdaj se u njega"), **R. Jonatan** kaže: "I ako poveruješ da samo mi čekamo, a da On ne čeka, onda stoji zapisano: 'Zato čeka Gospod da se smiluje na vas *(Knjiga proroka Isaije* 30,18)'. Ali ako mi čekamo i On čeka, šta onda sprečava (spasenje)? Sprečava Božija pravednost [69]." U tom smislu treba razumeti i molitvu R. Johanana: "Neka bude tvoja volja da vidiš našu sramotu i da posmatraš našu bedu. Obuci se u svoje milosrđe, pokrij se svojom silom, uvij se u svoju ljubav i opasaj se svojom milošću i neka tvoja dobrota i naklonost budu s tobom [70]". Bog biva bukvalno opomenut da prihvati svoje dobre osobine. Tako postoji jedna tradicija da se Bog moli samom sebi: "Neka bude moja volja da moja milost pobedi i da moje milosrđe prevlada druge moje osobine." Ova tradicija nailazi na svoju potvrdu u sledećoj priči: "Reče R. Jišmael, sin Eliše: 'Jednom pristupih na najsvetije mesto da prinesem žrtvu paljenicu i tamo ugledah Akatrijela [71] Ja Jahvea Zebaota [72] kako sedi na visokom i uzvišenom prestolu i On mi reče: Sine moj Jišmaele, blagoslovi me! Ja mu rekoh: Gospodaru sveta! Neka bude Tvoja volja da Tvoje milosrđe pobedi Tvoj gnev, i da Tvoje milosrđe nadjača druge Tvoje osobine, i da ti sa tvojom decom postupaš milosrdno, a ne po strogoj pravdi - a On mi klimnu glavom [73])."

111 Iz ovih navoda nije teško videti kakvo je dejstvo imala Jovova protivrečna predstava Boga. Ona je predmet religiozne spekulacije unutar judejstva i očigledno je, posredovanjem Kabale, delovala i na **Jakoba Bemea (Jakob Böhme)** kod koga nailazimo na jednu sličnu ambivalentnost, i to ambivalentnost ljubavi i vatrenog gneva Božijeg, u kojem Lucifer gori zauvek [74].

112 Budući da psihologija nije nikakva metafizika iz njene konstatacije o ekvivalentnim suprotnostima ne može se izvesti zaključak o metafizičkom dualizmu, odnosno, ovaj se ne može imputirati psihologiji[75]. Psihologija zna da su ekvivalentne suprotnosti neizbežni, činu spoznaje inherentni uslovi bez kojih bi razlikovanje bilo nemoguće. Nije, međutim, baš verovatno da će nešto, što je toliko povezano sa aktom spoznaje eo ipso predstavljati i osobinu objekta. Zato je mnogo bliža misao da je u

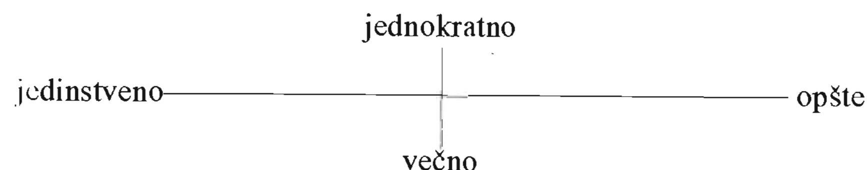
prvom redu naša svest ta koja imenuje, ocenjuje razlike među stvarima, i možda ih čak stvara tamo gde se razlike ne mogu ni opaziti.

113 Opširnije sam se bavio učenjem o *privatio boni* zato što je ono u izvesnom smislu odgovorno za jedno isuviše optimističko shvatanje zla u ljudskoj prirodi i za isuviše pesimističko tumačenje ljudske duše. Nasuprot tome, hrišćanska praistorija je Hrista krajnje dosledno suprotstavljala Antihristu. Jer kako se može govoriti o "visokom", ako nema "dubokog", o "desnom", ako nema "levog", o "dobrom", ako nema "zlog", i ako je jedno isto tako stvarno postojeće kao i drugo? Tek sa Hristom đavo se kao stvarni oponent Boga pojavio na svetu, i u ranim judeo-hrišćanskim krugovima Satana je, kao što smo spomenuli, važio za starijeg Hristovog brata.

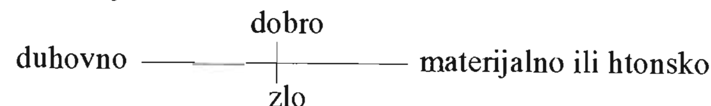
114 I sa jednog drugog razloga morao sam da se kritički osvrnem na *privatio boni:* još kod **Vasilija** nailazimo na težnju da se zlo zajedno sa karakterom mē on-a pripiše sklopu (stavu, diăthesis) duše. Budući da, po ovom autoru, zlo ima svoj uzrok samo u ljudskoj lakomislenosti i kao posledica toga svoje postojanje zahvaljuje pukoj nehajnosti, ono u izvesnoj meri postoji samo uz pomoć nekog psihološkog previda, a to je takva *quantité négligeable* da se zlo potpuno rastvara poput pare. Svakako da je kauzalna lakomislenost fakat koji treba ozbiljno uzeti u obzir ali se izmenjenim ponašanjem ova činjenica lako može odstraniti iz sveta. *Može* se postupiti i drugačije ukoliko se to želi. Psihološka uslovljenost jeste nešto toliko neuhvatljivo i gotovo nestvarno da sve što se na nju svodi i samo preuzima karakter futilnog ili nekog slučajnog previda čime se minimalizuje. Otvoreno je pitanje koliko od ove predrasude potiče naše savremeno potcenjivanje psihe. Ova predrasuda je utoliko teža budući da se njom psiha optužuje da kao takva predstavlja mesto gde se začinje zlo. Crkveni oci gotovo da uopšte nisu uzeli u obzir kakvu su fatalnu moć time pripisali duši. Čovek bi upravo morao da bude slep pa da ne vidi gotovo nadmoćnu ulogu koje zlo igra u svetu. Potrebna bi bila čak intervencija samoga Boga da čovečanstvo oslobodi prokletstva zla, jer bi bez nje čovek bio izgubljen. Ako se ova

nadmoćna sila zla pripisuje duši, onda iz toga može da nastane samo jedna negativna inflacija, to jest jedan isto tako demonski zahtev za moć nesvesnog, a time njegovo intenziviranje. Ova neizbežna konsekvenca anticipirana je u liku Antihrista i reflektuje se u savremenim događajima čija priroda odgovara zalazećem hrišćanskom eonu Rĩbã.

115 U hrišćanskom pogledu na svet Hristos van svake sumnje predstavlja Sopstvo [76]. Kao pojmu individualiteta Sopstvu pripadaju atributi jednokratnosti i jedinstvenosti. No, budući da je psihološko Sopstvo transcendentan pojam, tako što izražava ukupnost svesnih i nesvesnih sadržaja, ono se može opisati samo u liku antinomije [77], što znači da se gornji atributi moraju dopuniti svojim suprotnostima da bi se pravilno ocrtalo transcedentno stanje stvari. To je najlkše uraditi u vidu četvorstva suprotnosti:

116 Ova formula ne izražava samo psihološko Sopstvo, već i dogmatski lik Hrista. Kao istorijski čovek, Hristos je jednokratan i jedinstven, kao Bog - opšti i večan. Poput Sopstva ono je kao individualitet jednokratno i jedinstveno, kao arhetipski simbol, nasuprot tome, ono je predstava Boga, dakle, opšte i "večno" [78]. Ako sada teologija opisuje Hrista kao sasvim dobrog i duhovnog, onda na drugoj strani mora da nastane "zlo" i "materijalno" ili "htonsko", upravo ono što predstavlja Antihrista. Iz toga nastaje četvorstvo suprotnosti koje na psihološkoj ravni biva sjedinjeno time što Sopstvo ne važi kao apsolutno "dobro" i "duhovno"; kao posledica toga i njegova Senka ispada mnogo manje crna. Povrh toga suprotnost izmedu "dobrog" i "duhovnog" ne mora više biti odvojena od celine:

117 Ovaj *quaternio* odlikuje psihološko Sopstvo, jer kao totalitet on mora da per definitionem obuhvati svetle i mračne aspekte, kao što Sopstvo sadrži muško i žensko, zbog čega je simbolisano svadbenim četvorstvom[79]. Ovo nije nikakvo novo otkriće; ono se nalazi još kod **Hipolitovih** nasenejaca[80]. Sa ovog razloga individuacija predstavlja "mysterium coniunctionis", tako što se Sopstvo doživljava kao svadbeno sjedinjenje suprotnih polova[81] i predstavlja se kao složena celina u mandalama koje nastaju spontano.

118 Još rano je prepoznato i izgovoreno da je čovek Isus, Marijin sin, principium individuationis. Tako **Vasilid**[82] kaže, a **Hipolit**[83] izveštava: "Isus je, dakle, postao prva žrtva razlikovanja u vrstama (phylokrínēsis), a pasija nije imala nijedan drugi cilj osim razlikovanja pomešanih stvari u vrstama. Na ovaj način, kaže on, čitavom sinstvu koje je bilo napušteno u bezobličnosti (amorphía)... bilo je potrebno razlikovanje u vrstama (dein phylokrinethēnai), na isti način kao što je i Isus bio podvrgnut razlikovanju (pephylokrinētai)." Prema pomalo komplikovanom vasilidanskom učenju, "nepostojeći" Bog stvorio je trostruko sinstvo (hyiotēs): prvi "sin", budući da poseduje najfinije osobine, ostaje gore kod oca; drugi se, zbog svoje grublje (pachyméréstera) prirode, spušta nešto niže, ali dobija "krila kao što ih je Platon dao duši u *Fedru*"[84]. Treći sin, međutim, budući da je njegovoj prirodi potrebno pročišćenje (apokathársis), pada najdublje u "bezobličnost". Ovo "sinstvo" je očigledno zbog svoje nečistote najgrublje i najteže. U ove tri emanacije ili otkrovenja nepostojećeg Boga nije teško prepoznati trihotomiju Duh-Duša-Telo, i to pneumatikón-psychikón-sarkikón. Duh je najfiniji i na najvišem mestu; duša je kao "ligamentum spiritus et corporis" grublja od duha, ali poseduje "orlovska krila"[85], kako bi težinu podigla u više predele. Obe su stvorene od fine materije i borave stoga, poput etra i orla, u oblasti svetla, ili u njegovoj blizini, dok je telo, istina, budući teško, mračno i nečisto, lišeno svetlosti, ali ipak sadrži božansku klicu trećeg sinstva - doduše u *nesvesnoj bezobličnosti*. Ovu klicu je Isus takoreći probudio, očistio i osposobio da se uspinje (anadromē)[86] i to pomoću okolnosti što su i u

Isusu putem Pasije ("raspeća", što znači podelom na četiri) [87] diferencirane suprotnosti. Isus je, dakle, uzor za buđenje trećeg sinstva predstavljanog kao čovečanstvo koje čeka u mraku. On je "ésō ánthropos pneumatikós", unutarnji duhovni čovek [87].

On je potpuni odgovor trihotomiji, tako što Isus, Marijin sin, predstavlja otelovljenog čoveka; njegov sledeći predstupanj jeste, međutim, drugi Hristos, sin vrhovnog arhonta Hebdome, a njegova prva prefiguracija je napokon Hristos, kao sin vrhovnog arhonta Ogdoe, što znači demijurga Jahve [89]. Ova trihotomija figure antroposa odgovara, dakle, tačno trima sinstvima nepostojećeg Boga s jedne strane, i trostrukoj podeli ljudske prirode, s druge strane. Reč je, prema tome, o tri trihotomije:

I	II	III
Prvo sinstvo	Hristos Ogdoe	Duh
Drugo sinstvo	Hristos Hebdome	Duša
Treće sinstvo	Isus, sin Marijin	Telo

119 U sferi mračnog, teškog tela, valja tražiti amorphía, bezobličnost, u kojoj se nalazi treće sinstvo. Kao što je naznačeno, ova bezobličnost ima praktično isto značenje kao i "nesvesno". **Žil Kispel Giles Quispel)** je skrenuo pažnju na pojam agnósia (= nesvesno) kod **Epifanija.** Οτε γὰρ εξαρχῆς ό Αὐτοπάτωρ αὐτὸς έν έαντῷ περιεῖχε τὰ πάντα ὄντα έν έαντῷ έν ἀγνωσΐᾳ (Kada je na početku Autopator sam dobio sve stvari koje su se u njemu nalazile u stanju nesvesnog...)[90]; kao i na pojam ànóēnton kod **Hipolita** koje je najbolje prevesti kao "nesvesno". Amorphia se, kao i agnósia i ànóēton odnosi na početno stanje stvari, to jest na potencijalnost nesvesnih sadržaja koje **Vasilid** umesno formuliše kao (οὐκ ὄν σπερμα...τον κόσμον πολὑμοπωον όμοῦ και πολνούσιον) (nepostojeća, mnogolika i istovremeno na mnogo načina moćna klica sveta)[92)].

120 Ova slika trećeg sinstva poseduje izvesnu analogiju sa srednjovekovim filius philosophorum-mo i sa filius macrocosmi koji takođe predstavljaju u materiji uspavanu dušu sveta [93]. Još kod **Vasilida** telo dobija naročit i neočekivan značaj pošto u njemu i njegovoj materijalnosti počiva trećina otkrivenog božan-

stva. To ne znači ništa drugo do da se u materiji sagledava znatna numinoznost, u čemu vidim anticipaciju onog "mističnog" značenja materije koja se kasnije javlja u alhemiji i - last not least - u prirodnim naukama. Sa psihološke tačke gledišta, naročito je važna okolnost što Isus odgovara trećem sinstvu i zato predstavlja i uzor onoga koji budi, budući da su putem Pasije suprotnosti u njemu rastavljene i zato osvešćene, dok su, kada je odgovarao trećem sinstvu bile nesvesne sve dok se to sinstvo nalazilo u stanju bezobličnosti i nerazlikovanja. To znači da u nesvesnom čovečanstvu počiva latentna klica koja odgovara Isusovom uzoru. Kao što je Isus čovek postao svestan jedino zahvaljujući svetlosti koja je zračila iz gornjeg Hrista i razdvojila prirode u njemu, tako se i zahvaljujući svetlosti koja zrači od Isusa budi klica u nesvesnom čoveku i dovodi do sličnog razlikovanja suprotnosti. Ovo shvatanje sasvim odgovara psihološkoj činjenici da se arhetipska predstava Sopstva, kao što se može dokazati, javlja u snovima, bez obzira što svest snevača nema nikakvu predstavu o tome [94].

121 Ne bih želeo da ovo poglavlje završim bez jedne primedbe koja mi se, imajući u vidu važnost ovde obrađene materije, nameće. Stanovište psihologije koja za predmet ima psihičku pojavu spada očigledno među one stvari koje je teško razumeti i koje često bivaju pogrešno shvaćene. Ako, dakle, izlažući se opasnosti da ponavljam samog sebe, opet navodim neke načelne postavke, onda to činim samo zato da bih predupredio određena pogrešna shvatanja kojima bi moja gornja izlaganja mogla dati povoda i da bih na taj način čitaoca poštedeo nepotrebnih teškoća.

122 Paralela koju sam ovde povukao između Hrista i Sopstva ne znači više od jedne psihološke stvari, slično kao što je i paralela s ribom mitološka. Ni u kom slučaju nije reč o mom prodiranju u metafiziku, to jest u veru. Predstave koje religiozna fantazija proizvodi o Bogu i Hristu jesu neizbežno i priznato antropomorfne i stoga, baš kao i bilo koji drugi simboli, dostupni psihološkom osvetljavanju. Kao što je Antika verovala da je simbolom ribe iskazala nešto više o Hristu, tako je i alhemičarima izgledalo da njihova paralela s kamenom objašnjava predstavu

Hrista i produbljuje njeno značenje; i kao što je simbolika ribe tokom vremena opet nestala, tako se dogodilo i sa lapisom philosophorumom. O poslednjem simbolu postoje iskazi koji nam ga prikazuju u jednom posebnom svetlu, a to su shvatanja koja tom kamenu daju takvu težinu da čovek u najmanju ruku može da posumnja nije li, konačno, Hristos uzet za simbol kamena, a ne obratno. U tome se ocrtava razvoj koji (uz pomoć izvesnih jovanovskih i pavlovskih predstava) Hrista uvlači u oblast neposrednog unutarnjeg iskustva i time ga prikazuje kao figuru potpunog čoveka. Na to se takoreći neposredno nadovezuje psihološki dokaz o postojanju izvesnog arhetipskog sadržaja koji poseduje sve one osobine koje su karakteristične i za predstavu Hrista antičkog i srednjovekovnog kova. Time za modernu psihologiju nastaje jedno pitanje, slično onome kakvo su postavljali i alhemičari: da li je Sopstvo simbol Hrista, ili je Hristos simbol Sopstva?

123 Tokom ovog istraživanja dao sam potvrdan odgovor na poslednju alternativu. Nastojim da pokažem kako tradicionalna slika Hrista sjedinjuje u sebi odlike jednog arhetipa, i to arhetipa Sopstva. Moja namera i metod ne žele, dakle, da u načelu kažu ništa više nego što, na primer, doprinosi trud nekog istoričara umetnosti koji pokušava da utvrdi različite uticaje koji su doprineli oblikovanju izvesne predstave Hrista. Nailazimo, stoga, na pojam "arhetip", kako u istoriji umetnosti, tako i u filološkoj kritici teksta, odnosno njegovoj istoriji. Psihološki arhetip razlikuje se od svojih paralelnih primena jedino po tome što se odnosi na jedno ubikvitetno i živo psihičko stanje stvari, što svemu, međutim, daje malo drugačije lice. Lako je, naime, pojmljivo iskušenje da se neposrednoj, živoj prisutnosti arhetipa da veća težina nego ideji istorijskog Hrista. Kao što smo rekli, i kod izvesnih alhemičara može se utvrditi sklonost da se lapis stavi u prednji plan ispred Hrista. Budući da su mi daleko od pameti bilo kakve misionarske namere hteo bih da izričito izjavim da ovde nije reč ni o kakvoj veroispovesti, već o naučnim konstatacijama. Ako je neko sklon da arhetip Sopstva shvati kao pravi agens, a time i Hrista kao simbol Sopstva, taj mora imati u vidu da između

savršenosti i *potpunosti* postoji bitna razlika: predstava Hrista je približno savršena (tako je bar zamišljena), ali arhetip (koliko je poznato) misli na potpunost, iako je daleko od toga da bude savršen. To je paradoks, iskaz o neopisivom, odnosno transcedentnom. Ostvarenje Sopstva koje bi moralo da usledi nakon priznavanja njegove nadmoći vodi, prema tome, u jedan fundamentalni sukob, zapravo ka suspenziji suprotnosti (podsećajući na Hrista raspetog između razbojnika) i to ka jednoj istina približnoj celovitosti koja je, međutim, lišena potpunosti. Težnja ka teleiõsis (dovršavanje) u smislu savršenstva ne samo što je legitimna, već osim toga spada i u čovekove urođene sposobnosti i obrazuje jedan od najmoćnijih korena civilizacije. Ova težnja je čak tako jaka da se pretvara u strast koja sve uvlači u svoju službu. Čovek, naravno, teži ka savršenosti u nekom pravcu. Arhetip se, međutim, dovršava u svojoj potpunosti koja predstavlja teleiõsis sasvim druge vrste. Gde arhetip vlada, potpunost, što odgovara njegovoj arhaičnoj prirodi, biva nasuprot svoj našoj svesnoj težnji *silom ostvarena.* Pojedinac se, istina, može truditi oko savršenosti ("Budite vi, dakle, savršeni (teleioi) kao što je savršen otac vaš nebeski." *Jevanđelje po Mateju* 5,48), ali u korist svoje potpunosti mora, takoreći, da *doživi patnju* kroz suprotnost svoje namere. ("Nalazim, dakle, zakon, kad hoću dobro da činim, da me na zlo nagoni." *Poslanica Rimljanima 7,21)* [95].

124 Ovo stanje stvari takoreći potpuno odgovara predstavi Hrista: Hristos kao savršen čovek i kao razapet. Istinitija ciljna slika etičke težnje teško bi se mogla i zamisliti; u svakom slučaju protiv nje se ne može nikako pojaviti transcedentna ideja Sopstva koja služi psihologiji kao radna hipoteza, jer, iako je ona simbol, njoj nedostaje karakter istorijskog događaja otkrovenja. Ideja Sopstva je, poput srodne ideje Atmana ili Taoa na Istoku bar jednim delom proizvod spoznaje koja se, istina, ne zasniva niti na veri niti na metafizičkoj spekulaciji, već na iskustvu da nesvesno pod određenim okolnostima spontano stvara arhetipski simbol celovitosti. Iz ove činjenice se može zaključiti da je arhetip ove vrste univerzalan i da poseduje izvesnu numinoznost. Za tako nešto zaista postoje brojna istorijska svedočanstva kao i moderan kauzistički dokazni materijal [95]. Kao što pokazuje naivno i od uticaja oslobođeno likovno prikazivanje ovog simbola, njemu se pripisuje središnje i najviše značenje, i to upravo stoga što on predstavlja coniunctio oppositorum. Naravno, konjukcija se ne može shvatiti drugačije nego kao paradoksia, jer sjedinjenje suprotnosti je zamislivo jedino kao poništavanje istih. Paradoksia je deo svih transcedentnih stanja stvari zato što adekvatno odslikava njihovu neopisivost.

125 Kad god dominira arhetip Sopstva, onda kao psihološka posledica neizbežno nastaje ono konfliktno stanje koje je vidljivo izraženo hrišćanskim simbolom crucifixio, a to je ono akutno stanje neizbavljenosti koje svoj kraj nalazi tek sa "consummatum est". Priznavanje arhetipa nikako, dakle, ne zaobilazi hrišćansku misteriju, već nužno stvara upravo psihološki preduslov bez koga bi "izbavljenje" izgledalo besmisleno. "Izbavljenje" ne znači, naime, da se nekome oduzima teret koji on nikada nije ni nameravao da nosi. Koliko je čovek samome sebi nepodnošljiv to doživljava samo onaj ko je potpun. Sa hrišćanskog stanovništva ne bi se, stoga, bar po mome mišljenju, ništa suštinski moglo prigovoriti tome kad neko za sebe smatra obaveznim zadatak individuacije, koji nam je postavila priroda, i priznavanje celovitosti, odnosno potpunosti kao obavezujućeg ličnog zadatka. Ako on to radi svesno i namerno, onda će izbeći sve loše posledice jedne potisnute individuacije, što znači da ako dobrovoljno preuzme na sebe teret potpunosti, tada neće morati da doživi da mu se ona događa, protiv njegove volje, i to u negativnom obliku. Time se želi reći da će neko kome je određeno da siđe u duboku jamu bolje postupiti ako tom poslu priđe sa svim merama predostrožnosti, nego da dopusti da hodajući unazad upadne u rupu.

126 Nepomirljivost suprotnosti u hrišćanskoj psihologiji počiva na njihovoj moralnoj zaoštrenosti. Ova zaoštrenost nam izgleda prirodno, iako je ona, istorijski gledano, nasleđena iz Starog Zaveta i s njegovim naglašavanjem ispravnosti poštovanja zakona. Ovaj osobiti uticaj nedostaje na Istoku u filosofskim religijama Indije i Kine, što je veoma upadljivo. Ne bih, međutim, ovde razmatrao pitanje da li zaoštravanje suprotnosti koje

povećava patnju odgovora možda višem stepenu istine, već bih samo izrazio želju da se sadašnja zbivanja u svetu koja su celo čovečanstvo, kao nikada do sada, rastrgla na dva dela, posmatraju u svetlosti naših gore naznačenih psiholoških pravila: ako neko unutarnje stanje stvari ne bude osvešćeno, onda će se ono dogoditi, kao sudbina spolja, što znači - ako pojedinac ostane jedinstven i ne postane svestan svoje unutarnje suprotnosti, onda će svet morati da predstavlja taj sukob i biće podeljen na dve suprostavljene polovine.

VI

ZNAK RÎBÃ

127 Figura Hrista nije baš toliko jasna koliko bi se želelo. Neću se ovde osvrtati na ogromne teškoće koje nastaju iz upoređivanja sinoptičkog i jovanovskog Hrista, nego ću ukazati na čudnu činjenicu da u patrističkoj hermeneutici, koja svoje korene vuče još iz primitivnog hrišćanstva, Hristos deli sa đavolom niz simbola, odnosno "allegoriae", kao što su lav, zmija (serpens, guja otrovnica, coluber), ptica (đavo - nocturna avis), gavran (Hristos - nycticorax, noćni gavran), orao i riba; i da Lucifer, odnosno stella matutina, označava kako Hrista tako i đavola[1]. Pored zmije, riba je svakako jedna od najstarijih allegoriae. Danas bi za to svakako radije koristili termin simbol, budući da takvi sinonimi ipak sadrže nešto više od pukih alegorija, što postaje jasno pre svega kod simbola ribe. Nije verovatno da je 'Iχδύς samo anagramska skraćenica od 'I(ησοῦς) X (ριστὸς) Θ (εοῦ) Υ (ιὸς) Σ(ωτήρ)[2] već da, štaviše, predstavlja simboličnu oznaku jednog mnogo kompleksnijeg stanja stvari. (Kao što sam već na drugim mestima pokazao, simbol ne shvatam alegorijski ili kao znak, već u njegovom pravom smislu kao najbolju moguću oznaku za formulaciju jednog objekta koji se ne može sasvim spoznati. U tom smislu veroispovest se zove "symbolum"). Redosled reči ostavlja utisak kao da su veštački sastavljene sa ciljem da objasne jedan već postojeći i rasprostranjeni "Ichthys"[3]. Simbol ribe ima, naime, upravo u Prednjoj Aziji bogatu predistoriju, počev od vavilonskog ribljeg boga Oana i njegovih sveštenika obučenih u riblju kožu, do svetih ribljih obeda u kultu feničanske boginje Derketo-Atargatis i nejasnih mesta u zapisu Aberkios[4] i od Soter-ribe Manua u dalekoj Indiji sve do euharističkog ribljeg jela "trakijskih vitezova" u Rimskom carstvu [5]. Za naše potrebe uopšte nije nužno zalaziti dublje u ovaj ogromni materijal. Kao što su pokazali **Franc Jozef Delger (Franz Jozef Dölger)** i drugi, unutar iskonskog, takoreći čisto hrišćanskog gledanja na svet, ima dovoljno zamerki i povoda za simboliku ribe. Podsećam samo na preporod (u krstionici), kada krštenici plivaju kao ribe [6].

128 S obzirom na ovakvu rasprostranjenost simbola ribe, njegovo postojanje na nekom mestu ili u nekom trenutku svetske istorije nije ni na koji način nešto posebno. Iznenadno oživljavanje tog simbola, i njegovo poistovećivanje sa Hristom još u rano vreme Crkve daje nam, međutim, razloga da pretpostavimo kako postoji još jedan drugi izvor. Reč je o *astrološkom* izvoru na koji je, kako izgleda, najpre ukazao **Fridrih Minter (Friedrich Münter). Alfred Jeremias (Alfred Jeremias)**[8] vraća se na istovetno shvatanje i spominje da jedan jevrejski komentar o Danilu iz 14. stoleća očekuje dolazak Mesije u znaku rîbã. Ovaj komentar spominje **Minter** u kasnijoj publikaciji[9] kao komentar **Don Isaka Abarbanela (Don Isaak Abarbanel)** (rođen 1417. u Lisabonu, umro 1508. u Veneciji)[10]. U njemu se navodi da je kuća rîbã (♓) kuća pravednosti i blistave divote (domicilium Jovis ♃ u ♓). *Anno mundi* 2365 [11] dogodila se velika konjunkcija Safurna (♄) i Jupiter (♃) je zauzeo mesto u ♓. [12] Ove dve velike planete su, kako tu stoji, i najvažnije za sudbinu sveta, a naročito Jevreja. Ova konjunkcija se odigrala tri godine pre Mojsijevog rođenja. (Ovo je, naravno, legenda.) **Abarbanel** očekuje dolazak Mesije u ♓, to jest kod ♃ ☌ ♄ u ♓ (u toku konjunkcije Jupitera i Saturna u Ribama). On nije bio prvi koji je govorio o takvim očekivanjima. Već četiri stoleća pre njega nailazimo na odgovarajuće podatke; tako je, na primer, rabin **Abraham ben Hija (Abraham ben Chijja)** (umro oko 1136) navodno naredio da Mesiju treba očekivati povodom velike konjunkcije u Ribama, 1464; isto to radio je **Samuel ben Gabirol** (1020-1070)[13]. Obe astrološke ideje postaju razumljive ako se ima u vidu da je Saturn zvezda Izraela, a da Jupiter predstavlja "kralja" (pravde). Ribama, domicilum-u Jovis-a, pripadaju Mesopotamija, Baktrija, Crveno more i Palestina[14]. Kevin (♄ - Saturn) se spominje u *Amos* 5,26, kao "zvezda vašeg boga"[15]. **Jakob od Saruga (Jakob von Sarug,** umro 521.) kaže: "Izrailjci obožavaju Saturn". Sabejci su ga zvali "Bog Jevreja"[16]. Sabat je Saturday, Saturnov dan. **Albumasar**[17] svedoči da je ♄ zvezda Izraela[18]. U srednjevekovnoj astrologiji ♄ važi kao sedište đavola[19]. Lavlje lice poseduju i Saturn i Jaldabaot, demijurg i vrhovni arhon. **Origen** spominje iz **Celzusovog** dijagrama da Mihajlo, kao prvi anđeo Tvorca, ima "leonina forma"[20]. On očigledno stoji umesto Jaldabaotha koji je istovetan sa Saturnom, kako je utvrdio **Origen**[21]. Demijurg nasenejaca jeste "ognjeni bog, četvrti po broju"[22]. Prema učenju **Apelesa (Apelles)** koje je srodno **Markionovom**, postoji jedan "treći bog, koji je govorio Mojsiju - on je vatren - a postoji još i četvrti, *uzročnik zla"23. Između* boga nasenejaca i boga **Apelesa** postoji kao što se i vidi, očigledno blizak odnos i sa Jahveom, demijurgom *Starog zaveta.*

129 Saturn je "crna" zvezda[24]. Od davnina "maleficus". "Dragons, serpents, scorpions, vipères, renards, chats et souris, oiseaux nocturnes et autres engeances sournoises sont le lot de Saturne", kaže **Buše - Leklerk (Bouché - Leclercq)**[25]. Čudno je da i magarac spada među Saturnove životinje[26], i kao takav on je važio kao teriomorfizam jevrejskog Boga. Njegov likovni prikaz predstavlja poznato izmevanje raspeća na Palatinu[27]. Predanja ove vrste mogu se naći kod **Plutarha**[28], **Diodora**[29], **Jozefusa**[30] i **Tacita**[31]. Savaot, sedmi arhon, ima oblik magarca[32]. Na takve glasine odnose se primedbe **Terulijana (Tertullian):** "Somniastis caput asiminum esse deum nostrum", i "Quod asinarii tantum sumus"[33]. Kao što smo gore spomenuli, magarac pripada Tifonu[34]. U ranim tekstovima on je, međutim, atribut boga Sunca, a tek kasnije postaje lik podzemnog sveta (Apep) i zla (Seth)[35].

130 Prema srednjevekovnoj tradiciji religija Jevreja ima svoje poreklo u konjunkciji Jupitera sa Saturnom, islam u ♃ ☌ ♀, hrišćanstvo u ♃ ☌ ☿, i Antihrist u ♃ ☌ ☾[36]. Nasuprot ♄ je ♃. blagotvorna zvezda. Po iranskom shvatanju Jupiter znači život, a Saturn smrt [37]. Konjunkcija ♃ - ♄ znači dakle *sjedinjenje ekstremnih suprotnosti.* Ova čuvena konjunkcija, odigrala se u godini 7. pre Hrista ne manje nego tri puta u znaku Rîbã. Najveće približavanje usledilo je 29. maja anno -7, i ono je iznosilo 0,21', to jest, manje, dakle, od polovine širine punog Meseca[38]. Ova konjunkcija dogodila se usred komisure "prope flexum lini piscium"[39]. Sa astrološke tačke gledišta posmatrano ova konjunkcija mora da je izgledala veoma važno, jer je približavanje dve planete bilo izuzetno veliko i otuda su one sijale upečatljivom svetlošću. Osim toga, ona se odigrala heliocentrično u blizini ekvinocijalne

tačke koja je tada ležala između ♈ i ♓, dakle između vatre i vode[40]. U astrološku kvalifikaciju naše konjunkcije spada i za nje(☌♌♄ ♃), što astrološki znači da je planeta nagonske prirode stajala u suprotstavljenom odnosu prema konjunkciji, što je karakteristično upravo za hrišćanstvo. Budući da se konjunkcija koju je izračunao Gerhard **(Gerhardt)** dogodila 29. maja 7 g. pr. e., onda bi Hristovo rođenje bilo ⊙ u ♊. Za muški nativitet veoma važna pozicija Sunca nalazi se u dvostrukom znaku blizanaca (♊)[41]. Kod ove konstatacije nehotice pomišljamo na staroegipatski par neprijateljske braće Horusa i Seta, na onog koji žrtvuje i onog ko je žrtvovan (uporediti primedbu 27 u vezi sa "martirstvom" Seta) koje na izvestan način prefigurira dramu hrišćanskog mita. Istina, u egipatskom mitu onaj koji je zao jeste onaj koji biva žrtvovan na "ropskom stubu"[42]. Ali bratski par Heru-ur (takozvani stariji Horus) i Set ponekad je prikazan, (kao što smo spomenuli) kao *jedno* telo sa dve glave. Planeta Merkur pripada Setu, što je zanimljivo s obzirom na tradiciju o poreklu hrišćanstva u ♃ ☌ ☿ (u konjukciji Jupitera sa Merkurom). U Novom carstvu (19. dinastija) Set se pojavljuje u delti kao Suteh. U novoj prestonici koju je sagradio Ramzes II jedna oblast biva posvećena Amonu, a druga Sutehu[43]. Ovde su navodno Jevreji radili kao robovi.

131 Dvostrukom aspektu Hrista pripada i legenda *Pistis Sophia*-e (3. stoleće). koja je takođe nastala u Egiptu (Majka Marija govori Isusu): "Kad si bio mali, pre nego što se Duh spustio na tebe, došao je, dok si se ti sa Josifom nalazio u vinogrdu, iz visine Duh i krenuo prema meni u kuću, sličan Tebi, i ja ga nisam poznala, i pomislila sam, da si to ti. I Duh mi se obrati: 'Gde je Isus, moj brat, da ga sretnem?' I kad mi je to rekao ja sam se zbunila i pomislila da je on neka avet koja me iskušava. Prihvatila sam ga, međutim, i vezala za krevet u mojoj kući dok ne odem do vas, do Tebe i Josifa na polju i nađem vas u vinogradu, gde je Josif udarao pritke. Dogodilo se da kada si čuo šta govorim Josifu da si ti to shvatio, obradovao se i rekao: 'Gde je on da ga vidim, jer ga čekam na ovom mestu.' Dogodilo se, međutim, da se Josif zaprepastio kada je čuo da to govoriš i odmah smo pošli gore, ušli

u kuću i našli Duha vezanog za krevet. I pogledali smo Tebe i njega i videli da ličiš na njega i onda smo njega odvezali, on Te je zagrlio, poljubio Te i Ti si poljubio njega i postali ste jedno [44]."

132 Kako proizilazi iz konteksta ove perikope, Isus ovde odgovara "istini koja je nikla iz zemlje", a duh koji na njega liči "pravdi koja gleda s neba (dikaiosynē)". Tekst kaže: "'Istina' je, međutim, snaga koja je izašla iz tebe kada si bio u donjim mestima haosa. Zato je Tvoja snaga kroz Davida rekla: 'Istina je nicala iz zemlje' zato što si bio u donjim mestima haosa[45]." Isus prema tome, biva shvaćen kao dvostruka ličnost koja jednim delom izrasta iz haosa, odnosno Hila, a s druge strane kao pneuma silazi s neba.

133 Za gnostičkog Spasitelja karakteristična filokrineza, razlikovanje "priroda", teško bi se mogla plastičnije predstaviti od načina na koji to radi astrološko određivanje vremena. Ove, u Antici sasvim moguće astrološke konstatacije, predstavljaju eminentan dvostruki aspekt[46] rođenja koje se dogodilo u tom posebnom trenutku, i može se razumeti koliko je astrološkom shvatanju onog vremena mit o Hristu-Antihristu koji se upravo pojavljivao morao izgledati verodostojno. O dvostrukoj prirodi riba posedujemo jedno, u svakom slučaju, staro svedočanstvo i to pre 6. veka, u *Talmudu*, gde stoji: "Četiri hiljade dve stotine devedeset i jednu godinu nakon stvaranja sveta (dakle anno Domini 530.) svet će biti opustošen; uslediće ratovi taninima (morskih čudovišta), ratovi Goga i Magoga[47], a nakon toga će nastupiti mesijanski dani; tek nakon sedam hiljada godina Sveti će, neka je hvaljen, ponovo vaspostaviti svoj svet. R. Aha, sin Raba, rekao je: Tako su učili, nakon pet hiljada godina[48]." Komentator Talmuda rabin **Salomon Isak (Salomo Jizchaki)** zvani **Raši (Raschi)** (1039-1105) primećuje da su taninim dagim - ribe, pri čemu se on verovatno oslanja na neki stariji izvor, budući da to ne navodi kao vlastito mišljenje. Ova primedba je važna zbog toga što, kao prvo, borbu ribā spominje kao događaj poslednjeg vremena (o borbi između Behemota i Levijatana videti dole!) a kao drugo, predstavlja verovatno najstariji dokument o dvostrukoj priradi rībā. Negde iz ovog vremena (to jest u 11. veku) potiče i apokrif jednog

jovanovskog postanja u kome se spominju dve ribe, ovog puta u nesumnjivo astrološkom liku. Oba dokumenta padaju u kritičnu epohu s početka drugog milenijuma hrišćanske ere, o čemu će u daljem toku ovog istraživanja još biti reči.

134 Godinu 531. karakteriše astronomski konjunkcija ♃ i ♄ u Blizancima. Ovaj znak predstavlja bratski par koji nije bez unutarnje suprotstavljenosti. Grci su ga tumačili kao Dioskure ("Zevsovi dečaci"), one Ledine sinove koje je imala sa labudom i koji su se izlegli iz jajeta. Poluks je bio besmrtan, dok je Kastor delio ljudsku sudbinu. Jedno drugo tumačenje ♊ govorilo je kako oni predstavljaju Apolona i Herakla ili Apolona i Dionisa. Oba ova tumačenja ukazuju na izvesnu suprotstavljenost. Astronomski gledano vazdušni znak Blizanaca stoji inače u jednom kvadratnom, dakle nepovoljnom aspektu prema konjunkciji iz godine -7. Unutarnja suprotstavljenost ♊ mogla bi svakako da baci izvesno svetlo na proročanstvo o "ratu taninima", koja Raši tumači kao "ribe". Datiranjem Hristovog rođenja nastaje, kao što smo spomenuli, ☉ u ♊ (Sunce u Blizancima). Motiv braće pojavljuje se takođe veoma rano u vezi sa Hristom, i to kod jevrejskih hrišćana, odnosno kod ebionejaca[49].

135 Iz gore rečenog moglo bi se verovatno pretpostaviti da ovo talmudsko proročanstvo počiva na astrološkim pretpostavkama.

136 Astrolozima Antike već je bila dobro poznata činjenica precesije ekvinocija. Nju tako koristi već **Origen,** oslanjajući se na posmatranja i proračune **Hiparkusa (Hipparcus)**[50], kao dobar argument protiv astrologije koja se zasnivala na takozvanim morfomatima (stvarnim konstelacijama)[51]. Ovo, međutim, ne važi za razlikovanje morfomata od noeta zodija (fiktivnih zodijačkih slika)[52] koje postoji već u antičkoj astrologiji. Ako 7000 godina proročanstva razumemo kao anno mundi 7000, onda bi ta godina značila anno Domini 3239. Tada će se tačka proleća u odnosu na današnji položaj pomeriti za oko 18^0 u Akvarijus, to jest u sledeći eon, i to među sazvežđe Vodolije. Budući da je jednom astrologu iz drugog ili trećeg veka procesija bila poznata onda se može

postaviti pitanje da li su za takvo navođenja vremena možda vezana astrološka stanovišta. Srednji vek se, u svakom slučaju, bavio proračunom coniunctiones maximae i magnae, tako tvrde **Pjer d' Eli (Pierre d' Ailly)** i **Kardanus (Cardanus)**[53]. Prvi je prvu coniunctio maxima (♃ ☌ ♄ u ♈) nakon stvaranja sveta smestio u godinu 5027. pre Hrista, a drugi desetu u godinu 3613. posle Hrista[54]. On je, međutim, kao i onaj prvi, pritom pretpostavio isuviše veliko međuvreme koje prolazi dok konjukcije opet dođu u iste znakove. Astronomski, ovo vreme iznosi okruglo 795 godina. Prema tome **Kardanusova** konjukcija bi se dogodila negde oko godine 3234. posle Hrista. Za astrološku spekulaciju ovo vreme je, naravno, od najvećeg značaja.

137 Što se tiče 5000 godina, datum koji dobijamo jeste 1239. godina posle Hrista. Time dospevamo u epohu koja se odlikuje duhovnom nestalnošću, revolucionarnim jeresima i hilijastičkim očekivanjima i koja, osnivanjem prosjačkog reda, daje monaštvu novi zamah. Jedan od najmoćnijih i najuticajnijih glasova koji su najavili dolazak novog vremena duha bio je glas **Đokina da Fiore (Gioacshino da Fiore)** (+ 1202) čije je učenje osuđeno već na četvrtom Lateranskom koncilu 1215 godine. On je u relativno bliskoj budućnosti očekivao otvaranje sedmog apokaliptičkog pečata, i dolazak "večitog Jevanđelja" i vladavinu "intellectus spiritualis", epohu Svetoga Duha. Ovaj treći eon, kaže on, počeo je sa svetim **Benediktom,** osnivačem benediktanskog reda (prvi manastir je verovatno sagrađen odmah posle 529. godine). Jedan joahimit, franjevac **Gerard od Borgo San Donino (Gerard von Borgo San Donnino)** najavio je u svom spisu *"Introductorius in evangelium aeternum"* da tri glavna spisa **Joahima (Joachim)** predstavljaju *Evangelium Aeternum* i da će ono godine 1260. zameniti Jevanđelje Isusa Hrista[55]). **Joahim** je, kao što se zna, u monaštvu video pravog nosioca Svetoga Duha i sa ovog razloga on datira tajni početak nove ere u vreme kad je živeo sveti **Benedikt**, koji je osnivanjem svog reda oživeo organizaciju zapadnjačkog monaštva.

138 Još je **Petrus de Aliako (Petrus de Aliaco)** smatrao značajnim vreme Pape **Inoćentija III (Innozenz III)** (1198-

1216). Oko godine 1189, kaže on, opet će se ispuniti serija Saturnovih revolucija ("completae anno Christi 1189. vel circiter"). Tada je papa osudio spis opata **Joahima**[56], kao i jeretičku doktrinu **Almarikusa (Almaricus)**[57]. Reč je o teološkom filosofu **Almariku od Bene (Almarich von Bena)** (+ 1204) koji pripada opštem pokretu Svetoga Duha toga vremena. U ovo vreme su postojali i prosjački redovi dominikanaca i franjevaca "quae res magna et miranda fuit in ecclesia Christiana"[58]. **Petrus,** dakle, naglašava iste pojave koje i nama padaju u oči kao karakteristične za ono vreme, bez obzira što ga on smatra astrološki anticipiranim.

139 Datumom osnivanja manastira na Monte Kasinu približavamo se sada godini 530. koja je u *Talmudu* predviđena kao kritična. Prema joahimitskom shvatanju u tom trenutku ne počinje samo novi eon, već počinje i novi "status" sveta, i to vreme monaštva ili carstvo Svetoga Duha. Početak, istina, pada još u oblast statusa Sina, ali **Joahim** na psihološki ubedljiv način pretpostvlja da će se novi status ili - kako bismo mi rekli - novi stav najpre pojaviti kao više ili manje pripremno stanje sa kojim će tek kasnije uslediti "fructificatio," cvetanje i ispunjenje. U **Joahimovo** vreme ono, kao što smo videli, još nije nastupilo; moglo se, međutim, posmatrati jedno neuobičajeno i široko rasprostranjeno uznemirenje i kretanje duhova. Ceo svet je osećao uzbuđujući vetar pneume; bilo je to ipak vreme novih i delimično nečuvenih misli koje su se svuda rasprostirale u pokretima katara, patarena, konkorićana, valdežana, lionskih siromaha (Pauperes de Lugdano), begharda, Fratres Liberi Spiritus, "Brod-durch-Gott" (Hleb kroz Boga)[59], i kako su se već sve zvali. Na poglede koji su cirkulisali u ovim krugovima značajno svetlo bacaju dokumenti koje je prikupio **Han (Hahn).** Tako između ostalog čitamo:

"Item credunt, se esse Deum per naturam sine distin-ctione... se esse acternos...

Item, quod nullo indigent nec Deo nec Deitate...

Item, quod sunt ipsum regnum coelorum.

Item, quod sunt etiam immutabiles in nova rupe, quod de nullo gaudent, et de nullo turbantur...

Item, quod homo magis tenetur sequi instinctum interiorem, quam veritatem Evangelii quod, cottidie praedicatur... dicunt, se credere multa ibi (in Evangelio) esse poetica, quae non sunt vera[60]".

140 Umesto mnogih dokumenata, ove nekolike rečenice su sasvim dovoljne da okarakterišu duh koji je dominirao u ovim pokretima: reč je o ljudima koji se poistovećuju s Bogom (ili koji bivaju poistovećeni s njim), koji sebe smatraju nad-ljudima, koji su kritički nastrojeni prema Jevanđelju, koji slede smernicu unutarnjeg čoveka, a nebesko carstvo shvataju kao unutarnje stanje. U izvesnom smislu reč je, dakle, o kvazi modernim ljudima koji, međutim, poseduju jednu religioznu inflaciju, za razliku od današnjih, čija se psihoza sastoji u racionalističkoj i političkoj nesreći. Ove ekstremne ideje ne bi, međutim, smeli da imputiramo **Joahimu,** iako i on pripada velikom pokretu duha i predstavlja čak jednu od njegovih najistaknutijih figura. Mora se postaviti pitanje šta je to njega i njegove istomišljenike psihološki nagnalo da gaje tako smela očekivanja kao što je zamenjivanje (hrišćanske) poruke Evangelim-om Aeternumom-om ili kao što je smenjivanje drugog lica božanstva trećim, koji će vladati novim dobom. Ova misao je u tolikoj meri jeretička i pobunjenička da se njeno nastajanje može razumeti jedino ako se pretpostavi da je **Joahim** osećao kako ga nosi opšta revolucionarna struja vremena i da ga ona podržava. On je nju osećao kao otkrovenje Svetoga Duha čiji život i stvaralačku snagu nijedna crkva nije mogla da zaustavi. Numinoznost ovog osećanja podvučena je vremenskom koincidencijom (sinhronicitetom) epohe u kojoj je on živeo sa počefkom sfere antihrišćanske ribe u Ribama. Zato bismo mogli biti u iskušenju da pokret Svetoga Duha, kao i **Joahimovu** glavnu misao razumemo kao neposredan izraz antihrišćanske psihologije koja je izvesno započinjala. U svakom slučaju, crkvena presuda i osuda su sasvim shvatljive, jer u izvesnom smislu njegov stav prema crkvi Isusa Hrista veoma je blizak otvorenoj pobuni, pa

čak i apostaziji. Ali, ako uverenju ovih obnovitelja, da su pokrenuti od strane Svetoga Duha, dopustimo izvestan kredit, onda i jedno drugo shvatanje ne samo što je moguće, već je i veoma verovatno.

141 Kao što je, naime, **Joahim** pretpostavio, da je status Svetoga Duha potajno počeo još sa **Benediktom**, isto tako bi se moglo naslutiti da je i **Joahim** na prikriven način anticipirao jedan novi status. On je, istina, svesno mislio da ostvaruje status Svetoga Duha, kao što ni **Benedikt** svakako nije nameravao ništa drugo do da kroz monaštvo utvrdi hrišćansku crkvu i hrišćanski život, i da ih tako produbi. Nesvesno medutim, - ovo je psihološki verovatno - **Joahim** je mogao biti obuhvaćen arhetipom Svetoga Duha. On je, van sumnje, svoje aktivnosti zasnivao na numinoznom doživljaju koji je karakterističan za sve one koje obuzme neki arhetip. On je Duha, budući da to nije bilo moguće drugačije, shvatio u dogmatskom smislu, kao treće lice božanstva, a ne u smislu empirijskog arhetipa. Ovaj poslednji nije, naime, jednoznačan, već je izvorno ambivalentna dvostruka figura[61] koja nije samo u alhemijskom pojmu duha ponovo napravila prodor, nego je već u Pokretu Svetoga Duha sama izazvala najprotivrečnije pojave. O ovoj dvostrukoj figuri još je i gnostička epoha imala jasne slutnje. Bilo je, stoga sasvim prirodno da je - u jednom dobu koje se podudaralo sa početkom druge Ribe i koje je, takoreći bilo prinuđeno na dvosmislenost ispovedanja Svetog Duha u hrišćanskom obliku moglo da pomogne proboju arhetipa Duha sa ovom njegovom karakterističnom ambivalentnošću. Ne bi bilo opravdano jedan do te mere dostojanstveni lik kao što je **Joahim** razumeti kao jednostranog predstavnika revolucionarne i anarhističke turbulencije, kako se Pokret Svetoga Duha na mnogim mestima ponašao. Naprotiv, može se pretpostaviti da je on sam uveo jedan novi "status", i to religiozan stav koji se uputio ka cilju da premosti i kompenzuje onaj užasan ponor između Hrista i Antihrista koji je 11. stoleće svojim slutnjama otvorilo. Antihrišćanska epoha podrazumeva da u njoj duh postaje ne-duh, i da živototvorni arhetip postepeno propadne u racionalizmu, intelektualizmu i doktrinarizmu, što je konsekventno dovelo do one tragike modernih vremena koja poput Damoklovog mača visi nad

našim glavama, tako blizu da ga možemo dohvatiti. Staroj formuli Trojice, na kojoj se zasniva **Joahim**, nedostaje dogmatska figura đavola, koji negde na ivici teološke metafizike sumnjivo egzistira kao mysterium iniquitatis. Na sreću, gotovo bi se moglo reći, njegov opasni dolazak najavljen je još u *Starom Zavetu.* Jer - on je utoliko opasniji ukoliko ga manje poznaju. Ali ko bi pogodio kako se on krije pod mnoštvom imena koja tako prijatno zvuče, kao što su opšta dobrobit, egzistencijalna sigurnost, mir među narodima, itd.? On se krije među idealizmima, među - izmima uopšte, od kojih je verovatno najgori doktrinarizam, ta najneduhovnija od svih duhovnih manifestacija. Današnje vreme se mora na najdrastičniji način raspraviti sa sic et non, to jest sa apsolutnom suprotnošću koja ne cepa svet samo politički, već cepa i srca pojedinačnih ljudi. Nama je potreban povratak izvornom, živom duhu, koji je, upravo zahvaljujući svojoj ambivalentnosti, posrednik i ujedinitelj suprotnosti[62], što je misao kojom se alhemija (na pogrešan način) bavila tokom mnogih vekova.

142 Ako po svemu sudeći, eonom Rîbã, uglavnom vlada arhetipski motiv "neprijateljske braće", onda će se, što koincidira s približavanjem najbližeg platonovskog meseca, Akvarijusa, postaviti problem ujedinjenja suprotnosti. Tada se neće više ići na to da se zlo zanemari kao puki privatio boni, već će morati da se prizna njegovo realno postojanje. Ovaj problem neće, međutim, rešiti ni filosofija, ni nacionalna ekonomija, ni politika, niti istorijske veroispovesti, već jedino pojedinačni čovek, što znači iz svog iskustva živoga Duha, njegove vatre koja se spustila na **Joahima,** kao na jednog među mnogima, i koje je, uprkos svima savremenim nesporazumima preneta dalje u budućnost. Declaratio solemnis u Assumptio Mariae koju smo doživeli za naših dana jeste primer sekularnog napretka u razvoju simbola. Pokretački motiv za to ne počiva kod crkvenih autoriteta koji su dovoljno pokazali vekovnim oklevanjem, već kod pravovernog čoveka koji uvek i u sve većoj meri insistira na ovome razvoju: u osnovi, reč je o arhetipu koji teži da se ostvari [63].

143 U vremenu što je usledilo, Pokret Svetog Duha je uticao na četiri značajne ličnosti, pre svega na **Albertusa Magnusa**

(1193 - 1280), njegovog učenika **Tomu Akvinskog**, kasnijeg filosofa crkve i poznavaoca alhemije (sa **Albertusom**), **Rodžera Bekona (Roger Becon)** (oko 1214 - oko 1294), anglosaksonskog preteču prirodnih nauka, i napokon **Majstora Ekharta (Meister Eckhart)** (oko 1260 - 1327), nezavisnog religioznog mislioca koji nakon šest vekova izgubljenosti danas slavi pravo uskrsnuće. Pokret Svetoga Duha su s pravom hteli da prepoznaju kao preteču Reformacije. Negde u vreme 12. i 13. veka padaju i počeci latinske alhemije čiji sam duhovni sadržaj pokušao da prikažem u mojoj knjizi, "Psihologija i alhemija". Gore spomenuta[64] predstava "immutabilis in nova rupe" ima čudnu sličnost sa središnom idejom filosofske alhemije, i sa Lapis-om Philosophorum-om koji se pojavljuje kao paralela sa Hristom, "stenom", "kamenom" i "ugaonim kamenom". Tako, na primer, **Priscilijanus (Priscillianus)** (4. vek) kaže: "Nobis petra Christus, nobis lapis angularis Jesus[65]". Jedan alhemijski tekst kaže: "(Petra quae) percutiatur virga Mosaica ter, ut aquae effluant largissimae...[66]" Lapis se označava kao "sveta stena" i opisuje kao *četvorodelan*[67]. **Ambrozije (Ambrosius)** kaže da je voda iz stene prefiguracija krvi iz bočne rane Hrista[68]. Jedan alhemistički tekst spominje da "voda iz stene" poseduje isto značenje kao i univerzalni solvens, kao aqua permanens[69]. **Kunrat (Khunrath)** govori svojim slikovitim jezikom čak o "Petroleum Sapientum"[70]. Nasanejci istovremeno nazivaju Adama "stenom" i "ugaonim kamenom"[71]. Među allegoriae Christi **Epifanije** u svom *"Ancoratus"* - u ubraja kamen, stenu, ugaoni kamen, baš kao što to čine i **Firmikus Maternus (Firmicus Maternus)**[72] i drugi. Ova slika, zajednička u crkvenom i alhemističkom jeziku potiče sa mesta kao što su *Prva poslanica Korinćanima* 10,4 i *Prva Petrova poslanica*, 2,4.

144 Nova rupes dolazi, dakle, na mesto Hrista, baš kao što bi i Evangelium Aeternum trebalo da zameni Hristovu poruku. Nastanjivanjem Svetoga Duha, trećeg lica Trojice, *hyiotês,* sinstvo, biva preneseno na svakog čoveka i tako svako ko se nalazi u posedu Svetoga Duha postaje kamen, jedan *nova* rupes, saglasno *Prvoj poslanici Petra* 2,5: "et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini[73]." Ovde, dakle, imamo posla sa doslednim daljim razvojem učenja o Parakletu i fillatio, saglasno *Luki,* 5,35: "et eritis filii Altissimi" i *Jovanu,* 10,34: "Nonne scriptum est in lege vestra: quia Ego dixi, dii estis?[74]" Kao što se zna još su nasanejci koristili ova uputstva i time anticipirali jedan deo istorijskog razvoja; razvoja koji preko monaštva vodi do duhovnog pokreta, preko *"Theologia Deutsch"* direktno do **Lutera (Luther)** i preko alhemije do moderne nauke.

145 Vratimo se sada opet predstavljanju Hrista kao ribe. Prema **Delgeru (Dölger)**, hrišćanski simbol ribe se pojavio oko 200. godini u Aleksandriji [75], a isto tako rano krstionica je opisana kao piscina (ribnjak). Time se pretpostavlja da su i vernici bili ribe, što je inače već predočeno u Jevanđelju (na primer *Matej* 4,19). Hristos želi da Petra i Andreju pretvori u "ribare ljudske", a čudesni ulov riba *(Luka* 5,10) sam Hristos koristi kao paradigmu Petrove misionarske delatnosti.

146 Astrološki aspekt Hristovog rođenja neposredno je dat u *Mateju* 2,1 i dalje. Magoi, magi, sa istoka, jesu zvezdočatci koji iz jedne upadljive konstelacije donose zaključak o isto tako neobičnom rođenju. Ova anegdota dokazuje da je Hristos možda već u apostolsko vreme posmatran ili sa astrološkog stanovišta ili je bar doveden u vezu sa astrološkim mitovima. Ovo poslednje biva sasvim jasno kada pogledamo iskaze u *Apokalipsi.* Budući da je ceo ovaj kompleks pitanja već obrađen od pozvanijih, mi se ovde smemo osloniti na dovoljno sigurnu činjenicu da kroz priče o svetovnom i nadsvetovnom životu Spasitelja na nekoliko mesta izbija astrološka mitologija[76].

147 U prvom redu reč je o odnosima prema savremenoj epohi Rîbã koji su kao što je rečeno, potvrđeni ili već u Jevanđeljima ("ljudski ribar", ribar kao prvi apostol, čudesno jelo) ili neposredno potom u postapostolsko vreme kroz simboliku ribe (Hristos i njegovi vernici kao ribe, riba kao jelo kod Agapa[77], krštenje u ribnjaku, itd.). U početku ovi prikazi, istina, ne znače ništa više do činjenicu da oni takoreći asimiluju od davnina postojeće simbole ribe i mitologeme ribe kao i lik Spasitelja - što je delimična pojava u recepciji Hrista u krilu tadašnjeg sveta duha. Ali, ako je Hristos shvaćen kao novi eon, svakom poznavaocu as-

trologije bilo je jasno da je on s jedne strane rođen kao prva riba u epohi Rîbã, a s druge strane da je morao da umre kao poslednji ovan[78] (arnion, novozavetno: jagnje) eona koji je odlazio[79]. *Matej* 27,15 i dalje prenosi ovu mitologemu u vidu starog običaja žrtvovanja sezonskog boga. Zanimljivo je da se Isusov partner u ovoj ceremoniji zove Barabas, "sin oca". Mogla bi se, s izvesnim pravom, povući paralela između unutarnje napetosti suprotnosti starohrišćanske psihologije i činjenice da zodijački znak za Ribe (♓), pokazuje dve ribe koje često gledaju na suprotne strane, kada bi njihov protivni pokret bio zapažen kao uobičajen u prehrišćansko ili bar u Hristovo vreme. Likovni prikaz iz najranijeg vremena koji bi dao obaveštenje o položaju rîbã nije mi, nažalost, poznat. U lepom prikazu zodijačkih znakova na jednom reljefu malog Metropolisa u Atini nedostaju, nažalost, Akvarius i Pisces. U blizini početka našeg računanja vremena poznajemo, istina, jedan prikaz riba koji je lišen hrišćanskog uticaja; to je globus neba farnezijskog atlasa u Napulju. Tamo je prva riba usmerena vertikalno glavom prema Severnom polu, severno od ekvatora, a druga horizontalno sa glavom prema zapadu, južno od ekvatora. Ovaj prikaz odgovara astronomskoj konfiguraciji i zato je naturalističan [80]. Zodijački znaci hrama Hator u Denderahu (1. stoleće pre Hrista) sadrže ribe. One tamo gledaju u istom smeru. Planisferium **Timohara (Timochares)**[81] koga spominje **Hiparkus (Hipparchus)** ima na mestu piscesa samo *jednu* ribu. Na novčićima i dragom kamenju carskog doba ribe se pojavljuju suprotstavljene jedna drugoj i postavljene paralelno[82], kao i na mitraističkim spomenicima[83]. Suprotstavljenost rîbã koja uglavnom nastaje kasnije mogla bi se objasniti činjenicom da astronomska slika prvu (severnu) ribu prokazuje vertikalno, a drugu (južnu) horizontalno. Pravci njihovog kretanja stoje gotovo u pravom uglu jedan prema drugom i stoga obrazuju *krst.* Kretanje u suprotnim pravcima, koje najstariji dokumenti ne poznaju, postaje u kasnijim hrišćanskim vremenima često naglašeno, iz čega se može izvesti zaključak o izvesnoj tendencioznosti[84].

148 Iako se ne može dokazati nikakav odnos između figura Hrista i početne astrološke epohe Riba, ipak mi istovremenost

riblje simbolike kod Spasitelja i astrološkog simbola novog eona dovoljno znače da im bar ukažem pažnju koju zaslužuju. Ako smo pokušali da prikažemo rasprostranjene mitološke odnose u koje nas uvodi ova paralela, onda smo to činili u nameri da opišemo mnogostruke aspekte i odnose jednog arhetipa koji se, s jedne strane, manifestuje u jednoj ličnosti, a s druge, sinhronistički, u jednom već pre Hristovog rođenja, unapred određenom vremenskom trenutku. Da, ovaj arhetip je već mnogo ranije upisan putem projekcija na nebu, da bi onda, "kada se vreme ispunilo", koincidirao sa simbolima koje je proizvela nova epoha. Riba kako njoj i odgovara, spada, u zimsko kišno doba, kao i Akvarijus i Kozorog (aigokeros-jarac-riba)[85]. Kao zodijački znak ona zbog toga nije ni u kom slučaju značajna. Stvar postaje iznenađujuća tek onda kada se precesijom ekvinocija prolećna tačka pomeri u ovaj znak i time otvori vremensko razdoblje u kome "riba" postaje oznaka Boga koji je postao čovek, koji, kao što smo spomenuli, biva žrtvovan kao ovan i rođen kao riba, koji ima ribare za učenike i želi da od njih napravi ljudske ribare; koji hiljade hrani na čudesan način umnoženim ribama; koji sam biva pojeden kao riba, *"sanctior cibus"* i čije pristalice jesu male ribe, pisciculi. Može se ipak pretpostaviti da kod relativno proširenog znanja astrologije bar nešto od ove simbolike u određenim gnostičko-hrišćanskim krugovima potiče iz ovog izvora[86]. Ova pretpostavka ne bi, međutim, smela da važi za prikaze sinoptičkih jevanđelja. Za tako nešto nedostaje svaki dokaz. Nema nikakvog povoda da se pretpostavi da bi ove priče mogle biti preobučeni astrološki mitovi. Naprotiv, utisak je da ribarske epizode predstavljaju sasvim prirodne događaje, iza kojih nema šta da se traži. Jednostavno se i prirodno tako dogodilo i nije poznato da li se hrišćanska riblja simbolika takođe pojavila slučajno i neplanirano. Otuda bi se isto tako moglo govoriti o naizgled slučajnoj koincidenciji ove simbolike sa slično označenim novim eonom, i to naročito stoga što, kako izgleda, epoha Rîbã, bar u kulturama Istoka, nije ostavila nikakve nesumnjive tragove. Da li ova pretpostavka postoji s pravom, to, međutim, ne mogu da tvrdim sa sigurnošću, pošto isuviše malo poznajem indijsku i kinesku astrologiju. Nasuprot tome, činjenica da tradicionalna simbolika

rîbã omogućava proročanstvo koje se može verifikovati, a koje je već napravljeno u *Novom zavetu,* predstavlja jednu pomalo neprijatnu propoziciju.

149 Severna, odnosno istočna riba, koju je tačka proleća dostigla negde oko preokreta našeg računanja vremena[87] vezana je sa južnom, odnosno zapadnom ribom, preko takozvane komisure. Ona se sastoji od trake slabih zvezda u kojoj se tačka proleća nalazila na južnoj ivici druge trećine konstelacije. Tačka gde se ekliptika seče sa meridijanom druge ribe (odnosno njenim repom) pada otprilike u 16. vek, doba Reformacije, koje je za našu zapadnjačku istoriju simbola, kao što znamo, od izuzetne važnosti. Nakon toga, prolećna tačka se kreće južnom ivicom konstelacije druge ribe, da bi onda tokom trećeg milenijuma, postepeno ušla u Akvarijus [88]. Oznaka Hrista kao *jedne* ribe poistovećuje ga u astrološkom tumačenju sa prvom koja stoji vertikalno. Nakon Hrista sledi u poslednjem vremenu Antihrist. Početak enantiodromije bi onda logično morao da padne između dve ribe. Kao što smo videli upravo tako i jeste. U neposrednom susedstvu druge ribe počinje vreme Renesanse, a sa njom dolazi i onaj duh koji svoj vrhunac doživljava u savremenom dobu[89].

VII

NOSTRADAMUSOVO PROROČANSTVO

150 Tok naše religiozne istorije i time značajan deo psihičkog razvoja mogao se u izvesnoj meri vremenski i sadržajno predskazati iz procesije prolećne tačke kroz konstelaciju Piscesa. Predskazanje je, kao što smo videli, i napravljeno, i koincidira sa činjenicom da se u 16. stoleću crkva podelila i da je od tada počeo jedan enantiodromski proces koji bi se, nasuprot "gotskom" stremljenju naviše, mogao označiti kao horizontalno kretanje (osvajanje Zemlje i savladivanje prirode). Vertikalu je precrtala horizontala, a duhovni i moralni razvoj je krenuo u sve jasnije vidljivom antihrišćanskom pravcu; danas smo svedoci krize zapadnjačke kulture čiji je ishod neizvestan.

151 U vezi s tim želeo bih da spomenem astrološko proročanstvo **Maître Mišela Nostradamusa (Michel Nostradamus**) u pismu[1] što ga je 27. juna 1558. poslao iz Salona kralju Francuske, Anriju II (Henri II): nakon opisa godine koju između ostalog karakteriše[2] ♃ ☌ ☿ sa ☌ □ ☿, on kaže: "L'année sera... le commencement comperenant ce de ce que durera et commençant icelle année sera faite plus grande persecution à l'Eglise Chrestienne que n'a esté faite en Afrique[3] et durera cette icy jusques a l'an mil sept cents nonante deux que l'on cuidera estre une renovation de siecle... Et dans iceluy temps, et en icelles contrées la puissance infernale mettra à l'encontre d l' Eglise de Jesus-Christ la puissance des adversaires de sa loy, qui sera le second Antechrist, lequel persecutera icelle Eglise et son vray Vicaire, par moyen de la puissance des Roys temporels qui seront par leur ignorance seduits, par langues qui trancheront plus que nul glaive entre les mains de l'insensé" O ovom progonu hrišćana piše dalje: "La persecution des gens Ecclesiastiques prendra son origine par la puissance des Roys Aguilonaires, unis avec les Orientaux. Et cette persecution durera onze ans, quelque peu moins, que par lors défaillira le principal Roy Aguilonaire[4]."

152 Nostradamus, istina, misli da će "son uny Meriodional" trajati tri godine duže od prvog. On vidi povratak paganstva ("sancta Sanctorum destruite par Paganisme"), Biblija će biti spaljena, i doći će do strašnog krvoprolića: "Si grandes tribulations que jamais soit adventue telle depuis la premier fondation de l'Eglise Chrestienne." To će pogoditi sve latinske zemlje.

153 Postoje istorijske determinante koje su možda navele **Nostradamusa** da za početak novog eona odredi upravo godinu 1792. Tako kardinal **Pier d'Eli (Pierre d'Ailly, Petrus de Aliaco)** u svojoj *"Concordantia"*[5] piše o osmoj coniuncitio maxima koja će početi 1693. i poziva se na **Albumasara:** "Et post illan erit complementum 10 revolutionum saturnalium anno Christi 1789 et hoc erit post dictam coniuncitionen per annos 97 vel prope... His itaque praesuppositis dicimus quod si mundus usque ad illa tempora duraverit, quod solus deus novit, multae tunc et magnae et mirabiles alterationes mundi et mutationes futurae sunt, et maxime circa leges et sectas, nam cum praedicta coiunctione et illis revolutionibus Saturni ad hoc concurret revolutio seu reversio superioris orbis, id est, octavae sphaerae per quam et per alia praemissa cognoscitur sectarum mutatio..." "Unde ex his probabiliter concluditur quod forte circa illa tempora veniet Antichristus cum lege sua vel secta damnebili, quae maxime adversa erit et contraria legi Christi; nam licet de adventu sui determinato tempore vel momento haberi non possit humanitus certitudo... Tamen indeterminate loquendo quod circa illa tempora venturis sit potest haberi probabilis coniectura et verisimilis suspicio per astronomica iudicia. Cum enim dictum sit secundum astronomos circa illa tempora fieri muationem sectarum et secundum eos post machometum erit aliquis potens, qui legem foedam et magicam sonstituet. Ideo verisimili probabilitate credi potest, quod post sectam machometi nulla secta veniet, nisi secta antichristi[6]."

154 Što se tiče proračunavanja godine 1693, **d'Eli** spominje podatke **Albumasara** da se anno mundi 3200. odigrala prva *coniunctio maxima* (♄ ☌ ♃) u capite Arietis. Tome se sada dodaje (svaki put po) 960 godina, što na kraju dovodi do anno Domini 1693, kao godine osme coniunctio maxima[7]. U trećem delu svog dela (poglavlje 17) **d'Eli** kritikuje ovaj stav i naziva ga "falsa deductio". U svom traktatu protiv "superstitiosos astronomos" objavljenom 1410. godine, on zastupa gledište da se hrišćanska religija ne sme tumačiti astrološkim zakonima. On pritom naročito misli na **Rodžera Bekona** koji je obnovio teoriju da je hrišćanstvo pod uticajem planete Merkur. **d'Eli** podmeće astrološkim uticajima samo sujeverna ili jeretička mišljenja a naročito dolazak Antihrista.[8]

155 Moglo bi se svakako pretpostaviti da je **Nostradamus** poznavao ove proračune i da je datum 1789. poboljšao 1792. godinom. Oba datuma su sugestivna, poznavanjem događaja koji su usledili, i nije teško potvrditi da su stvari što su se tada dogodile bile značajne preteče modernog razvoja. Početak "Déesse Raison" uistinu je anticipirao antihrišćanski pravac kojim se tada krenulo.

156 "Renovation de siècle" može da znači nov eon, i obrazuje zanimljivu podudarnost sa novim računanjem vremena Francuske revolucije koje je počelo od 22. septembra, 1792, i koje je imalo izrazito antihrišćanski karakter[9]. Tada se ispoljilo sve ono što se odavno pripremalo, a to je enantiodromija koja se odvijala paralelno sa astrološkim simbolom ribe, i koja je jasno počela sa Renesansom. Ovaj trenutak je iz različitih razloga mogao da sa astrološke tačke gledanja izgleda značajan. To je, pre svega, bio trenutak kada je precesija stigla do zvezda u repu druge ribe[10]. Zatim je Saturn u godini 1791. stajao u ♈, vatrenom znaku. Osim toga, predanje se nadovezalo na učenje o coniunctiones maximae[11] i godinu osme coniuncitio maxima (♃ ☌ ♄ u ♈)), i to godinu 1693, koju je posmatralo kao polaznu tačku za proračunavanja budućnosti[12]. Ova godina je kombinovana sa jednom drugom tradicijom koja se zasniva na vremenskim periodima od po deset Saturnovih revolucija (svake u trajanju od 300 godina). **Petrus de Aliako** poziva se ovde na **Albumasara** u čijoj *"Magnae coniunctiones"* stoji: "Dixerunt enim quod mutatio erit cum completae fuerint[10] revolutiones Saturnine

et praecipue conveniat illa permutatio Saturni ad signa mobilia"[13] (scl.♈ , ♋, ♎, ♑). Prema podacima **d' Elia,** godine 11. pre Hrista završen je jedan Saturnov period, što on povezuje sa pojavljivanjem Hrista. Anno 289. završen je drugi period. On ovo dovodi u vezu sa manihejstvom. Godina 589. predviđa islam, 1189. značajno vreme Pape Inoćentija III; 1489. najavljuje šizmu u crkvi, a 1789. označava, napokon, dolazak Antihrista (ne doslovno, već putem inferencije!). Ostalo nije bilo teško dopuniti uz pomoć mašte, jer je arhetip već odavno bio spreman i samo je čekao vreme da se ispuni. Da će jedan severni uzurpator preuzeti vlast[14], nije teško razumeti ako se zna da je Antihrist infernalan, to jest đavo ili đavolji sin, i da je on prema tome Tifon koji svoju vatrenu oblast poseduje u severnoj tački. Tifonska moć je *trijadične prirode,* tako što ima dva saveznika, jednog na istoku i jednog na jugu. Ova moć odgovara takozvanoj "donjoj trijadi"[15].

157 Nostradamusu, učenom lekaru i astrologu, mora da je bilo dobro poznato shvatanje severa kao regiona đavola, nevernika i sveg zla. Ovo shvatanje se, kao što to kaže **Euherijus (Eucherius) iz Liona** (+ 450)[16], poziva na *Jeremiju* 1,14: "Ab Aquilone pendetur malum super omnes habitatores terrae"[17], i druga mesta, kao na primer *Isaija* 14,12 : "Quomodo cecidisti de caelo lucifer, qui mane oriebaris? coruisti in terram qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: in caelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aguilonis itd[18]. Benediktanski monah **Rabanus Maurus (Rhabanus Maurus)** (+856) kaže[19]: "Aquilo est Austeritas persecutionis" i "hostis antiqui suggestio" *(Jeremija* 1,13); severni vetar predstavlja đavola, što proizilazi iz *Jova* 26,7: "Qui extendit Aguilone super vacuum[20], et appendit terram super nihilum", i obrazlaže to time što, "quod illorum mentibus, qui gratia sua vacui, diabolum Deus dominari pemettit"[21]. **Avgustin** kaže: "Quis est iste aquilo, nisi qui dixit 'ponam sedem meam ad aquilonem, et ero simulis Altissimo?' Tenuerat regnum diabolus impiorum, et posederat Gentes" itd.[22]

Viktorijanski monah **Garnerius** kaže da se "malignus spiritus" naziva aquilo, severac. Njegova hladnoća znači "frigiditas

peccatorum"[23]. **Adam Skotus (Adam Scotus)** zamišlja jednu užasnu zmajevu glavu na severu od koje dolazi svako zlo. On iz čeljusti i nozdrva bljuje maglu ili dim *trostruke* prirode[24], i to "trina ignorantia videlicet boni et mali, veri et falsi, commodi et incommodi"[25]. "To je magla", kaže **Adam Skotus,** "koju je prorok Jezekilj u svojoj viziji Boga video da dolazi sa Severa"[26], "dim" o kome govori *Isaija* 14,31[27]. Pobožni autor neprestano razmišlja o tome kako to da prorokova vizija Boga stiže baš na krilima severnog vetra i kako iz te đavolske magle izbija trostruko neznanje. Gde ima dima, ima i vatre. U tom smislu o velikom oblaku kaže se da je "okružen blistavim sjajem i jednom neprestanom vatrom, iz čijega središta seva kao sjajna ruda"[28]. Severni vetar stiže iz regiona vatre i zato je, uprkos svojoj hladnoći, "ventus urens" (vetar koji gori) kako ga naziva **Grigorije Veliki (Gregorius Magnus)** pozivajući se na *Jova* 27,21[29]. Ovaj vetar je spiritus malignus "koji u srcima pobuđuje plamenove požude" i svakog živog stvora nagoni na greh. Kroz "dah zlog podsticaja na zemaljske požude on čini da se uspale srca nepravednih"; kako kaže *Jeremija* (1,13) :"Vidim lonac gde vri; i prednja mu je strana prema severu". Kod **Grigorija** je prepoznatljiva stara predstava o vatri na severu koja je kod **Jezeklija** još uvek neposredno živa, pošto se njegov vatreni oblak pojavljuje "ab Aguilone", odakle dolazi sva "nesreća na sve stanovnike Zemlje"[30].

159 Kod ovakvog stanja stvari nije čudno što **Nostradamus** u svom predskazanju Antihrista upozorava na "moćnika sa severa". Još u vreme pre Reformacije narodna se fantazija izdašno bavila Antihristom, kao što to dokazuju brojna izdanja *"Enndkrist"-a* iz druge polovine 15. veka[31]. Ovo je, s obzirom na duhovne događaje koji su se tada pripremali, potpuno razumljivo: početak Reformacije bio je pred vratima. **Luter (Luther)** je zato odmah pozdravljen kao Antihrist i bilo bi moguće da Antihrista koji se pojavljuje posle 1792. Nostradamus označava kao "second Antechrist", jer se prvi već pojavio sa nemačkim reformatorom ili još mnogo ranije sa Neronom ili Muhamedom[32]. S tim u vezi ne bi valjalo prećutati koliko se u nacionalsocijalističkoj Nemačkoj bavilo mišlju da Hitler predstavlja nastavak i dovršavanje tek do pola sprovedenog Luterovog reformatorskog dela.

160 Iz postojećih astroloških podataka, kao i mogućnosti njihovih tumačenja, **Nostradamus** je bez većih teškoća mogao da predvidi skori početak enantiodromije hrišćanskog eona; štaviše, učinivši ovo proročanstvo, on je sam već stajao usred antihrišćanske faze i služio kao njen glasnogovornik.

161 Nakon ove digresije, vratimo se opet simbolici ribe!

VIII

O ISTORIJSKOM ZNAČENJU RIBE

162 Pored "pisciculi Christianorum" jednu, kao što je dovoljno poznato, gotovo još veću ulogu, igra alegorika pastira i ovčica, a Hermes Krioforos, postao je uzor "dobroga pastira", bog zaštitnik stada. I Orfej je, kao dobar pastir, služio za primer[1]. Ovaj aspekt poimena (ποιμήν, pastir) dao je povoda za nastanak istoimenog (misterijskog) lika u "Pastiru Hermasu" (2. stoleće) i baš poput "džinovske" ribe u natpisu Aberkios, tako i pastir stoji u verovatnom odnosu sa vremenski i prostorno bliskim Atisom. **Rajcenštajn (Reitzenstein)** čak pretpostavlja da postoji zavisnost Hermasovog rukopisa od **Poimandres**-ovih spisa,[2], koja su sa svoje strane sasvim paganskog porekla. Simbolika pastira, ovna i jagnjeta koincidira sa odlazećim eonom Ariesa. U prvom veku po našem računanju vremena, poklapaju se takoreći oba eona i dva među najvažnijim misterijskim bogovima ovoga vremena, Atis i Hristos podjednako su obeleženi pastirom, ovnom i ribom. Simboliku poimena **Rajcenštajn** je već tako temeljito obradio da ja ni u kom slučaju nisam u stanju da u tom pogledu još nešto dodatno osvetlim. Drugačije stoji stvar sa simbolom ribe. Ne samo što su ovde izvori izdašniji, već i priroda simbola, naročito njegova dvostrukost, omogućuje postavljanje određenih psiholoških pitanja koja ću u daljem izlaganju pobliže razmotriti.

163 Poput svakog junaka, i Hristos je imao ugroženo detinjstvo (Vitlejemski pokolj dece, bekstvo u Egipat). Astrološko "tumačenje" koje se odnosi na to nalazi se u *Apokalipsi* (Otkrivenju)12,1: "Jedna žena obučena u Sunce, sa Mesecom pod nogama i na njenoj glavi venac od dvanaest zvezda". Ona je pred porođajem i progania je zmaj. Rodiće dečaka, pastira koji će "pasti sve narode s palicom gvozdenom" i biti "uzet k Bogu". Ova priča podseća na brojne srodne motive Istoka i Zapada; na motiv Leto-Piton, Afrodite i njenog sina koji progonjeni skaču u Eufrat i pretvaraju se u ribe[3], o Izidi i Horusu u Egiptu. Sirijski Grci pois-

tovetili su Derketo-Atargatis, zajedno sa njenim sinom Ihtisom, sa sazvežđem riba[4].

164 Boginja majka (takva je apokaliptična zvezdana žena) jeste po pravilu parthenos, virgo, devica. Poruka svete noći: ("Ἡ παρθένος τέτοκεν; αὔξει φῶς") (Rođena je devica; svetlost je sve jača) je paganska. O takozvanom Korionu iz Aleksandrije **Epifanije**[5] **(Epiphanius)** govori da su u noći epifanije (5./6. januar) pagani pravili veliku proslavu; "Tamo su probdeli celu noć uz pesme i frule u slavu predstave Boga; a kada su završili noćnu proslavu, posle oglašavanja petlova siđoše u podzemno svetilište i iznesoše jednu u drvetu izrezbarenu sliku sa nagom figurom koja sedi na nosiljci; na čelu od zlata ona nosi znak krsta, a na obe ruke druga dva znaka istog oblika, zatim na oba kolena još dva, a svih pet znakova su isto tako napravljeni od zlata. Ovu figuru oni nose okolo i sedam puta obilaze oko središnje prostorije hrama uz zvuke frule i doboša i himni, i kad se to završi oni je snesu dole u podzemnu prostoriju. A kad ih pitaš kakav je to tajnoviti postupak oni odgovaraju: U ovaj čas na današnji dan Kora, to jest devica, rodila je Eon".

165 Epifaniije naglašava da ovde nije reč o hrišćanskoj sekti, već o idolopoklonicima, i to kako bi ilustrovao misao da su i pagani takoreći nehotice svedočili u korist hrišćanske istine.

166 Devica kao zodijački znak ne nosi ni *klas* ni *dete*. Sa njom se u vezu dovodi "žena" iz *Apokalipse*12[6]. Reč je o proročanstvu koje predviđa rođenje mesije na kraju vremena. Budući da autor *Apokalipse* važi za hrišćanina postavlja se pitanje: koga predstavlja žena koja se označava kao majka mesije odnosno Hrista? A koga sin žene koji će "pasti sve narode s palicom gvozdenom" (poimainein)?

167 Budući da ovo mesto s jedne ukazuje strane na mesijansko predskazanje *Isaija* 66,7, i s druge na Jahvin gnev *(Psalmi* 2,0) ovde bi moglo biti reči o nekoj vrsti budućeg ponovnog rođenja mesije. Takva predstava je, međutim, na hrišćanskom tlu nemoguća. O prikazu "jagnjeta", *Apokalipsa* 5,6 i dalje, **Bol (Boll)** kaže: "... onaj izrazito bizarni lik sa sedam rogova i sedam očiju uopšte se ne može objasniti hrišćanskom predstavom"[7]. Osim toga jagnje "razvija potpuno neočekivane osobine: ono je *pobednik u ratu (Apokalipsa* 17,14). Pred njegovim *gnevom* moraju se sakriti zemaljski moćnici *(Apokalipsa* 6,15 i dalje). Ono se upoređuje sa "lavom iz plemena judejskog" *(Apokalipsa* 5,5). Ovo jagnje koje podseća na *Psalam* 2,9 ("Udarićeš ih gvozdenom palicom; razbićeš ih kao lončarski sud") više ostavlja mračan utisak jednog demonskog ovna, a ni u kom slučaju jednog drugog jagnjeta koje bez otpora dozvoljava da ga vode na klanicu. Jagnje iz *Apokalipse* spada, bez sumnje, u red rogatih čudovišta ovih predskazanja. Može se zato postaviti pitanje nije li autor *Apokalipse* bio pod uticajem jedne Hristu donekle suprotstavljene predstave, odnosno jedne psihološke figure Senke, jedne "umbra Iesu", koja se, u poslednjem vremenu, kroz akt ponovnog rođenja sjedinjuje sa Hristom koji trijumfuje. Ova pretpostavka mogla bi da objasni ponavljanje mita o rođenju, a isto tako i čudnu činjenicu da se jedno tako važno očekivanje iz budućnosti kao što je pojava Antihrista u *Apokalipsi* gotovo i ne spominje. Sedmorogi ovan je sve što Isus izgleda da nije[9]. On je prava Senka, dakle, ali ne Antihrist koji je kreatura Satane. Iako monstrouzno, ratoborno jagnje predstavlja i Senku u smislu antipoda prema žrtvovanom jagnjetu, i on prema Hristu ne stoji tako nepomirljivo kao Antihrist. Udvostručenje figure Hrista u *Apokalipsi* ne mora, dakle, biti u neposrednoj vezi sa hrišćansko-antihrišćanskim rascepom, već svoje postojanje zahvaljuje verovatno nekom judejsko-hrišćanskom antirimskom resantimanu koji se poziva na boga osvete Jahvea i njegovog ratničkog mesiju. Autoru *Apokalipse* su verovatno bile poznate jevrejske spekulacije za koje znamo preko kasnijih predanja. U *Berešit Rabati* **Moze Ha-daršana (Mose Ha-darschan)** pripoveda se kako je Ilija u Vitlejemu našao jednu mladu ženu koja sedi pred vratima i pored nje njeno novorođeno i krvlju umrljano dete kako leži na zemlji. Ona mu je objasnila da je njen sin rođen u zao čas, i to kad je uništen hram. Ilija je opomenuo ženu da neguje dete. Kada je posle pet nedelja opet naišao raspitao se za sina. Žena je rekla: on niti hoda, niti vidi, niti govori, niti čuje i

leži tu poput kamena. U to se podiže vetar sa četiri ugla zemlje, odnese dečaka i baci ga u more. Ilija se tad požali da je gotovo sa zdravljem Izraela; ali jedan batkol (glas) mu reče: ".... nije tako.... on će 400 godina ostati u velikom moru, i 80 godina u dimu što se diže kod dece Koraha, i 80 godina pod kapijama rimskim, a ostalo vreme će ići po svim velikim gradovima sve dok ne dođe kraj danima"[10].

168 Ova pripovest prikazuje Mesiju koji je, istina, rođen u Vitlejemu, ali je onda božanskom intervencijom odnet u onostranost (more - nesvesno). Njegovo detinjstvo je od početka u toj meri ugroženo da on gotovo nije sposoban za život. Simptomatično je da legenda govori o izuzetnoj slabosti i ugroženosti mesijanskog elementa u judejstvu i time objašnjava odugovlačenje sa njegovom pojavom. 560 godina Mesija ostaje latentan, da bi tek tada počeo svoju misionarsku delatnost. Ovaj vremenski period ne razlikuje se mnogo od gore spomenutih 530 godina (uporediti str. 88) talmudskog proročanstva, tako da bismo ih mogli uporediti ako ovu legendu dovedemo u vezu sa Hristom. Verovatnije je da se takvi međusobni dodiri odigravaju u neomeđenom moru jevrejske spekulacije nego da ih nema. Tako je i smrtna ugroženost Mesije, odnosno njegova nasilna smrt, motiv koji se ponavlja i u drugim pričama. Kasnija, uglavnom kabalistička tradicija, poznaje *dvojicu Mesija,* Mesiju ben Josifa (ili ben Efraima) i Mesiju ben Davida. Oni se upoređuju sa Mojsijem i Aronom, kao i sa dve srne, i to na osnovu *Pesme nad pesmama* 4,5 : "Dojke su ti poput dva laneta, blizanca gazele[11]." Mesija ben Josif je, prema *Deuteronomiumu* 33,17, "njegov prvorođeni bik", a Mesija ben David jaše na magarcu[12]. Mesija ben Josif mora da umre, da bi svojom krvlju "izmirio narod Jahvea"[14]. On će pasti u borbi protiv Goga i Magoga, a ubiće ga Armilus. Armilus je Antimesija koga je Satana načinio od mermera[15]. Njega će ubiti Mesija ben David. Ovaj će posle toga spustiti novi Jerusalim s neba i probudiće ubijenog Mesiju ben Josifa[16]. Ovaj poslednji se u kasnijoj tradiciji pojavljuje u jednoj čudnoj ulozi. Još **Tabari**, komentator Korana, spominje da će Antihrist biti kralj Jevreja[17], a u **Abarbanelovom** *"Maschmia Jeschua"* Mesija ben Josif

zapravo i jeste Antihrist. On nije, dakle, označen samo kao Mesija koji, nasuprot pobedničkom Mesiji, pati, već je čak zamišljen u krajnjoj liniji kao njegova suprotnost[18].

169 Kako nagoveštavaju gornja predanja, gore spomenuta slabost mesijanskog elementa sastoji se u njegovom rascepu koji se povećava do potpune suprotstavljenosti. S jedne strane, ovaj razvoj odgovara u persijskoj religioznoj literaturi još pre Hrista postojećoj misli o enantiodromiji velikih vremenskih perioda, i to o pogoršavanju dobrog, kao u *"Bahman Yast",* 1,3 gde stoji: (četvrto gvozdeno doba) "is the evil sovereignity of the demons with dishevelled hair of the race of Wrath"[19]. S druge strane, rascep lika Mesije jeste izraz unutarnjeg uznemirenja u odnosu na karakter Jahvea, čija nepravednost i nepouzdanost nakon **Jova** mora da je doticala svakog mislećeg vernika[20]. Jov nedvosmisleno postavlja problem, a hrišćanstvo je na njega dalo isto tako jasan odgovor. Jevrejska mistika je, međutim, išla vlastitim putevima, i njena spekulacija kruži oko dubina koje je hrišćansko mišljenje pokušavalo da s najvećim naporom prikrije. Ne bih želeo da ovu temu dalje razrađujem, već kao primer navodim pripovest **Ibn Ezre (Ibn Esra):** "U Španiji je bio jedan veliki mudrac, za koga se govorilo da nikako nije mogao da pročita 89. psalam, jer mu je to isuviše teško padalo. Reč je o *Psalmu* 89, 34 i dalje:

Ali milosti svoje neću uzeti od njega,
niti ću prevrnuti istinom svojom.
Neću pogaziti zavjeta svojega,
i što je izašlo iz usta mojih neću poreći.
Jednom se zakleh svetošću svojom;
zar da slažem Davidu:
"Sjeme će njegovo trajati dovijeka,
i prijesto njegov kao sunce preda mnom;
On će stajati uvijek kao mjesec
i vjerni svedok u oblacima" -
A sad si odbacio i zanemario,
razgnjevio si se na pomazanika svojega;

Zanemario si zavjet sa slugom svojim,
bacio si na zemlju vijenac njegov
....
Uzeo si mu svjetlost,
i prijesto njegov oborio si na zemlju.

(prepev Đ. Daničića)

Ovde je reč o istom problemu kao i kod **Jova.** Kao najviša vrednost i kao vrhovna dominanta duševne hijerarhije, predstava Boga odmah se dovodi u vezu sa Sopstvom, odnosno identična je sa njim, i sve što se događa prvoj odražava se na ovo drugo. Nesigurnost u odnosu na prvu znači duboko uznemirenje drugog, zbog čega se usled te neprijatnosti pitanje po pravilu ignoriše. To, međutim, nikako ne znači da se ono ne postavlja u nesvesnom; naprotiv: na njega se čak daje odgovor, na primer putem stavova i uverenja što se šire poput epidemije - kao što su materijalizam, ateizam i slični surogati. Oni se onda smeštaju tamo gde je uzaludno očekivati pravovoljan odgovor. Rezervne tvorevine suzbijaju postavljanje pravih pitanja i kidaju time kontinuitet istorijske tradicije koja predstavlja karakteristično obeležje svake kulture. Posledica toga jesu zbunjenost i konfuzija. Hrišćanstvo je svojevremeno insistiralo na dobroti Boga kao oca koji voli i bar je pokušalo da zlu otme supstancu. Prahrišćansko predskazanje Antihrista i izvesne ideje kasnojudejske teologije mogli bi, međutim, da ukažu na to da hrišćanskom odgovoru na **Jovov** problem nedostaje još jedna poslednja rečenica čija nam se kobna stvarnost predočava kroz raspolućenost našeg sveta: *nakon uklanjanja Božije predstave sledi anuliranje ljudske ličnosti.* Materijalistički ateizam obrazuje preko svojih utopijskih himera religiju onih racionalističkih pokreta koji slobodu ličnosti predaju masi i tako je brišu. Predstavnici hrišćanstva se troše pukim održavanjem onog što im je predato, ali svoju kuću ne grade dalje, kako bi im bila prostranija. Zastoj u ovim stvarima preti, međutim, da u slučaju dužeg trajanja ima smrtonosan ishod.

171 Kao što je **Buse (Bousset)** učinio verovatnim, dvostruki lik apokaliptičnog Hrista počiva na jevrejsko-gnostičkim spekulacijama, na čiji odjek nailazimo u gore spomenutim predanjima. Intenzivno bavljenje gnostika problemom zla odudara na najupadljiviji način od njegovog bespogovornog poništenja od strane otaca i dokazuje da je ovo pitanje postalo aktuelno verovatno već početkom 3. veka. U vezi sa tim setimo se već pomenutog stava **Valentina**[21] po kome je Hristos "rođen pod izvesnom senkom", koju je, međutim, kasnije "od sebe odsekao"[22]. **Valentin** je živeo i delovao negde u prvoj polovini drugog stoleća, a *Apokalipsa* je verovatno napisana oko godine 9. pod Domicijanom. **Valentin** je, kao i drugi gnostici, dublje razmišljao o Jevanđelju zbog čega mi ne izgleda nemoguće da je "senku" razumeo kao jahvistički zakon pod kojim je Hristos bio rođen. *Apokalipsa* i drugo u *Novom zavetu* mogli su lako da ga navedu na takvo shvatanje, a da ne govorimo o više ili manje savremenim shvatanjima o demijurgu ili o prvom Ogdoasu koji se sastoji od svetlosti i senke[23]. Nije izvesno da li je **Origenova** sumnja u odnosu na konačnu sudbinu đavola originalna[24]; u svakom slučaju on pokazuje da je mogućnost ponovnog ujedinjenja đavola s Bogom još rano predstavljala predmet diskusija, i da je to morala predstavljati, osim ako hrišćanska filosofija nije htela da krene pravcem dualizma. Ne sme se, naime, zaboraviti da učenje o privatio boni ni u kom slučaju nije raskrstilo s večnošću pakla i prokletstva. Izraz dualizma jeste i učenje o bogočoveku, kao što pokazuje rasprava između monofizita i diofizita u staroj crkvi. Osim religioznog značenja odlučivanja u korist jednog potpunog ujedinjenja obe prirode, monofizitska dogma poseduje, kako uzgred želim da primetim, zanimljiv psihološki aspekt: ona, naime, govori (kada se prevede na psihološki jezik) da je Hristos, budući da kao čovek odgovara Egu, a kao Bog Sopstvu, odnosno istovremeno predstavlja Ega i Sopstvo, dakle deo i celinu. Govoreći empirijski svest ne može nikada da pojmi celinu, ali je, međutim, verovatno da je u Ja nesvesno prisutna celina. Ovo bi odgovaralo stanju najviše moguće teleiõsis (potpunosti ili savršenosti).

172 Više sam se bavio različitim dualističkim aspektima hristologije zato što je Hristos kroz simboliku ribe osimilovan u

svet ideja koji je naizgled bio tuđ Jevanđeljima; u jedan izvorno paganski svet koji je bio prožet verom u zvezde i astrologijom u meri kakvu danas teško možemo i da zamislimo. Hristos stoji na početku eona rîbã. Nije ni u kom slučaju isključeno da je bilo obrazovanih hrišćana koji su znali za coniunctio magna ♃ ☌ ♄ u Ribama, i II godini ♓, jednako kao što je, prema Jevanđelju, bilo Haldejaca koji su čak pronašli Hristovo mesto rođenja. Ribe su, međutim, dvostruki znak.

173 Na Božić, noći kada u ponoć (po starom računanju vremena) Sunce prelazi u Capricornus, Virgo stoji iznad istočnog horizonta, a za njom uskoro sledi Zmija koju drži Ofiukus. Ovaj komad astrološke koincidencije izgleda mi vredan pomena, baš kao i shvatanje da su dve ribe majka i sin. Ova misao ima čak sasvim posebno značenje budući da ovaj odnos ukazuje na iskonsko jedinstvo ribe. I doista, u astrologiji Vavilonaca i Indusa bila je samo *jedna* riba[25]. Kasnije je ovoj majci očigledno rođen sin koji je stoga takođe bio riba. Tome odgovara feničanskoj Derketo - Atargatis koja je, i sama do pola riba, imala sina Ihtisa. Nije nemoguće da "znak proroka Jone" (*Matej* 12,39; 16,4 i *Luka* 11,29 i dalje) počiva na starijoj tradiciji o herojskom "putovanju noću po moru" i prevazilaženju smrti, pri čemu junak biva progutan od strane ribe ("kita-zmaja") i ponovo rođen[26]. Spasiteljevo ime Jošua[27] (Jehošua, Ješua, grčki Jêsous) u vezi je sa ribom; Jošua jeste sin Nunov. Nun je ime za ribu [28]. Jošua ben Nun iz hadirske legende u vezi je sa ribom koja je određena za jelo, ali je *ponovo oživljena* kapljicom vode iz izvora života.[29]

174 Mitološke Velike Majke imaju običaj da za sinove postanu opasne. **Jeremija** spominje prikaz ribe na jednom starohrišćanskom kandilu na kome jedna riba guta drugu[30]. Na tako nešto bi moglo i da kazuje ime glavne zvezde u Piscis, austrinus Fom - al - haut (Fom-al-hut), "usta ribe", kao što se na ribe u istoriji simbola uopšte odnose svi mogući oblici gutajućih *concupiscentia,* i to da su one ambitios-i, libidinos-i, boraces, avari, lascivi, ukratko prava slika venitas mundana i voluptas terrena[31]. Loše osobine, one imaju da zahvale u naročitoj meri svom odnosu

prema boginji majci i boginji ljubavi Ištar, Astarte, Atargatis i Afroditi. Ova poslednja ima, kao planeta Venera, svoj exaltatio upravo u zodijačkom znaku rîbã. Baš kao i u istoriji simbola one su i u astrološkoj tradiciji od davnina opterećene spomenutim osobinama[32], ali s druge strane zahtevaju i posebno i visoko značenje. Ovaj zahtev se, bar u astrologiji, zasniva na tome što onaj ko je rođen u znaku rîbã može očekivati da će postati ribar ili mornar, i da će kao takav hvatati ribe ili vladati morem; ovo podseća na primitivno totemističko poistovećivanje lovca i plena! Tako je donosilac vavilonske kulture Oan (Oannes) i sam riba, a hrišćanski ihtis jeste ribar na ljude par exellence; po istoriji simbola on je čak udica ili mamac na pecačkom štapu Boga na koju se hvata Levijatan, shvaćen kao smrt i đavo[33]. U jevrejskoj tradiciji Levijatan je vrsta euharističkog jela koja se za pobožne čuva u budućem životu. Oni se posle smrti oblače u riblju kožu[34]. Hristos nije samo ribar, već i riba koja biva "euharistički" pojedena. Tako **Avgustin** u svojim *"Confessiones":* kaže "...iako /zemlja/ ribu koja je izvađena iz dubine jede na ovom stolu koji si Ti pred licem vernika pripremio; jer ona je izvađena iz dubine zato da nahrani potrebite (aridam scl. terram)". **Augustin** ovde aludira na riblji obed apostola u Emausu[35] *(Luka* 24,42 i dalje). "Ribu koja leči" nalazimo već u legendi o Tobijasu: anđeo Rafailo pomaže Tobijasu da uhvati ribu koja hoće da ga proguta i uči ga kako se od srca i jetre ribe pravi čarolija protiv zlih duhova i kako da uz pomoć žuči izleči slepilo svog oca.

175 Petrus Damianus (+ 1072) označava *kaluđere* kao ribe[36], tako što pobožni ljudi predstavljaju ribice koje se koprcaju u mreži velikog lovca ribara na ljude.[37] U natpisu Pektorios (početak 4. veka) vernici se nazivaju "ichthyos ouraniou theion genos" ("božanski rod nebeske ribe")[38].

176 Riba Manua je Spasilac, *sõtẽr*[39] koja se po legendi poistovećuje sa Višnom, kao zlatnom ribicom. On moli Manua da ga primi kod sebe jer se boji da će ga progutati vodena čudovišta[40]. On zatim, na bojkovit način, narasta ogroman i na kraju spasava Manua od velike poplave[41]. Dvanaestog dana

prvog meseca indijske godine u posudu s vodom stavlja se zlatna ribica i pri tom se uzvikuje: "Kao što si ti, o Bože, u obliku ribe spasao Vede u donjem svetu, tako spasi i mene, O Kesava!"[42] **De Gubernatis,** a posle njega i drugi istraživači hteli su da hrišćansku ribu objasne indijskom[43]. Indijski uticaj nije nemoguć, jer su postojali još predhrišćanski odnosi sa Indijom i u ranohrišćansko vreme je vidljiv izvestan duhovni uticaj sa Istoka, kao što se može razumeti iz izveštaja kod **Hipolita (Hyppolytus)** i **Epifanija (Epiphanius).** Uprkos tome, ne postoji nijedan ozbiljniji razlog da se riba izvodi iz Indije, budući da je zapadna simbolika ribe tako bogata i istovremeno tako arhaična da se mirne duše može proglasiti autohtonom.

177 Ukoliko Ribe predstavljaju majku i sina, onda je time data i mitska tragedija rane smrti sina i ponovnog vaskrsnuća. Kao dvanaesto sazvežđe, Ribe znače kraj astrološke godine i time istovremeno novi početak. Ova odlika koincidira sa zahtevom hrišćanstva da bude početak i kraj svih stvari, i njegovim neposrednim očekivanjem propasti sveta i dolazećeg Božijeg kraljevstva[44]. Astrološke osobine ribe sadrže, dakle, sasvim suštinske delove hrišćanskog mita, i to prvo - krst, drugo, moralnu suprotnost i njeno razdvajanje u Hrista i Antihrista, treće, sina device, četvrto klasičnu tragediju između majke i sina, peto opasnosti prilikom rođenja i šesto spasitelja i spasonosca. Nije zato pogrešno ako držimo da se proglašavanje Hrista za ribu odnosi na tadašnji početak novog eona Rîbã. Ako je ovaj odnos postojao još u Antici, onda mora da je predstavljao prećutnu ili namerno prikrivenu pretpostavku, jer u staroj literaturi nema, po mom znanju, nikakvih pokazatelja za to da je hrišćanska simbolika ribe izvedena iz zodijačkog znaka. Osim toga, astrološki nalazi do 2. veka nisu takvi da bi se suprotnost Hrist-Antihrist mogla *kauzalno* izvesti iz suprotstavljenosti rîbã, jer ova, kako navedeni materijal pokazuje, tada nije bila ni u kom vidu, a naročito ne suštinski naglašena. Pored toga, kod Ihtisa je reč uvek, kako **Delger (Dölger)** ispravno naglašava, o jednoj ribi, pri čemu, međutim, valja napomenuti da je u astrološkom tumačenju Hristos upravo samo jedna riba, dok Antihristu pripada uloga

druge ribe. Uistinu, ne postoje nikakve tačke oslonca za pretpostavku da bi zodijački znak Rîbã mogao biti prototip Ihtisa.

178 Nasuprot tome, paganska simbolika ribe značajno preovlađuje. Najveću težinu poseduje svakako jevrejski materijal koji izlaže **Šeftelovic (Scheftelowitz).** Jevrejski "pehar blagoslova"[46] je povremeno bio ukrašen slikama riba, jer su ribe važile za jelo blaženih u Raju. On je stavljan mrtvima kao poklon u grob[47]. Ribe kao sepulkralni simboli su široko rasprostranjene. Hrišćanska riba nam se pojavljuje uglavnom u ovom vidu korišćenja. Pobožni Izrailćani koji žive "u vodi učenja" upoređivani su sa ribama. Ova analogija se oko 100. godine posle Hrista sama po sebi razumevala[48]. Isto tako, riba ima *mesijansko* značenje. Prema sirijskoj *Baruhovoj apokalipsi* dolaskom Mesije i Levijatan izlazi iz mora[49]. On je svakako ona "veoma velika riba" iz natpisa u Aberkiosu i odgovara "ribi iz izvora" koja u jednom religioznom razgovoru na dvoru Sasanida (oko 4. veka) predstavlja vavilonsku Heru, a u hrišćanskoj molitvi Mariju koja se kako gnostički (u *Tominim aktima),* tako i ortodoksno naziva izvorom, pege. Tako u jednoj himni **Sinezija (Synesius)** (oko 350.) stoji: Παγὰ παγῶν, ἀρχῶν ἀρχά, ριξῶν, ριξα μονὰς ει μονάδων[50]. Ti si izvor izvora, početak početaka, koren korenja, monada monada. Za izvor Here se, međutim, kaže da "sadrži ribu" (monon ichthyn) koja je uhvaćena "udicom božanstva" i "svojim vlastitim mesom hrani čitav svet"[51]. Na jednoj beotijskoj vazi vidi se slika "majke životinja" sa ribom između nogu ili u telu (?)[52], pri čemu riba verovatno predstavlja sina. Iako se u razgovoru mit o Mariji prenosi na Heru, ipak simbol ribe ne odgovara hrišćanskom mitu, jer je po njemu raspeće udica ili mamac kojim Bog hvata Levijatana[53]. Ovaj je u hrišćanskom mitu smrt ili đavo ("stara zmija"), a ni u kom slučaju Mesija. Pharmakom athanasias (lek. besmrtnosti) u jevrejskoj tradiciji jeste meso Levijatana, "mesijanske ribe", kako ga naziva **Šeftelovic.** U *Talmud Sanhedrin*-u (98 a) stoji da će se Mesija pojaviti tek onda "kada bolesnik čežnjivo zatraži ribu koju nigde ne može naći"[54]. Kao što je gore navedeno, pored Levijatana[55], prema **Baruhovoj Apokalipsi** i Behemot je euharističko jelo. Ovo se rado previđa. Kao što sam naveo na jednom drugom mestu[56], izgleda da obe Jahvine

praživotinje predstavljaju par suprotnosti, i to tako što je jedna izrazito kopnena, a druga morska životinja. Ova poslednja se u jevrejskoj tradiciji očigledno, kao što smo videli, dovodi u vezu S Mesijom.

179 Od davnina se, ne samo u jevrejstvu, nego uopšte na Bliskom istoku, rođenje izuzetnog čoveka poistovećuje sa izlaskom zvezde. Tako Valam (4. *Mojsije* 24,17) kaže: "Vidim ga, ali ne još (sada), sagledavam ga, ali ne još izbliza: izlazi zvezda iz Jakova..."

180 Mesijanska nada je vazda vezivana za pojavljivanje neke zvezde. Po *Sohar*-a riba koja je progutala Jonu je umrla, posle tri dana opet vaskrsla i onda ispljunula Jonu. "Kroz ribu ćemo naći lek za ceo svet[57]". Ovaj tekst, istina, jeste srednjovekovan, ali potiče iz nepouzdanog izvora. "Sasvim velika[58] i čista riba s izvora", koja se spominje u natpisu Aberkios, nije, po shvatanju **Šeftelovica**[59], niko drugi do Levijatan koji nije samo najveća riba, već se smatra i "čistom", što autor potkrepljuje odgovarajućim izvorima iz talmudske literature. U ovaj kontekst spada svakako i gore spomenuta "heis monos ichtys" (jedna jedina riba) iz "Razgovora u Persiji"[60].

IX

AMBIVALENTNOST SIMBOLA RIBE

181 Vreme koje predhodi dolasku Mesije rastavlja se, prema sirijskoj *Baruhovoj apokalipsi*, na dvanaest delova. Mesija će se pojaviti u dvanaestom odseku. Broj dvanaest kao vremenska podela ukazuje na dvanaest zodijačkih znakova. Dvanaesti odgovara znaku Rîbã. Tada će, kao što smo već spomenuli, Levijatan izroniti iz mora. "Oba silna morska čudovišta koja sam stvorio petog dana stvaranja i čuvao ih do onog vremena (propasti sveta) poslužiće onda kao jelo za sve koji preostanu.[1]" Budući da Behemot van sumnje nije nikakva morska životinja već, kako Midraš kaže, "pase na hiljadu brda"[2], onda se oba "morska čudovišta" moraju odnositi na dualitet Levijatana. I doista, on se prema svom polu pojavljuje podvojeno, to jest postoji jedan muške i jedan ženske vrste[3]. *Isaija* 27,1 takođe aludira na dvostrukost Levijatana: Gospod će "pokarati mačem svojim ljutijem i velikim i jakim Levijatana, prugu zmiju i Levijatana, krivuljastu zmiju, i ubuduće zmaja *(Vulgata:* cetum), koji je u moru". Ova dvostrukost je kasnije u srednjovekovnoj alhemiji verovatno dala povoda predstavi o dvema zmijama koje se međusobno bore, od kojih je jedna krilata, a druga nije.[4] Nagoveštena suprotstavljenost javlja se u *Knjizi o Jovu* gde se Levijatan javlja samo u jednini, čija skrivena polarnost izlazi na videlo u njegovom suprotnom broju, Behemotu. U poemi rabina **Meir ben Jichaka (Meir ben Jizchak)** opisuje se apokaliptična borba između Levijatana i Behemota u kojoj obojica bivaju smrtno ranjeni. Onda ih Bog seče na delove i priprema pobožnima za jelo[5]. Ova predstava se svakako poklapa sa starojevrejskim običajem obeda na Pashu koja pada u mesecu Adar (riba). Uprkos izričitom udvostručavanju Levijatana u kasnijim tekstovima, ipak je veoma verovatno da je izvorno postojao samo *jedan* Levijatan koji je obznanjen još veoma rano, i to u Ugari-tekstovima Ras Šamra (oko 2000. pre Hrista). **Virolo (Virolleaud)** daje sledeći prevod:

Quand tu frapperas Ltn, le serpent brh,
Tu achèveras le serpent 'qltn,
Le puissant aux sept têtes.

182 On uz to primećuje: "Il est remarquable en effet, que les deux adjectifs brh et 'qltn sont ceux-là mêmes qui qualifient, dans Isaie 27,1, un serpent d'une espèce particulièrement dangereuse, que nous appelons léviathan, en hébreu Liviatan[6]." Iz ove epohe postoje i prikazi borbe između Bala i zmije Ltn[7], što je zanimljivo zato što se i ovde vidi suprotnost između Boga i čudovišta, a ne između dva čudovišta kao što je kasnije slučaj.

183 Na primeru Levijatana vidi se kako se velika "riba" postepeno deli u svoju suprotnost, tako što najpre sama predstavlja suprotnost najvišem Bogu i time na izvestan način njegovu Senku, to jest svakako njegovu zlu stranu[8].

184 Deobom čudovišta u jednu novu suprotnost njegova suprotstavljenost prema Bogu se povlači u pozadinu, i monstrum je sada u sukobu bilo sam sa sobom bilo sa nekim odgovarajućim čudovištem (kao na primer Levijatan i Behemot). Ovim razvojem božansko biva oslobođeno svog unutarnjeg konflikta, a konfliktno se od sada pojavljuje izvan njega kao neprijateljski par čudovišne braće. U daljem jevrejskom razvoju Levijatan, protiv koga se još u *Isaiji* 27 bori Jahve, ima, prema navedenom svedočanstvu **Šeftelovica,** tendenciju da postane "čisto" i "euharističko" jelo i, ako bismo odavde hteli da izvedemo simbol ihtisa, onda se ispostavlja da bi na mesto Levijatana stupio zapravo Hristos kao riba, pri čemu bi monstruozne životinje iz tradicije postale puki atributi đavola i smrti.

185 Ova deoba odgovara udvostručenju Senke koja se ne retko javlja u snovima, pri čemu su polovine označene kao različite, ili čak suprotstavljene figure. Ovaj slučaj se javlja kada svesna (Ego-) ličnost ne obuhvata sve sadržaje, odnosno komponente, koje bi mogla da sadrži. Jedan deo ličnosti ostaje tada otcepljen, meša se sa uobičajeno nesvesnom Senkom i gradi zajedno sa njom jednu (često antagonističku) dvostruku ličnost. Ako ovo iskustvo praktične psihologije primenimo na mitološki slučaj o

kome je reč, ispostaviće se da se monstruozni antagonist Boga udvostručava, zato što je predstava Boga nepotpuna, budući da ne sadrži sve što bi logično trebalo da obuhvata. Dok Levijatan predstavlja jedno riboliko, dakle primitivno biće hladne krvi, koje obituje u dubinama okeana, Behemot je jedan (bikoliki?) toplokrvni kvadruped koji stanuje na brdima (bar u kasnijem tumačenju). On se, stoga, prema Levijatanu odnosi kao nešto gornje, više u odnosu na donje, niže, nešto kao krilati zmaj prema zmaju bez krila u alhemiji. Sve volucres (ptice) jesu volatilia, to jest isparenja i gasovi, to jest *pneuma.* Kao što je kod **Avgustina** Hristos riba "levatus de profundo"[9] tako se u 4. *Ezra* 13,2 i dalje "čovek" pojavljuje kao vetar iz mora[10]. Njemu prethode orao i lav, dakle teriomorfni simboli koji su označeni kao negativni, kao što Behemot u *Jovu* uglavnom izaziva užas. Riba koja je "podignuta iz dubina" nalazi se u tajnom odnosu prema Levijatanu: ona je mamac kojim se Levijatan mami i hvata. Ova riba verovatno potiče iz udvostručenja velike ribe i predstavlja njen pneumatični aspekt. To što Levijatan poseduje takav jedan aspekt i proističe iz činjenice da je on, kao ihtis, euharističko jelo. Iz *Jova* 26,12, jasno proizilazi da se prilikom ovog udvostručenja radi o aktu osvešćivanja. Tamo stoji da Jahve pobeđuje Rahaba svojim "uvidom" (tebûnã). Rahab, morsko čudovište, odgovara Tijamatu koga je Marduk ispunio imhullu-om, severnim vetrom i njime ga rascepio[11]. Tebuna dolazi od bin-rastaviti, racepiti, podeliti, što znači diskriminaciju koja predstavlja karakteristiku osvešćivanja par excellance[12]. U tom smislu Levijatan, a naročito Behemot, predstavljaju stepene razvoja prema svesti, čime bivaju asimilovani i humanizovani. Riba se, preko toplokrvnog četvoronošca, pretvara u ljudsko biće i ukoliko lik Mesije po hrišćanskom shvatanju postaje drugo lice Trojstva onda se drugom figurom koja je otcepljena od ribe nagoveštava incarnatio Dei[13]. Postojanje čoveka je bio, dakle, onaj komad koji je ranije nedostajao predstavi Boga.

186 Uloga koju riba igra u jevrejskoj tradiciji stoji svakako u nekoj vezi sa sirijsko-feničanskim ribljim kultom boginje Atargatis. U blizini njenih hramova nalazili su se ribnjaci sa svetim

ribama koje niko nije smeo da takne[14]. U hramovima su se isto tako odvijali kultni obedi. "Ovaj kult i ovi običaji, odomaćeni u Siriji, verovatno su u hrišćansko vreme stvorili simboliku "ihtisa", kaže **Kimon (Cumont)**[15]. U Likeji je obožavana božanska riba Orfos ili Di-Orfos, sin Mitre i "svetoga kamena" koji predstavlja Kibelu[16]. Ona predstavlja poseban slučaj onih već spomenutih ribljih božanstava poput Oana, vavilonskog Nuna, Dagona ili Adonisa koga su Grci zvali Ihtis. Riblje žrtve su u Kartageni prinošene Tanitu, a u Vavilonu Ei i Nini. U Egiptu takođe susrećemo tragove ribljeg kulta. Tako je egipatskim sveštenicima bilo zabranjeno da jedu ribe, jer su one važile za nečiste poput tifonskog mora. "Od morskih riba svi se uzdržavaju" kaže **Plutarh**[17]. Prema svedočenju **Klimenta Aleksandrijskog**, stanovnici Sijene, Elefantine i Oksirinhosa obožavali su jednu ribu. Prema **Plutarhu**, vladao je običaj da se devetog dana prvog meseca pred vratima kuće jede pečena riba. **Delger** je sklon pretpostavci da je ovaj običaj možda pripremio put hrišćanskoj euharističkoj ribi[18].

187 Ambivalentan odnos prema ribi ogleda se u njenoj dvostrukoj prirodi. S jedne strane nečista i znak mržnje, ona je, s druge objekat religioznog kulta. Izgleda da je čak važila i kao simbol duše što bi moglo da proističe iz prikaza na jednom sarkofagu iz kasnohelenističkog vremena: mumija leži na kovčegu u obliku lva. Ispod kovčega nalaze se četiri kanope čiji poklopci odgovaraju trima teriomorfnim i jednoj ljudskoj glavi četiri Horusova sina. Iznad mumije umesto uobičajene duše - ptice lebdi jedna riba[19]. Kako se iz crteža vidi, reč je o Oksirinhosu[20], jednoj od tri najomrznutije ribe za koje se govorilo da su pojele falus Ozirisa koga je raskomadao Tifon[21]. One pripadaju Tifonu koji predstavlja "strast duše, ono titansko, ono nerazumno i nerazložno"[22]. Zbog svoje proždrljivosti ribe predstavljaju još u kasnom Srednjem veku alegoriju prokletih[23]. Utoliko je čudnije što se riba izdvaja kao egipatski simbol duše. Istu ambivalentnost pokazuje, međutim, i figura Tifona - Seta. U kasnijim vremenima on je bog smrti, uništenja i pustinje, podmukli protivnik svoga brata Ozirisa. U ranijim vremenima, pak, blisko je vezan sa Horusom: on je prijatelj i pomagač mrtvih. U jednom tekstu iz piramide on zajedno sa Heru-ur-om ("starijim Horusom") pomaže Ozirisu da se popne na nebo. Nebesko tle se sastoji od jedne gvozdene ploče koja je tako blizu nekim planinskim vrhovima da se do neba može doći pomoću lestvica. Ova ploča počiva sa svoja četiri ugla na četiri stuba koji odgovaraju kardinalnim tačkama. U tekstovima iz piramida hvali se lestvica bogova blizanaca (tekst *Pepi* I) a u tekstu *Unas* stoji: "Unas cometh forth upon the Ladder which his father Ra hath made for him, and Horus and Set take the hand of Unas, and they lead him into the Tuat[24]." Drugi tekstovi pokazuju da između Heru-ura i Seta postoji neprijateljstvo, budući da je prvi bog dana, a drugi bog noći. Hijeroglifski oblik imena Seta ima kao determinativ znak za kamen ili (neidentifikovanu) Set-životinju dugih ušiju. Postoje prikazi na kojima se glave Heru-ura i Seta pojavljuju istovremeno na jednom te istom telu, iz čega se može prepoznati identitet suprotnosti koji obojica predstavljaju. O tome **Ser Volis Badž (Sir Wallis Budge)** kaže: "The attributes of Heru-ur changed somewhat in early dynastic times, but they were always the opposite of those of Set, whether we regard the two gods as personifications of two powers of nature, i.e., Light and Darkness, Day and Night, or as Kosmos and Chaos, or as Life and Death, or as Good and Evil[25]."

188 Božanski par predstavlja (latentnu) suprotnost sadržanu u Ozirisu, višem božanstvu, kao što tu suprotnost predstavljaju Behemot i Levijatan u odnosu na Jahvea, itd. Važno je da se suprotnosti moraju složiti u zajedničkom učinku kada je reč o tome da se *Jednom* bogu, Ozirisu, pomogne da postigne četvorstvo. Ono je i predstavljeno i personifikovano kroz četiri Horusova sina: Mesthu, Hapia, Tuamutefa i Kebsenufa (Qebhsennuf) za koje se govorilo da se nalaze "iza bedra severnog neba", odnosno Seta, čije se sedište nalazi u konstelaciji Velikog medveda. Četiri Horusova sina jesu s jedne strane Setovi neprijatelji, s druge su s njim blisko povezani. Oni obrazuju analogiju prema četiri nebeska stuba koji nose nebesko tle, četvorougaonu gvozdenu ploču. Budući da neretko trojica Horusovih sinova imaju životinjske glave, dok se jedan odlikuje

ljudskom glavom, može se ukazati na slično stanje stvari u vizijama Jezekilja iz čijih heruvimskih figura potiču, kao što se zna, simboli jevanđelista (tri životinje i jedan anđeo). U *Jezekilju* 1,22 dalje stoji: "A nad glavama živih bića (heruvima) beše nešto poput čvrste ploče, svetlucajući kao strašni kristal, razastrto ozgor nad glavama njihovijem", a 1,25 i dalje: "I gle, ponad čvrste ploče što im bijaše nad glavama izgledaše kao safir kmen, a na njemu beše nešto poput prestola; a na onome što je izgledalo kao presto beše neki lik koji je ličio na čoveka".

189 S obzirom na bliske odnose između Izraela i Egipta uzajamna veza simbola nije neverovatna[26]. Čudno je da predeo oko Severnog pola arapska tradicija vidi kao *riblji lik*. Tako **Kacvini (Kazwini)** kaže: "Severni pol je vidljiv. Oko njega stoje manji Benat na'š[27] i mračne zvezde, koje sve zajedno obrazuju sliku jedne ribe, u čijoj sredini se nalazi Severni pol[28]". To dakle znači da se Severni pol koji u starom Egiptu predstavlja predeo Tifona i istovremeno boravište četiri Horusova sina nalazi takoreći u telu jedne ribe. Po vavilonskoj tradiciji Anu ima sedište na severnom nebu; istovremeno je Marduk kao najviši bog stvaralac sveta i vladar svetskog kružnog toka, dakle Severni pol, kao što u *Enuma eliš*-u o njemu stoji: "Onaj koji zvezdama neba određuje putanje, poput ovaca će napasati sve bogove[29]."

190 U severnoj tački ekliptike nalazi se vatreno carstvo (čistilište i prolaz do Anuovog neba). Zato severni krov hrama kod kule u Nipuru obrazuje takozvanu kiblu (to jest orijentaciju). Isto tako Sabejci i Mandejci se prilikom molitve okreću prema severu[30]. U vezi s tim zaslužuje da bude spomenut i Mitras iz *"Mitrasove liturgije"*. U konačnoj verziji pojavljuje se bog, držeći "zlatnu plećku jednog govečeta", "a ona je sazvežđe Medveda koje pokreće i vraća nebo." Ovog boga koji očigledno dolazi sa severa obasipa tekst obilnim atributima vatre[31].

191 Vavilonske predstave o značaju severne tačke omogućavaju da se u naročitoj meri shvati zašto Jezekiljeva vizija Boga dolazi upravo sa severa, iako ova oblast znači izvor svih zala. U primitivnom shvatanju Boga coincidentia oppositorum

obrazuje nešto normalno, budući da se božanstvo, nereflektovano, jednostavno prihvata zdravo za gotovo. Na stupnju svesnog razmatranja, međutim, koincidencija suprotnosti postaje problem prvog reda koji se, kad god je to moguće, zaobilazi. Zbog toga je položaj đavola u hrišćanskoj dogmatici nešto veoma nezadovoljavajuće. Ako se u kolektivnim gornjim predstavama, dominantama naše svesne orijentacije, nalaze takve rupe, onda se sa svom izvesnošću može računati s postojanjem komplementarnih ili - bolje rečeno - kompenzatornih razvoja u nesvesnom. U alhemističkim spekulacijama nailazimo na takve kompenzatorske poglede. Za njih se ne bi moglo pretpostaviti da ih adepti uopšte nisu bili svesni. Naprotiv, izgleda da je reč o njihovom više ili manje svesnom vaspostavljanju primtivne predstave Boga. Otuda dolazi do tako šokantnih paradoksija kao što je ideja o bogu ljubavi koji gori u paklenom ognju[32], a koji se ne izdaje ni za šta drugo do za hrišćanski pojam Boga u novoj, ali nužnoj vezi sa svim što znači pakao. **Jakob Beme (Jacob Böhme)** je pre svih taj koji, pod uticajem alhemije i kabale, u podjednakoj meri skicira paradoksalnu sliku Boga, u kojoj dobri i zli aspekti pripadaju božanskom biću na način koji bi se mogao uporediti sa gledištem **Klimenta Rimskog (Clemens Romanus).**

192 Drevna istorija nam pokazuje razdvojenu sliku severne oblasti: s jedne strane sedište vrhovnih bogova, s druge - odatle duva zla pneuma, aquilo, "cuius nomine malignus spiritus intelligitur"[33], i napokon, s jedne strane pupak sveta, s druge, međutim, pakao. **Bernar iz Klervoa (Bernhard de Clairvaux)** dovikuje Luciferu: "Et tu praepostero ordine tendis ad aquilonem? Quanto magis ad alta festinas tanto celerius ad occasum declinas[34]" (I ti težiš obrnutim redom prema Severu? Što više hitaš u visinu, utoliko brže se bližiš propasti.) Ovo mesto je sous-entendu prema "roy Aquilonaire" kod **Nostradamusa**[35]. Istovremeno se u rečima **Bernarovim** prepoznaje da je ideja moćne visine, kuda Luciferova slavoljublje teži, vezana za Sever[36].

X

RIBA U ALHEMIJI

1. Meduza

193 Lekar i astrolog, **Mišel Nostradamus** poznavao je svakako i alhemiju, budući da su ovu veštinu uglavnom primenjivali lekari. Pitanje je, međutim, da li je on znao i to da ona koristi simbol ribe za arkan-supstancu i lapis. Ali je veoma moguće da je bio upoznat s klasičnim delima alhemije. Među njima je jedno od najvećih autoriteta *"Turba Philosophorum"*, koje je već dosta rano (11.-12. vek) s arapskog prevedeno na latinski jezik. Istovremeno, ili nešto kasnije, prevedeni su verovatno i njegovi dodaci, i to *"Allegoriae super librum Turbae"*, *"Allegoriae Sapientum et Distinctiones XXIX supra librum Turbae"*[1], zatim *"Aenigmata Philosophorum"* i *"In Turbam Philosophorum exercitationes"*. *"Turba"* pripada misaonoj sferi *"Tabula Smaragdina"* i time onim kasnohelenističkim proizvodima duha koji su nam preneti putem arapskog, uglavnom preko neoplatonske škole Harana **(Tabit ibn Qurra** i drugi), a koja je cvetala do početka 11. stoleća. Njihovo misaono dobro je "aleksandrijsko" i recepti, osobito oni u *"Allegoriae super librum Turbae"*, blisko se nadovezuju na duh i slovo *"Papyri Graecae magicae"*[3].

194 Upravo ove alegorije[4] predstavljaju najraniji izvor alhemijske simbolike ribe. Sa ovog razloga početak upotrebe alhemijske ribe datiramo dosta rano, i to pre 11. stoleća[5]. Gotovo da ne postoji povod za pretpostavku da ona potiče od hrišćanske ribe. To, međutim, ne sprečava da ona, nakon što je najpre predstavljala arkan-supstancu, promenom iste postane simbol lapisa, termin kojim se, kao što znamo, označava kako polazna materija *(prima materia)*, tako i krajnji proizvod procesa (lapis philosophorum, elixir vitae, aurum nostrum, infans, puer, filius philosophorum, Hermaphroditus, itd.). Ovaj filius je, kao što sam na drugom mestu prikazao, smatran za paralelu sa Hristom. Tako alhemijska riba, bar posredno retko dobija dostojanstvo jednog simbola sa Salvator mundi. I njegov otac je Bog, njegova majka je, međutim, Sapientia Dei, odnosno Merkur kao virgo. Filius philosophorum, odnosno macrocosmi, to jest lapis, znači, po svim svojim atributima i osobenostima, ništa drugo do *Sopstvo,* kao što sam već opširno obrazložio na drugim mestima.

195 Tekst u kome nailazimo na najstariji pomen ribe glasi: "Est in mari pisceis rotundus, ossibus et corticibus carens, et habet in se pinguedinem, mirificam virtutem, quae si lento igne coquatu, donec eius pinguedo et humor prorsus recedit... et quosque lucescat, aqua maris imbuatur[6]. Ovo mesto se ponavlja u jednom drugom (kasnijem?) traktatu iste vrste, u *"Aenigmata philosophorum"*[7]. Ovde je od "piscis"-a nastao "pisciculus", a od "lucescat" "candescat". Oba teksta dele zajednički (ironičan) kraj recepta: Ako se pojavi citrinitas (xanthosis, žutilo), onda "nastaje očna vodica (collyrum) filosofa". Ako njome umiju oči, moći će lako da razumeju tajne filosofije.

196 Ova "okrugla riba" nije, međutim, u modernom smislu nikakva riba, već mekušac. Na to ukazuje odsustvo kostiju (odnosno kičme) i "cortex"-a, koji na kasnolatinskom jednostavno znači ljušturu školjke, odnosno školjku[8]. Reč je, dakle, u svakom slučaju o nekom okruglom biću koje prebiva u moru, verovatno o takozvanoj scifomeduzi koja se često nalazi u morima drevnog sveta. Njen oblik koji slobodno pliva - akrospeda meduza - sastoji se od jednog okruglog, zvonastog ili diskolikog tela koje je građeno radijalno i po pravilu je podeljeno na četiri takozvane peradije i četiri interradije (čiji su uglovi eventualno prepolovljeni adradijama) na osam delova. Kao i sve knidarije[9] ili nematofore[10] (među koje spadaju i scifomeduze) one imaju rese koje sadrže cnide, odnosno koprivičaste kapisle čijim otrovom ubijaju plen.

197 Kako u tekstu stoji ta "okrugla riba", kada se na laganoj vatri zagreje, odnosno kuva, počinje da "svetli" (lucescit), što znači da toplota koja se u njoj već nalazi postaje vidljiva. Ova okolnost navodi nas na pretpostavku da je autor našeg recepta bio pod uticajem ili samog Plinija ili bar nekog sličnog predanja kao

što je njegovo. On, naime, opisuje jednu "ribu" kojoj se više velikih filosofa divilo[11], i to stellu marinu, "morsku zvezdu". Za ovu se ribu kaže da je vrela i da gori i da sve na šta u moru naiđe sagori kao vatra[12]. Iz činjenice da Plinije stellu marinu[13] pominje u jednom dahu[14] sa pulmo marinus-om koji slobodno pliva morem[15], a i ovom pripisuje tako vrelu prirodu - da, kad bi se njima natrljao štap on bi se mogao koristiti gotovo kao buktinja[16] - proizlazi mogućnost da naš autor nije toliko vodio računa o zoološkom razlikovanju i da je možda stelu marinu zamenio za pulmonesa. Šta god da je, Srednji vek željan simbola požudno je prihvatio legendu o stella marina. **Nikolaus Kausinus (Nicolaus Caussinus)** je "ribu" pravilno shvatio kao morsku zvezdu i opisao je kao takvu. Ova životinja ima, kaže on, u sebi takvu vrelinu da ne samo što opeče sve što dotakne, već sebi odmah priprema i svoju hranu. Ona zato predstavlja "veri amoris vis inextinguibilis"[17] (neugasivu snagu istinske ljubavi)[17].

198 Takvo tumačenje modernom uhu zvuči čudno. Ali za Srednji vek važio je stih: "sve prolazno samo je poređenje" božanske drame što je nešto o čemu današnji čovek teško može da ima neku predstavu. Na isti način to tumači i **Picinelus,** samo s tom razlikom što je njegova amplifikacija mnogo opštirnija. Tako on kaže: "Ova riba se žari uvek usred vode i šta god dotakne, to se zagreje i zapali[18]". Ovaj žar je vatra koja ukazuje na Svetoga Duha. On se zato poziva na *"Knjigu Provednikovu"* (48,1)[19] i na plamene jezike čuda za vreme Duhova. Čudo da vatra stella-e marina-e ne može da se ugasi u vodi podseća na "divinae gratiae efficacitas" (delovanje božanske milosti) koja opet oživljava srca što su udavljena u "moru grehova" (in peccatorum pelago). Sa istog razloga riba znači i caritas i amor divinus, kao što *Pesma nad pesmama 8,7, kaže: "Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem nec flumina obruent illam*[20]." Kako autor pretpostavlja, riba širi oko sebe sjaj od početka života, i time ukazuje na religiju čijom svetlošću žive vernici.

199 Prilikom tumačenja vrele morske zvezde predočen je odnos prema amor profanus kako to pokazuje citat iz *Pesme nad pesmama*. **Picinelus** čak kaže da ona (zvezda) predstavlja hijeroglife srca onog koji voli, a čiji žar ne može da ugasi ni celo more, bez obzira da li je njegova ljubav amor divinus ili profanus. Ova se riba, naime, tako naš autor nedosledno tvrdi, doduše, žari, ali ne svetli. On citira **Vasilija (Basiliusa)**[21]: "Adhaec cogites profundum barathrum, inextricabiles tenebras, ignem carentem spenodore, uredni quidem vim habentem, sed privatum lumine." (Za to razmisli o dubokom moru, o nerazrmsivim mrakovima, o vatri bez sjaja koja, istina, ima snagu da gori, ali joj je svetlost oteta. "Ignem infernalem haec idea describit" (Ova ideja opisuje vatru u paklu), uzvikuje on. To je concupiscentia, to je "scintilla voluptatis" (požuda, iskra pohote).

200 Čudno je koliko često srednjevekovni simbolisti daju dijametralno suprotna tumačenja jednog te istog simbola, ne primećujući naizgled dalekosežnu i opasnu mogućnost da njegovo jedinstvo na izvestan način jamči jedinstvo suprotnosti. Tako dolazi do toga da u alhemiji nastaju stavovi prema kojima u ovoj podzemnoj ili podmorskoj[22] vatri "gori" sam Bog. Tako *"Gloria mundi"* kaže: "Recipitio ignem, vel calcem vivam, qua de Philosophi loquuntur, quod in arboribus crescat, in quo (igne) Deus ipse ardet amore divino... Item, Naturalis Magister ait ad artem hanc de igne, Mercurium ardeat, sem cum sole in amore divino, od solatium omnium hominum: et absque isto igne ars numquam perfici poterit. Item, ignis Philosophorum quem occultatum occlusumque illi habent... Item, ignis nobilissimus ignis est, quem Deus in terra creavit, millenas enim virtutes habet: Ad haec respondet didascalus quod Deus tantam virtutem efficaciamque tribuerit... ut divinitas ipsa cum hoc igne commixta siet: Et este ignis purificat, tamquam purgatorium in inferno...[23]". Vatra je "inextinguibilis". "Philosophi hunc ignem Spiritus Sancti ignem apellant[24]". Ona ujedinjuje Merkur sa Suncem "adeo ut omneis tres, una res fiant, quas nemo separatures siet"[25]. "Pari modo", nastavlja dalje traktat, "quo in hisce tribus sese uniunt, Deus pater, Deus filius et Deus spiritus sanctus, S.S. Trinitas in tres personas, et tamen unicus verus Deus remanet[26]: ita quoque ignis unit hasce tres res: utpote corpus, spiritum, et animam, hoc est,

Solem, Mercurium, et Animam." "In igni hoc invesibili artis mysterium inclusum est, quemadmodum tribus in personis Deus Pater, Filius, et Spiritus S. in una essentia vere conclusus est[27]: Ova vatra je "vatra i voda istovremeno" (ignis simul aqua). Filosofi su je nazivali "živom vatrom" u čast Boga, koji se sam meša sa "živom vodom" (qui seipsum sese in vivam aquam miscet)[28].

Jedan drugi traktat o vodi kaže da je ona "occultatio et domicilium omnis theauri"[29]. U njenom središtu se, naime, nalazi "Ignis Gehennalis"[30] koja sadrži "ovu mašinu sveta u svom vlastitom postojanju"[31]. Vatru prouzrokuje i pali "primum mobile" kao i uticaj zvezda. Ona nikad ne prekida svoje univerzalno kretanje (motu universali) i stalno biva "nebeskim silama potpaljivana (influentia coelestium virtutum accendi)"[32].

202 Reč je o "protivprirodnoj" vatri (innaturalis s. contra naturam). Ona telo podvrgava muci, ona je štaviše zmaj koji "besno gori poput vatre u paklu"[33]. Duh života koji vlada prirodom, Piton, ima dvostruki aspekt: postoji njegov infernalan oblik i to paklena vatra, iz koje se priprema kupka. Traktat **Abrahama Eleazara (Abraham Eleazar)** označava Pitona kao "Boga"[34].

Prema **Blazijusu Vigenerusu (Blasius Vigenerus)**, vatra nema dva nego četiri aspekta, i to intelegebilni koji predstavlja čistu svetlost; nebeski koji predstavlja toplotu i svetlost; elementarni koji pripada donjem svetu i odlikuje se svetlošću, toplotom i žarom (ardor), i, napokon, pakleni koji je suprotstavljen inteligibilnom aspektu, koji je lišen svetlosti i samo se žari i gori[35]. Kod ovog autora, s vatrom se ponovo javlja četvorstvo koje se od davnina vezuje za nju, kao što to pokazuje egipatske predstave o Tifonu i Horusovim sinovima[36] i Jezekiljeve vizije o oblasti Severa, odnosno vatre. Nije, pritom, nimalo verovatno da je u ovom kontekstu **Vigenerus** eventualno mislio na Jezekilja[37].

204 U traktatu *"Introitus apertus"* **Filalete (Philaletha)**, arkan-supstanca se označava kao "chalybs" (čelik). To je, kaže autor, "auri minera" *(prima materia* zlata), "Operis nostri vera Clavis, sine quo ignis lampadis nulla arte potest accendi". Chalybs je "pre svega veoma čist duh", on je "ignis infernalis[38], secretus... mundi miraculum, virtutum superiorum in inferioribus systema, quare signo illum notabili notavit Omnipotens, cuius nativitas per Orientem in Horizonte Hemispaerii sui philosophicum annunciatur, Viderunt Sapientes in Evo Magi, et obstupuerunt, statimque agnoverunt Regem serenissimum in mundo natum. Tu cum ejus Astra conspexeris, sequere ad usque cunabula, ibi videbis infantem pulerum, sordes semovendo, regium puellum honora, gazam aperi, auri donum offeras, sic tandem post mortem tibi carnem sanguinemque dabit, summam in tribus Terrae Monatchiis medicinam[39]."

205 Ovaj pasus je od naročitog interesa, pošto omogućava dubok uvid u svet onih mračnih arhetipskih predstava kojima je ispunjen duh alhemičara. Čelik koji je istovremeno infernalna vatra, taj "ključ za delo", privlači magnet i zato je, veli autor, "Magnes noster" prava ruda (minera - prima materia) čelika. Magnet ima tajno središte koje se s "appetitu archetico"[40] okreće prema polu gde je snaga čelika povećana. To središte obiluje solju (sale abundans); čime se očigledno misli na sal sapientiae, jer neposredno potom tekst kaže: "Sapiens gaudebit, stultus tamen haec parvi pendet, nec sapientiam discet, tiam licet Polum centralem extraversum conspeherit notatum signo Omnipotentis notabili[41]."

206 Na polu se nalazi srce Merkurijusa "qui verus est Ignis, in quo requies est Domini sui, navigans per mare hoc magnum, ad utramque pertingat Indiam, cursum dirigat per aspectum Astri Septentrionalis, quod faciet tibi apparere Magnes noster." (Koji je prava vatra u kojoj počiva njegov gospodar. Koji plovi velikim morem taj će moći da nađe put do obe Indije (Istočne i Zapadne Indije); taj neka svoj kurs usmeri prema Severnjači koju će ti pokazati naš magnet[42].) U ovom tekstu se aludira na mistično putovanje, peregrinatio. Ono, kao što sam izložio na drugom mestu, najčešće vodi prema četiri strane sveta koje su ovde naznačene dvema Indijama i severnim pravcem kompasa[43]. Na taj način obrazuje se krst, to jest četvorstvo koje spada u suštinu pola. Jer, od ovog kreću četiri strane sveta, baš kao i razdvajanje hemisfera (istočno i zapadno od Grinvičovog meridijana). Tako nam gore pomenuti Hemisphaerium Septentrionale (severna polu-

lopta, odnosno luk) izgleda kao telo okrugle hidromeduze čija je kuglasta površina podeljena na četiri i više radijusa i tako liči na globus Zemlje ili neba posmatran sa pola.

207 U vezi s tim želeo bih da spomenem san jednog dvadesetogodišnjeg studenta koji je dospeo u stanje zbunjenosti kad je otkrio da mu Filosofski fakultet, na koji se upisao, ne odgovara iz nekih, i njemu samom u početku nepoznatih razloga. Njegova dezorijentacija je bila prilična, jer nije znao kakvim poslom želi da se bavi. U pomoć mu je tada došao san koji mu je na opširan način ukazao na njegov cilj.

208 *Sanjao je kako šeta po šumi. Ona je postepeno postajala sve samotlija i divljija i na kraju je snevač prepoznao da se nalazi u prašumi. Drveće je bilo tako visoko, a lišće tako gusto da je dole na tlu gotovo vladala pomrčina. Put i puteljak su davno prestali da postoje, ali je on gonjen nekim neodređenim iščekivanjem i radoznalošću, išao napred i uskoro naišao na okrugao ribnjak od oko 6 - 7 metara u prečniku. Bio je to izvor podzemne vode čija je kristalno bistra voda izgledala gotovo crna u mračnoj senci drveća. U vodi, usred ribnjaka, lelujao se nešto što je odavalo slabu, sedefastu svetlost - jedna vodena meduza čiji je klobuk iznosio oko 50 santimetara u prečniku.* Na ovom mestu snevač se probudio ponet žestokom emocijom: odmah je odlučio da upiše studije prirodnih nauka, i ta odluka je bila trajna. Moram da naglasim da snevač nije bio ni pod kakvim psihološkim uticajima koji bi mu predočavali neko tumačenje. Zaključak koji je izvukao iz sna bio je van sumnje pravilan, iako smisao simbola nije time ni u kom slučaju iscrpljen. Bio je to san arhetipske prirode - jedan takozvani "veliki" san. Šuma koja biva sve mračnija i na kraju prerasta u prašumu predstavlja povlačenje u nesvesno. Okrugli ribnjak sa meduzom predstavlja trodimenzionalnu mandalu, dakle *Sopstvo;* celovitost kao cilj na koji ukazuje "appetitus archeticus", severna tačka koja služi kao orijentacija prilikom putovanja preko "pelagus mundi", (svetskoga mora").

209 Da se vratimo našem tekstu: želeo bih da, rekapitulirajući, naglasim kako ignis infernalis nije ništa drugo do Deus absconditus (skriveni Bog) koji se nalazi na "Severnom polu" i objavljuje se preko magnetizma. Njegov drugi simbol je Merkur čije se srce nalazi na polu i koji vodi ljude na njihovom opasnom putovanju preko svetskog mora. Misao da severna tačka, odakle svetska zbivanja dobijaju svoj impetus, istovremeno, kao što je gore spomenuto, predstavlja pakao i da je ovaj sistem viših sila reflektovan u donjem svetu, jeste - to se već može reći - potresna. Ali isti taj motiv naslućujemo kada **Majstor Ekhart (Meister Eckhart)** kaže da kada se povuče u samog sebe, onda dospeva na "tle koje je dublje od pakla". Otuda se alhemijskoj misli, koliko god da se grubo izražava, ne može poreći veličanstvenost. U psihološkom pogledu od posebnog je interesa ono što se nalazi u prirodi predstave koja, naime, predstavlja projekciju arhetipskog obrasca poretka[44], mandale, dakle ljudske predstave celovitosti. Usredsređivanje na pakao koji je ipak istovremeno i Bog, počiva na neposrednom iskustvu da ono najviše i ono najdublje, kada izbije iz osnove duše, može da malo vozilo naše svesti ili uništi ili ga uvede u sigurnu luku, sa ili bez našeg učešća. Iskustvo ovog "sredstva" je zato s punim pravom numinozno.

210 Picinelus (Picinellus) oseća da njegova stella maris, "hic piscis" koja "in mediis aquis ardet quidet, non tamen lucet"[45] (koja usred vode istina tinja, ali ne svetli) ne predstavlja samo Svetoga Duha, caritas, milost ili veru, već i nešto u čoveku, i to njegov jezik, odnosno njegov govor i sposobnost izražavanja u čemu se uopšte i obznanjuje postojanje psihičkog života. On pritom misli na nagonsku i nereflektiranu psihičku aktivnost kakva proizilazi iz okolnosti zbog koje citira *Jakovljevu poslanicu* 3,6: "Et lingua ignis est, universitas iniquitatis: lingua constituitur in membris nostris, quae maculat totum corpus, et inflammat rotam nativitatis nostrae, inflammata a gehenna[46]."

211 Tako se zla "riba" podudara s našom nesputanom sklonošću, koja se, izgleda, i ne može sputati, i koja je poput male vatre u stanju da zapali veliku šumu, da isprlja celo telo i da čak zapali i "točak rađanja". "Trochos tēs geneseōs" (rota nativitatis) predstvlja u ovom kontekstu sasvim čudan izraz. Točak alegorizuje, kažu, kruženje ili tok ili kružni tok života. Ovo tumačenje pretpostavlja, međutim, gotovo budističke predstave,

ako pod tim ne podrazumevamo samo pomalo banalan kružni tok rođenja i smrtnih slučajeva. Teško je pitanje kako bi se ovaj točak mogao zapaliti, jer se na njega bez daljnjeg razmišljanja ne može odgovoriti. Potrebno je, štaviše, imati u vidu da se pritom misli na slučaj paralelan sa prljanjem celog tela, odnosno na uništenje duše.

212 Nakon "Timaios"-a uvek se iznova spominje da je duša ono *okruglo*. Kao anima mundi ona se okreće sa točkom sveta čiji pupak jeste pol. Zato se tu nalazi srce Merkura koji je ta anima mundi[48]. Ona je zapravo motor neba. Točku zvezdanog univerzuma odgovara horoskop, "thema tēs geneseōs", to jest ona podela neba u dvanaest kuća kakva se vaspostavlja u trenutku rođenja sa prvom kućom u odnosu na ascendent. Budući da se tako podeljeno nebo okreće poput točka, astronom **Nigidius**[49] dobio je nadimak Figulus (lončar) zbog sličnosti točka sa poklopcem lonca[50]. Tema (zapravo ono postavljeno ili zadato) i jeste trohos, točak. Suštinski smisao horoskopa sastoji se u tome da se u formi pozicije planeta i njihovih relacija (aspekata), kao i podele zodijačkih znakova po kardinalnim tačkama skicira slika u prvoj liniji psihičke, a u drugoj i fizičke konstitucije. Horoskop, dakle, pre svega predstavlja sistem iskonskih i osnovnih karakternih svojstava i zato može da važi kao ekvivalent individualne psihe. **Priscilianus** (+ 385) shvata rota-u očigledno u ovom smislu. Tako o Hristu kaže: "Samo on ima moć da zaveže vrpcu Plejada i da otvori dveri Oriona; znajući za promenu zvezdanog neba i uništavajući točak rođenja, on je ponovnim uspostavljanjem krštenja prevazišao dan našeg rođenja[51]". Iz ovog jasno proizilazi da je rota nativitatis u 4. stoleću uistinu shvaćen kao horoskop. Inflammatio rotae predstavlja zato figurativan izraz za katastrofalan metež svih iskonskih komponenata psihe; konflagraciju koja odgovara panici ili nekoj drugoj neobuzdanoj i zato fatalnoj emociji[52]. Totalitet katastrofe objašnjava se središnjim položajem takozvanog "jezika", i to đavolskog elementa čija je destruktivna tendencija svojstvena svim dušama. Stella maris predstavlja ono ognjište iz koga zrači stvaralačko ili uništavajuće dejstvo.

RIBA

213 Prilikom obrađivanja srednjevekovne simbolike ribe bavili smo se do sada ribom, koja je to samo po imenu, i to okruglom hidromeduzom, ne vodeći ozbiljnije računa o okolnosti da ona u zoološkom smislu uopšte nije riba i - što poseduje naročitu težinu - nema oblik ribe. Očigledno je samo njena oznaka kao piscisa to što je učinilo predmetom naše pažnje. U Srednjem veku nije, međutim, bilo tako, jer znamo za izjave jednog adepta iz 16. veka koje pokazuju da je bar on piscis razumeo kao pravu ribu. Nabrajajući mnoge sinonimne oznake tinkture, on kaže i sledeće: "Isto tako su nju (tinkturu) uporedili s ribom. Otuda Mundus u *Turbi kaže:* Uzmi deo riblje žuči i jedan deo teleće mokraće, itd. A u zagonetkama mudraca (stoji): U našem moru postoji jedna okrugla ribica bez kostiju i nogu (cruribus)[53]". Budući da žuč pomenuta u citatu može da potiče samo od prave ribe, **Hogelande (Hoghelande)** je pod "pisciculus rotundus" očigledno razumeo upravo pravu ribu, i pošto se za nevolju može zamisliti riba bez kostiju, ali ne i bez krljušti, odnosno kože, nerazumljivi "cortices" u izvorniku[54] morali su da se pretvore u *"crura"* (noge). Na kraju krajeva, zna se da ribe nemaju ni noge. Ovo mesto u tekstu iz 15. veka dokazuje da je "okrugla riba", *"Aenigmata"*-e, u okviru alhemijske tradicije shvaćena ne kao meduza, već kao prava riba. Jedna okrugla i providna riba (koja, dakle, ne poseduje cortices) čudne vrste, opisuje se u *"Kiranidama":* Kinedijska riba živi u moru pored obala Sirije, Palestine i Libije, veličine je šest prstiju (-palaca) i predstavlja "pisciculus rotundus". U glavi ima dva kamena, a pored njih još jedan u trećem repnom pršljenu (spondilio) ili čvoru na leđima (nodo dorsi). Ovaj treći kamen je posebno jak i korišćen je kao ljubavna čarolija[55]. Ovaj kinedijski kamen je, navodno, bio nepoznat jer je veoma redak. Zove se i opsianus, što se objašnjava kao serotinus (kasno dolazeći, rastući, događajući) i tardus (spor, oklevajući)[56]. On pripada Saturnu. "Ovaj kamen je blizanac ili dvostruk; (i) jedan je, istina, taman i crn, a drugi pak, istina, crn (ali) 'proziran' i sija poput ogledala. On je taj koga mnogi traže, a da ga ne poznaju: on je naime zmajev kamen (dracontius lapis)[58]."

214 Iz ovog zbunjujućeg opisa može se sa sigurnošću jedino prepoznati da je reč o kičmenjaku, dakle verovatno o pravoj ribi. Čime se opravdava oznaka "okrugao", to se jasno ne vidi. Da je riba u stvari mitologema to jasno proizilazi iz toga što ona navodno u sebi sadrži "zmajev kamen". On je poznat još Pliniju[59], kao i srednjovekovnoj alhemiji gde ga nazivaju draconites, dracontias ili drachates[60]. On je, navodno, dragi kamen (emma) koji se dobija tako što se uspavanom zmaju odseče glava. Tek onda on, naime, postaje dragi kamen, kada je takoreći u njemu ostao deo zmajeve duše[61], i to "invidia animalis mori se sentientis" (mržnja životinje koja zna da umire). On je, navodno, bele boje i jak je alexipharmakon (protivotrov). Kod nas, gde nema zmajeva, kaže tekst, takvi drakoniti su, ponekad nađeni u glavama vodenih guja. **Rulandus** tvrdi da je video takvo kamenje plave ili crne boje.

215 Kinedijski kamen poseduje dvostruku prirodu, koja, kao što tekst pokazuje, nije sasvim jasna[62]. Gotovo bi se moglo pretpostaviti da se dvostrukost kamena izvorno izražavala u belom i crnom varijetetu, i da je neki prepisivač, naišavši na protivrečnost, dobio "niger quidem". **Rulandus,** međutim, naglašava, bez daljnjeg i jasno, njegovu belu boju ("coloris candidi est"). Pripadnost Saturnu mogla bi da rasvetli ovu dilemu. Saturn, astrološki "zvezda Sunca", važi kao crn u svom alhemijskom značenju; on se ovde označava čak kao "sol niger" i poseduje arkan-supstanca[63] kao dvostruku prirodu, tako što je spolja crn kao olovo, a iznutra beo. **Johan Graseus (Johannes Grasseus)** citira mišljenje avgustinca **Degenhardusa** o olovu: olovo filosofa, nazvano olovo vazduha (Pb aeris), sadrži "splendida columba alba", koja se naziva solju metala[64]. **Blez d'Vižener (Blaise de Vigenere)** uverava da se olovo ("quo nihil est magis opacum") može pretvoriti u hijacint, a ovaj opet u olovo[65]. Živa, kako kaže **Milijus (Mylius)**[66], potiče iz "srca Saturna" i "ona je Saturn", dok svetli srebrni sjaj Merkura (žive) stoji u suprotnosti prema "crnini" olova. Svetla voda[67] koja teče iz biljke saturnije je, prema **Džordžu Ripliju (George Ripley)**, "najsavršenija voda i cvet sveta"[68]. Koliko je ova ideja stara vidi se iz jedne primedbe

kod **Hipolita (Hippolytus)**[69] po kojoj je Kron (to jest Saturn) "snaga boje vode koja sve uništava".

216 Dvostruka priroda kinedijskog kamena mogla bi, nakon razmatranja svih okolnosti, da predstavlja suprotstavljenost i istovremeno poricanje suprotnosti, što lapis-u philosophorum-u upravo daje naročito značenje "ujedinjujućeg simbola" (uporedi paralelu lapis-Hristos)[70], a time i magijske ili božanske sile. Tako je i naš drakonit postao podesan za izuzetne magijske sile (potentissimus valde) koje ga čine podesnim za "ligaturae Afroditis", to jest za ljubavnu čaroliju. Magija znači *prisilu* koja se provodi protiv svesnog uma i svesne volje žrtve, što znači da u začaranom čoveku nastupa jedna njemu strana volja koja se pokazuje jačom od njegovog Ega. Slično, psihološki utvrđeno delovanje poseduju samo nesvesni sadržaji koji upravo svojim nasiljem pokazuju svoju pripadnost ili zavisnost od celine čoveka, dakle od Sopstva sa njegovim "karmičkim" određenjima[71]. Da alhemijski simbol ribe na kraju cilja na arhetip veličine Sopstva, to smo već uočili. Zato nas ne čudi kad vidimo da načelo spoljašnje neuglednosti koje važi za olovo i za lapis jeste isto ono koje se koristi i za Hrista. Isto ono što se kaže o lapis-u philophorum-u govori na primer **Jefrem Sirijski (Ephraem Syrus)** (+ 373) o Hristu: "Figuris vestitur, typos portat... thesaurus eius absconditus et vilis est, ubi autem aperitur, mirum visu...[72]."

217 U jednom traktatu iz 17. veka koji je napisao francuski anonimni autor[73], "okrugla riba", ovo čudno dvostruko biće, postaje konačno jedan istinski vertebrat koji se zoološki može dokazati, a to je Echeneis vemora L. Ona pripada porodici skuša i odlikuje se time što na mestu bodljikavog dela rednih peraja ima duži usisni kotur na glavi i vratu. Uz pomoć tog kotura ona se zalepi ili na veće ribe ili za korito brodova i na taj način transportuje.

218 Tekst koji se odnosi na ovu ribu glasi:

"Ako imaš pravo znanje o jedinstvenoj materiji (kamena) onda ćeš iz nje izvući Merkuriusa mudraca, devičansku zemlju

mudraca, dragocenu so prirode, živu, nikad presušujuću vodu sinova mudraca, i s time ćeš pripremiti zlato ili metalni sumpor i sastaviti retku, najtajniju, nesagorivu vatru istih. Ali šta god da kažem, ipak je prilično nemoguće otkriti i iskusiti ono što čini, istinitu i jedinu materiju kamena mudraca ako je ne otkrije neki prijatelj koji je poznaje, jer ono što mi primamo da bismo iz toga napravili filosofsko delo nije ništa drugo do ribica Eheneis koja nema ni krvi ni kostiju i koja je zatvorena u dubokom srednjem predelu velikog svetskog mora. Ova ribica je veoma mala, sama i jedinstvena po svom obliku, a more je veliko i široko, zbog čega je onima koji ne znaju u kom kraju sveta ona boravi, nemoguće da je uhvate. Veruj mi da onaj koji ne razume, kako kaže Teofrast, onu veštinu da se Mesec skine sa nebeskog svoda na Zemlju i da se pretvori u vodu i onda u zemlju, da taj nikada neće naći materiju kamena mudraca, jer ništa teže nije učiniti prvo nego naći drugo. Ako, međutim, bezbedni od opasnosti, potajno razgovaramo sa pouzdanim prijateljem, onda ćemo ipak naučiti skrivenu tajnu mudraca, kako se ta ribica, po imenu remora može prirodno, brzo i lako uhvatiti; (ribica) koja je u stanju da zaustavi ponosne brodove velikog mora Okeanusa (to je duh sveta). Oni pak, koji nisu sinovi mudraca, žive potpuno u neznanju i nisu upoznali dragocena blaga koja je priroda sakrila u dragocenim i nebeskim životnim vodama našeg mora. A da bih ti preneo jarku svetlost naše jedinstvene materije ili naše devičanske zemlje i naučio te najvišoj veštini sinova mudraca, odnosno kako da je stekneš, potrebno je da te najpre podučim o magnetu mudraca. On ima moć da ribicu zvanu Eheneis ili remora izvuče iz središta i dubine našeg mora. Ako ona bude uhvaćena shodno prirodi ona će se na prirodan način pretvoriti najpre u vodu (i) nakon toga u zemlju. Ona ima, ako je pravilno preparirana veštom tajnom mudraca, moć da rastvori sva čvrsta tela i da ih učini prolaznim i da sva otrovna tela (od otrova) očisti", itd.[74]

219 Iz ovog teksta saznajemo da se riba nalazi, ako se uopšte može naći, u središtu okeana. More je, međutim, "spiritus mundi". Naš tekst, kao što pokazuje gornja proba, pripada vremenu u kome je alhemija sve više napuštala laboratorijski rad i pretvarala se u filosofiju. "Duh sveta" je za alhemiju prve polovine 17. veka donekle neubičajen termin, budući da se tada više koristio izraz "anima mundi". Svetska duša ili, u ovom slučaju, svetski duh, predstavljaju projekciju nesvesnog, zato što nema nijednog metoda ili aparature koji bi mogli da obezbede objektivno iskustvo ove vrste i time daju dokaz za objektivno postojanje oduhovljenog sveta. Ova ideja, u prvom redu ne znači, dakle, ništa više do analogiju sa animirajućim principom u čoveku koji inspiriše njegove misli i činove spoznaje. "Duša" i "duh", to jest psiha uopšte uzev, sama po sebi je sasvim nesvesna. Ako se, dakle, pretpostavi da je psiha negde "spolja", onda to ne predstavlja ništa drugo do projekciju nesvesnog. Time je, u zavisnosti od pogleda na to pitanje, rečeno mnogo ili malo. U svakom slučaju znamo da mare nostrum alhemije predstavlja simbol za nesvesno uopšte, što je slučaj i u empirijskoj simbolici snova. Mala ribica koja se, međutim, nalazi u središtu univerzalnog mora ima, uprkos svojoj veličini, snagu da zaustavi i najveće brodove. U opisu Eheneisa bez teškoća prepoznajemo da je autoru bio dobro poznat "piscis rotundus ossibus et corticibus carens" iz *"Aenigmata"*. Tumačenje okrugle ribe kao Sopstva možemo, bez daljnjeg produžiti na Eheneisa. Simbol Sopstva se ovde pojavljuje kao "izuzetno mala" riba (valde exiguas) u ogromnom moru nesvesnog, kao čovek u pelagus mundi. Simbolično označavanje Sopstva kao ribe karakteriše u ovom stanju, kao *nesvestan sadržaj.* Ne bi verovatno bilo nikakve nade da se ovo neugledno biće ikada uhvati da u svesnom subjektu nema "magnes sapientum". Ovaj magnet je očigledno ono što majstor može da saopšti učeniku, a to je "theoria" koja predstavlja jedino pravo dobro od koga adept može da krene. Prima materia se, naime, uvek prvo mora *pronaći,* u koju svrhu mu služi "artificiosum secretum sapientum", odnosno saopštiva teorija.

220 Ovo potvrđuje **Bernardus Trevisanus** (1406-1490) u svom traktatu *"De secretissimo philosophorum opere chemico":* propovedi **Parmenida** u *Turbi* su, kaže on, ono što ga je oslobodilo od zablude i ukazalo mu na pravi put[75]. **Parmenid** je, međutim, rekao isto što i **Arislej** u *Turbi"*[76]*, i to: "Natura non*

emendatur nisi in sua natura"[77], *a* **Bernardus,** potvrdujući to, dodaje: "Naša materija se, dakle, ne može poboljšati drugačije, nego svojom vlastitom (materijom)". **Parmenidova** teorija je bila ta koja je **Bernardusu** pomogla da nakon mnogih beuspešnih ogleda dođe na pravi trag, a postoji priča da mu je uspelo da proizvede lapis philosophorum. Što se učenja tiče, on očigledno smatra da se njena osnovna misao sastoji u gore citiranoj rečenici: "Priroda"[78] se može poboljšati samo u sebi i kroz samu sebe, ili na taj način osloboditi od grešaka. Ista ideja se izražava i u ponovljenom opominjanju, u drugim traktatima, da se u sadržaj hermetičke posude ne dodaje ništa spolja, budući da lapis "ima sve što mu treba"[79].

221 Nije baš verovatno da su alhemičari uvek znali šta pišu, jer u suprotnom ne bi mogli da izdrže sopstveno preuveličavanje o čemu, međutim, u literaturi nema ni zbora. Ko je taj što ima sve što mu treba? Čak i usamljeni meteor kruži oko dalekog sunca ili se oklevajući približava roju braće. Sve, ipak, nužno zavisi od svega ostalog. Jedino apsolutna i konačna celina per definitionem ima sve i svakog u sebi, i nikakva potreba niti prisila ne vezuju je za nešto što se nalazi spolja. To je van svake sumnje ideja istovetna onaj o jednom apsolutnom Bogu koji u sebi sadrži celokupno postojanje. Ko može da se izvuče iz močvare vukući samoga sebe za perčin? Ko može da se poboljša u izolovanosti bez ikakvog odnosa s drugima? Čak i sveti anahoret koji stanuje tri dana putovanja daleko u pustinji mora ne samo da jede i pije, već se, pored toga, nalazi i u najstrašnijoj zavisnosti od prisutnog Boga koji ne miruje[80]. Jedino apsolutna celina može da se iz same sebe obnavlja i da se sama ponovo rađa.

222 Šta je, dakle, to što jedan adept šapuće u uvo drugom, bojažljivo se obazirući da ne ugleda izdajnike - ili bolje - one koji pogađaju o čemu je reč? Ništa manje do ovo: da se kroz ovo učenje Jedno i Sve, ono Najveće u pojavnom obliku Najmanjeg, sam Bog u svojim večnim vatrama, može uhvatiti poput ribe u dubokom moru. I još - da se on može "izvući iz dubine" putem euharističkog čina integracije (što Acteci nazivaju teoqualo, "jedenje Boga" [79]), i uteloviti u ljudsko telo.

223 Ovo učenje je tajni i "umetnički" magnet preko kojeg ribica vemora, tako "malenog oblika", a tako "velike snage" prisiljava ponosne morske fregate da se zaustave, kako **Plinije,** koliko zabavno toliko zanimljivo, pripoveda o avanturi što se dogodila quinqueremis-u cara Kaligule "u naše vreme". Ta se ribica, dugačka samo pola stope, kada se car iz Sture vraćao u Entium, prilepila za kormilo i tako zaustavila brod. Kad se Kaligula posle ovog putovanja vratio u Rim tamo su ga ubili njegovi vojnici. Eheneis se, dakle, potvrdio kao praesagium, naglašava **Plinije.** Sličnu nepriliku napravila je ova ribica Marku Antoniju pre izgubljene pomorske bitke protiv Oktavijana Avgusta. **Plinije** nikako da se načudi tajnoj sili Eheneisa. Njegovo čuđenje je očigledno veoma uticalo da alhemičari "okruglu ribu u našem moru" identifikuju sa remorom, i tako je ona postala simbol nečeg malog i majušnog u širokom prostranstvu nesvesnog koji, međutim, ima sudbonosan značaj; ona je Sopstvo, Atman, za koga se kaže da je "manji od malog i veći od velikog"[81].

224 Jasno je da je riblji simbol alhemičara, Eheneis, preuzet od **Plinija.** Ribe se, međutim, pojavljuju i kod **Ripleusa**[82], i to u "mesijanskoj" ulozi: one s pticama donose kamen; baš kao u Oxyrhynchus-papirusu[83] one su sa svim "životinjama na Zemlji i ispod Zemlje" koje pokazuju put ka nebeskom carstvu. (Motiv "životinje koje pomažu"!) Zodijačke, paralelno suprotstavljene ribe, simbolizuju u **Lambsprinkovim (Lambsprinck)** simbolima arkan-materiju[84]. Ovaj teriomorfizam ne predstavlja ništa drugo do vizualizovanje nesvesnog Sopstva koje se obznanjuje nagonskim impulsima ("životinje"). Sa jedne strane ti impulsi se bez daljnjeg mogu pripisati poznatim nagonima, ali najvećim delom se sastoje od osećanja izvesnosti, uverenja, prisila, idiosinkrazija i fobija koje se mogu suprotstavljati takozvanim biološkim nagonima, a da ne moraju uvek značiti bolest. Manifestacija celovitosti je nužno paradoksalna, što predočavaju dve suprotstavljene ribe ili saradnja ribe i ptice. Arkan-supstanca se kako njeni atributi pokazuju, odnosi na Sopstvo, kao što u Oxyrhynchus-logiji to čini "basileia tõn ouranõn" (carstvo nebesko) ili - "grad" (supstanci)[85].

3. Katarski simbol ribe

225 Upotreba ribe kao simbola za psihopompos i za protivrečnu prirodu Sopstva ukazuje na jednu drugu tradiciju, koja kao da teče paralelno s Eheneisom. O tome se može naći, istina ne u alhemijskoj literaturi, već u istoriji jeresi, jedna veoma čudna naznaka. Reč je o dokumentu iz arhiva inkvizicije u Karkasoni koji **Benoa (Benoist)** navodi u svojoj *"Histoire des Albigeois et des Vaudois"* 1691[86]. Radi se o navodnom otkrovenju što ga je imao omiljeni Hristov sledbenik Jovan dok se "odmarao na grudima Božijim". Jovan je od Gospoda hteo da sazna u kojem se stanju nalazio Satana pre svog pada i dobio je odgovor: "On je bio tako veličanstven da je vladao silama neba." Hteo je da bude sličan Bogu, i u tu svrhu sišao je dole kroz elemente vazduha i vode i otkrio da je Zemlja pokrivena vodom. Kad se probio pod Zemljinu površinu "invenit duo pisces jacentes supra aquas et erant sicut boves juncti ad atendum tenentes totam terram invesibilis Patris praecepto ab occasu usque ad solis ortum: Et cum descendisset, invenit nubes pendentes tenentes pelagum maris: Et cum descendisset seorsum invenit suum ossop quod est genus ignis" itd. ("nađe dve ribe koje su ležale na vodama i behu poput volova /jarmom/ upregnute da oru celu zemlju od zalaska do izlaska Sunca po naređenju nevidljivog Oca. I kada siđe, nađe viseće oblake koji su pokrivali morska prostranstva. I kad siđe, nađe, odvojen stoga svoj 'osop' što je vrsta ognja"). Zbog plamenova nije mogao dalje da silazi, već se vratio gore i objavio anđelima da će zauzeti svoj presto na oblacima i da želi da bude sličan Najvišem. Prema anđelima se tada ponašao kao neverni kućepazitelj prema dužnicima svoga gospodara, nakon čega ga je zajedno s njima Gospod izbacio iz raja[87], Bog se, međutim, sažalio na njega i dozvolio je njegovim anđelima i njemu da sedam dana žare i pale po volji. U tom roku Satana je tada, koristeći Postanje 1, stvorio svet i ljude.

226 Istaknuti katar, **Jovan de Luđo (Johannes de Lugio)** ispoveda analognu veru[88]. Ona je izgleda bila poznata među

katarskim krugovima jedanaestog i dvanaestog veka, jer se uverenje da je đavo stvorio svet može naći kod različitih sekti. Alhemičar **Jovan de Rupescisa (Johannes de Rupescissa)** je veoma verovatno pripadao sekti *Pauperes de Lugduno (Lionski siromasi)*, na koje su uticali katari, svojom "poures hommes evangelisans"[89]. U svakom slučaju, on dolazi u obzir kao most za ovu tradiciju.

227 Što se tiče našeg teksta, u oči pre svega pada okolnost da on sadrži starobugarsku reč "osop". Osop, ocoбb je reč koju **Karl H. Majer (Karl H. Meyer)** u svom rečniku starog crkvenoslovenskog[90] objašnjava kao κατ'ι'δι'αν (osoba - na ruskom, poljskom i češkom znači "pojedinac, ličnost".) Otuda se "suum ossop" može prevesti kao "ono što je njemu svojstveno"[91]. To je, u slučaju đavola, naravno vatra[92].

228 Predstava dve ribe koje leže na vodama i poređenje sa volovima koji oru čudno je i njemu je potrebno objašnjenje. U tu svrhu mora prvo da podsetim na **Avgustinovu** interpretaciju dve ribe u čudotvornom hranjenju pet hiljada ljudi: one za njega predstavljaju kraljevsku i svešteničku ličnost, odnosno moć[93] koja preživljuje turbulencije narodnih masa, kao što riba preživljuje morske oluje. Ove dve moći ujedinjene su u Hristu: on je kralj i sveštenik[94].

229 Iako se dve ribe iz katarskog teksta sigurno ne odnose na one iz čuda s obedom, ipak kroz Avgustinovo tumačenje saznajemo nešto suštinsko za tadašnje razmišljanje: ribe su shvatane kao "vladajuće sile". Budući da je tekst o kome govorimo van sumnje jeretički i predstavlja zapravo bogumilski dokument, o jedinstvenom tumačenju *obe* ribe kao Hrista ne može biti govora. Možda one simbolišu, kako bi se moglo pretpostaviti, dve različite "osobe" ili sile, i to, u smislu ove jeresi: Satanaela, starijeg, i Hrista, mlađeg sina Božijeg.[95] Još **Epifanije** izveštava u 30. jeresi svog *Panarium*-a o ebionejcima koji su prihvatili dvostruko Božije sinstvo: "A dvojica, tvrdili su oni, postavljeni su od strane Boga, jedan je Hristos, a drugi đavo[96]". Ovo učenje mora da je očigledno bilo rašireno u srednjoj Aziji,

jer je tamo među pavilikijancima i euhetima nastalo bogumilsko učenje o Satanaelu kao demijurgu[97]. Naš dokument nije, naime, ništa drugo do latinska verzija onog izveštaja u *"Panoplia"* **Eutimija Zigadena (Euthymios Zigadenos)** koji se odnosi na priznanje što ga je bogumilski biskup **Vasilije** u godini 1111. dao caru **Aleksiju Komnenu**[98].

230 Satana nalazi obe ribe - nota bene - pre stvaranja sveta, dakle u predsvetskom prastanju, dok je Božiji duh još boravio iznad mračnih voda *(Postanje* 1,2). Da je u pitanju bila *jedna* riba onda bi se ona mogla tumačiti kao prefiguracija dolazećeg Spasitelja, to jest kao preegzistentni Hristos iz *Jevanđelja po Jovanu,* kao logos koji je "u početku bio kod Boga". (I Hristos kaže u ovom tekstu - ovo se odnosi na *Jevanđelje po Jovanu* 1,2: - "Ego autem sedebam apud patrem meum.") Reč je, međutim, o *dve ribe* povezane komisurom (volovskim jarmom) koje se mogu odnositi samo na ribe iz zodijaka. U horoskopima zodijaci igraju ulogu važnih uslova koji bitno modifikuju uticaje planeta što se u njima nalaze, ili, i kada su bez planeta oni daju poseban karakter pojedinim kućama. U našem slučaju ribe bi, stoga, označavale ascendent, trenutak rađanja sveta [99]. Sada znamo da kosmogonijski mitovi u osnovi predstavljaju *simbole nastanka svesti* (što dalje ovde neću obrazlagati)[100]. Predvremeno stanje odgovara pritom nesvesnom, alhemijski rečeno, haosu, massa confusa ili nigredo, i putem opusa što ga adept upoređuje sa stvaranjem sveta nastaje albedo ili dealbatio, beljenje, koje se sa svoje strane delimično upoređuje sa punim Mesecom, delimično sa izlaskom Sunca [101]. Istovremeno, to znači i prosvetljenje, to jest proširenje svesti, koje ide ruku pod ruku sa "delom". Psihološki formulisano, dve ribe koje đavo nalazi u pra-vodi označavaju, dakle, novonastajući svet svesti.

231 Naročitu pažnju zaslužuje poređenje dve ribe sa jarmom volova upregnutim u plug. Volovi predstavljaju pokretačku silu pluga. Na isti način ribe zato predstavljaju pokretačke sile dolazećeg sveta, to jest budućeg stanja svesti. Plug je od davnina znak za ovladavanje zemljom: gde čovek ore tu je oteo komad zemlje iz prastanja i učinio ga korisnim za sebe. To dakle znači:

ribe će vladati ovim svetom i imati podanike, tako što će (astrološki) delovati kroz čoveka i oblikovati njegovo stanje svesti. Čudno je da oranje ne počinje, kao sve druge stvari, na istoku, već na zapadu. Ovaj motiv nalazi se opet u alhemiji: "Tako znaj", kaže **Ripleus**, "da će se tvoj početak dogoditi oko zalaska, odatle ćeš se okrenuti oko ponoći; tada će svetlosti sasvim izgubiti svoj sjaj i ostaćeš devedeset noći u mračnoj vatri čistilišta bez svetla: onda moraš usmeriti svoj hod prema Orijentu, tamo ćeš proći kroz različite boje", itd.[102] Alhemijsko delo počinje silaskom u mrak (nigredo), odnosno u nesvesno. Oranje, to jest zauzimanje zemlje, događa se "patris praecepto", po naređenju Oca. Bog nije, dakle, enantiodromiju koja je počela godinu 1000. samo predvideo, već je i smerao da je napravi. Svetskim mesecom Riba vladaju tako dva načela. Ribe su ovde, poput volova, paralelne, to jest usmerene ka istom cilju, iako je jedna Hristos, a druga Antihrist.

232 Tako otprilike zamišljamo verovatno rezonovanje (ukoliko se ovaj izraz ovde može upotrebiti) ranog Srednjeg veka. Ne znam da li se o jednom takvom argumentu ikad svesno diskutovalo. To bi ipak moglo biti moguće, jer gore spomenuto talmudsko proročanstvo za anno Domini 530.[103] dozvoljava da se s jedne strane pretpostavlja astronomski proračun, a s druge astrološka aluzija na ♓ ♋ koju su preferirali jevrejski majstori. Nasuprot tome, postoji i mogućnost da ovde nije reč ni o kakvom svesnom odnosu prema astrološkim predstavama već o proizvodima nesvesnog. Da je ovo poslednje sasvim u stanju da stvara takva "posmatranja" to se dovoljno zna iz iskustva snova i analize bajki i mitova.[104] Slika rîbã kao takvih bila je svesno, ideja, opšte dobro, i mogla je - nesvesno - da simbolički izražava značenje. U ovo vreme (11. vek) jevrejski astrolozi počeli su, kao što smo spomenuli, da proračunavaju rođenje Mesije u ♓ a opšte osećanje da je počelo novo doba jasno je izrazio **Đoakino da Fiore (Gioacchino da Fiore).**

233 Tekst našeg Otkrivenja po Jovanu teško da je nastao pre 11. veka, ili mnogo kasnije. Početkom 11. veka, to jest, astrološki, usred eona Rîbã jeresi su, naime, svuda izbijale poput

pečuraka iz zemlje, i karakteristično je da se već odmah na početku pojavljuje Hristov protivnik, druga riba, naime đavo kao *demijurg*. Istorijski gledano, ova ideja jeste vrsta gnostičke renesanse tako što je demijurg gnosticizma važio kao manje vredno ili čak zlo biće od koga potiče sve zlo[105]. U ovoj pojavi je značajan njen *sinhronicitet*, to jest astrološki određen trenutak kada se pojavila.

234 To što su katarske ideje prodrele u alhemiju nije nimalo čudno. Nisu mi, međutim, poznati nikakvi tekstovi koji potvrđuju da je katarski simbol ribe prenošen unutar alhemije i da bi kao takav mogao biti odgovoran za **Lambsprinkov** simbol ribe kao arkan-materije i njene unutarnje antinomije. **Lambsprinkov** simbol verovatno nije nastao pre kraja 16. veka i on označava revitalizaciju arhetipa. On predstavlja dve suprotstavljene paralelne ribe koje plivaju u moru - in nostro mari - pri čemu se misli na aqua permanens, arkan-materiju. One su označene kao spiritus et anima, kao jelen i jednorog, dva lava, pas i vuk ili dve ptice koje se međusobno bore, i time ukazuju na dvostruku prirodu Merkura[106].

235 Ako su moja razmišljanja koja počivaju na izvesnom poznavanju srednjovekovnog simboličnog mišljenja tačna, onda smo ovde došli do znatne potvrde mog shvatanja izloženog na početku. Sa godinom 1000. počinje, naime, jedan drugi svet koji se najpre obznanjuje u čudnim religioznim pokretima kao što su bogomili, katari, albigenzi, valdenzi, pauperes Spiritus, fratres liberi Spiritus, beguini, beghardi, itd., i u religiji o Svetom Duhu **Đoakina da Fiorea.** Među ove pokrete spada i procvat alhemije i - last not least - protestantizam, prosvetiteljstvo i prirodne nauke, uz pojačavanje do istinski đavolskog što ga doživljava naše vreme, uz istovremeno uzmicanje hrišćanstva pred napadima racionalizma, intelektualizma, materijalizma i "realizma".

236 Na jednom konkretnom primeru želim da pokažem na koji način simbol ribe autohtono nastaje iz nesvesnog. Radi se o slučaju jedne mlade žene koja je oduvek imala neobično žive i plastične snove. Bila je pod uticajem materijalističog pogleda na svet svoga oca koji je živeo u ne baš srećnom braku. Od ovih, za

nju, nepovoljnih odnosa, ona se branila tako što je stvorila intenzivan unutarnji život, i to još u detinjstvu. Svoje roditelje zamenila je sa dva stabla u bašti. Od šeste do sedme godine sanjala je *da joj je dobri Bog obećao zlatnu ribicu.* Od tog vremena često je sanjala ribe. Kasnije, neko vreme pre nego što je zbog različitih problema došla na lečenje, sanjala je *da stoji na obali Limata i da gleda u vodu. "Neki čovek baca zlatnik u reku, tada voda postaje prozirna i vidi se do dna*[107]. *Tamo se nalazi koralni greben i mnoštvo riba. Među njima su neke sa srebrnastim sjajnim trbuhom i zlatnim leđima".* Tokom lečenja imala je sledeći san: *"Dolazim na obalu široke reke. U početku ne vidim mnogo, samo vodu, zemlju i stenu. Bacam listove sa mojim beleškama u vodu s osećanjem da time nešto vraćam reci. Odmah nakon toga dobijam pecački štap. Sedam s njim na kamen i pecam. Još uvek ne vidim ništa osim vode, zemlje i stene. Odjednom zagrizla je jedna teška riba. Ima srebrnast trbuh i zlatna leđa. Kad sam je izvukla na kopno predeo je oživeo: stena se izdvaja kao najstarija osnova zemlje; trava i cveće rastu, a grmlje se širi prema šumi. Podiže se vetar i sve se kreće. Sedim neizmerno napeta ali sasvim mirno. Odjednom sa strane iza mene čujem glas gospodina X* (X je stariji čovek koga ona poznaje samo preko slike i po priči, ali koji je za nju autoritet). *On kaže tiho ali jasno: "Strpljivom, u najdubljem unutarnjem predelu pripada riba, hrana dubine.' U tom trenutku oko mene se pravi krug koji delom dodiruje i vodu. Zatim opet čujem glas: 'Hrabrom, u drugom predelu može biti pobeda; tu, naime, vlada borba.' Tada se oko mene pravi drugi krug koji ovaj put već dodiruje i drugu obalu. Istovremeno daljina se otvara i vidi se različito oblikovana zemlja. Sunce se rađa iznad horizonta. Čujem glas kao da govori iz daljine: 'Treći i četvrti predeo nastaju, na isti način povećani, iz prethodnih. Ali četvrti predeo' - ovde glas zastaje na trenutak kao da razmišlja - 'četvrti predeo se nadovezuje na prvi*[108]. *On je najviši i istovremeno najdublji; jer najviše i najdublje se sjedinjuju. Oni su u osnovi jedno.'"* - Tada se probudila sa zujanjem u ušima.

237 Ovaj san ima sve karakteristike takozvanog "velikog sna", a osim toga poseduje kvalitet "promišljenog" što je karakter-

istično za intuitivni tip shvatanja. Ako je snevač u ovo vreme već imao izvesna psihološka znanja, ipak mu je nedostajalo bilo kakvo poznavanje istorijske simbolike ribe. O pojedinostima treba primetiti sledeće: obala reke predstavlja, da se tako izrazim, prag ka nesvesnom. Pecanje je intuitivan pokušaj da se 'upecaju' nesvesni sadržaji (ribe), odnosno da se shvate. Srebro i zlato ribe označava (na alhemijskom jeziku) žensko i muško, dakle hermafroditski aspekt ribe, to ukazuje na nju kao complexio oppositorum[109]. Ona takođe tu dovodi do magičnog oživljavanja[110]. Starac je personifikacija arhetipa starog mudraca. Riba kao "čudesno jelo" već nam je poznata. Ona je (euharističko) jelo "savršenih" (teleioi). Prvi krug koji dodiruje vodu predočava (parcijalnu) integraciju nesvesnog. Borba odgovara konfliktu suprotnosti. Kao što je ona između svesti i Senke. Drugi krug dodiruje "drugu obalu", gde se, naime, odvija ujedinjenje suprotnosti. Tako se arkan-supstanca u indijskom "živinom sistemu" zove para-da, "što daje drugu obalu", a ona je, kao na Zapadu, Merkur[111]. Četvrta oblast, naglašena posebnim hijatusom predstavlja *jedno* koje priključujući se onim trima obuhvata sve četiri u jedno jedinstvo[112]. Krugovi naravno prave mandalu u kojoj se periferija, što je paradoksalno, poklapa sa središtem. To podseća na staru Božiju predstavu: "Deus est circulus cuius centrum ubique, circumferentia vero nusquam[113]." Motiv podudaranja prvog sa četvrtim izražen je već u *Marijinom aksiomu:* "Od jednog postaje dva, od dva tri, a od trećeg dolazi jedno kao četvrto" *(to hen tetarton).*

238 Ovaj san, takoreći ukratko, rezimira čitavu simboliku procesa individuacije i to u osobi kojoj je literatura o ovom predmetu bila sasvim nepoznata. Takvi slučajevi koji nisu nikakve retkosti trebalo bi da navedu na razmišljanje. Oni upravo dokazuju postojanje jednog nesvesnog "znanja" u pogledu procesa individuacije i njegove istorijske simbolike.

XI

ALHEMIJSKO TUMAČENJE RIBE

239 Vratimo se sada problemu koji je najavljen gore citiranim *"Instructio de arbore solari",* naime pitanju kako se riba hvata. Eheneis privlači brodove na način koji bi se najbolje mogao uporediti sa uticajem magneta na gvožđe. Privlačnost potiče, kako pokazuje predanje, iz ribe i zaustavlja vozilo kojim čovek upravlja ili kormilari[1]. Naglašavam ovu, naizgled nevažnu pojedinost, jer, kao što ćemo videti, u alhemijskom gledanju privlačnost ne potiče više od ribe već od magneta koji se nalazi u posedu čoveka i sa svoje strane vrši ono privlačenje koje je do tada predstavljalo tajnu snagu ribe. Predočimo li sebi njegov značaj, lako ćemo razumeti da od ovog arkanskog središta zrači moćna snaga privlačnosti koja se lepo može uporediti sa magnetizmom Severnog pola[2]. Kao što ćemo dalje videti i gnostici su slično govorili o magnetskom delovanju njihove središne figure (tačka, monada, Sin, itd.). Stoga je značajna novina što se alhemičar priprema da rukuje instrumentom od koga očekuje da će zračiti istim silama kao i Eheneis, ali u obratnom smeru. Ovo preokretanje je za psihologiju alhemije važno zbog toga što predstavlja paralelan slučaj prema zahtevu adepata da stvore filius macrocosmi, odgovor Hristu kroz svoju veštinu - Deo concedente. Time artifex, odnosno njegov instrument, na izvestan način zauzima mesto Eheneisa, kao i sve ono što on znači kao arcanum. On je ribi takoreći ukrao tajnu i želeo da arcanum izvuče na površinu kako bi iz njega stvorio filius philosophorum, lapis.

240 "Magnet mudraca", koji bi trebalo da čudesnu ribu izvuče, može se, naime, kako tekst najavljuje, *učiti.* Sadržaj ovog tajnog učenja jeste stvarni arcanum alhemije koji se tiče pronalaska ili proizvodnje prima materia. "Doctrina" ili "theoria" je personifikovana ili, bolje rečeno, konkretizovana kao Mercurius non vulgis id est philosophorum. Ovaj pojam je dvostruk poput antičkog Hermesa; on je čas tajna supstanca nalik na živu, čas filosofija. **Dom Perneti (Dom Pernety)** izražava ovaj quid-

proquo drastično sledećim rečima: "La matière du mercure philosophique... a une vertu aimantive qui attire des rayons du Soleil et de la Lune le mercure des Sages[3]." O prima materiji adepti govore veoma mnogo i kažu vrlo malo; tako malo čak da se o tome uglavnom ne može dobiti nikakva predstava[4]. Ovo ponašanje ukazuje na značajnu teškoću u razmišljanju, što je i razumljivo s obzirom da takva materija iz koje bi se mogao napraviti lapis uopšte ne postoji, niti je iz nje ikada napravljen lapis na bilo koji način koji bi odgovarao očekivanjima; zato oznake materia prima ukazuju na nešto što ne predstavlja nikakvu određenu građu, već je mnogo više intuitivan pojam za *psihičku početnu situaciju.* Kao što je na primer voda života, oblak, nebo, senka, more, majka, Mesec, zmaj, Venera, haos, massa confusa, microcosmos, itd.

241 U velikom broju tih imena figurira i "magnesia" pod kojom ne bi trebalo podrazumevati magnesia usta (magnezijum oksid) farmakopeje[5]. Magnesia je naprotiv "tota mixtio" ili "copulata mixtio", "de qua extrahitur ista humiditas"[6] (scl. radicalis lapidis nostri)[7]. U traktatu *"Aristoteles de perfecto magisterio"*[8] opisuje se komplikovana proizvodnja magnezije. Ona predstavlja izbeljenu arkan-supstancu[9]. Pandolfus *u "Turbi"* kaže: "Iubeo capere occultum et honorabile arcanum quod est, magnesia alba[10]." Kod **Hajnriha Kunrata (Heinrich Khunrath)** magnezija je sinonim sa "haosom" i "Aes Hermetis". On je naziva "Katoličko ili univerzalno to je (opšte svetsko) od tela, duha i duše prirodno sačinjeno trojstvo - ili biće (samo jedno istinsko Subiectum Catholicon) i pravo univerzalno Materiam Lapidis Philosophorum[11]." Magnezija je ženske[12], a magnet muške prirode[13]. Ona zato nosi "u svom stomaku sal Armoniacum et vegetabile", pri čemu ovo poslednje predstavlja arkan-supstancu kamena.[14] Još u grčkoj alhemiji, magnezija, odnosno magnes, jeste hermafroditska supstanca za promene[15]. Magnezija je za alhemičara ne samo po zvuku, već i po smislu, vezana za "magnes" kao što to pokazuje jedan **Rosinusov** "recept": "Uzmi dakle ovaj oživljen kamen, to jest onaj koji u sebi ima dušu i to merkuriele[16], koji je obdaren osećanjima, to jest koji opaža prisustvo i uticaj magnezije i magneta i koji je i calaminaris i

kamen koji je živ kretanjem na mestu, vraćanjem i odbijanjem", itd.[17]

242 Iz ovog teksta dovoljno se jasno vidi da se kod alhemijske procedure nikako ne radi o hemijskim procesima, jer za tako nešto Supstanca koja će se menjati ne mora da ima ni živosti ni čulna osećanja. Njoj su, međutim, neophodne psihičke funkcije kada se, kao kad je reč o magneziju, radi o jednom od mnogo izraza kojima su adepti označavali nesvesno, dakle upravo onaj okultni deo psihe koji im je izmakao prilikom spontane projekcije u nepoznatu hemijsku materiju i koji ih je zaluđivao stotinama arkan-supstanci. Naravno, samo glupe među njima, koji isuviše dugo nisu ništa primećivali, iako u tekstovima njihovih klasika nije bilo malo nagoveštaja koji su mogli da ukažu na pravi put. Nažalost, mi danas nismo toliko izašli iz Srednjeg veka da bismo lako mogli da razumemo namere alhemije bez prethodnog savlađivanja znatnih teškoća.

243 Lapis animalis **Rosinusa** je, dakle, zamišljen kao oživljeno biće, za koje se pretpostavlja da *oseća* uticaj magnesije i magneta, odnosno, da ih *opaža (sentientem).* Magnus je, takođe "oživljena stvar". Tako kaže **Jurisconsultus** i alhemičar iz Bazela **Ioanes Hrisipus Fanianus (Ioannes Chrysippus Fanianus):** "Ako se jednom Talesu od Mileta dopalo da onaj Herkulov kamen, to jest magnet, nazove živom tvari, zato što privlači gvožđe i izgleda da ga kroti, zašto mi ne bismo i so... nazvali živim bićem[18]" **Dorneus** piše: "Uči nas magnetski kamen u kome se (očima) ne vidi a magnetska sila koja privlači gvožđe, zato što je u njemu sakriven duh (spiritus) koga čula ne mogu da primete[19]." Koliko je neshvatljivost magnetizma numinozno delovala na ljude ranijih vremena upečatljivo svedoči **Avgustin:** "Znamo", piše on, "za magnetni kamen da on na čudesan način privlači gvožđe od čega sam se, kad sam to prvi put video, naježio" (vehementer inhorrui)[20]. I humanista **Andreja Alčati (Andrea Alciati)** (+ 1550) uzvikuje: "Quare qui primum magnetis virtutem trahentis ferrum agnoverit et viderit, non potest non illico in admirationem rabi... Neque satis est, si aliqui harum rerum arcanam quandam vim tam vulgo tritam nobis obtrudant.

Quomodo enim definient occultam illam vim, de qua nihil preter nomen possunt ostendere?[21]" Slavni anatom i astrolog **Gabrijel Falopijus (Gabriel Fallopius)** (1490 - 1563) je navodno magnet zajedno sa živom i purgancom smatrao za neobjašnjiva čuda čiji je "effectus cum stupore sit admirandus", kako kaže **Libavijus (Libavius)** u svojoj *"Ars prolatoria"*[22]. Iz takvih izjava može se još uvek prepoznati naivna reakcija inteligentnih ljudi sklonih razmišljanju za koje su takvi prizori značili neobjašnjiva čuda. Razumljivo je zato što su objekte kojima su se divili osećali kao *oživljene* (calx viva, lapis animatu itd.). Tako je i magnet jedno oduhovljeno biće, poput tajnovitog kamena koji poseduje sposobnost osećanja. *U "Duodecim tractatus"*[23] magnes figurira kao simbol "aqua roris nostri" (voda naše rose), "čija je majka središte kako nebeskih tako i zemaljskih" Sunca i Lune. Ovu vodu (poznatu kao aqua permanens) anonimni autor apostrofira na sledeći način: "O sancta et admirabilis natura, quae filios doctrinae errare non permittis, sicuti in vita humana in dies demonstras. Porro in hisce... Tractatibus tot rationes naturales in medium attuli, ut... Lector, intelligere possit ea omnia, quae oculis meis Deo benedicente vidi" itd.[24]

244 Osnovna misao ovde je ideja o učenju, "aqua doctrinae". Kao što smo gore već videli, "magnet" ili "nebeska rosa" mogu se učiti. On simbolizuje, baš kao i aqua, samo učenje. Nasuprot njemu nalazi se "animirani kamen" koji "opaža" uticaj magneta, odnosno uticaj para magnesa i magnezije. Animirani kamen, kao i magnet, jeste upravo arkan-materija, i samo takve supstance grade ono jedinjenje koje napokon vodi ka cilju, odnosno ka lapis philosophorum-u koji ima telo, dušu i duh. **Dorneus** kaže: "(Gentiles pagani) Inquiunt enim, natura naturam sibi similem appetit, et congauder suae naturae, si alienae iungatur, destruitur opus naturae[25]". On aludira na onaj aksiom koji se obično pripisuje alhemičaru **Demokritu (Demokritos)."** Ηφύσις τῇ φύσει τέρπεται, καΐ ἡ φύσις τῆν φύσιν νικᾷ, καΐ ἡ φύσις τῆν φύσιν κρατεῖ." Priroda se raduje prirodi; priroda vlada prirodom; priroda pobeđuje prirodu.")[26]

245 Kao što magnes i magnezija obrazuju par, tako je, znamo, i "lapis animatus sive vegetabilis"[27] jedan rebis i hermafrodit koji nastaje iz kraljevske svadbe. Suprotstavljena su, dakle, dva para koji uzajamnom privlačnošću grade quaternio, to jest četvorostruku osnovu celine[28]. Parovi, kao što se iz simbolike vidi, znače jedno te isto, naime jedan complexio oppositorum, odnosno "ujedinjujući simbol"[29]. Ako u našim tekstovima nisu predstavljeni kao jedno te isto i kao podudarni s arkan-materijom, onda za to postoji razlog, koji se međutim ne može prepoznati u simbolima postavljenim za kombinovanje obe supstance. Arkan supstanca je ponekad na primer, magnezia, a tamo voda, ovde magnet, a tamo riba; pa ipak obe označavaju materia prima iz koje nastaje čudo rođenja. Ono što je smatrano razlikom od strane adepata vidi se po mestu iz jednog traktata iz 17. veka koji je napisao **Johanes Koleson (Iohannes Collesson),** Ordinis S. Benedicti prior: "Quantum autem ad substantiam, qua naturaliter et Philosophice aurum et argentum vulgare solvuntur attinet, nemo sibi imaginari debet, ullam aliam, quam animam mundi generalem, quae per magnetes et media Philosophica trahitur et ettrahitur de corporibus superioribus maxime vero de radiis Solis et Lunae. Unde liquet illos Mercurii seu menstrui Philosophici nullam habere cognitionem, qui naturaliter et physice metalla perfecta dissolvere cogitant", itd.[30]

246 Očigledno valja razlikovati dve kategorije simbola: prvo one koji označavaju vanpsihičku hemijsku supstancu ili njen metafizički ekvivalent, kao što su serpens mercurialis, Sanctus Spiritus, anima mundi, veritas, sapientia, itd.; kao drugo, one koji imenuju hemijska sredstva koja su stvorili adepti, poput solventia (aqua, acetum, lac virginis) ili njihov "filosofski" ekvivalent, theoria ili scientia, a koji, ako su "pravilni", imaju čudesna dejstva na materiju, kako to objašnjava **Dorneus** u svojim filozofskim traktatima[31].

247 Ova dva shvatanja se kod alhemičara neprestano prepliću: čas arkan-supstanca naizgled nije ništa drugo do hemijsko telo, čas je ona ideja kakvu bismo danas opisali kao psihički sadržaj. **Perneti** veoma jasno opisuje ovu zbrku u svom

objašnjenju magneta: "Mais il ne faut pas s'imaginer que cet aiman soit l'aiman vulgaire. Ils (alhemičari) ne lui ont donné ce nom qu'a cause de sa sympathie naturelle avec ce qu'ils appellent leur acier (adamas). Celui-ci est la mine (materia prima) de leur or, et l'aiman est la mine de leur acier. Le centre de cet aiman renferme un sel caché, un menstrue propre à calciner l'or philosophique. Ce sel préparé forme leur mercure, avec lequel ils font le magistere des Sages au blanc et au rouge. Il devient une mine de feu céleste, qui sert de ferment à leur pierre", itd.[32] Po njegovom mišljenju magnet, dakle, sadrži kao tajnu svog dejstva so koju je adept pripremio. Kad god alhemičar govori o "soli" on veoma uslovno pod tim podrazimeva NaCl ili neku drugu so. S priličnom sigurnošću se može pretpostaviti da on uopšte nije u stanju a da ne uzme njeno simboličko značenje, i zato misli i na hemijsku supstancu kao sal sapientiae. To je ona u magnetu skrivena i od strane adepta proizvedena so; to jest ona je s jedne strane proizvod njegove veštine, a s druge, ona se već nalazi skrivena u prirodi. Ova protivurečnost rešava se bez napora pretpostavkom da je jednostavno reč o *projekciji jednog psihičkog sadržaja.*

248 Slično stanje stvari nalazimo kod **Dorneusa.** Ovde, istina, nije reč o soli mudrosti, već o "veritas" koja je za njega, s jedne strane, skrivena u prirodnim stvarima, a s druge, očigledno predstavlja jedan "moralan" pojam. Veritas za njega znači "medicina, corrigens et transutams id, quod non est amplius, in id quod fuit ante corruptionem, ac in melius, et id quod non est, in id quod esse debet[33]". Ova "istina" jeste "substantia metaphysica" koja je skrivena ne samo u stvarima, već i u ljudskom telu: "In corpore humano latet quaedam substantia metaphysica, paucissimis nota, quae nullo... indiget medicamento, sed ipsa medicamentum est incorruptum[34]". Stoga je "Chemistarum... studium in sensualibus insensualem illam veritatem suis cempedibus liberare"[35]. Prema tome, onaj ko želi da ovlada hemijskom veštinom, taj mora da studira "pravu filosofiju", a ne "aristotelovsku", kako dodaje **Dorneus,** jer pravo učenje je prema **Kolesonu** magnet kojim se iz tela može osloboditi "Centrum veri" (središte istine), i čime se telo može menjati. "Philosophi", piše **Dorneus,** "divino

quodam afflatu cognoverunt hanc vertutem, caelestemque vigorem a suis compedibus liberari posse: non contrario,... sed suo simili. Cum igitur tale quid, sive in homine sive extra ipsum inveniatur, quod huic est conforme substantiae,... similia similibus esse corroboranda, pace potius, quam bello", itd.[36]

249 Učenje, dakle, koje se može svesnim putem steći preko divino quodam afflatu, jeste istovremeno i instrument koji je u stanju da objekt doctrina-e ili theoria-e oslobodi njegove zatočenosti u "telu", jer simbol za učenje - magnet - istovremeno označava i *jeste* misteriozna "istina" o kojoj govori. U svesti adepta učenje se pojavljuje kao poklon Svetoga Duha. Ono je thesaurus znanja o tajni veštine, i to blaga skrivenog u prima materia za koje se smatra da se nalazi izvan čoveka. Blago učenja i dragocene tajne za koju se pretpostavlja da se nalazi u tamnoj materiji jesu jedno te isto, što za nas ne znači nikakvo otkriće, budući da već dugo vremena znamo da takve tajne svoje postojanje zahvaljuju nesvesnoj projekciji. **Dorneus** je mislilac koji je prvi i najjasnije prepoznao dilemu alhemije: *Reč je o jednoj te istoj arkan-supstanci, bez obzira da li se nalazi unutar čoveka ili izvan njega.* "Alhemijska" procedura se odvija i spolja i iznutra. Ko nije u stanju da oslobodi "veritas" iz okova vlastite duše, tome neće poći za rukom ni fizički opus, a ko ume da napravi kamen, taj to ume jedino na osnovu pravog učenja, putem kojeg se i sam menja, ili koju proizvodi usled vlastite promene.

250 Na osnovu ovakvih razmišljanja **Dorneus** dolazi do uvida da je *samospoznaja* od fundamentalnog značaja. "Fac igitut", kaže on, "ut talis evadas, quale tuum esse vis quod quaesieris opus[37]." Očekivanja koja se ulažu u delo moraju se, drugim rečima, usmeravati na vlastiti Ego. Proizvodnja arkan-supstance, generatio Mercurii, moguća je samo nekome koji poseduje potpuno poznavanje učenja; ali "non possumus de quovis dubio certiores fieri, quam experiendo, nec melius quam in nobis ipsis[38]." Učenje, dakle, izražava, unutarnje iskustvo ili u velikoj meri zavisi od njega: "Cognoscat hominis in homine thesaurum existere maximum, et non extra ipsum. Ab ipso procedit interius... per quod operatur extrinsecus id, quod oculariter videt. Ergo nisi

mente caecus fuerit, videbit (in est) intelliget, quis et qualis sit intrinsecus, luceque naturae seipsum cognoscet per exteriora[39]". Arcanum se u prvom redu nalazi u čoveku; to je njegovo pravo Sopstvo[49] za koje on još ne zna, već ga upoznaje iskustvom u spoljašnjem svetu. Zato **Dorneus** od alhemičara zahteva: "Disce ex te ipso, quicquid est et in caelo et in terra, cognoscere, ut sapiens fias in omnibus. Ignoras caelum et elementa prius unum fuisse, divino quoque ab invicem artificio separata, ut et te et omnia generare possent?[41]"

251 Budući da "poznavanje" sveta "stanuje u njegovim vlastitim grudima", adept svoje poznavanje sveta mora da crpe "iz samoga sebe", jer njegovo Sopstvo koje tek mora da upozna, jeste deo te prirode koja je nastala iz prajedinstva Boga sa svetom. Ovde, očigledno, *nije* reč o onom znanju koje se bavi prirodom Ega, a koje se veoma lako i stoga rado zamenjuje sa samospoznajom. S ovog razloga, svako ko ozbiljnije pokuša da samoga sebe prepozna kao objekat biva optužen za egoizam i samoljublje. Takva spoznaja nema, međutim, ničeg zajedničkog sa subjektivnim znanjem Egoa o samom sebi. To liči na psa koji juri svoj rep. Ono prvo predstavlja, međutim, teško i u moralnom pogledu zahtevno proučavanje o kome takozvana psihologija ne zna ništa, a obrazovana publika samo malo. Pa ipak je alhemičar makar posredno imao pojma o tome: on je barem sa sigurnošću znao da kao deo celine nosi u sebi i sliku celine, "nebeski svod" ili "Olimp", kako je tu misao formulisao **Paracelzus**[42]. Ovaj unutrašnji microcosmus je bio nehotični predmet ahemijskog istraživanja. Danas bismo ovaj objekat označili kao *kolektivno nesvesno,* koje se mora označiti kao objektivno, budući da u svim individuama ostaje samo sebi identično i predstavlja zato samo Jedno. Iz ovog univerzalnog Jednog u svakom pojedincu nastaje subjektivna svest, to jest Ego. Tako bismo otprilike danas razumeli **Dorneusovo** "unum fuisse" ili "separatum divino artifico".

252 Ova objektivna spoznaja Sopstva jeste ono što naš autor ima na umu kada kaže: "Nemo vero potest cognoscete se, nisi sciat quid, et non quis ipse sit, a quo dependeat, vel cuius sit... et in quem finem factus sit[43]." Razlikovanje između "quid" i "quis" je izuzetno važno: dok "quis" ima jedan izrazito lični aspekt i zato se odnosi na Ego, "quid" je, međutim, neutrum koji ne pretpostavlja ništa drugo do objekat potpuno lišen svakog personaliteta. Ovde se ne misli na subjektivnu Ego-svest psihe, već je sama psiha taj nepoznati, neprejudicirani objekat koji tek valja istražiti. Razlikovanje između spoznavanja Ega i Sopstva teško da bi se tačnije moglo izvesti nego ovom razikom između "quis" i "quid". Ovde je jedan alhemičar iz šesnaestog veka uspeo da uradi nešto o šta se izvesni psiholozi (ili oni koji sebi dozvoljavaju sudove u psychologicis-u) i dan-danas spotiču. "Quid" (šta) se odnosi na neutralno Sopstvo, na *objektivnu datost totaliteta,* budući da Ego na jednoj strani kauzalno zavisi o Sopstvu, ili mu pripada, a na drugoj strani je usmeren prema Sopstvu kao prema ciju. Ovo poslednje podseća na značajnu prvu rečenicu iz "Fundamentum"-a **Ignacija de Lojale (Ignatio de Loyola):** "Homo creatus est (ad hunc finem), ut laudet Deum Dominum nostrum, ei reverentiam exhibeat, eique serviat, et per haec salvet animam suam [44]."

253 Čovek verovatno poznaje samo manji deo svoje psihe, baš kao što ima i veoma ograničen uvid u fiziologiju svoga tela. Kauzalni faktori koji određuju njegovu psihičku egzistenciju u velikoj meri leže u nesvesnim procesima izvan svesti, tako u njemu dejstvuju i finalni faktori koji takođe potiču iz nesvesnog. Kauzalne faktore je na elementaran način dokazala psihologija **Frojda,** a ovo poslednje **Adlera.** Causae kao i fines prevazilaze, dakle, u stepenu koji se ne može proceniti, svest, što istovremeno znači da su njihov sastav i dejstvo nepromenljivi i neotklonivi, sve dok naime ne postanu predmet svesti. Oni se mogu korigovati jedino kroz svesni uvid i moralno odlučivanje, zbog čega od samospoznaje postoji toliki strah, ali zbog čega je ona i neophodna. Ako, dakle, rečenicu iz "Fundamentum"-a oslobodimo teološkog jezika, onda ona glasi: Svest je nastala s ciljem da prepozna (laudet) svoje poreklo iz višeg jedinstva (Deum), da taj izvor brižljivo sagleda (reverentiam exhibeat), da njegove odredbe sprovodi inteligentno i odgovorno (serviat) i time ukupnoj psihi

posreduje optimum životnih i razvojnih mogućnosti (salvet animam suam).

254 Ovaj prevod ne samo što zvuči, već *i treba* da bude racionalističan, odnosno razuman, jer moderan duh uprkos ozbiljnom trudu više ne razume sada već dvehiljadugošnji jezik teologije, ukoliko se ne slaže s razumom. Posledično, opasnost da će nedostatak razumevanja biti zamenjen pričanjem, afektacijom i prisilnom verom ili pak rezignacijom i ravnodušnošću već odavno je prisutna.

255 Konačna određenja koja u nama deluju nisu ništa drugo do oni talenti koje "homo quidam nobilis" *(Luka* 19,13 i dalje) poverava svojim "servis" (robovima) kako bi oni mogli da trguju njima. Nije potrebno imati previše mašte da se zamisli šta ovo upetljavanje u svetovno znači u moralnom smislu. Samo detinjast čovek može da uobrazi da zlo nije uvek i svuda prisutno i ukoliko je on više nesvestan, utoliko mu đavo više sedi za vratom. Zbog ovog unutarnjeg odnosa prema crnoj strani, masovnom čoveku tako neverovatno lako pada da ne razmišljajući učestvuje u najužasnijim zločinima. Samo jedna što obimnija i što bespoštednija samospoznaja koja dobro i zlo vidi u pravom odnosu, i u stanju je da odmeri motive ljudskih postupaka, nudi izvesno jemstvo da krajnji rezultat neće ispasti previše loš.

256 Odlučujući značaj samospoznaje za alhemijski proces preobraženja nalazimo najjasnije kod **Dorneusa**, u drugoj polovini 16. veka. Sama misao je, međutim, mnogo starija, i prisutna je još kod **Morienusa Romanusa** (7 - 8. vek) u sentenciji koju je, kako sam kaže, napisao na ivici hermetičke posude: "Omnes qui secum omnia habent, alieno auxilio nullatenus indigent[45]." Ovde se ne radi o nekom posedovanju svih neophodnih hemijskih supstanci, već o jednoj "moralnoj" stvari kao što se iz teksta jasno vidi[46]. Bog je, kaže **Morienus,** stvorio svet iz četiri nejednaka elementa i postavio čoveka među njih kao "veći ukras" (maius ornamentum). "Heac enim res a te extrahitur: cuius etiam minera tu existis, apud te namque illam inveniunt, et ut verius confitear, a te accipiunt: quod quum probaveris, amor eius (rei) et dilectio in te augebitur[47]." Ova "stvar" je lapis, za koji **Morenius** kaže da sadrži četiri elementa i da se može uporediti sa kosmosom i njegovim sastavom. Postupak koji je neophodan za dobijanje tog kamena "ne može se voditi rukama"[48]. Reč je, naime, o "ljudskom stavu" (dispositio hominum). Samo je on u stanju da sprovede "promenu priroda" (naturarum mutatio). Ova promena se događa putem coniunctio, koja predstavlja esenciju dela [49].

257 Već spomenuti traktat *"Rosinus ad Sarratantam Episcopum"* - koji, ako izvorno možda i nije arapski, ipak spada među najstarije arapske tekstove, - citira izvesnog **magus philosophusa**[50]: "Hic lapis est subtus te, quantum ad obedientiam: supra te, quo ad dominium: ergo a te, quantum ad scientiam: circa te, quantum ad aequales[51]". Ovo mesto je pomalo nejasno. Ali iz njega ipak proizilazi da kamen stoji u nesumnjivom psihičkom odnosu prema čoveku: adept može da s jedne strane od njega očekuje poslušnost, a s druge kamen njim vlada. U meri u kojoj je kamen stvar znanja ili "nauke", on potiče od čoveka. Ali se on nalazi i izvan njega, i to u njegovom okruženju, kod njemu "aequales" - izraz koji sam zato preveo sa "sebi ravnim". Moglo bi se reći i "s jednakom namerom". Ovaj opis odgovara paradoksalnom stanju stvari kod Sopstva, kao što pokazuje njegova simbolika. On je i najmanji koji se lako može prevideti i odgurnuti u stranu. Njemu je čak potrebna pomoć i svest ga mora opaziti, čuvati i gotovo izgraditi, i to tako kao da ranije nije ni postojao i kao da je tek brigom i predanošću čoveka prizvan u bivstvovanje. Nasuprot tome, iskustvom je dokazano da ono postoji od davnina i da je starije od Ega, i da ne predstavlja ništa manje nego tajni spiritus rector naše sudbine. Sopstvo ne postaje osvešćeno samo po sebi, već je oduvek bilo predmet učenja ako se uopšte učilo putem tradicije znanja (na primer Purušino učenje o Atmanu!). Budući da predstavlja suštinu individuacije, i da je individuacija nemoguća bez čovekovog odnosa sa sopstvenom okolinom, ono se nalazi i kod svih onih koji isto misle a sa kojima su mogući individualni odnosi. Osim toga, Sopstvo je arhetip koji uvek predstavlja situaciju u kojoj je sadržano. Otuda se, kao i svaki arhetip, ni Sopstvo ne može lokalizovati u prostoru Ego-svesti, već se ponaša kao atmosfera koja okružuje čoveka i koja se kako pros-

torno tako ni vremenski ne može sa sigurnošću razgraničiti. (Otuda su za arhetipove tako često vezani takozvani sinhronistički fenomeni!)

258 U *Rosinustraktat*-u nailazimo na paralelu sa **Morienusom**[52]: "Hic lapis talis est res, quae in te magis fixa est, a Deo creata, et tu eius minera es, ac a te extrahibur, et ubicunque fueris, tecum inseparabiliter maner... Et ut homo ex 4 elementis est compositus, ita et lapis, et ita est ex homine, et tu es eius minera, scil. per operationem: et de te extrahitur, scil. per divisionem: et in te insparabiliter manez, scil. per scientiam. Aliter in te fixa, scil. in Mercurio sapientum: tu eius minera es: id est, in te est conclusa et ips (a) m[53] occulte tenes, et ex te extrahitur, cum a te reducitur et solvitur: quia sine te completi non potest, et tu sine ips (a) vivere non potes, et sic finis respicit principium et contra [54]."

259 Izgleda kao da je ovaj tekst komentar odgovarajućeg mesta kod **Morienusa.** Iz njega saznajemo da je Bog u čoveka usadio kamen, da čovek u postupku (operatio) predstavlja njegovu prima materia (minera), ili da ekstrakcija odgovara takozvanim divisio ili separatio alhemijske procedure, i da kroz svoje poznavanje kamena čovek ostaje neraskidivo vezan za Sopstvo. Pod postupkom koji je ovde prikazan moglo bi se lako razumeti privođenje svesti jednog nesvesnog sadržaja. Fiksacija mudraca u Merkuru odgovarala bi, otud, tradicionalnom hermetičkom znanju budući da Mercurius oličava nous[55], i zahvaljujući tom znanju, Sopstvo, kao sadržaj nesvesnog, postaje svesno i fiksira se u svesti. Bez već postojećih svesnih pojmova apercepcija je, kao što znamo, nemoguća. Ovom činjenicom mogu se objasniti mnoge neurotičke smetnje koje se suštinski zasnivaju na tome što se u nesvesnom nalaze konstelacije izvesnih sadržaja koji se zbog nedostatka apercipirajućih pojmova koji bi ih "pojmili", ne mogu asimimilovati. Zato je toliko izuzetno važno da se deci čitaju bajke i legende, a odraslima objašnjavaju religiozni pojmovi (dogmata), jer oni predstavljaju instrumentalne simbole pomoću kojih se nesvesni sadržaji uvode u svest, tamo tumače i integrišu. Jer, ukoliko se to ne dogodi, onda će njihova, često znatna energija,

obično oticati na manje naglašene, svesne sadržaje, i pojačati njihovu intezivnost do patološkog stepena. Iz toga nastaju naizgled bezrazložne fobije ili opsesije, kao što su prenapregnute ideje, idiosinkrazije, hipohondrične predstave i intelektualne perverzije koje se od mesta do mesta maskiraju u socijalno, religiozno ili političko ruho.

260 Stari majstor, kao što pokazuje tekst, vidi u alhemijskom opusu neku vrstu apokatastasisa, ponovno uspostavljanje početnog stanja u poslednjem vremenu ("finis respicit principium et contra")[56]. To je tačno ono što se događa u procesu individuacije, bez obzira da li se on odvija kao hrišćanski preobražaj ("tako da ne postanete poput dece"), ili kao Satori - doživljaj u Zenu ("pokaži mi tvoje iskonsko lice"), ili kao psihološki razvojni proces u kome iskonski težnja ka celini postaje svesno dešavanje.

261 Alhemičaru je bilo jasno da "centrum", to jest ono što mi označavamo kao Sopstvo, ni u kom slučaju ne leži u Ego svesti, već *izvan* nje, istina već "u nama", ali ne "in mente nostra", u onom što mi, a da to ne znamo, takođe predstavljamo, dakle u onom "quid", koje po **Dorneusu** još imamo da prepoznamo. Danas to nazivamo nesvesnim i razlikujemo pritom jedno lično nesvesno koje nam omogućuje spoznaju vlastite "Senke", i jedno ne-lično nesvesno koje nam omogućava spoznaju arhetipskog simbola Sopstva. Budući da ovo shvatanje alhemičaru još uvek nije bilo dostupno, i da nije imao pojma o teoriji spoznaje, morao je stoga da svoj arhetip na tradicionalan način pomeri u prostoru; u ovom slučaju, dakle, u materiju, iako je osećao, kao što se to bez sumnje vidi kod **Dorneusa** i drugih, da se središte, što je paradoksalno, nalazi u čoveku, a ipak istovremeno izvan njega.

262 "Nekvarljiv lek", to jest lapis, kaže **Dorneus,** ne može se naći nigde osim na nebu, jer on je "nevidljivim zracima koji polaze sa svih strana da bi se susreli u središtu Zemlje, prožeo sve elemente i stvari i počiva nad svim stvorenjima". "Nemo in seipso, sed in sui simili, quod etian ex ipso sit, generare potest [57]."

263 Vidimo kako se **Dorneus** ovde snalazi sa svojim paradoksom: niko ne može ništa da stvori bez "obiectuma" (objekta)

koji je njemu sličan. On mu je, međutim, sličan jer potiče iz istog izvora kao i ovaj; ako, dakle, želi da stvori medicina in corruptibilis, kamen, onda to može činiti samo u onome što odgovara njegovom vlastitom središtu, a to je središte u Zemlji i u svim stvorenjima. On, kao i njegov vlastiti centar potiče iz istog izvora, koji je Bog. Razdvajanje u naizgled neslično, kao što su nebo, elementi, čovek, i tako dalje, bilo je neophodno samo za čin stvaranja. Sve što je razdvojeno mora se opet ujediniti u proizvodnji kamena da bi se opet vaspostavilo pra-stanje Jednog. Ali, kaže **Dorneus:** "Ex alis numquam unum facies quod quaeris, nisi prius ex te ipso fiat unum... nam talis est voluntas Dei, ut pium consequantur opus quod quaerunt, et perfecti perficiant aliud cui fucrint intenti... Fac igitur ut talis evadas, quale tuum esse vis quod quacsicris opus [58]."

264 Ujedinjenje suprotnosti u kamenu moguće je, dakle, samo onda ako je i sam adept postao *Jedno*. Jedinstvo kamena odgovara individuaciji, pomoću koje čovek postaje jedno; mi bismo rekli da je kamen projekcija Sopstva koje je postalo jedno. Ova formulacija je psihološki tačna. Ali ona ne vodi dovoljno računa o činjenici da lapis predstavlja *transcedentno jedinstvo.* Zato se mora izričito reći da Sopstvo, istina, može postati simboličan sadržaj svesti, ali je kao celina koja je neizbežno nadređena svesti upravo u tolikoj meri transcedentalno nužno. **Dorneus** je, istina, uporedio identitet kamena sa (izmenjenim) čovekom, tako što je jednom uzviknuo: "Transmutemini de lapidibus mortuis in vivos lapides philosophicos[59]!" Ali njemu nedostaje pojam jedne nesvesne egzistencije koji bi mu omogućio da ispovest subjektivnog psihičkog središta i objektivnog alhemijskog središta izrazi zadovoljavajućom formulom. Uprkos tome, uspelo mu je da magnetsku privlačnost između zamišljenog simbola - "theoria" - i "centrum-a" skrivenog u materiji ili u unutrašnjosti Zemlje ili na Severnom polu, objasni *identitetom oba ekstrema.* Zato on ovu teoriju kao i arcanum u materiji naziva "veritas". Ova istina "sija", doduše, *u* nama, kaže on, ali ona nije *od* nas, "non in nobis quarenda (veritas), sed in imagine Dei quae in nobis est [60]."

265 Dorneus dakle, izjednačava transcedentno središte u čoveku sa imago Dei. Putem ove identifikacije postaje jasno zašto alhemistički simboli celovitosti važe kako za arcanum u čoveku, tako i za božanstvo, i zašto, napokon, supstance kao što su mercurius i sulphur, ili elementi kao što su voda i vatra, mogu da se odnose na Boga, Hrista i Svetoga Duha. **Dorneus** ide čak dalje i predikat *bivstvovanja* dodeljuje jedino i samo ovoj veritas: "Ulterius, ut definitioni veri faciamus satis, dicimus esse, vero nihil adesse, nam uni quid adest quaeso, quid etiam deest, aut quid contra niti potest? cum nihil vere praeter illud unum existit [61]." Jedino što za njega istinski postoji jeste, dakle, transcendentalno Sopstvo, koje je identično sa Bogom.

266 Dorneus je verovatno prvi među alhemičarima koji iz obilja simboličkih termina izvlači facit i jasno kaže šta je oduvek bio pokretački motiv alhemije. Čudno je da je ovaj mislilac, koji po jasnosti nadaleko prevazilazi kasnijeg **Jakoba Bemea (Jakob Böhme)** ostao do danas potpuno nepoznat istoriji filosofije. On time upravo deli sudbinu hermetičke fiosofije uopšte, koja, bez poznavanja moderne psihologije nesvesnog, ostaje knjiga zatvorena sa sedam pečata. Ova knjiga mora, međutim, jednom da se otvori, da bismo dospeli do razumevanja duhovnog stanja sadašnjosti; jer alhemija je majka bitnih misaonih sadržaja konkretnog mišljenja modernih prirodnih nauka, a ne samo skolastika kojoj suštinski zahvaljujemo samo disciplinu i trening intelekta.

XII

OPŠTE O PSIHOLOGIJI HRIŠĆANSKO - ALHEMIJSKE SIMBOLIKE

267 "Mater Alchimia" nije nešto prvo i početno, već jedna epoha koja je počela otprilike s hrišćanstvom, a u XVI i XVII. veku iz sebe rodila doba prirodnih nauka, da bi onda nepriznata i pogrešno shvaćena, uvenula i kao iživljeno vreme utonula u tok stoleća. Ali, kao što je svaka majka jednom bila ćerka, tako je i s alhemijom: neno pravo biće proizilazi iz onog sistema gnostika koji je **Hipolitus (Hippolytus)** s pravom shvatio kao (prirodno-) filosofski, a koji su s jedne strane uz pomoć klasične grčke filosofije, a s druge strane grčke, prednjoazijske i egipatske mitologije, kao i hrišćanske dogmatike i jevrejske kabalistike, pravili, sa modernog stanovišta posmatrano, krajnje zanimljive pokušaje da dođu do jednog sveobuhvatnog pogleda na svet gde bi physica imala ulogu ravnu mystica. Da je ovaj pokušaj uspeo, onda svet ne bi doživeo čudnovatu predstavu dva istovremeno paralelna pogleda na svet koji za drugo neće ili ne mogu da znaju. **Hypolitus** se još uvek nalazio u zavidnoj situaciji da hrišćansku doktrinu takoreći uporedi sa njenim paganskim sestrama, o čemu i kod **Justinusa Martira (Justinus Martyr)** nalazimo odgovarajuća mesta, i u čast hrišćanskog mišljenja mora se spomenuti da sve do **Keplerovih** vremena nije nedostajalo pokušaja sasvim vrednih poštovanja da se priroda u najširem smislu objasni i shvatiti na osnovu hrišćanske dogme.

268 Ovi su pokušaji, međutim, zbog nedostataka njenog adekvatnog poznavanja prirodnih procesa, morali da dožive neuspeh. Zato je tokom XVIII. veka došlo do dobro poznate *nespojivosti vere i znanja.* Veri je nedostajalo iskustvo, a nauci duša. Umesto toga, nauka je verovala u apsolutnu objektivnost i prilježno je zanemarivala načelnu teškoću da je stvarni nosilac i proizvođač znanja *psiha,* a upravo o njoj se najduže znalo najmanje. Ona je smatrana za simptom hemijskih reakcija, jedan epifenomen bioloških procesa u ćelijama mozga; ona, štviše, izvesno vreme uopšte nije ni postojala. Pritom je nauka bila sasvim

nesvesna činjenice da se prilikom svojih posmatranja služi takoreći fotografskim aparatom o čijem sastavu i strukturi ne zna gotovo ništa i čiju egzistenciju često ne želi niti da prizna. To da se mora voditi računa o objektivnoj stvarnosti psihičkih faktora jeste najmodernije dostignuće. Karakteristično je da je upravo mikrofizika ta koja se najrazgovetnije i na najneočekivaniji način sudarila sa psihom. O psihologiji nesvesnog ovde nećemo govoriti, iz razumljivih razloga, jer se njena radna hipoteza sastoji upravo u realnosti psihe. Ono što je, ovde karakteristično jeste savršena suprotnost, naime njen sudar sa fizikom[1].

269 Za gnostike je - a tu se krije njena stvarna tajna - psiha postojala kao izvor spoznaje isto kao i za alhemičare. Bez obzira na psihologiju nesvesnog, prirodna nauka i filosofija našeg vremena znaju samo za spoljašnje, a vera samo za unutarnje, i to samo u hrišćanskom obliku što su joj ga dali prvi hrišćanski vekovi, počevši s *Pavlom i Jevenđeljem po Jovanu.* Vera je, kao i tradicionalna objektivnost prirodnih nauka, objektivna, i zato se ni vera ni znanje, baš kao ni hrišćani ne mogu međusobno pomiriti.

270 Hrišćanska doktrina jeste visoko diferencirani simbol koji izražava transcedentno psihičko - imago Dei i njihove osobine (kako se izražava **Dorneus**). Credo jeste "symbolum". On praktično obuhvata sve bitno što se može utvrditi manifestacijama psihe u oblasti unutarnjeg iskustva, ali se ne proširuje na prirodu, bar ne na prepoznatljiv način. Zato je u svim hrišćanskim vekovima bilo uzgrednih ili podzemnih strujanja koja su pokušala da utvrde ne samo spoljašnju, već i unutarnju stranu prirode u njenom empirijskom aspektu.

271 Iako dogma, kao i mitologija uopšte, izražava kvintesenciju unutarnjeg iskustva i time formuliše operativna načela objektivne psihe, to jest kolektivnog nesvesnog, ona to radi jednim jezikom i načinom posmatranja koji je današnjem načinu razmišljanja postao tuđ. Reč "dogma" je čak poprimila jedan ne uvek prijatan prizvuk i neretko se koristi da kritički istakne okoštalost neke predrasude. Time je, za većinu ljudi na Zapadu, izgubila svoje značenje simbola za jedno, samo po sebi nepre-

poznatljivo a ipak "stvarno" - to jest delujuće - stanje stvari. Čak i unutar teoloških krugova svaka stvarna diskusija o dogmi gotovo je prestala sve do nedavne papske deklaracije - što je znak da taj simbol počinje da vene, ako se već nije sasvim osušio. Ovaj razvoj je opasan za naš duhovni život jer ne znamo ni za jedan drugi simbol koji bolje izražava svet nesvenog. Zato se u ne maloj meri traže egzotične ideje u nadi da će se, na primer u Indiji, naći neka zamena. Ovo očekivanje je varljivo, jer iako indijski simboli, isto kao i hrišćanski, formulišu nesvesno, oni, međutim, u visokoj meri predstavljaju vlastitu duhovnu prošlost. Indijska učenja čine esenciju hiljadugodišnjih doživljaja indijskog čoveka. Mi, istina, možemo mnogo da naučimo od indijskog mišljenja, ali ono nikada ne izražava onu prošlost koja je sačuvana u nama. Naša pretpostavka jeste i ostaje hrišćanstvo, koje obuhvata period od jedanaestog do devetnaestog stoleća. Pre toga, za većinu zapadnjaka postoji još znatno duži period politeističkog i polidemonističkog stanja duha. Na izvesnim mestima Evrope istorija hrišćanstva obuhvata tek nešto više od pet stotina godina, dakle ne više od oko šesnaest generacija. Poslednja veštica u Evropi spaljena je one godine kada se rodio moj deda, a varvarstvo sa svojom degradacijom ljudske prirode opet je izbilo u 20. veku.

272 Spominjem ove činjenice da bih njima ilustrovao koliko je tanak zid koji nas deli od paganskog pravremena. Osim toga, treba imati u vidu da se germanski narodi nikada nisu organski razvili iz primitivnog polidemonizma u politeizam i u njegovu filosofsku pročišćenost, već su na mnogim mestima hrišćanski monoteizam i učenje o spasenju primili sa vrhova kopalja rimskih legija, baš kao što slično tome u Africi mitraljez predstavlja latentan argument hrišćanske invazije[2]. Širenje hrišćanstva među varvarskim narodima nije samo pogodovalo izvesnoj nesalomivosti i ukočenosti dogme, već ju je verovatno i tražilo. Slično se vidi i u širenju islama koji je takođe bio prinuđen da se razvije u fanatizam i rigidnost. U Indiji je razvoj simbola tekao mnogo više organski i neometano. Čak i velika reformacija hinduizma, budizam, zasniva se, s jedne strane, na pravoj indijskoj tradiciji joge; s druge strane je, bar u Indiji, tokom hiljadu godina gotovo u celosti ponovo asimilovan od hinduizma, tako da danas i sam

Buda stoluje u panteonu kao avatara Višne, zajedno sa Hristom, sa Macijom (ribom), Kurmom (kornjačom), Vamanom (patuljkom) i drugim.

273 Istorijski razvoj našeg zapadnjačkog mentaliteta jednostavno se ne može uporediti sa indijskim. Ko, stoga, misli da može neposredno da preuzme istočnjačke forme pogleda na svet, taj samome sebe uništava korene, jer ti pogledi ne izražavaju zapadnu prošlost, već ostaju anemični, intelektualni pojmovi koji ne mogu da zazvone u našem dubljem biću. Mi smo ukorenjeni u hrišćanskom tlu. Ovaj fundament, istina, ne dopire previše duboko i na mnogim mestima se, kao što smo rekli, pokazao zastrašujuće tanak, tako da je iskonsko paganstvo u izmenjenom obliku i sa sebi svojstvenim oblikom privrede, ropstvom, opet uspelo da zauzme veliki deo Evrope.

274 Ovaj moderni razvoj potvrđuje paganska strujanja jasno izražena u alhemiji, a koja su se još od antike održala u životu ispod hrišćanske površine. U XVI i XVII veku alhemija je doživela svoj najveći procvat, da bi onda naizgled odumrla. U stvarnosti, ona je svoj nastavak našla u prirodnim naukama koje u XIX veku vode u materijalizam, a u XX u takozvani "realizam" čiji se kraj za sada uopšte ne može sagledati. Hrišćanstvo, međutim - uprkos svim dobronamernim uveravanjima u suprotno - stoji tu sasvim nemoćno. Crkva još ima izvesnu moć, ali ona svoju jagnjad napasa na ruševinama Evrope. Njena poruka deluje ukoliko neko zna da njen jezik, njene ideje i običaje poveže sa razumevanjem sadašnjice. Ali ona za mnoge više ne govori, kao što je govorio Pavle na tržnici atinskoj, jezikom neposredne sadašnjosti, već se njena poruka oblači u sakrosanktne, starošću posvećene reči. Ali kakav bi uspeh imala Pavlova propoved da se on koristio jezikom i mitom minejskog doba kako bi time Atinjanima objavio Jevanđelje? Tako se, nažalost, potpuno smeće s uma činjenica da se od današnjih ljudi mnogo više očekuje nego od onih u apostolskom vremenu: za ove poslednje nije predstavljalo nikakvu teškoću da veruju u devičansko rođenje heroja i poluboga; zato je **Justin Martir** u svojoj Apologiji još uvek

mogao da koristi ovaj argumenat; pored toga, ni ideja jednog spasiteljskog bogočoveka nije predstavljala ništa nečuveno, pošto su takoreći svi azijatski silnici, kao i rimski Cezar, bili božanske prirode. A mi danas više ne znamo čak ni za božansku milost kraljeva! Čudesne priče Jevanđelja, koje su lako uveravale, tadašnje ljude, danas bi u nekoj biografiji predstavljale petra scandali i proizvele bi efekat suprotan od verovanja. Čudesna ili zadivljujuća priroda bogova postojala je, naravno, u još stotinama novih mitova i imala je naročito i uverljivo značenje u njihovom filosofskom prečišćavanju. "Hermes ter unus"[3] nije bio nikakav intelektualni apsurd, već filosofska istina. Na tim osnovama mogla se uverljivo izgraditi dogma o Trojstvu. Za modernog čoveka ova dogma međutim, znači ili nepristupačnu tajnu ili istorijski kuriozitet, verovatno više ovo poslednje. Za čoveka antike virtus posvećene vode ili promena supstanci nije bilo ništa neverovatno, jer je bilo lekovitih izvora čija su delovanja bila neshvatljiva, i hemijskih promena čija je priroda izgledala čudesna. Danas svaki đak u načelu zna više o sastavu prirode nego čitava *"Historia naturalis"* jednog **Plinija.**

275 Danas se, prema tome, Pavle, ako bi preduzeo pokušaj da se u Hajd-parku obrati razumnim ljudim, ne bi više smeo zadovoljiti citatima iz grčke literature i izvesnim poznavanjem jevrejske istorije, već bi morao da svoj način izražavanja prilagodi mogućnostima razumevanja savremene engleske publike. Ako to ne bi uradio, loše bi obznanio svoju vest, jer niko, sa eventualnim izuzetkom klasičkog filologa - stručnjaka za stare jezike - ne bi mogao ni približno da ga razume. No, takvo je sadašnje stanje hrišćanske kerigmatike[4]. Ne samo što se ona dosledno koristi jednim tuđim i mrtvim jezikom, već govori u slikama koje s jedne strane izgledaju odavno poznate i varljivo prepoznatljive, a s druge su, međutim, beskrajno udaljene od modernog svesnog razumevanja, i u najboljem slučaju mogu još da dodirnu nesvesno; ali to jedino u slučaju ako je duša govornika puna poleta. U najboljem slučaju, dejstvo, stoga, ostaje u sferi osećanja, ali najčešće ne dopire ni dotle.

276 Nedostaje most koji vodi od dogme do unutarnjeg doživljaja pojedinaca. Umesto toga, u dogmu se "veruje"[5]; ona je hipostazirana, kao Biblija kod protestanata koja na nelegitiman način biva uzdignuta do vrhovnog autoriteta, bez obzira na njene protivurečnosti i njena kontroverzna izlaganja. (Biblijom se, kao što se zna, može sve autorizovati! Dogma više ništa ne formuliše, i ne izražava; ona je postala tvrdnja za sebe i po sebi koja se ne zasniva ni na kakvom doživljaju što bi se mogao dokazati[6]. Štaviše, sama vera je postala taj doživljaj. Vera jednog Pavla, koji uopšte nije video našeg Gospoda u mesu, još je mogla da se pozove na nadmoćnu pojavu prilikom puta za Damask i na otkrivenje Jevanđelja u ekstazi, a vera antičkih i srednjovekovnih hrišćana u neshvatljive mogućnosti nije nigde imala prepreku, consensusa omniuma, već je, naprotiv, upravo on nju i nosio. Sve se to, međutim, tokom poslednjih tri stotine godina iz osnova promenilo. Ali kakva načelna promena se paralelno s tim odigrala u teološkim krugovima?

277 Postoji opasnost - i oko toga nema nikakve sumnje - da će od novog vina popucati stare mešine, i da će se ono što se više ne razume odbaciti među stari otpad, kao što se već jednom, u vreme Reformacije, dogodilo. Protestantizam je tada izgubio za svaku religiju neophodan *verski obred* (sem nekoliko bledih ostataka) i sveo se još samo na sola fides stanovište. Od sadržaja vere, symboluma, stalno se krune komadići. Šta je od toga zapravo preostalo? Ličnost Isusa Hrista? Pa svaki laik zna da ličnost osnivača, u biografskom pogledu, spada među najnejasnija mesta koja prenosi *Novi zavet,* a u ljudsko-psihološkom pogledu ova je ličnost jedna neprozirna zagonetka. Kao što je jedan katolički pisac jednom umesno rekao, Jevanđelja predstavljaju istoriju jednog čoveka, a istovremeno i jednog boga. Ili je preostao samo Bog? Šta je u tom slučaju, sa otelovljenjem, ovim esencijalnim delom symboluma? Po mom mišljenju, bolje bi bilo da se papina izreka: "Sit, ut est, aut non sit"[7] prenese na symbolum i da se ovaj za sada ostavi u celini kakav je, jer stvarno niko ne razume na šta se on zapravo odnosi. Meni to bar tako izgleda. Kako bi se inače moglo objasniti notorno odstupanje od dogme koje se dešava na mnogim mestima?

278 Mom čistaocu će možda izgledati čudno da ja kao lekar i psiholog insistiram na dogmi. Ai ja moram da je naglasim, i to sa istih razloga koji su nekada naveli alhemičara da svojoj theoria da posebnu težinu. Njegova doktrina je bila kvintesencija simbolike nesvesnih procesa, slično kao što dogme predstavljaju zgušnjavanje ili destilat takozvane "priče o spasenju", odnosno mita o božanskom biću i njegovim postupcima od pradavnih vremena. Ako želimo da razumemo šta je svrha alhemijskog učenja, onda se moramo vratiti kako na istorijsku, tako i na individualnu fenomenologiju simbola, a ako želimo da se približimo razumevanju dogme, moramo nužno razmotriti mitološki svet Biskog i Srednjeg Istoka na kome se hrišćanstvo zasniva, a zatim i mitologiju uopšte, kao izraz jedne opšte ljudske dispozicije. Ovu dispoziciju sam, kao što se zna, označio kao *kolektivno nesvesno,* čije se postojanje opet može zaključiti samo iz individualne fenomenologije. U oba slučaja istraživanje se vraća na individualnog čoveka, ono čime je on sve vreme okupiran jesu izvesni kompleksni misaoni oblici - takozvani *arhetipovi,* za koje pretpostavljamo da su nesvesni uređivači naših ideja. Pogonska sila koja daje povoda ovim oblicima ne može se razlikovati od nesvesnog faktora a koji označavamo kao instinkt. Nema, stoga, nikakvog opravdanja da se vizualizovanje arhetipa označi drugačije do kao predstava instinkta u čoveku.[8)]

279 U ovom razmišljanju ne sme se prerano pretpostaviti redukcija religioznog sveta predstava na "ništa osim" bioloških osnova, a isto tako ne bi se smelo podleći pogrešnom mišljenju da se ovim načinom posmatranja religiozni fenomen "psihologizira" i time pretvara u maglu. Sigurno je da nijednom razumnom čoveku neće pasti na pamet da je svođenje čovekove morfologije na četvoronožnog sisara ravno izjavi o nevažnosti ljudskog obika ili da je ovaj poslednji on sam sobom sebe objasnio. Iza svega toga stoji ipak velika i nerazrešena zagonetka života i razvoja uopšte, a od prevashodne važnosti nije, napokon, poreklo, već cilj evolucije. Ali ako se živom organizmu saseku koreni, onda nedostaje povratna veza ka njegovoj egzistencijalnoj osnovi, i onda mora da se sasuši. Kada se ovo dogodi, "anamnesis"[9] porekla je od vitalnog značaja.

280 Bajka i mit izražavaju nesvesne procese i njihovo ponovno pripovedanje dovodi do ponovnog oživljavanja i ponovnog sećanja na ove procese i time do ponovnog povezivanja svesti i nesvesnog. Šta znači razdvajanje obe psihičke polovine, to u prvom redu zna lekar. On to poznaje kao *disocijaciju ličnosti,* osnovu svih neuroza: svest ide na desno, a nesvesno na levo. Budući da se suprotnosti ne mogu sjediniti na vlastitom nivou (tertium non datur!), potreban je jedan nadređeni treći u kome oba dela mogu da se sjedine. Budući da simbol potiče koliko iz svesti, toliko i iz nesvesnog, on je u stanju da ujedini oboje, mireći njihove konceptualne polarnosti preko svoje forme a njihovu emocionalnu polarnost preko svoje numinoznosti.

281 Zato često i od davnina simbol upoređuju sa vodom, na primer kao *Tao,* u kome su ujedinjeni Yang i Yin. Tao je "duh doline", rečni tok koji krivuda. Symbolum crkve je "voda učenja", aqua doctrinae. Ona odgovara čudotvornoj "božanskoj" vodi alhemije, čiji je dvostruki aspekt predstavljen Mercurius-om duplex-om. Lekovita i obnavljajuća priroda ove simbolične vode bez obzira da li je ona Tao, krštena voda ili panaceja - ukazuje na terapeutski karakter mitološkog zaleđa odakle dolazi ova predstava. Još su alhemistički orijentisani lekari spoznali da njihov arcanum nije lečio samo telesne, već i duševne bolesti ili je bar trebalo da ih leči, a savremena psihoterapija zna da, istina, postoje mnoga međurešenja, ali u osnovi jedan racionalno nerešiv, moralni problem suprotnosti, kome odgovor može da pruži jedino jedno nadređeno treće, i to kroz simbol koji izražava oba dela. Oko ove "veritas" **(Dorneus)** ili "theoria" **(Paracelzus)** trudili su se stari lekari i alhemičari i nisu to mogli da čine drugačije nego da prime u svet svojih ideja hrišćansko otkrovenje. Oni su nastavili delo gnostika (koji su većinom bili mnogo manje jeretici nego teolozi) i crkvenih otaca u jednom novom vremenskom razdoblju, vođeni instinktivno tačnim saznanjem da novo vino ne valja više sipati u stare mešine i da, kao što zmija menja svoju kožu, i mit u svakom obnovljenom eonu ima potrebu za novim odelom da ne bi izgubio svoje terapeutsko dejstvo.

282 Problemi koji integracija nesvesnog zadaje savremenom lekaru i psihologu mogu se rešiti samo na istorijski unapred zacrtanoj liniji, a rezultat će biti ravan daljoj asimilaciji prenetog mita, pri čemu se, međutim, pretpostavlja kontinuitet istorijskog razvoja. Današnja tendencija koja ide prema uništavanju, odnosno pretvaranju u nesvesno svekolike tradicije mogla bi, međutim, da normalan razvojni proces prekine na više stotina godina zamenjujući ga jednim periodom varvarizma. To je već slučaj tamo gde vlada marksistička utopija. Ali i pretežno prirodnim naukama i tehnici posvećeno obrazovanje, kakvo je karakteristično za Sjedinjene Države, može da izazove nazadovanje duhovne kulture i time znatno povećanje psihičke disocijacije. Sama higijena i blagostanje nisu ni izdaleka dovoljni da bi čovek bio zdrav, jer da je tako, onda bi najbogtiji i najprosvećeniji ljudi bili i najzdraviji. Kad je reč o neurozama, to nikako nije slučaj. Naprotiv: iskorenjivanje i odvajanje od tradicije neurotizuje mase i priprema ih za kolektivnu histeriju. Kolektivna histerija zahteva, međutim, kolektivnu terapiju, koja se sastoji u otimanju slobode i terorisanju. Tamo gde dominira racionalistički materijalizam, države se pretvaraju ne toliko u zatvore, koliko u ludnice.

283 U prethodnom izlaganju pokušao sam da pokažem u kakvoj psihičkoj matrici je asimilovana figura Hrista tokom stoleća. Da ne postoji neki afinitet ("Magnet"!) između figure Spasitelja i izvesnih sadržaja nesvesnog, ljudski duh ne bi u Hristu nikada mogao da ugleda svetlost i da je tako usredno prihvati. Ono što ih vezuje jeste *arhetip Bogočoveka* koji je, s jedne strane, u Hristu postao istorijska stvarnost, a s druge, kao "večito" prisutan, vlada dušom kao nadređena celina, upravo kao *Sopstvo.* Bogočovek je poput sveštenika u Zosimovoj viziji, jedan "kyrios tõn pneumatõn", ne samo "Gospodar duhova", već i "Gospodar nad (zlim) duhovima", što predstavlja, jedno od suštinskih značenja hrišćanskog Boga [10].

284 Nekanonski simbol ribe uveo nas je u ovu psihičku matricu i time u sferu onog što se može doživeti, gde nesaznatljivi arhetipovi postaju živi, menjajući svoja imena i odela u beskrajnom nizu i na izvestan način, otkrivajući svoje skriveno jezgro neprestanom cirkumambulancijom oko njega. Lapis koji predstavlja Boga koji je postao čovek ili čovek koji je postao Bog ima "hiljadu imena". On nije Hristos, već njegova paralela, ono što u subjektivnoj oblasti dogma naziva Hristom. Alhemija nam zato u lapisu daje jasnu sliku o tome šta Hristos znači u subjektivnom iskustvu i pod kakvim se velovima obmanjivačke i iluminativne odežde njegova aktuelna sadašnjost može doživeti u svojoj transcendentnoj nesagledivosti. Isto bi se moglo pokazati i u psihologiji moderne individue, kao što sam pokušao da uradim u Drugom delu moje knjige o *"Psihologiji i alhemiji"* [11]; jedino što je ovaj zadatak mnogo zahtevniji i komplikovaniji, budući da je za to potrebna velika količina ličnih biografskih podataka kojom bi se mogli napuniti tomovi. Takav poduhvat bi prevazišao moje snage. Moram se stoga zadovoljiti time što sam postavio nekoliko istorijskih i pojmovnih fundamenata za ovaj rad budućnosti.

285 Rezimirajući, želeo bih da još jednom istaknem kako simbol ribe predstavlja spontanu asimilaciju Hristovog lika iz Jevanđelja i time takoreći simptom koji pokazuje na koji način i s kakvim značajem je ovaj simbol asimilovan od strane nesvesnog. U tom pogledu patristička alegorija o lovu Levijatana (krst kao udica, na njemu prikucan Hristos kao mamac) sasvim je karakteristična: uhvaćen je jedan sadržaj (riba) nesvesnog (more) i prikačio se za Hristov lik. Odatle verovatno potiče i osoben izraz **Augustina** "de profundo levatus" (uzdignut iz dubina); to, istina, važi za ribu, ali za Hrista...? Slika ribe je, naime, iznikla iz dubine nesvesnog kao ekvivalenat istorijske figure Hrista, i ako je Hristos nazivan ihtisom, onda se ta oznaka odnosila na ono što je izmamljeno iz dubine nesvesnog. Simbol ribe obrazuje, dakle, most između istorijskog Hrista i psihičke prirode čoveka u kojoj počiva arhetip Spasitelja. Ovim putem Hristos je postao unutarnji doživljaj, "Hristos u nama".

286 Kao što sam pokazao, alhemijska simbolika ribe vodi neposrednom linijom prema lapis-u philosophorum-u, salvator-u, servator-u, i deus-u terrenus-u, to jest, psihološki, ka Sopstvu. Tako nastaje jedan novi simbol na mestu ribe, i to psihološki po-

jam ljudske celovitosti. U onoliko maloj, odnosno velikoj meri, u kojoj je riba Hristos, u tolikoj meri Sopstvo znači Bog. To je nešto što predstavlja odgovor, unutarnji doživljaj, asimilaciju Hrista u psihičku matricu ili ostvarivanje Sina božjeg ne više u teriomorfnoj formi, već u pojmovnoj ("filosofskoj") simbolici. Ovo, u poređenju sa nekom nesvesnom ribom, obeležava znatan porast u svesnom razvitku.[12]

XIII

GNOSTIČKI SIMBOLI SOPSTVA

1.

287 Budući da svako poznavanje liči na prepoznavanje, nije neočekivana činjenica da je ono što sam predstavio kao postepen razvojni proces već više ili manje postojalo kao anticipacija i prefiguracija početkom našeg računanja vremena. Ove predstave i ideje susrećemo već u gnosticizmu kome ćemo ovde morati da poklonimo našu pažnju; jer on je velikim delom produkt kulturne asimilacije i usled toga od najvećeg interesa za objašnjenje i definisanje onih sadržaja koji su konstelirani objavom Spasitelja ili putem njegove istorijske pojave ili putem sinhroniciteta arhetipa[1].

288 U **Hipolitovom (Hippolytus)** *"Elenchosu"* privlačenje između magneta i gvožđa, spominje se ako se ne varam, tri puta. Najpre u učenju nasanejaca: oni su, naime, učili da četiri rajske reke odgovaraju oku, uhu, mirisu i ustima. Usta, iz kojih izlazi molitva i kroz koja ulazi hrana, odgovaraju četvrtoj reci, Eufratu. Poznato značenje "četvrtog" objašnjava donekle svoj odnos prema "celom" čoveku, jer četvrto uvek dopunjuje trojstvo u celini. "Ova voda (scl. Eufrata)", nastavlja tekst, "jeste ona iznad nebeskog svoda[2] o kojoj je, kako kažu, Spasitelj izjavio: 'Ako bi znao ko je onaj koji pita, onda bi od njega iskao, a on bi ti dao da piješ žive, penušave vode'[3]. U tu vodu ulazi svako stvorenje (doslovno priroda) tako što (to stvorenje) samo bira ono što je za njega suštinsko, i od ove vode svako stvorenje dobija ono što njemu pripada, više nego što gvožđe dobija Heraklov kamen[4]", itd.[5]

289 Čudesna voda iz Eufrata ima, kao što pokazuje veza sa *Jovanom* 4,10, značenje aqua doctrinae, koja svako stvorenje upotpunjuje u vlastitu individualnost, čini, dakle, i čoveka celovitim, i to tako što mu na izvestan način daje magnetsku snagu da privuče ono što mu pripada i što je za njega osobeno i da to inte-

griše. Ovo nasenejsko učenje predstavlja, kao što se jasno vidi, potpunu paralelu sa gore prikazanim alhemističkim shvatanjem: učenje je magnet koji omogućava integraciju lapisa, kao i čoveka.

290 U peratičkom učenju opet se vraćaju slična stanovišta u tolikoj meri da **Hipolit** čak ponavlja ista poređenja, iako je slučaj na suptilniji način drugačije postavljen nego u prethodno opisanoj situaciji: niko, tako stoji, ne može biti spasen bez Sina. "A ovaj je zmija. Jer kao što je Očeva obeležja doneo sa sobom spustivši se odozgo, tako će ova obeležja opet odneti gore, kada ih probudi iz sna, i to tako što će Očeva obeležja koja su supstancijalno nastala iz stanja bez supstance odavde preneti tamo. To je, kažu, (smisao) izreke: 'Ja sam vrata'[6]. On, međutim, prenosi (ta obeležja), kažu, onima koji sklapaju očni kapak[7], kao što nafta privlači na sebe vatru sa svih strana[8], više nego heraklovski kamen gvožđe[9]... Tako će, kažu, od zmije na svet biti donet opet preslikan, dovršen, suštinski jednak (homoousion), savršen ljudski rod; ali nijedan drugi (neće od njega biti privučen), koji je takođe poslat dole (misli se od božanske sfere)", itd.[10]

291 Na ovom mestu u tekstu slučaj je postavljen potpuno suprotno nego ranije: magnetska privlačnost ne zrači iz učenja, ili iz vode, već iz "Sina" koji je simbolizovan zmijom (prema *Jovanu* 3,14)[11]. Hristos je magnet koji privlači ka sebi one delove ili supstance božanskog porekla u čoveku, "patrikoi charakteres" (obeležja Oca), sakuplja ih i odnosi sa sobom ka nebeskom mestu rođenja. *Zmija* predstavlja ekvivalent *ribe*. Kao što je consensus naroda objavljeni lik Spasitelja tumačio kao ribu, tako ga je tumačio i kao zmiju; kao ribu, zato što je izronio iz nepoznate dubine; kao zmiju zato što se tajno pojavio iz mraka. Riba kao i zmija jesu, naime, omiljeni simboli za označavanje psihičkih kretanja ili doživljaja koji iz nesvesnog izranjaju iznenada, užasavajuće ili spasonosno. Zato tako često bivaju izraženi kroz motiv životinja koje priskaču u pomoć. Poređenje Hrista sa zmijom je autentičnije od poređenja sa ribom, pa ipak manje popularno u ranohrišćanskim krugovima. Gnostici su jepreporučivali kao od davnina poznat vulgarni simbol za povoljnog lokalnog genija, agatodaimona, kao i za nous koji im je ležao na srcu. Oba simbola

su s obzirom na prirodno, instinktivno tumačenje Hristovog lika, od neprocenjive vrednosti. Teriomorfni simboli su veoma česti u snovima i drugim ispoljavanjima nesvesnog. Oni izražavaju psihički nivo na kome se nalazi sadržaj koji su opisali, a to je jedno stanje nesvesnog koje je od ljudske svesti daleko koliko i psiha neke životinje. Pritom toplokrvni ili hladnokrvni vertebrati ili čak avertebrati različitih vrsta pokazuju takoreći stupnjeve nesvesnog. Poznavanje toga je za psihopatologiju važno zato što takvi sadržaji mogu da izazovu simptome na svim stupnjevima koji odgovaraju psihološkim funkcijama i u skadu s njima su lokalizovani. Tako postoje izraziti cerebrospinalni i simpatikusovi oblici simptoma. Nešto slično mora da su slutili setijanci, jer, u vezi sa zmijom, **Hipolit** spominje da su setijanci "Oca" upoređivali sa velikim mozgom (enkephalon), "Sina" sa malim mozgom i kičmenom moždinom (parenkephalis drakontoeides). Zmija zaista simbolizuje "hladnokrvne", nehumane sadržaje i tendencije duhovno-apstraktne, kao i konkretno-animalno prirode, jednom rečju: ono *van-ljudsko* u čoveku.

292 Treće spominjanje magneta nalazi se u **Hipolitovom** izveštaju o setijanskoj doktrini. Ovo učenje ima zanimljive analogije sa alhemističkim učenjem iz Srednjeg veka, iako se ne može dokazati neposredno posredovanje. Ono po Hipolitovim rečima predstavlja teoriju "sastava i mešanja": znak svetlosti odozgo meša se u vidu jedne minuciozne iskre sa mračnim vodama dubine. Prilikom smrti živog bića obe supstance se razlažu, kao i prilikom smrti u prenosnom smislu kao mističkog doživljaja. Ovo je divisio i separatio sastavljenog (τὸ δι χάσαι καὶ χωρίσαι τὰ συγκεκραμένα). Ovde namerno koristim latinske termine srednjevekovne alhemije koji esencijalno znače isto što i gnostički pojmovi. Razdvajanje ili razlaganje služi hemiji da iz prima materia-e akstrahira animu ili spiritus. Mercurius koji pomaže u ovoj operaciji izgleda je naoružan mačem koji razdvaja (baš kao i adept!), a setijanci se pozivaju na *Mateja* 10,34 : "Non veni pacem mittere sed gladium". Razlaganje ima za posledicu da sve što je ranije bilo pomešano sa "drugim" sada biva privučeno svom chorion idion (vlastitom mestu) i pros ta oikeia (srodnom, njemu

osobenom), hõs siderõs (pros) Herakleion lithon (kao gvožđe magnetu)[12]. Na isti način iskra ili zrak svetlosti "nakon što je zahvaljujući podučavanju i učenju učestvovala u odgovarajućem mestu hita prema logosu koji odozgo dolazi u liku sluge..."; ona hita ka njemu "više nego gvožđe ka heraklovskom kamenu"[13].

293 Magnetska privlačnost ovde dolazi iz Logosa. On predstavlja formulisanu i artikulisanu misao ili pojam, dakle istovremeno sadržaj i proizvod svesti. Time se Logos približava aqua doctrinae pri čemu on, međutim, poseduje prednost autonomne ličnosti, dok ona predstavlja pasivni objekt ljudskog delovanja. Kao što Logos stoji bliže istorijskom liku Hrista, tako "voda" stoji blizu magične vode koja se koristi u obredu (ablucia, prskanje, krštenje). Naša tri primera magnetskog delovanja ukazuju istovremeno na tri različita oblika magnetskih agensa:

1. Agens je jedna sama po sebi neživa, pasivna supstanca, i to *voda*. Ona se iz dubine bunara crpi u posude, njom rukuju ljudske ruke i ljudi je koriste po meri potrebe. Ona predstavlja evidentno učenje, aqua doctrinae ili reč (Logos) koja se drugima posreduje govorom kao i obredom.

2. Agens je jedno živo, autonomno biće, *zmija*. Ona se pojavljuje spontano ili se na nju nailazi iznenada; ona fascinira, njen pogled je ukočen i nezamagljen; njena krv je hladna i ona je otuđena od čoveka: ona gmiže preko onog koji se odmara, on je pronalazi u svojoj izuvenoj cipeli ili u džepu... ona stoga istovremeno izražava njegov strah od svega neljudskog i njegovo "strahopoštovanje" pred uzvišenim, onim što je uzdignuto iznad ljudske sfere. Ona je najniže i (đavo), i najviše, (Sin božiji, logos, nous, agatodaimon). Zmija je užasavajuće prisutna, i pronalazi se na neočekivanom mestu u neočekivanom trenutku. Poput ribe ona predstavlja i personifikuje mračno i ponorno, vodenu dubinu, šumu, noć i pećinu. Kada primitivna svest kaže "zmija" ona time misli na doživljaj vanljudskog. Ona ne znači nikakvu alegoriju niti metaforu, već je njen karatkeristićan lik sam po sebi simboličan, i bitno je to što "Sin" ima lik zmije, a ne obratno, da zmija predstavlja "Sina".

3. Agens je *Logos*, s jedne strane filosofska ideja i pojmovna apstrakcija telesnog i ličnog sina Božijeg, s druge dinamis misli i reči.

294 Jasno je da ova tri simbola pokušavaju da prikažu nespoznatljivu suštinu inkarniranog Boga. Ali isto je tako jasno da se oni u velikoj meri hipostaziruju: to je stvarna voda, a ne voda u prenesenom smislu koja se koristi u obredu. Logos je bio na početku, en archê, i Bog je Logos, nesumnjivo dugo pre otelovljenja. Naglasak na "zmiji" je tako jak da su ofiti svoju euharistiju slavili sa stvarnom zmijom, ne manje realistično od Eskulapove zmije u Epidaurusu. Isto tako, "riba" nije samo tajni jezik misterije, već ona, kao što to pokazuju spomenici, znači nešto po sebi. Osim toga riba je svoj značaj u prahrišćanstvu dobila bez posebnog obrazloženja putem pisane tradicije, dok se zmija može bar pozvati na autentičan logion.

295 Sva tri simbola predstavljaju fenomene asimilacije koji su sami po sebi numinozne prirode i zato poseduju relativnu autonomiju. Štaviše, da se nikada nisu pojavili onda bi to značilo da objavljivanje Hristovog lika nije imalo nikakvog dejstva. Ovi fenomeni dokazuju ne samo delotvornost objave, već predstavljaju i neophodan uslov da objava može da deluje; drugim rečima: ovi simboli predstavljaju prototipove koji odgovaraju objavljenom liku Hrista i koji počivaju u nesvesnom ljudi, koji su Hristovom pojavom probuđeni i bivaju privučeni kao magnetom. Zato se i **Majstor Ekhart** koriti istom simbolikom da bi prikazao odnos Adama, pračoveka s jedne strane prema Bogu, s druge prema nižim stvorenjima[14].

296 Ovaj magnetski postupak revolucioniše psihu orijentisanu na Ego, tako što nasuprot Egu postavlja jedan drugi cilj i središte koje je obeleženo mnoštvom imena i simbola: ribom, zmijom, središtem morske zvezde, tačkom, monadom, krstom, rajem, itd. Mit o demijurgu bez znanja koji zamišlja da je vrhovni Bog opisuje perpleksitet Ega koje ne može više da se krije pred spoznajom da ga jedna nadređena instanca potiskuje sa prestola odakle je sam vladao. Mille nomina lapisa philosophoruma odgo-

varaju takoreći mnogostrukim gnostičkim imenima za *čoveka* (anthropos); odmah potom biva jasno na šta se misli: reč je o većem, opsežnijem čoveku; o onoj neopisivoj celovitosti koja se sastoji od zbira svesnih i nesvesnih psihičkih procesa. Ovu objektivnu celovitost nasuprot subjektivnosti Ego-psihe označio sam kao *Sopstvo* koje, dakle, tačno odgovara ideji anthroposa.

2

297 Ako u slučaju neuroze terapija nastoji da neadekvatan stav (odnosno prilagodljivost) svesti dopuni sadržajima nesvesnog, onda ona u stvari proizvodi jednu opsežniju ličnost i stvara težište ličnosti koje ne mora nužno da koincidira sa Egom, već naprotiv, uz rastuću spoznaju može da precrta tendencije Ega. Novi centar, "poput magneta", privlači ono što mu pripada, takozvana "obeležja Oca", odnosno sve ono što pripada nepromenljivim i iskonskim osobinama individualnog osnovnog plana; ono što je starije od Ega i što se zato prema njemu odnosi kao "makarios ouk on theos" (blaženi, nepostojeći Bog **Vasilidovih** sledbenika prema Arhonu Ogdoasa, odnosno Demijurgu, i - što je paradoksalno - kao sin ovog poslednjeg prema svom ocu, Arhonu. Sin se pokazuje nadmoćnijim u meri u kojoj poseduje znanje poruke odozgo, i usled čega može da poduči oca kako nije vrhovni Bog. Ova prividna protivrečnost se razrešava ako u obzir uzmemo psihološko iskustvo na kome se zasniva: s jedne strane Sopstvo se u proizvodima nesvesnog pojavljuje takoreći a priori, naime, u dobro poznatim simbolima krugova i četvorstva, koji mogu da nastanu već u najranijim dečijim snovima, dakle mnogo pre svake mogućnosti svesti i razumevanja; s druge strane, jedino strpljiva i naporna rasprava sa sadržajima nesvesnog i sinteza svesnih i nesvesnih podataka koja odatle proizilazi vodi ka jednoj "celini" koja se opet služi simbolima krugova i četvorstva kako bi opisala samu sebe[15]. I u ovoj fazi prizivaju se u sećanje i bivaju shvaćeni iskonski dečiji snovi. Alhemičari koji su na svoj način više znali o procesu individuacije nego mi, moderni ljudi, ovo

paradoksalno stanje stvari su od davnina izražavali slikom *zmije koja grize svoj rep - uroborosom.*

298 Isto znanje, iako shodno vremenu nastanka drugačije formulisano, postoji i kod gnostika. Njima nije stran pojam nesvesnog. Tako u valentinskom pismu što ga navodi **Epifanije** stoji:" Ἐξ ἀρχῆς ὁ Αὐτοπάτωρ αὐτὸς ἔν ἑαντῷ περιεῖχε τὰ πάντα ὄντα ἐν ἑαντῷ ἔν ἀγνωσΐα ....[16]". "Od početka je Autopator sam sadržavao sve postojeće u samom sebi u nesvesnom" (doslovno: u nespoznatljivosti). Na ovo mesto mi je ljubazno ukazao g. **dr Žil Kispel (Dr. Gilles Quispel)**. On spominje i **Hipolitov** citat": ("Patὴr ... ὁ ἀνεννόητος καΐ ἀνούσιος, ὁ μήτε ἄρρεν ᾳηλν..." i prevodi ga: "le Père... qui est dépourvu de conscience et de substance, celui qui est ni masculin, ni féminin"[17]. "Otac" ne samo što je nesvestan samog sebe i što je bez kvaliteta postojanja, već je i nirdvendva-bespredmetan, to jest bez kvaliteta i usled toga nespoznatljiv. Time se prikazuje stanje nesvesnog. Valentinski tekst daje Autopatoru pozitivnije osobine: "Neki su ga nazivali bezvremenim, večito mladim, muško-ženskim eonom koji svuda sadrži svemir, a njega (samog) ništa ne obuhvata". U njemu se nalazila ennoia (svesnost) koja "posreduje blâga veličine onima koji iz veličine potiču (kao poklon milosti)". Ali postojanje ennoia-e ne dokazuje svest Autopatora, jer diferenciranje svesti nastaje tek iz kasnijih sizigija i tetrada koji simbolizuju procese konjunkcije i kompozicije. Ennoia se ovde može shvatiti kao latentno postojeća mogućnost svesti. **Eler (Oehler)** prevodi ennoia kao "mens", **Kornarijus (Cornarius)** kao "intelligentia" i "notio". Suprotnost svesno - nesvesno, poznato - nepoznato, izgleda mi očiglednija i zato verovatnija.

299 Paulinski pojam agnoia-e (ignorantia) ne mora biti daleko od pojma agnosia, jer oba označavaju početno, nesvesno stanje čoveka. Bog je "pogledao dole" na ovo stanje neznanja, pri čemu pojam koji se ovde koristi, hyperidõn (Vulgata: despiciens), može isto tako da znači "potcenjivati" i "prezirati"[18]. U svakom slučaju gnostička tradicija zna da je vrhovni Bog video kakva su jadna, nesvesna stvorenja bili ljudi, stvorenja koja čak nisu umela

ni uspravno da hodaju, a koja je stvorio Demijurg. Zbog toga je on pripremio delo spasenja[19]. Na spomenutom mestu u *apostolskoj priči* se kaže kako Pavle podseća Atinjane da su oni "božanskog roda" - "Genus ergo cu simus Dei[20]" - i da je Bog gledajući unazad takoreći sa neodobravanjem na "vremena nesvesnosti" poslao čovečanstvu poruku, "pantas pantachōn metanoein", da "svi svuda moraju da izmene svoje poglede" i budući da je ranije stanje bilo previše žalosno, metanoein (preobražaj uma) je preuzeo moralni karakter okajavanja greha, tako da je to u Vulgati preneto kao "poenitentian agere"[21]. Greh koji valja okajavati jeste, kao što se vidi, agnoia odnosno agnosia, nesvesnost[22]. U ovom stanju nije, međutim, samo čovek, već, kao što smo videli, po gnostičkom shvatanju i anehnoêtos, Bog kome nedostaje svesnost. Ovo shvatanje pokriva u izvesnom smislu tradicionalni hrišćanski pogled po kome se Bog iz *Starog zaveta* promenio u *Novom zavetu* od Boga gneva u Boga ljubavi. Ovu misao izražava jasno i jezuit **Nikolaus Kausinus (Nicolaus Caussinus)** u 17. stoleću[23].

300 U ovom kontekstu moram da ukažem na zaključke koji nastaju iz proučavanja Sotane u *Starom zavetu* koje je obavio **Rivka Šerfs (Riwkah Scharfs):** istorijskom promenom pojma Sotane menja se i slika Jahve-a tako da se može slobodno govoriti o diferenciranju predstave Boga već u *Starom zavetu,* a kamoli u *Novom zavetu*[24]. Misao da Bog koji je stvorio svet nije svestan već da možda sanja, nalazimo i u indijskoj literaturi:

Ipak, kome je uspelo da istraži
odakle potiče stvaranje?
Bogovi su se rodili posle ovog stvaranja!
Ko će, dakle, reći odakle su došli? -

On čije je stvaranje delo,
koji na njega gleda u najvišoj nebeskoj svetlosti,
koji ga je stvorio ili ga nije stvorio,
on to zna! - ili možda i ne zna?[25]

301 Teologija **Majstora Ekharta** poznaje jedno "božanstvo" o kome se, osim jedinstva i postojanja[26], ne može reći da poseduje ijednu drugu osobinu[27]; ono "nastaje", ono još nije gospodar samog sebe, i predstavlja apsolutnu koincidenciju suprotnosti: "Ali njegova jedinstvena priroda je što se oblika tiče bez oblika, što se postojanja tiče bez postojanja, što se bitka tiče bez bitka, i što se stvari tiče bez stvari" itd.[28] Sjedinjenje suprotnosti ima isto značenje kao i nesvesnost, dokle doseže ljudska logika, jer svesnost pretpostavlja razlikovanje između subjekta i objekta i istovremeno njihov odnos. Tako gde nema ničeg "drugog" ili ga još uvek nema, tu prestaje mogućnost svesti. Tek Otac koji "izvire" iz božanstva, a to je Bog, "primećuje sebe", "postaje svestan sebe" i "nastupa kao ličnost prema samom sebi". Tako od Oca nastaje Sin kao Očeva misao o svome vlastitom biću. U svom iskonskom jedinstvu "on ne prepoznaje ništa" osim "nadstvarnog" Jednog koje on *jeste.* Kao što je božanstvo suštinski nesvesno[29] tako je to i čovek koji živi u Bogu. U propovedi o "Beati pauperes spiritu". *(Matej* 5,3) **Majstor** kaže: "... čovek koji poseduje to siromaštvo, taj poseduje sve, sve što je bio a nije doživeo, ni na jedan način, niti u sebi, niti u istini, niti u Bogu: on treba, dakle, da bude sasvim bez znanja, da, dakle, u njemu bude živi Bog kome se ispoveda; a kad čovek beše u večnoj brazdi Božijoj u njemu nije niko drugi živeo: ono što je tamo živelo bio je on sam. Govorimo, dakle, da čovek mora biti lišen svog vlastitog znanja; on pušta da Bog čini šta mu je volja i onda bi čovek bio sam kao kad je došao od Boga[30]." I zato čovek treba da na sledeći način "misli" na Boga: "Ti treba da na njega misliš onako kakav on jeste: jedan nebog, neduh, neličnost, neslika, i više: da je on čisto jasno Jedno, kome je sve drugo grešno i u kome ćemo jednom mi večno utonuti od ničega u ništa. U tome nek nam Bog pomogne. Amin[31]."

302 Sveobuhvatan duh **Majstora Eharta** zna, bez diskurzivnog znanja, za indijsko praiskustvo, kao i za gnostičko, a sam je najlepši cvet na stablu liber spiritusa koji je obeležio početak 11. veka. **Majstorovi** spisi su, istina, bili pokopani 600 godina, jer "njegovo vreme još nije bilo došlo". Tek u 19. veku

našla se publika koja je približno bila u stanju da shvati veličanstvenost ekhartovskog duha.

303 Ovakve izjave o biću Boga predstavljaju preobražaje predstave Boga koje teku paralelno sa izmenama stanja ljudske svesti, a da se ne može uvek sa sigurnošću reći šta je posledica čega. Predstava Boga nije nikakvo otkriće, već *doživljaj* koji se ljudima pojavljuje sua sponte; što se dovoljno može znati ako se ne podlegne predrasudama prema istini različitih pogleda na svet. Božija predstava (koja je u početku nesvesna) u stanju je stoga da menja stanje svesti, kao što to stanje svesti može da koriguje (svesnu) Božiju predstavu. Naravno da ovo nema ničeg zajedničkog sa veritas prima, nepoznatim Bogom - ni sa čim što bi se, konačno, moglo dokazati. Ali u psihološkom pogledu misao agnosije Boga ili anennotos theos-a jeste od najvećeg značaja budući da ona poistovećuje identičnost Božanstva sa numinoznašću nesvesnog, o čemu svedoče filosofija o Atmanu i Puruši na Istoku i - kao što smo videli - **Majstor Ekhart** na Zapadu.

304 Ako psihologija ovlada ovim fenomenom ona to može uraditi jedino oko izričito odustane od toga da daje metafizičke sudove i uskrati sebi uobraženost ispovedanja nekog uverenja na koje bi navodno imala pravo zbog svog naučnog iskustva. O ovom poslednjem ne može, međutim, biti ni reči. Ono što psihologija može da utvrdi jeste jedino postojanje slikovitih simbola čije tumačenje nije ni u kom slučaju utvrđeno apriori. Ono što se izvan toga može sa izvesnom sigurnošću razabrati sastoji se u tome što simboli predstavljaju izvestan karakter "celovitosti" i zato verovatno označavaju "celinu". To su po pravilu "ujedinjujući" simboli, konjunkcije suprotnosti jednostavne (dvojstvo) ili dvostruke prirode (četvorostrukost), odnosno kvaternioni. Oni nastaju iz sudara svesnog sa nesvesnim i iz zbunjenosti koja je posledica toga, a koju su alhemičari označavali kao "haos" odnosno "nigredo". Empirijski, ova se zbunjenost izražava kao uznemirenje i dezorijentacija. Simbolika kruga i četvorostrukosti ovde nam izgleda kao kompenzirajući *princip reda* koji ujedinjenje suprotnosti što se međusobno bore predstavlja kao nešto dovršeno pa time utire put lekovitom smirivanju ("spasenju"). Za

sada, psihologija nema nikakvu mogućnost da utvrdi nešto više osim toga da simbol celovitosti označava celovitost individue[32]. Ona, međutim, s druge strane mora ne samo da prizna, već i da naglasi, kako simbolika celovitosti koristi predstave ili sheme koje od davnina i u najrazličitijim religijama izražavaju osnovu sveta, samo Božanstvo. Tako je krug poznati simbol Boga, kao i krst (u izvesnom smislu) i četvorostrukost uopšte, kao Jezekiljeva vizija, Rex gloriae sa četiri jevanđelista, u gnosticizmu Barbelo - Bog u četiri, Kolorbas = sve četiri, dvojstvo (Tao, hermaphroditus, otac-majka, i tako dalje), i napokon ljudski lik (dete, sin, anthropos) i individualna ličnost: Hristos i Buda, da navedemo samo glavne motive.

305 Sve ove slike se pokazuju u psihološkom iskustvu kao izrazi ujedinjene *celine čoveka.* Činjenica da je ovaj cilj i desideratum označavan kao "Bog" dokazuje da on ima numinozan karakter, i, zaista, doživljaji, snovi i vizije ove vrste poseduju fascinantnu i upečatljivu suštinu koju i ljudi koji nemaju nikakva psihološka predznanja spontano osećaju kao takvu. Nije stoga nikakvo čudo što naivni razum ne pravi nikakvu razliku između Boga i doživljene predstave. Gde god se nalaze simboli koji ukazuju na psihičku celovitost nalazi se i naivno shvatanje da je time predstavljen Bog. Ako je, na primer, reč o jednom ne toliko retkom romanskom prikazu Sina čovečijeg u pratnji tri anđela sa životinjskim glavama i jednog sa ljudskom glavom, onda bi se moglo lako pretpostaviti da Sin čovečiji predstavlja običnog čoveka i da problem - jedan versus tri - aludira na poznatu shemu jedne diferencirane i tri nediferencirane funkcije. Ovim tumačenjem bi se, međutim, po tradicionalnom mišljenju simbol obezvredio; on, naime, predstavlja drugu ličnost božanstva u njenom četvorostrukom aspektu koji obuhvata ceo svet. Psihologija ne može, naravno, da prisvoji ovo tumačenje; kao vlastito ona može samo da utvrdi postojanje ovog iskaza i da ga uporedi s činjenicom da se u spontanim proizvodima nesvesnog načelno pojavljuju isti simboli, naročito dileme između jedan i tri, kada se odnose na psihički totalitet individue. Oni ukazuju na postojanje jednog prirodno odgovarajuće sklopljenog arhetipa, čiji derivat

izgleda da je četvorstvo funkcija koje orijentišu svest. Budući da, međutim, celovitost putem neodređenog i neodredivog širenja prekorači svest, onda ta celovitost u sebi uvek obuhvata nesvesno i time ukupnost arhetipova. Ovi poslednji predstavljaju, međutim, komplementarne ekvivalente "spoljašnjeg" sveta i poseduju stoga "kosmički" karakter. Time se objašnjava njihova numinoznost i ujedno njihova "božanstvenost".

3

306 Radi upotpunjavanja mog prikaza želeo bih da sada spomenem izvesne gnostičke simbole za osnovu sveta ili arcanum, pre svega one sinonime koji označavaju "osnovu sveta". Pod tom idejom psihologija podrazumeva predstavu nesvesne pozadine i proizvođača svesti. Ovde je najbitnija figura demijurga. Gnostici imaju veliki broj simbola koji označavaju poreklo, središte biće, stvoritelja ili božansku supstancu u biću. Čitalac ne treba da bude zbunjen obiljem ovih predstava, već neka se svaki put podseti kako svaka nova predstava jednostavno predstavlja neki drugi aspekt svim bićima imanentne božanske tajne. Moj skup gnostičkih simbola predstavlja, dakle, samo amplifikaciju jedne jedine transcendentne ideje, koja je tako obuhvatna i sama po sebi nesaglediva da su potrebni brojni različiti izrazi kako bi se prikazala njena mnogostranost.

307 Kod gnostičara **Irineja (Irenaeus)** Sofija obrazuje svet Ogdoada[33], koji predstavlja dvostruko četvorstvo. Ona se u liku golubice spušta u vodu i stvara Saturna koji je identičan s Jahveom. Saturn je, kao što smo spomenuli, "drugo Sunce", alhemijsko sol niger. On ovde važi za primus anthropus-a. On je stvorio prvog čoveka koji, međutim, ume samo da gmiže poput crva[34]. Kod nasenejaca demijurg Esaldaios "theos pyrinos arithmon tetartos" (vatreni Bog, četvrti po broju) stoji nasuprot Trojstvu Oca, Majke i Sina. Najviši je Otac, archanthropos (pračovek), odnosno acharaktaristos (bez svojstava), ho anõ Adamas (gornji Adam). U različitim sistemim Sofija stoji na mestu protanthroposa[35]. **Epifanije** navodi ebionitsko učenje po kome je Adam kao prvobitni čovek identičan Hristu[36]. Kod **Teodora Bar-Kunija (Theodor Bar-Kuni)** pračovek predstavlja pet

elemenata (to jest četiri + jedan)[37]. U *Tomasovim aktima,* zmaj o sebi samom kaže: *(*Ὑΐός εἴμι ἔκεΐνον τοῦ βλάψαντος καΐ πλήξαντος τοὺς τέσσαπας ἀδελφὺς τούς έστῶτας.)" ("Ja sam sin onoga koji je ranio i potukao četiri stojeće slike".)[38]

308 Praslika četvorostrukosti ujedinjuje se kod gnostičara u lik demijurga, odnosno anthroposa. On je u izvesnom smislu žrtva svog čina stvaranja, zato što biva zatočen od strane physis-a u koji silazi[39]. Predstava latentne animae mundi koja počiva u mraku materije, odnosno predstava pračoveka, izražava postojanje jednog središta koje transcendira svest, a koji mi, upravo zbog njegove četvorostrukosti i zaokruženosti shvatamo kao simbol celine. Pritom, jedino oprezno možemo da pretpostavimo kako je reč o psihičkoj celovitosti (kao na primer svesno + nesvesno), iako istorija tog simbola dokazuje da je uvek korišćen kao predstava Boga. Psihologija, kao što smo rekli, nije u mogućnosti da postavlja metafizičke tvrdnje. Ona samo može da konstatuje kako simbolika psihičke celine koincidira sa predstavom Boga, ali nikako ne može da dokaže da je predstava Boga sam Bog, ili da Sopstvo zauzima mesto Boga.

309 Ova koincidencija se sasvim jasno vidi kod staroegipatske Heb-Sed svečanosti koja **Kolin Kembel (Colin Campbell)** opisuje na sledeći način: "... the king comes out of an apartment called the sanctuary, then he ascends into a pavilion open at the four sides, with four staircases leading up to it. Carrying the emblems of Osiris, he takes his seat on a throne, and turnes to the four cardinal points in succession... It is a kind of second enthronement... and sometimes the king acts as a priest, making offering to himself. This last act may be regarded as the climax of the deificacion of the king[40]."

310 U ovoj psihologiji ukorenjeno je svako kraljevstvo zbog čega svaki kralj za anonimnog pojedinca u narodu nosi simbol Sopstva. Sve njegove insignije - kruna, kraljevski plašt, skiptar, carska jabuka, ordenje, (zvezde!), itd. - odlikuju ga kao kosmičkog anthroposa koji ne samo što proizvodi svet, već sãm to i jeste. On je onaj homo maximus koga ponovo srećemo u **Svedenborgovim (Swedenborg)** spekulacijama. Ali on je i pred-

met gnostičkog truda da to biće, za koje se sluti da je osnova svesti, njegova matrica i princip reda, dobije vidljivu formu i odgovarajući pojam. On je, kao što kažu "Frigijci" (nasenejci) kod **Hipolita**[41], "hê ameristos stigmê", nepodeljena tačka, odnosno "kokkos tou sinapeos", zrnce senfa koje se pretvara u carstvo Božije. Ova tačka je "enyparchousa tō sōmati" (u telu postojeća). To, međutim, znaju samo pneumatikoi, odnosno duhovni ljudi (nasuprot "psihičkim" /psychikoi/ i materijalnim /hylikoi/ ljudima. On je "to rhēma tou theou", odnosno "izraz Boga (sermo Dei) i matrica eona, sila, intelegencija bogova, anđela i poslatih duhova, postojećeg i nepostojećeg, stvorenog i nestvorenog, nerazumljivo - razumljivog, godina, meseci, dana, časova..." Ova tačka "koja ni u kom slučaju ne postoji (hē mēden ousa) i sastoji se ni od čega pretvara se u "neshvatljivu veličinu (megothos ti akatalēpton)". **Hipolit** prekorevajući spominje da su nasenjejci na sinkretičan način sve uvlačili u svoje shvatanje, jer on očigledno ne može sasvim da razume kako ta "tačka" (kao rhēma theou) ima ljudski lik: nasenejci ga, naime, nazivaju i polymorphon Attin (mnogoliki Atis), ranoumirući sin majke, ili kako kaže himna koju citira **Hipolit**, "to katēphes akousma Rheas" (mračna glasina Re-e). Kao njegove sinonime himna spominje: Adonisa, Ozirisa, Adama, Koribasa, Pana, Bahusa i "poimēn leukōn astrōn" (pastira belih zvezda).

311 Sami nasenejci svoju središnu božansku instancu shvataju kao Naas (zmiju) i objašnjavaju je kao "vlažnu supstancu" (hygra ousia) podudarajući se sa **Talesom iz Mileta (Thales)** koji je vodu smatrao za pra-suptancu. Kao i od nje, tako i od Naasa (ophis-a) zavisi sav život, i "on u sebi sadrži, kao u rogu jednorogog bika, lepotu svih stvari". On "prožima sve kao (voda koja) teče iz Edena i deli se na četiri porekla (archas)". "Oni tako upoređuju", kaže **Hipolit**, "Eden sa mozgom". Tri rajske reke jesu funkcije čula (Pison - vid, Gihon - sluh, Tigris - miris); četvrta, Eufrat, predstavlja, međutim, usta "kroz koja izlazi molitva i ulazi hrana". Kao četvrta funkcija ona, kao i obično[42], dobija dvostruko značenje, i to s jedne strane krajnje materijalnu delatnost telesne ishrane i, s druge, ona "raduje[43], hrani i oblikuje

(charaktērizei) duhovnog, potpunog (teleion) čoveka"[44]. "Četvrto" jeste naročito, ambivalentno, - jedan daimonion. Dobar primer za to nudi *Danilo* 3,24 i dalje, gde se trojici muškaraca u peći pridružuje i četvrti koji izgleda "kao sin Božiji".

312 Tako je i voda Eufrata "to hyperanō tou stereōmatos" (ono što je iznad nebeskog svoda) o kojoj sōtēr (Spasitelj) govori kao o "živoj vodi" (zōn hydōr)[45], a koja poseduje onu magnetsku osobinu koju smo ranije već naveli. To je ona čudesna voda iz koje maslinovo drvo izvlači ulje, vinova loza vino, a svaka vrsta svoje darove. "Onaj čovek (ekeinos)", nastavlja **Hipolit**, kao da još uvek govori o vodi četvrte reke, "ne uživa počasti u svetu..." Time se aludira na teleios anthrōpos-a (potpunog čoveka); uistinu, ova voda *jeste* "savršeni čovek" i to rhēma theou, Reč koju je poslao Bog. "Od žive vode biramo mi duhovni ljudi ono što nam pripada (to oikeion)"[46], jer svako biće koje se uroni u ovu vodu bira (eklegousa) u njoj suštinu koja je za nju karakteristična, i "od ove vode svako biće dobija ono što mu je svojstveno"[47]. Ova voda, odnosno ovaj Hristos, predstavlja vrstu panspermia-e, matricu svih mogućnosti iz kojih pneumatik bira "suum ossop", ono što je za njega svojstveno (eklegein)[48], pri čemu ona "ide prema njemu (proserchesthai) brže nego gvožđe prema magnetu". Svoju pneumatsku prirodu "duhovni ljudi", međutim, dostižu tako što prolaze kroz "istinska vrata" koja su "Jêsous ho makarios" (Isus blaženi) i time stiču znanja o vlastitoj celovitosti, postajući "potpuni čovek". Ovaj čovek koga svet ne poštuje očigledno je unutarnji, duhovni čovek, kojeg postaju svesni oni koji su ušli kroz Hrista kao kroz vrata života i koje je on prosvetlio. Ovde se mešaju dve predstavke, jedna o "uskoj kapiji"[49] i ona u *Jovanu* 14,6 ("Ja sam put, istina i život; niko neće doći do Oca sem kroz mene[50]."). Ovim slikama se očigledno predstavlja proces integracije kakav je karakterističan za psihološku individuaciju. Pritom se u formulaciji simbol vode stalno meša sa Hristom, a ovaj sa esō anthrōpos, unutarnjim čovekom. To mi ne izgleda kao nešto nejasno, već, naprotiv, kao psihološki korektan prikaz, pošto je Hristos s jedne strane kao "Reč" zaista "živa voda", a s druge, isto toliko simbol unutarnjeg, "potpunog" čoveka, odnosno Sopstva.

313 Osnova sveta je za nasenejce prvobitni čovek, Adam. Poznavanje njega oni smatraju početkom usavršavanju (arche teleiōseōs gnōsis anthrōpou) i istovremeno mostom ka spoznaji Boga[51]. On je muško-žensko; od njega "potiču otac i majka"[52], on se sastoji od tri dela: od razumnog (noëron), psihičkog i zemaljskog (choïkon). Ovo "troje istovremeno silaze u jednog čoveka, Isusa" i "ova tri čoveka govorahu iz njihovih vlastitih mudrosti, svaki sebi" (to jest iz razumnog razumnom, itd.). Ovim učenjem Isus se stavlja u odnos sa pračovekom (Hristos kao drugi Adam). Njegova duša je "trodelna i jedna" (to jest jedno Trojstvo)[53]. Među primerima za pračoveka tekst spominje Kabirosa[54] i Oanesa. Ovaj poslednji ima strasnu dušu, da bi "lik (plasma) velikog, najlepšeg i savršenog čoveka koji je ponižen do roba" mogao da podnese kazne. On je "istovremeno sakrivena i očigledna makaria physis (blažena priroda) svega što je postalo i (što će još) postati", "kraljevstvo neba koje treba tražiti unutra u čoveku (entos anthrōpou)", čak i "u deci od sedam godina (naviše)"[55]. Jer nasenejci stavljaju, kaže **Hipolit**, "stvaralačku prirodu svemira (tēn echegonon[56] physin tōn holōn) u stvaralačko seme (en archegonō spermati)". Površno posmatranje bi ovde videlo početak jedne "seksualne teorije" s obzirom na psihičku supstancu koja je u njenoj osnovi, što podseća na moderne pokušaje te vrste. Ne sme se, međutim, prevideti da je u stvarnosti slučaj obrnut, budući da je ljudska snaga stvaranjā samo poseban slučaj "archegonos physis tōn holōn-a"[57]: "To je za (nasenejce) tajni (aporrhētos) i mistični Logos", koji, što je karakteristično, postaje u kasnijem tekstu paralelan sa falusom Ozirisa - "i oni kažu da je Oziris voda". Suština (ousia) ovog semena jeste, istina, uzrok svih stvari; ali ona ne učestvuje u njihovoj prirodi. Oni zato kažu: "Postajem šta želim i jesam ono šta jesam." Onaj, naime, koji sve pokreće, sam je bez pokreta. "Ovaj, kažu jedini je dobar (agathon monon)[58]. Kao dalji sinonim pojavljuje se itifalični Hermes Kilenios. "Oni, naime, kažu: Hermes je Logos, izvođač i stvaralac (dēmiourgos) nastalih i istovremeno nastajućih i budućih stvari." Zato on biva obožavan kao falus pošto poput muškog organa, ima težnju (hormēn) da se podiže odozdo naviše".

4

314 Da se u kontekst seksualne simbolike ne dovodi samo gnostički Logos, već i sam Hristos potvrđuje fragment što ga **Epifanije** citira iz *"Interrogationes maiores"* Marije, u kome se govori kako je Hristos odveo ovu Mariju na jedno brdo, gde je iz svog boka stvorio ženu sa kojom je počeo da se polno sjedinjuje: "seminis sui defluxum assumpsisset, indicasse illi, quod oporteat sic facere, ut vivamus"[59]. Shvatljivo je da ovaj grubi simbolizam ne vređa samo moderno osećanje, već i da je ondašnjem (3-4. vek) modernom, hrišćanskom duhu morao da izgleda odbojan; i ako se tome pridruži još neko konkretno nerazumevanje, što je po svoj prilici bio slučaj u nekim sektaškim krugovima, onda bi se on mogao samo odbaciti. Da autoru ovih *"Interrogationes"* ovakva reakcija nije ni u kom slučaju bila nepoznata, pokazuje sam tekst. U njemu, naime, stoji, da je Marija dobila takav šok da je pala na zemlju. Hristos joj je tada rekao: "Zašto sumnjaš, malo-verna?" Na to se, naime ukazuje u *Jovanu* 3,12: "Ako sam vam govorio o zemaljskim stvarima, niste poverovali, kako ćete verovati ako vam govorim o nebeskim stvarima?" Isto tako na to se odnosi *Jovan* 6,53: "Ako ne jedete meso Sina čovečijeg i ne pijete njegovu krv, u vama nema života."

315 Kod ovog simbolizma verovatno bi moglo biti reči o prvobitno vizionarskom doživljaju kakav se i danas ne retko događa tokom psihičkog lečenja. Za lekara-psihologa nema u tome ničeg potresnog. Sam kontekst pokazuje put ka pravilnom shvatanju. Slika izražava jednu psihologemu koja se racionalno ne da lako formulisati i zato mora da se posluži očiglednim simbolom, kao što tako isto mora da postupi i san ako se manifestuje neka više ili manje "apstraktna" misao unutar *abaissement du niveau mental* - koji se odigrava tokom spavanja. Kod takvih šokantnih i izuzetnih slika, kojima snovi inače ne oskudevaju, reč je uvek o nekom "kao da", iako se oni oblače u čulnu imaginaciju, koja ne preza ni od skuriliteta niti od opscenosti. One se ne obaziru na uverljivost, jer na to i ne misle. One mucaju prilikom pokušaja da izgovore naslućeni smisao koji zaokuplja snevačevu pažnju.[60]

316 Kontekst ove vizije, naime *Jovan* 3,12, jasno pokazuje da sliku ne smemo razumeti konkretistički, već simbolično; jer Hristos ne govori o zemaljskim stvarima, već o jednoj nebeskoj, to jest duhovnoj misteriji: dakle o nečemu što *jeste "misterija"*, a ne zato što Hristos nešto prikriva ili pravi tajnu od toga - ovoj ogoljenoj opscenosti teško bismo mogli prebaciti tendenciju prikrivanja - već, naprotiv, zato što je njen smisao još uvek sakriven od svesti. Nakon ovog heurističkog pravila sledi moderna metoda analize i interpretacije sna[61]. Ako to, dakle, primenimo na ovu viziju, dobijamo sledeće:

317 1. *Planina* znači uspon, naročito mističan (= duhovan) uspon do vrha, odnosno u blizinu Boga i mesta otkrovenja. Ovaj motiv je toliko poznat da dokazivanje nije potrebno[62].

318 2. Na lik *Hrista* je obilato ukazivano kao na pojavu od središnjeg značenja za tadašnje vreme. U sferi hrišćanskog gnosticizma on predstavlja vizualizaciju Boga kao archantroposa (Prvobitni čovek = Adam) i time pojma čoveka uopšte: "Čovek i Sin čovečiji". Hristos je *unutarnji čovek* koji je obogaćen stazom samospoznaje, "carstvo nebesko u čoveku". Kao anthropos on, prema iskustvu, odgovara najvažnijem arhetipu, a kao "iudex vivorum et mortuorum" i "rex gloriae" stvarnom principu reda nesvesnog, četvorstvu, odnosno circulus quadratus-u *Sopstva*[63]. Ovom konstatacijom ne tumači se ništa na silu; naprotiv, moje mišljenje počiva na iskustvu da strukture mandala imaju smisao i funkciju jednog nesvesnog središta ličnosti.[64] Hristov kvaternitet koji dolazi u obzir za našu viziju potvrđen je simbolom krsta, prikazima *rex gloriae* i Hrista kao godine.

319 3. *Stvaranje žene* iz boka ukazuje na to da je on shvaćen kao Adam secundus. To što stvara ženu govori da on igra ulogu Boga stvaraoca iz *Postanja 1*[65]. Kao što je Adam pre stvaranje Eve u različitim tradicijama važio kao muško-žensko[66], tako ovde Hristos na drastičan način demonstrira svoju androginiju[67]. Prvobitni čovek po pravilu je hermafrodit; tako on i u vedskoj tradiciji proizvodi svoju žensku polovinu i sjedinjuje se s njom. U hrišćanskoj alegorici žena koja izlazi iz Hristovog boka predstavlja *crkvu* kao nevestu Jagnjeta.

320 Podela Prvobitnog čoveka u supruga i suprugu izražava čin rađanja svesti; proizvodi se jedan par suprotnosti, čime nastaje mogućnost stvaranja svesti. Za posmatrača ovog čuda, Mariju, vizija znači nešto što je bio spontano vizualizovano, to jest projekciju jednog nesvesnog procesa koji se odigrava u njoj. Iskustvo govori da su nesvesni procesi kompenzatorni u odnosu na određeno stanje svesti. Otuda se može pretpostaviti da proces deobe koji se odvija u viziji kompenzuje stanje jedinstva u svesti. Ovo "jedinstvo" tiče se, svakako, u prvom redu lika Boga pretvorenog u čoveka i anthroposa koji je tada bio u središtu religioznog interesovanja. On je - kao što kaže **Origen** - vir unus, "jedan čovek"[68]. S ovim likom je konfrontirana Marija iz vizije. Ako pretpostavimo da je primalac vizije u stvarnosti bila žena - ova pretpostavka nije sasvim bez osnova - onda je njoj u čistoj obožavanoj muževnosti Hrista nedostajala odgovarajuća ženstvenost. Zato joj se otkriva: "Ja sam oboje, muškarac i žena". Ova psihologema i danas gradi katoličko shvatanje Hristove androginije, "virgo de virgine", pri čemu je više reč o jednoj sentintia communis nego o jednoj conclusio. Srednjovekovna ikonografija poznaje prikaze Hrista sa dojkama, prema *Canticus* 1,1 "Meliora sunt ubera tua vino." Kod **Mehthilda od Magdeburga (Mechthild von Magdeburg)** duša kad je gospodar ljubi[69], primećuje da on nasuprot očekivanjima, nema bradu. Karakteristično je da nedostaje znak muškosti. **Mehthild** je, naime, imao viziju koja odgovara gornjoj, a koja predstavlja isti problem, ali u obratnom vidu: ona je sebe videla na jednom "stenovitom brdu" na kome je sedela Beata Virgo u očekivanju rođenja božanskog deteta. Kada se ono rodilo ona ga je zagrlila i poljubila tri puta. Kako ističe tekst, brdom se alegorizuje spiritualis habitus, duhovni stav. "Putem božanskog nadahnuća ona je spoznala da je sin središte (medulla) očinskog srca." Ovo središte je "okrepljujuće, lekovito i najslađe"; Božija "snaga i najveća slast", data nam je preko njegovog sina "Spasitelja i najjačeg, najslađeg utešitelja", "a središte duše je ono najslađe" (medulla vero animae est illud dulcissimum)[70]. Iz toga se vidi da srce oca, sina i unutarnjeg čoveka **Mehthild** stavlja pod pojam "medulla". Psihološki gledano taj

"dulcissimum" odgovara Sopstvu koje se ne može razlikovati od imago Dei.

321 Značajna je razlika između ove dve vizije: antičko otkrovenje prikazuje rođenje Eve iz Adama na duhovnom stepenu drugog Adama (Hristosa), iz čijeg boka izlazi duhovno žensko, drugi stepen Eve, naime duša, u izvesnoj meri kao ćerka Hrista. Kao što smo već spomenuli hrišćansko gledanje tumači dušu kao crkvu. Ona je žena koja "okružuje čoveka"[71] i Gospodu miropomazuje noge. **Mehthildova** vizija nastavlja sveti mit: ćerka - nevesta postala je majka i rađa Oca u liku Sina. To što Sin pritom ima najbliži odnos prema Sopstvu proizilazi iz Hristovog naglašenog kvaterniteta: on ima četvorostruki glas (quadruplex vox)[72], njegovo srce ima četiri vrste pulsa[73] i sa njegovog lica zrače četiri zraka[74]. Iz ove slike progovara novi milenijum. Formulišući ovu misao na drugi način, **Majstor Ekhart** kaže da se Bog rađa iz duše i napokon Bog i Sopstvo se podudaraju u stihovima *"Heruvimskog putnika"*. Vremena su se sasvim promenila: stvaralačka snaga kao da više ne potiče od Boga; štaviše ovaj biva rođen iz duše. Mitologema o ranoumirućem Sinu Božijem poprima psihološki lik - kao znak njene dalje recepcije i svesnog razumevanja.

322 4. Vratimo se sad opet viziji iz *"Interrogationes"!* Nakon stvaranja žene, dolazi do *snošaja*. Hierosgamos na brdu je omiljeni motiv[75], kao što i alhemijski hermafrodit na starim prikazima rado prebiva na uzvišicama. I alhemičari govore o jednom Adamu koji svoju Evu uvek nosi sa sobom. Njihova coniunctio jeste incestuozan akt koji, međutim, više ne sprovode otac i kći, već u saglasju sa izmenjenim vremenima, brat i sestra ili majka i sin, što odgovara staroegipatskoj mitologemi o Amonu kao Ka-Mutefu, što znači nešto kao "suprug svoje majke" ili o hrabrosti koja je "majka svoga oca i ćerka svoga sina"[76]. Misao samosparivanja često se vraća u prikazivanju stvaraoca sveta: tako se Bog deli na svoju mušku i žensku polovinu[77], ili samoga sebe oplođava na način koji bi viziji iz *"Interrogationes-a"* lako mogao da posluži kao uzor, ako bismo uzeli u obzir pretpostavku o literarnoj zavisnosti. Mesto u heliopolitanskoj pripovesti o stvaranju

u prevodu ser **Volisa Badža (Sir Wallis Budge)** tako glasi: "I, even I, had union with my clenched hand, I joind myself in an embrace with my shadow. I poured seed into my mouth, my own, I sent forth issue in the form of Shu, I sent forth moisture in the form of Saith Tefnut", itd.[78]

323 Iako u našoj viziji nije zazvučala misao o samooplođenju, ipak ne bi trebalo sumnjati da između nje i kosmogonijskog samotvorca ne postoji blizak odnos. Iskonsko stvaranje sveta ustupa ovde mesto duhovnoj obnovi. Zbog toga iz assumptio seminis ne nastaje nikakvo vidljivo biće, već ono predstavlja ishranjivanje života, hina zēsōmen, "da možemo da živimo". Budući da, kao što sam tekst pokazuje, ovu viziju valja razumeti na "nebeskoj", odnosno duhovnoj ravni, kod aporrhia (profusio) radi se o jednom logos spermatikos (verbum seminale) koji u jeziku Jevanđelja predstavlja živu vodu koja izvire u "večiti život." Cela vizija veoma podseća na srodne alhemijske simbolizme. Drastični naturalizam koji se neprijatno ističe u poređenju sa povučenošću crkvenog jezika ukazuje s jedne strane na već duže vremena prevaziđen način predstavljanja i izražavanja arhaičnih oblika religije, a s druge, međutim, ukazuje i na još uvek sirovo posmatranje prirode koje se upravo sprema da asimiluje arhetip čoveka - pokušaj koji se nastavlja sve do XVII veka kada će jedan **Johan Kepler (Johannes Kepler)** spoznati trojstvo kao osnovu kosmičke strukture, čime se, drugim rečima, ovaj arhetip asimiluje u astronomsko posmatranje sveta[79].

5

324 Nakon ovog ekskursa o faličkim sinonimima Prvobitnog čoveka vraćamo se opet **Hipolitovom** prikazu nasenejskih središnjih simbola i nastavljamo nabrajanje iskaza o Hermesu.

325 Hermes je prizivač mrtvih (psychogōgos), vodič duša (psychopompos) i stvoritelj duša (psychōn aitos). Duše su, međutim, "donete dole od blaženog gornjeg čoveka ili pračoveka ili Adama, u lik od gline kako bi poslužile demijurgu ovog stvaranja, Esaldaiosu, vatrenom bogu, četvrtom po redu"[80]. Esaldaios odgovara Jaldabaothu, vrhovnom arhontu, kao i Saturnu[81]. "Četvrti" se odnosi na četvrtu ličnost suprotstavljenu

trojstvu, na đavola. Ime Jaldabaoth znači "dete haosa", kao što i **Gete (Goethe)** oslanjajući se na alhemijsku terminologiju, đavola umesno naziva "čudesnim sinom haosa"[82].

326 Hermes je snabdeven zlatnim čarobnim štapom[83]. On s njim "spušta, kažu, san na oči mrtvih i budi uspavane" što nasenejci dovode u vezu sa *Efeser* 5,14 : "Probudi se ti koji spavaš, i ustani iz mrtvih, tako će ti se Hristos pojaviti kao svetlost." Kao što su alhemičari uzeli lapis angularis, ugaoni kamen, ovu poznatu allegoria Christi, za svoj lapis philosophorum, tako su nasenejci za svog protanthroposa uzeli Adama, to jest, tačnije, za "unutarnjeg čoveka", koji je stena ili kamen (petrē), budući da on potiče od "petrē tou Adamantos" ἀποπεπτωκῶς ἀπὸ τοῦ ἀρχανθρώπον ἄνωθεν 'Αδάμαντος (pao dole od pračoveka, gornjeg Adama)[84]. I kao što alhemičari za svoj kamen kažu da je "sine manibus abscissus de monte" (bez ruku odsečen od brega)[85], tako i nasenejci kažu za "unutarnjeg čoveka" da je spušten dole "eis to plasma tēs tēthēs" (u oblik zaborava)[86]. Kod **Epifanija** je brdo Archanthropos Hristos, od koga kamen, odnosno unutarnji čovek, biva odsečen, to jest, kako **Epifanije** tumači, stvoren "bez ljudskog semena", "jedan mali kamen" koji se "pretvara u veliko brdo"[87].

327 On je Logos koga duše prate "cvrkućući" (retrigyiai), kao slepi miševi Hermesa u nekyia. On ih vodi ka Okeanosu i - besmrtnim rečima **Homera** - παρ 'Ηελιοἵο πύλας, καἵ δῆμον ὀνεἵρων[88] (ka dverima Heliosa i u zemlju snova). "Ovaj (Hermes) je Okeanos, stvaranje bogova i ljudi, u večitoj promeni vremena, čas naviše, čas naniže", iz oseke nastaju ljudi, iz plime bogovi. "To je ono, kažu, što stoji napisano: 'Rekao sam, vi ste bogovi i svi ste sinovi Najvišeg'[89]". Time je izgovorena srodnost, odnosno identitet između Boga i čoveka, iskazana ništa manje u Svetom pismu nego u nasenejskom učenju.

6

328 Nasenejci su, kako kaže **Hipolit** sve stvari izvodili iz jedne trijade, koja se, kao prvo, sastoji od "blažene prirode blaženog, gornjeg čoveka, Adama", kao drugo od smrtne prirode donjeg čoveka, i kao treće, od "roda bez kralja (nezavisnog)"

(abasileutos genea), "stvorenog odozgo", čemu pripadaju "Mariam, tražena, i Jothor[90], veliki mudrac, zatim Sefora[91], proročica, i Mojsije čije potomstvo nije u Egiptu"[92 93]. Njih četvoro obrazuju jedan takozvani *svadbeni quaternio*[94] koji odgovara klasičnoj shemi:

	suprug	- supruga
	sestra	- brat
Sinonimi:		
	majka	- otac
	kraljica	- kralj
	nepoznata žena	- udaljeni ljubavnik
	Anima	- Animus

329 Mojsije odgovara muškarcu, Sefora supruzi; Mariam (Mirjam) je Mojsijeva sestra, Jothor (Jethro) je arhetip Starog mudraca i odgovara ocu - Animusu, ako je reč o kvaternitetu ženske osobe. Činjenica, međutim, da se Jothor naziva "velikim mudracem", znači da je reč o kvaternitetu muškarca. Da je reč o ženi naglasak koji ovde pripada mudracu bio bi kod Mariam, koja bi onda imala značenje Velike majke. U našem kvaternitetu nedostaje, doduše, inače čest incestuozan odnos brat - sestra. Zato Mirjam ima izvesno majčinsko značenje za Mojsija. (Uporediti 2. *Mojsije* 2,4 i dalje). Ona je, kao proročica, "magična" ličnost. (2. *Mojsije* 15,20 i dalje.). Kad je Mojsije legao pored Mavarke, Mirjam se toliko naljutila da je, dobivši ospice postala "bela kao sneg" (4. *Mojsije* 12,10). Mirjam je, dakle, nepodesna za ulogu Anime. Najpoznatija figura Anime u *Starom zavetu,* Sulamit, kaže: "Ja sam crna, ali tako ljupka[95]." U alhemiji, to jest u "Himijskoj svadbi", kraljevska nevesta je konkubina mavarskog kralja. Crnac, a posebno Etiop, igra inače u alhemiji izvesnu ulogu kao sinonim za caput corvi (gavranova glava) i za nigredo[96]. Kao predstavnik grešnog paganskog sveta on se pojavljuje u "Passio Perpetuae"[97].

330 Trijada se označava onomatopejskim rečima Kaulakau, Zaulazau i Ceezar[98], pri čemu Kaulakau predstvlja gornjeg Adama, a Zaulazau donjeg, smrtnog čoveka, dok se Ceezar od-

nosi na "Jordan koji teče naviše". Jordan je Isus naveo da teče naviše; on je plima koja raste i zato (kao što je gore napomenuto) stvoritelj bogova. "Ovaj je, kažu, muško-ženski čovek u svima, koga ljudi bez znanja nazivaju Geryones, trotelnim (naime 'hõs ek ges rheonta', to jest onaj koji izvire iz zemlje), a Grci ga inače zovu nebeskim rogom Meseca[99]." Tekst definiše gore pomenuti quaternio koji je istovetan sa Ceezarom, sa Jordanom koji teče u vis, sa hermafroditom, trotelnim Geryonesom i rogom Meseca, oslanjajući se na *Jovan* 1,3 i dalje, kao kosmogonijski Logos i život koji je u njemu (1. c., 1,4) kao jedan rod (genea) teleioi anthropoi (savršenog čoveka)[100].

331 Ovaj logos, odnosno četvorstva, jeste "pehar" iz koga pijući kralj izvlači svoja znamenja[101], ili Anakreonov pehar. Taj pehar vodi **Hipolitov** prikaz do čuda sa vinom u Kani kojim se aludira na nebesko carstvo jer ono, očigledno, kao vino u peharu leži u nama. Dalje paralele ovog pehara jesu itifalički bogovi i kilenijski Hermes koji predstavljaju pračoveka kao i duhovnog čoveka što se ponovo rađa (anagenõmenos pneumatikos). Ovaj poslednji je kata panth'homoousios (u svakom pogledu suštinski jednak) sa pračovekom koga simboliše Hermes, itd. Zato Hristos kaže da se mora jesti od njegovog mesa i piti od njegove krvi, jer je on bio svestan *individualne prirode* svakog od njegovih apostola, kao i neophodnosti da "svako dospe do prirode koja je njemu svojstvena"[102].

332 Kao dalji sinonim sledi Koribas koji se spušta od temena glave i od neoblikovanog (acharakteriston) mozga (kao ranije spomenuti Eufrat iz Edena) i prožima sve stvari. Njegova slika postoji - neprepoznata - "u zemaljskom obliku" (en tõ plasmati tõ choïkõ). On je Bog koji obitava u plimi. Držim da ovde nije potreban prikaz ovog simbola, pošto sam to već obradio u svojoj knjizi *"Paracelsica"*[103].

Što se Koribasa tiče, njegov paralelizam sa protanthroposom može se objasniti starim shvatanjem, po kome su koribanti praljudi[104]. Ime Koribas ne označava nikakvu ličnost, već anonimnog člana kolektiviteta, poput imena Kureta, Kabite, Daktila, i tako dalje. Etimološki se ovo ime (nesigurno) dovodi u vezu sa koryphe (teme)[105]. Izgleda da je Koribas u našem tekstu oznaka za jednu određenu ličnost, i to kilenijskog Hermesa koji ovde, čini se, ima isto značenje kao i Kabiri iz Samotrake. U vezi sa tim Hermesov tekst kaže:" Touton... Thrakes... Korybanta kalousi" (ovog Tračani nazivaju Koribasom).[106] U jednoj ranijoj publikaciji[107] pretpostavio sam da ova neobična ličnost možda predstavlja proizvod mešanja sa Koribasom iz legende o Dionisu, zato što je i ovaj, izgleda, faličko biće, što proizilazi iz jedne sholije o **Lukijanovom** delu *"De Dea Syria"*[108].

333 Iz središta savršenog čoveka ističe okean (u kome se, kao što je gore napomenuto, nalazi Bog). "Potpuni" čovek je, kao što Isus kaže, "istinska kapija" kroz koju "savršeni" čovek mora da prođe da bi ponovo bio rođen. Ovde se u svoj oštrini postavlja problem prevoda reči teleios; jer - moramo se upitati - zašto neko ko je perfectus, savršen, ima potrebu za obnavljanjem kroz novo rođenje?[109] Iz takvog iskaza se može samo zaključiti da savršenost ipak nije bila toliko savršena da bi joj onemogućila dodatno poboljšanje. Sličnu teškoću nalazimo i u *Poslanici Filipljanima* (3,2) gde Pavle kaže: "gotovo da sam... postao potpun (teteleiomai)." Ali samo tri stiha iza toga on piše: "Hosoi oun teleioi..." (Svi mi sada koji smo savršeni...). Gnostičko korišćenje teleios-a očigledno se podudara s Pavlovom upotrebom tog pojma. Ta reč nema precizno značenje i označava nešto kao pneumatikos (duhovan čovek)[110], sa čime se ne vezuje predstava o nekom određenom stepenu savršenstva, odnosno duhovnosti. Nemačka reč "vollkommen" (potpun, savršen) može da prenese korektno grčku reč teleios samo ako se ova poslednja odnosi na Boga. Ukoliko se, međutim, odnosi na čoveka, kome je još potrebno i novo rođenje, onda u najboljem slučaju može da znači "potpun" (vollstanding), utoliko pre, kao što naš tekst govori, što ovaj potpuni čovek ne može biti čak ni spasen (sõthenai), ukoliko ne prođe kroz ovu kapiju[111].

334 Otac perfectus-a je "nejasno napravljeni" ili gornji čovek, "bez svojstava" (acharaktristos), odnosno protanthropos. Njega, kako **Hipolit** daje navodi, "Frigijci zovu Papa (Atis)". On je donosilac mira i smiruje "borbu elemenata (polemõn ton stoi-

cheiõn)[112]" u ljudskome telu - izraz koji bukvalno opet nalazimo u srednjevekovnoj alhemiji gde filius philosophorum "pacem facit inter inimicos sive elemente"[113]. Ovaj "Papa" se zove i nekys (leš), jer je sahranjen u telu poput mumije u grobnici. Slična ideja se opet vraća kod **Paracelzusa (Paracelsus).** Na početku svog traktata, *"De vita longa",* on kaže: "Nihil mehercle vita est aliud, nisi mumia quadam balsamita, conservans mortale corpus a mortalibus vermibus" itd. ("Život, doista, nije ništa drugo do vrsta balsamovane mumije koja smrtno telo čuva od smrtnih crva[114]"). Telo živi samo iz "Mumia" kroz koju peregrinus micrososmus, "čovek došao kao stranac" (poslednji, u smislu da odgovara makrocosmosu) vlada fizičkim telom[115]. Njegovi sinonimi su Adeh, Arhej, Prototoma, Id, Idehtrum, i tako dalje. On je "Protoplastus" (prvostvoreni) i, kao Id, "kapija iz koje su potekla sva bića"[116] (Uporediti gore "istinska vrata"!) Mumija je rođena istovremeno sa telom i održava ga[117], istina, ne u meri u kojoj to radi "Mumia supraceolestis"[118]. Ova poslednja odgovarala bi gornjem Adamu nasenejaca. O Ideusu ili Idesu **Paracelzus**, naime, kaže da u njemu leži "samo jedan čovek... i to je protoplastus"[119]

335 Paracelzijska mumija odgovara, dakle, u svakom pogledu Prvobitnom čoveku koji u smrtnom čoveku gradi microcosmus i kao takav učestvuje u svim silama macrocosmusa. Budući da kod **Paracelzusa** često dolaze do izražaja kabalistički uticaji, ne bi bilo suvišno podsetiti u ovom kontekstu na lik kabalističkog Metatrona: u *Soharu* se Mesija označava kao "središnji stub" (scl. sefirot-sistema), a o njemu se dalje kaže: "Stub sredine je Metatron čije ime je kao ime Gospod. On je stvoren i vaspostavljen (constitutus) po njegovoj slici i sličnosti i obuhvata u sebi sve stepene od gore do dole i od dole do gore i povezuje (ih) u sredini."[120]

336 Mrtvac će, nastavlja **Hipolit,** vaskrsnuti tako što će proći kroz "kapiju neba". Na putu u Mesopotamiju Jakov je video nebesku kapiju: "A Mesopotamija je, kažu, struja velikog okeana koja ističe iz sredine savršenog čoveka[121]." To je nebeska kapija za koju je Jakov rekao: 'Kako je užasno ovo mesto! Ovde je zaista kuća Božija i ovo su vrata nebeska'[122]. Reka koja ističe iz

pračoveka (nebeske kapije) ovde se tumači kao plima okeana, koji, kao što smo gore videli, ima sposobnost da stvara bogove. Osim toga ovo mesto se verovatno odnosi na *Jevanđelje po Jovanu* 7,38 ili na zajednički apokrifni izvor. Mesto kod *Jovana:* "Koji veruje u mene, kao što pismo kaže, iz njegova će tela poteći reka žive vode", odnosi se na jedan ne-biblijski spis. Ko pije od ove vode iz njega će poteći izvor koji teče u večni život, kaže **Origen**[123]. Ova voda je kao "gornja", aqua doctrinae, kao flumina de ventre Christi, i božanski život, reka iz Hristovog tela, suprotnost "donjoj" vodi, aqua abyssi (vodi ponora), u kojoj su, kako kažu, mrakovi i gde žive Knez ovog sveta i neprijateljski zmaj i njegovi anđeli[124]. Reka vode je sam "Spasitelj" (salvator)[125]. Hristos je reka koja se izliva kroz četvorodelno Jevanđelje u svet[126], poput rajskih reka. Ovde namerno navodim nešto opštirnije crkvenu alegoriku kako bi čitalac video u kojoj se meri gnostička simbolika prožima sa crkvenim jezikom i kako, s druge strane, naročito kod **Origena,** životnost njegove amplifikacije i tumačenja ima mnogo toga zajedničkog sa gnostičkim pogledima. Tako je njemu, kao i mnogim njegovim savremenicima i sledbenicima, sasvim poznata misao o onome što kosmički odgovara duhovnom unutarnjem čoveku ("spiritualis homo noster"): u *Postanju - Propoved I* on kaže da je Bog prvo stvorio nebo koje predstavlja ukupnost duhovne supstance ("Omnis spiritalis substantia"). Njoj odgovara "naš razum koji je i sam duhovan, to jest naš duhovni, unutarnji čovek koji Boga gleda i spoznaje."[127]

337 Ovi primeri hrišćanskih paralela sa delimično paganskim predstavama gnosticizma biće dovoljni da čitaocu daju sliku mentaliteta tokom prva dva stoleća našeg računanja vremena i da istovremeno pokažu koliko je prisan odnos između tadašnjeg verskog učenja i psihičkih činjenica.

7

338 Vratimo se opet nabrajanju simbola kod **Hipolita:** Prvobitni Čovek u svojoj latentnosti - tako bismo mogli da tumačimo oznaku acharakteristos - naziva se Aipolos, "ne zato što hrani koze i jarce", već zato što je on aeipolos, to jest pol koji

okreće kosmos[128]. Podsećam na gore spomenute alhemijske paralelne predstave o Merkuru koji se nalazi na Severnom polu. Shodno tome, nasenejci Aipolosa zovu rečima *Odiseje* (IV, 384) - Protej. Ovi stihovi glase: "Često ovuda dolazi starac s mora, bez greške mu je govor/ Protej, sila božanska, koji Egipćanima...[129]". Toliko citira **Hipolit. Homer** nastavlja: "... koji je mora /dubine svekolike prozreo, podanik Posejdona[130]." Protej je očigledno personifikacija nesvesnog[131]; teško je "božanskog starca uhvatiti/ da on gledajući napred ne pobegne..." Da bi bio nateran da govori on se mora zgrabiti brzo i bezobzirno. On, istina, živi u moru, ali u sveti podnevni čas amfibijski izlazi na usamljeno žalo, gde spava među fokama. Njih treba shvatiti kao toplokrvne, to jest svesti pristupačne sadržaje nesvesnog, kakvi se spontano pojavljuju u određeno vreme u vazdušnom i svetlosnom carstvu svesti. Lutajući junak saznaje od Proteja put i uslov koji će mu omogućiti povratak kući i time se starac iz mora potvrđuje kao psihopompos.[132] "Ou piprasketai", kaže o njemu **Hipolit**, što bi se verovatno najbolje moglo prevesti frazom francuskog govornog jezika "il ne se laisse pas rouler"; "već", nastavlja tekst, "on kao da se okreće oko samog sebe i samog sebe menja (perierchetai)". On se, dakle, ponaša kao jedna neuhvatljiva, predstava tvorevina. Ono što on kaže to je nêmêrtes, istinito, bez greške. On je predskazivač. Zato nasenejci ne bez razloga vele da je "spoznaju potpunog čoveka sasvim duboko i teško shvatiti".

339 U daljem tekstu Protej se upoređuje sa zelenim klasom žita Eleuzina. Njemu je upućen misterijski poziv: "Ἱεςὸν ἔτεκε πότνια κοῦςον Βριμὼ Βριμόν." ("Svetog dečaka gospodarica je rodila, Brimo (jaki) Brimima (jakima).")[133] "Donji" odgovor visokim eleuzinskim posvećenicima, predstavlja mračna staza Persefone (koju je oteo bog donjeg sveta) a koji "vodi ka ljubavnom čežnjom uzbuđenom gaju visokopoštovane Afrodite". Na ovom donjem putu "ljudi bi trebalo da zastanu", da bi bili posvećeni u "velike i nebeske" misterije[134]. Jer ova misterija je "nebeska kapija" i "kuća Božija (ὁ οἶκος θεοῦ), gde stanuje samo Dobri Bog", određena samo za duhovne ljude. Oni bi trebalo da odbace svoje haljine i svi postanu sponsi (nymphioi, mladoženje),

"kojima je muškost oteta devičanskim duhom"[135]. Ovde postoji veza sa *Otkrivenjem* 14,4 : "... Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocumque abierit." ("Jer su djevstvenici. Oni idu za jagnjetom kud god ono pođe [136].")

8

340 Među objektivnim simbolima Sopstva srednjega roda gore sam spomenuo ameristos stigme, "nedeljivu tačku" kod nasenejaca. Ova predstava se podudara sa onom o Monadi i Sinom Čovečijim o kojima govori **Monoimos. Hipolit** kaže: "(Monoimos) smatra da postoji takav jedan čovek, kao ono što pesnik (kaže) o Okeanosu, izražavajući se otprilike ovako: 'Okeanos, poreklo bogova kao i poreklo ljudi'[137]. Opisujući to drugim rečima, on kaže da je čovek Sve, početak univerzuma (tõn hõlon) nestvoren, neraspadljiv, večnotrajan, a Sin prethodno spomenutog čoveka je stvoren, sposoban da pati, rođen izvan vremena (achronõs), nenameran (abouletõs), nije predodređen (aprooristos)... Ovaj čovek je *jedna* - Monada, nije složena, nedeljiva a ipak je složena, deljiva, svevoleća, u miru sa svima, u ratu sa svima, u svemu u borbi sa sobom (panta pros heauten polemios), (samoj sebi) neslična, (i) slična, nalik na muzikalnu harmoniju koja u sebi sve sadrži... koja čini sve vidljivim, tako što sve stvara. Ona je sama majka, sama otac, ta dva besmrtna imena. Simbol savršenog čoveka je, kaže **Monoimos,** Jota, ili naziv[138]. Ovaj naziv predstavlja nesloženu, jednostavnu, nepomešanu Monadu, koja je sastavljena potpuno ni iz čega, a ipak je složena, mnogolika, isečena na mnogo delova, višedelna. Ova jedna, nedeljiva (jota) jeste (polyprosopos) sa mnogo lica, hiljadu očiju i hiljadu imena, ona je jedna povlaka slova ι. Ona je slika onog potpunog, nevidljivog čoveka... Sin čovečiji je jedna jota, jedna povlaka (karaia) koja teče odozgo, puna, koja ispunjava sve, koja sadrži u sebi ono što ima i čovek (odnosno) Otac Sina čovečijeg[139]."

341 Ova paradoksalna predstava Monade kod **Monoimosa** prikazuje psihološku prirodu Sopstva, kako je shvatio jedan mislilac iz II veka pod uticajem hrišćanske poruke.

342 Paralelno shvtanje nalazimo kod nešto kasnijeg **Plotina** (oko 205-270). Tako on kaže u svojim *"Eneadama":* "Ako, pak, jedna duša sebe u svako doba poznaje, ona zna da njeno prirodno kretanje nije nikakva prava linija, što znači da je doživela jedno pomeranje, te pravi kružni pokret oko jednog unutarnjeg principa, oko jednog središta. Ali to središte jeste ono odakle krug počinje. Duša će se, dakle kretati oko svog središta, to jest, oko principa iz koga izlazi; držaće se toga; kretaće se prema njemu kao što treba da rade sve duše. Ali samo duše bogova kreću se prema njemu i zato su to bogovi; jer ono što je vezano za to središte jeste uistinu Bog; a ono što je daleko od njega jeste čovek, nejedinstven i životinjski[140]."

343 U ovom shvtanju tačka je središte jednog kruga koji se na izvestan način stvara cirkumambulacijom duše. Tačka je, međutim, "središte svih stvari", predstava Boga. Ovo je shvatanje koje i danas leži u osnovi mandala - simbola snova[141].

344 Slično značenje kao što je Monada kod gnostika ima i česta predstava spinther-a, iskre[142]. Ona odgovara "scintilla vitae", "iskrici duše" **Majstora Ekharta**[143], koju smo već sreli u učenju **Saturninusa**[144]. Isto tako je, kažu, **Heraklit** - "fizičar", dušu shvatao kao "scintilla stellaris essentiae"[145]. **Hipolit** spominje u učenju setijanaca da pomrčina na inteligentan način drži "sjaj i iskru svetlosti u ropstvu"[146], i da je ova "najmanja iskra" na fini način "pomešana" dole u mračnim vodama[147], [148]. Slično uči **Simon Čudotvorac (Simon Magus),** da se u semenu i mleku nalazi jedna veoma mala iskra koja se razvija u neograničenu i nepromenljivu silu[149], [150].

345 Simbol tačke dospeva do alhemije gde predstavlja arkan-supstancu; tako kod **Mihaela Majera (Michael Maier)** tačka znači "čistotu ili hologenost suštine"[151]. U žumancetu ona je "punctum solis" koja se pretvara u pile[152]. Kod **Henrika Kunarta (Henricus Khunrath)** ona predstavlja sapientia kao takozvani "Saltz Punct" (zrno soli)[153], kod **Majera** zlato[154]. Kod skolijasta u ***"Tractatus aureus"*** ona je središte, "circulus exiguus" (minimalni krug), i "mediator", koji miri neprijateljske elemente i "ugaoni oblik kvadrature putem dugotrajne rotacije pretvara u kružan, samoj sebi sličan"[155]. Kod **Dorneusa** "punctulum vix intelligibile" je polazna tačka stvaranja[156]. Isto tako **Džon Di (John Dee)** kaže da su sve stvari počele na osnovi tačke i monade[157]. Sam Bog je središna tačka i istovremeno periferija. Kod **Miliusa (Mylius)** tačka je avis Hermetis[158]. U *"Novum lumen"-u* ona je duh i vatra, život arkan-supstanci, slična spintheru[159]. Ovo shvatanje tačke ide manje ili više paralelno sa gnostičkim shvatanjem.

346 Iz ovih naznaka nije teško videti kako je Hristos asimilovan putem simbola koji važe i za Božije carstvo, na primer zrnce senfa, skriveno blago i dragoceni biser. On i njegovo carstvo imaju isto značenje. Ovo rastvaranje Hristove ličnosti uvek je naravno bilo predmet prigovora, ali se pritom ispuštalo iz vida da ono istovremeno predstavlja asimilaciju i integraciju Hrista u ljudsku dušu[160]. Rezultat se pojavljuje u rastu ljudske ličnosti i razvoju svesti. Ova specifična dostignuća su zato sada, u antihrišćanskoj epohi, najviše ugrožena, ne samo kroz socijalpolitičke opsene, već pre svega, i u prvom redu, kroz racionalistički hibris koji radvaja svest od njenih transcedentnih korenova i stavlja pred nju imanentne ciljeve.

XIV

STRUKTURA I DINAMIKA SOPSTVA

1

347 Prethodno navedeni primeri biće dovoljni da prikažu postepenu recepciju i amplifikaciju arhetipa koji se nalazi u osnovi Ego-svesti. Ne želim da njihov broj prekomerno umnožavam, već, naprotiv, da pokušam da ih rezimiram tako da iz njih nastane jedna pregledna slika. Iz različitih **Hipolitovih** naznaka nesumnjivo proizilazi da mnogi gnostici nisu bili ništa drugo do *psiholozi*. On, tako, spominje kako oni govore da je "dušu veoma teško naći i teško razumeti"[1], a isto tako teška je shvatljiva i spoznaja "potpunog" čoveka. "Početak celovitosti (teleiõsis) jeste, naime, spoznaja čoveka; spoznaja Boga jeste pak potpuna savršenost (apatismenē teleiõsis)." **Kliment Aleksandrijski** kaže u *"Paedagogus"*-u (III, I). "Upoznati samog sebe je, kako izgleda, najveće od svih učenja. Jer, ako čovek poznaje samoga sebe onda će spoznati Boga." **Monoimos** u svom pismu **Teofrastu** kaže: "Traži ga iz samog sebe (apo heautou) i uči ko je on, koji uopšte sve što je u tebi (sebi) pripisuje i kaže: moj Bog, moj duh, moj razum, moja duša, moje telo, i uči odakle (dolazi) neraspoloženje i radovanje i ljubav i mržnja, i nedobrovoljno bdenje, i nedobrovoljna uspavanost, i nedobrovoljna ljutnja, i nedobrovoljno voljenje, i, ako si to, kažu, tačno istražio, onda ćeš ga naći u samom sebi kao Jedno i Mnogo, što odgovara onoj tačkici (keraian), on to u tebi (aph'heautou) ima svoje poreklo i izlaz[2]."

348 Čitajući ovaj tekst nehotice mislimo na indijske predstave Sopstva, poput Bramana i Atmana, kao u *Kena-Upanišadama* 1:

1. Od koga, poslat kuda to letim, Mana?
   Ko ga je prvi zauzdao, kuda proleće dah?
   Ko je prvi otposlao govor kojim sad govorimo?
   Ko je Bog koji je nametnuo am na uho i oko?

2. Slušanje slušanja i mišljenje mišljenja,
   Govor govora...

4. Što neizgovorljivo kroz govor,
   Ono čime govor postaje govorljiv...

5. Ono što je nezamislivo mišljenjem,
   Čime mišljenje biva mišljeno,
   To, kao Braman, moraš znati...[3]

349 U indirektnom obliku Jâjnavalkia u *Brihadâranyaka-Upanišadi* definiše 3,7,15 i 23:

"Ovaj koji prebiva u svim bićima, koji je od svih bića različit, koga nijedno biće ne poznaje, čije telo su sva bića, koji upravlja svim bićima iznutra, on je tvoja duša, unutarnji upravljač, besmrtni.

Nema osim njega nikog ko vidi, nema osim njega nikog ko čuje, nema osim njega nikog ko razume, nema osim njega nikog ko spoznaje. On je tvoja duša, unutarnji upravljač, besmrtni. Ono što se od njega razlikuje, puno je žalosti."[4]

350 Kod **Monoimosa**, koji je označen kao "Arapin", indijski uticaji nisu nemogući. U svakom slučaju, njegov iskaz je značajan budući da pokazuje da je već u drugom stoleću[5] Ego shvaćen kao eksponent jednog obuhvatnog totaliteta, upravo kao Sopstvo - misao koja ni u kom slučaju čak ni današnjim psiholozima nije dobro poznata! Kao i u Indiji takve spoznaje i na Bliskom Istoku predstavljaju rezultate intenzivnog introspektivnog posmatrnja koje ne može biti ništa drugo do psihološko. *Gnoza je van sumnje psihološka spoznaja čiji sadržaji potiču iz nesvesnog.* Ona je do svojih uvida dospela kroz koncentraciju pažnje na takozvani "subjektivni faktor"[6] koji empirijski postoji u dokazivom delovanju kolektivnog nesvesnog na svest. Time se

objašnjava iznenađujući paralelizam gnostičke simbolike sa rezultatima psihologije nesvesnog.

351 Hteo bih da ovu podudarnost ilustrujem rezimiranjem simbola koje sam prethodno predstavio. U tu svrhu moramo sebi najpre predočiti one činjenice koje su psihologiju pobudile da uopšte prihvate arhetip celovitosti, odnosno Sopstva: to su u prvom redu *snovi i vizije,* u drugom redu, proizvodi *aktivne imaginacije,* u kojima se pojavljuju simboli totaliteta. Među njima valja pre svega spomenuti geometrijske tvorevine koje sadrže elemente kruga i četvorstva[7], dakle s jedne strane oblike kruga i kugle koji se mogu prikazati čisto geometrijski ili predmetno, a s druge, kvadratne ili četvorodelne figure, ili one u obliku krsta. Osim toga, to mogu biti četiri pojedinačna predmeta ili ličnosti koji se svojim poretkom ili smislom odnose jedan na drugi. Isto značenje ima osmica kao dvostruka četvorka. Posebna varijacija motiva četvorstva jeste dilema tri plus jedan. Broj dvanaest (3 x 4) izgleda da ovde pripada kao rešenje dileme i kao simbol celovitosti (zodijak, godina). Tri može da važi za relativnu celinu, budući da po pravilu predstavlja ili duhovni (odnosno zamišljeni) totalitet kao što su Trojica[8], ili instinktivni (odnosno htonski), kao što je trijadski karakter bogova podzemnog sveta (takozvana "donja trijada"). Psihološki se, međutim, trojka, ako se prema kontekstu odnosi na Sopstvo, mora rzumeti kao defektna četvorstvo, odnosno kao prelazno stanje ka četvorstvu[9]. Jedna trijada ima kao komplement jedno suprotstavljeno trojstvo. Komplement četvorstvu jeste jedinstvo[10].

352 Iz motiva kruga i četvorstva izvodi se simbol geometrijski obrazovanog kristala i time čudotvornog kamena. Odavde se gradi analogija sa gradom, zamkom, crkvom[11], kućom, sobom[12] i posudom[13]. Dalja varijanta je točak. Prvi motiv naglašava sadržanost Ega u većem obimu Sopstva, a drugi rotaciju koja se pojavljuje i kao ritualna cirkumambulacija. U psihološkom pogledu ona ima značenje koncentracije i bavljenja jednim središtem koje je zamišljeno u centru kruga i zbog toga se formuliše kao tačka. Odavde odmah nastaje odnos ka nebeskom polu

i ka nebeskoj ljusci okićenoj zvezdama koja rotira oko njega. Paralelno s tim postoji horoskop kao rota nativitatis.

353 Slika grada, sobe i posude vodi dalje ka njihovom sadržaju, dakle do stanovnika grada i kuće, ili ka vodi koja je sadržana u posudi. Sadržilac ima tada opet odnos prema četvorstvu i prema petostrukosti kao jedinstvu broja četiri. Voda se pojavljuje u modernom iskustvu kao prava voda koja ogleda nebo, kao jezero, kao četiri reke (na primer, Švajcarska kao srce Evrope sa Rajnom, Ticinom, Ronom i Inom, ili kao Raj sa Gihonom, Pisonom, Hidekelom i Eufratom), kao sveta i krštena vodica, itd. Voda često tvori par sa vatrom ili je čak s njom ujedinjena kao vatrena voda (vino, alkohol).

354 Stanovnik kvadratnog prostora vodi do ljudskog lika, koji je pored geometrijskog i aritmetičkog, najčešći simbol Sopstva: to je Bog ili Bogu sličan čovek, knez, sveštenik, veliki čovek, istorijska ličnost, deda, voljeni otac, omiljeni uzor, uspešni stariji brat; ukratko, lik koji nadmašuje Ego-ličnost snevača, (ženska psihologija ima odgovarajuće ženske likove.)

355 Kao što je krugu suprotstavljen kvadrat, tako je četvorstvu suprotstavljeno tri plus jedan i tako je pozitivnoj, lepoj, dobroj, poštovanja dostojnoj i ljubavi vrednoj ljudskoj pojavi suprotstavljen negativan, ružan, zao, prezrenja vredan i demonska figura koja uliva strah. Kao svi arhetipovi, i Sopstvo ima paradoksalan antinomičan karakter. Ono je muško i žensko, starac i dete, moćno i bespomoćno, veliko i malo. Sopstvo je istinski "complexio oppositorum"[14] što, međutim, ni u kom slučaju ne znači da je ono samo po sebi sastavljeno od takvih suprotnosti. Naime, isto tako je moguće da prividna paradoksalnost nije ništa drugo do odraz enantiodromskih promena u shvatanju svesti koje je za celovitost čas povoljno, čas nepovoljno. Isto to važi za nesvesno uopšte, tako što njegovi likovi užasa mogu biti izmamljeni strahom svesti od nesvesnog. Značaj svesti se ne sme potceniti, zbog čega se preporučuje da se protivrečna manifestacija nesvesnog, bar u izvesnoj meri, dovede u kauzalan odnos prema svesnom stavu. Svest se, međutim, ne sme ni preceniti, jer iskustvo daje isuviše nesumnjivih dokaza za autonomiju nesvesnih kompen-

zacionih postupaka da bi se uzrok ovih antinomija mogao tražiti samo u svesnom. Između svesnog i nesvesnog postoji vrsta "neodredive relacije", jer se posmatrač ne može odvojiti od predmeta posmatranja i zato što on aktom posmatranja ometa ovog, to jest, zato što tačno posmatranje nesvesnog ide na štetu posmatranja svesnog i vice-versa[15].

356 Tako se Sopstvo pojavljuje u svim oblicima, od najvišeg do najnižeg, ukoliko oni prekoračuju obim Ego-ličnosti na način jednog daimoniona. Ono, naravno, ima i svoju teriomorfnu simboliku. Najčešće slike u modernim snovima jesu, po mom iskustvu, slike slona, konja, bika, medveda, bele i crne ptice, ribe i zmije; a povremeno se pojavljuju i kornjača, puž, pauk i buba. Biljni simboli su pre svega cvet i drvo. Među anorganskim tvorevinama česti su breg i jezero.

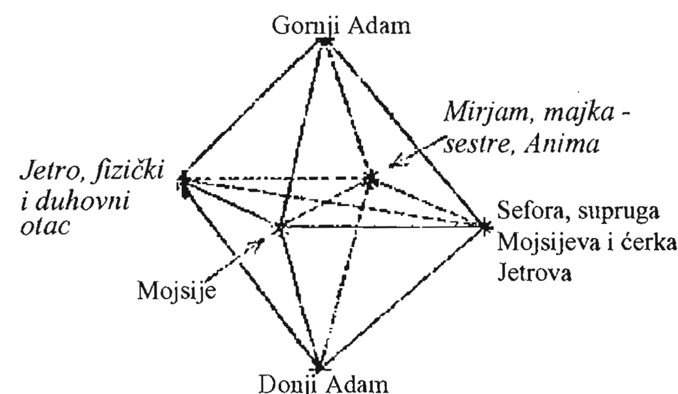
357 U slučajevima kad postoji potcenjivanje seksualnosti, Sopstvo se simbolizuje kao falus. Potcenjivanje može da postoji u običnom potiskivanju ili u očiglednom obezvređivanju. Kao ovo poslednje ono kod izvesnih više diferenciranih ljudi deluje i kao čisto biološko shvatanje i ocenjivanje seksualnosti. Takvo shvatanje previđa duhovne, odnosno "mistične" implikacije polnog nagona[16]. One oduvek postoje kao psihičke činjenice, ali iz racionalističkih razloga i zbog različitih pogleda na svet bivaju obezvređene i potisnute. U svim takvim slučajevima može se očekivati nesvesni falicizam u vidu kompenzacije. Kao dobar primer za to može da važi poglavito seksualistički način posmatranja psihe kod **Frojda (Freud).**

2

358 Što se, pak, tiče gnostičkog simbola Sopstva, kod nasenejaca u **Hipolitovom** tekstu uglavnom se pojavljuju predstave s ljudskim likom; a od geometrijskih i aritmetičkih simbola najčešći su kvaternitet, ogdoad, trojstvo i jedinstvo. Našu pažnju pretežno ćemo pokloniti simbolu celovitosti kvaterniteta, i to pre svega onom simbolu spomenutom u poglavlju XIII, 6, koji bih ukratko označio kao Mojsijev *kvaternio,* a zatim i drugom nasenejskom kvaterniju, i to rajskim rekama koji ću nazvati Raj-

ski quaternio. U daljem tekstu pokušaću da ova dva kvaternija, koji, iako poseduju različitu strukturu ipak izražavaju otprilike isto, dovedem psihološki ne samo u međusoban odnos, već i da uspostavim njihovu vezu sa kasnijim (alhemijskim) tvorevinama četvorstva. Dok to budem radio ispitivanje će pokazati u kojoj su meri oba kvaternija karakteristični za psihologiju gnostičke epohe i kako se mogu uvrstiti u arhetipsku istoriju duha hrišćanskog eona.

359 Četvorstvo u Mojsijevom kvaterniju[17] očigledno je konstruisano po sledećoj šemi:

360 "Donji Adam" odgovara običnom smrtnom čoveku, Mojsije kulturnom heroju i zakonodavcu i time, na ličnom stepenu, "ocu"; Sefora, kao ćerka kralja i sveštenika odgovara "gornjoj majci". Oboje predstavljaju za običnog čoveka "kraljevski par" koji, međutim, kod Mojsija s jedne strane odgovara njegovom "višem čoveku", a s druge strane njegovoj Animi (Mirjam)[18]. "Viši" čovek je sinoniman sa "duhovnim, unutarnjim" čovekom, koga u gornjem quaternio predstavlja Jetro. Tako izgleda značenje quaternio-a gledano sa stanovišta Mojsija. No, budući da se on prema Jetru odnosi kao donji Adam, to jest kao običan čovek prema Mojsiju, onda se kvaternio ne može razumeti samo kao struktura Mojsijeve ličnosti, već se mora posmatrati i sa

stanovišta donjeg Adama. U tom slučaju nastaje najpre sledeći quaternio:

Mojsije .... Sefora
kao kulturni heroj .... kao gornja majka
Donji Adam .... Eva
kao običan čovek .... kao obična žena

361 Ovde se sada ispostavlja da je nasenejski quaternio u izvesnom smislu asimetričan, budući da vodi do senarijusa (broj šest) koji jasno i isključivo pokazuje naviše: gornjem kvaterniju se kao treći sprat moraju dodati još Jetro i Mirjam, čime bi Mojsije i Sefora bili gore dopunjeni. Tako dobijamo vrstu redosleda koji vodi odozdo ka gornjem Adamu. Ova psihologija očigledno gradi osnovu za prostrane valentinske liste sizigija. Time se donji Adam, dakle čovek koji živi u telu, pokazuje na najdonjem mestu odakle može da vidi samo put naviše. Ali, kao što sam već naznačio, četiri ličnosti nasenejanskog kvaternija su tako vešto izabrana da je, ne samo u svadbenom kvaterniju najavljen uvek prisutan motiv incesta, (Jetro-Mirjam) već i proširenje psihičke strukture običnog čoveka prema podljudskoj, mračnoj i zloj strani (Senki!): Mojsije ženi Mavarku, a Mirjam, proročica i majka-sestra postaje "kužna", što pokazuje da je njen odnos prema Mojsiju postao negativan. To se dalje potvrđuje time što Mirjam ustaje protiv Mojsija i čak okreće protiv njega njegovog brata Arona.

Tako dobijamo sledeći senarijus:

donji Adam .... Eva
Mojsije .... Mavarka
Jetro, paganski sveštenik .... Mirjam, leprozna "belkinja"

362 Jetro, "veliki mudrac", nije istina opterećen biblijskim tekstovima; kao midijanitski sveštenik on, doduše, ne služi Jahveu, i ne pripada izabranom narodu, već se od njega razdvaja, dobivši dozvolu od Mojsija da ide u svoju domovinu[19]. Izgleda da on nosi i ime Reguel ("Božiji prijatelj") i da je svojom

nadmoćnom mudrošću pomagao Mojsiju. On je, prema tome, jedna numinozna ličnost, to jest oličenje jednog arhetipa, očigledno arhetipa "starog mudraca" koji u mitu i folkloru personifikuje duh. Kao što sam pokazao duh ima dvostruko biće[20]. Kao što Mojsije u ovom slučaju predstavlja svoju vlastitu Senku time što prosi crnu ćerku zemlje, tako bi se i Jetro baš kao paganski sveštenik i tuđinac, mogao uvrstiti u kvaternio kao "donji" aspekt samoga sebe, sa jednim magijskim nefastnim značenjem[21].

363 Kao što smo već naveli, nasenejski Mojsijev quaternio jeste individualna varijanta opšteg svadbenog kvaternija kakav se pojavljuje i u folkloru[22]. On bi se, stoga, isto tako mogao označiti i drugim mitološkim imenima.

Osnovna shema braka među rođacima.

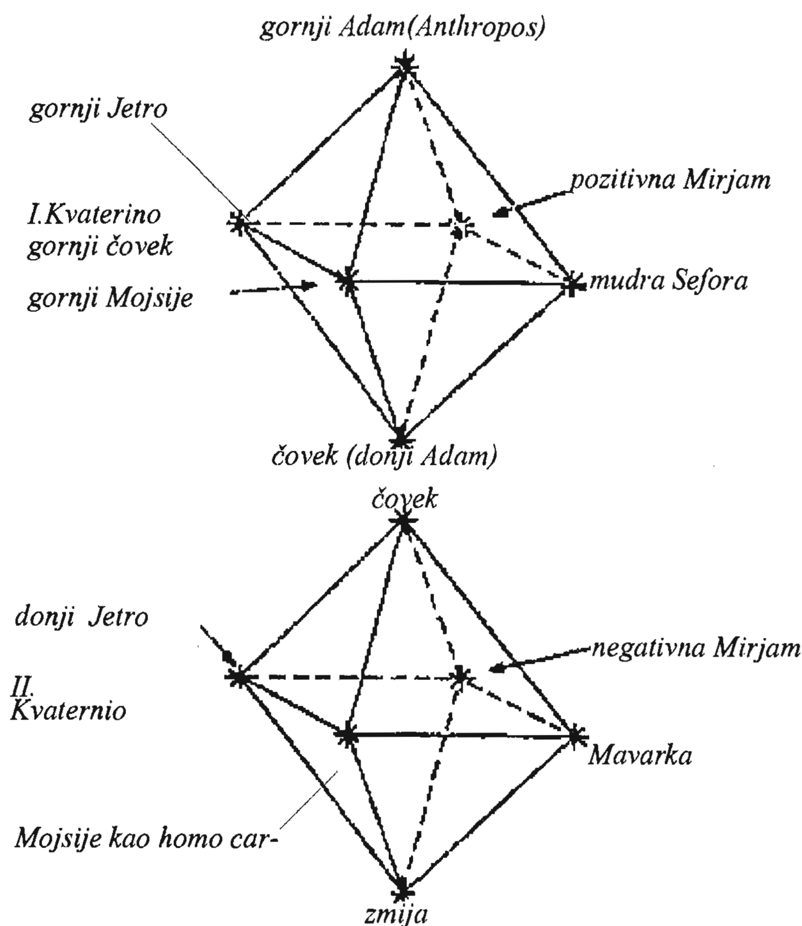
muž .... rođaka kao žena

sestra muža .... brat žene

pojavljuje se u raznim varijacijama; sestru na primer može zameniti majka, ili neka očinska figura ženinog brata. Kao karakteristika, međutim, ostaje motiv incesta. Budući da se radi o iskonskoj, za psihologiju ljubavnog odnosa kao i za tradiciju, značajnoj shemi, jasno je da ona, kao i sve karakterološke sheme, ukazuju na jednu "povoljnu" i jednu "nepovoljnu" pojavnu formu, jer i vidovi odnosa koji dolaze u obzir ukazuju empirijski na istu razliku: sve što čovek radi poseduje jedan pozitivan i jedan negativan aspekt.

364 Neka čitaoca, dakle, ne zbune pomalo skurilna gnostička imena, jer ona su takoreći slučajna, dok je sama shema opštevažeća. Isto važi i za drugi quaternio, odnosno kvaternio Senke, za koji sam zadržao iste oznake, upravo zbog toga što Mojsijeva biografija nudi izvesne crte koje su podesne za ilustrovanje Senke.

365 Donji senarijus nema vrhunac u "donjem Adamu", već u svojoj tamnoj, životinjskoj (odnosno teriomorfnoj) pred-etapi istog, i to u zmiji stvorenoj pre čoveka, u gnostičkoj Naas. Iz toga proizilazi sledeća struktura:

366 Ova shema nije nikakva dokona igra budući da gnostički tekstovi nedvosmisleno pokazuju da im je tamni aspekt metafizičkih likova bio dobro poznat i to u takvoj meri da su time prouzrokovali najveće negodovanje. (Setimo se, na primer, poistovećenja dobrog Boga sa Prijapom[23], ili Anthroposa sa itifaličkim Hermesom!) Osim toga, gnostici **(Vasilid),** bili su ti koji su iscrpno diskutovali o problemu zla (pothen to kokan - otkuda potiče zlo?). Lik zmije kod Nousa i Angathodaimona ne znači ni u kom slučaju da je zmija imala samo dobar aspekt. Kao što je zmija Apofis bila klasični neprijatelj egipatskog boga Sunca, tako je đavo, "ta stara zmija"[24], bio neprijatelj Hrista, "novus Sol"-a. Dobrom i savršenom duhovnom Bogu suprotstavio se jedan nesavršen, sujetan, neuk i nesposoban demijurg. Postojale su arhonske sile koje su ljudima dale koban chirographum (rukopis) od kojeg je Hristos morao da ih spase[25].

367 Kasniji duhovni razvoj je početkom drugog milenijuma u sve većoj meri pomerao težište prema mračnoj strani. Demijurg je postao đavo koji je stvorio svet, a malo kasnije alhemija je počela da razvija svoj pojam Merkura, tog delom materijalnog, delom imaterijalnog duha koji prožima i održava sve stvari, od kamena i metala do najviših, živih bića. On u liku zmije nastanjuje unutrašnjost Zemlje, poseduje telo, dušu i duh, kao homunculus ili "homo altus" zamišljen je kao ljudski lik i shvaćen kao "htonski bog"[26]. Ovde se jasno vidi u kojoj meri je zmija prvi stepen čoveka ili daleki odraz Anthroposa i koliko je opravdana jednačina Naas - Nous - Logos - Hristos - Gornji Adam. Srednjevekovni razvoj ove jednačine prema mračnoj strani, pripremljen je kao što smo već spomenuli, i gnostičkim falicizmom. On se pojavljuje već u XV veku u alhemijskom Codex Ashburnham 1166 Laurentiane[27], a u XVI veku Merkur se identifikuje sa Hermesom Kileniosom[28].

3

368 Karakteristično je da gnostičku filosofiju nastavlja upravo alhemija[29]. Mater Alchimia je jedna od majki modernih prirodnih nauka koja nam je posredovala neuporedivo poznavanje "tamne" materije. Ona je prodrela i u tajne fiziologije i istorije razvoja i uopšte učinila je korenove žive egzistencije predmetom

svog istraživanja. Tako se ljudski duh spustio duboko u sublunarni svet materije i tako ponovio gnostički mit o Nousu koji, ugledavši svoj odraz u dubini, silazi dole i biva obgrljen i progutan od Physisa. Vrhunce ovog razvoja označavaju u XVIII veku francusko Prosvetiteljstvo, u XIX veku naučni materijalizam i u XX veku politički i socijalni "realizam" koji je točak istorije vratio za punih 2000 godina nazad i opet uspostavio despotizam, bespravnost individue, surovost, ljudsko nedostojanstvo i ropstvo prethrišćanskog sveta, čiji je "labour problem" bio rešen ergastulum-om (štalom za robove). "Preokretanje svih vrednosti" odigrava se pred našim očima.

369 Ovaj razvoj koji smo ovde sasvim kratko ocrtali izgleda da je u srednjevekovnoj, kao i u gnostičkoj simbolici, bio isto tako anticipiran kao i Antihrist u *Novom zavetu.* Pokušaću da sada izložim na koji se način to dogodilo. Videli smo gore da kao što gornji Adam odgovara donjem, tako donji Adam odgovara zmiji. U duhu Srednjeg veka i kasne Antike prva dvostruka piramida *Anthropos Quaternio,* predstavlja svet duha ili metafiziku, a druga, *shadow Quaternio,* sublunarnu prirodu i to naročito instinktivnu ljudsku dispoziciju, "meso" - da se poslužim ovim gnostičko hrišćanskim pojmom - koje ima svoj koren u animalnom carstvu, tačnije rečeno u carstvu toplokrvnih životinja. Nadir ovog sistema je hladnokrvni vertebrat, zmija[30], sa kojom dospeva do svog kraja psihički odnos koji se takoreći može uspostaviti sa svim toplokrvnim bićima. To što zmija, nasuprot svakom očekivanju, predstavlja odgovor Anthroposu potvrđuje se time - što je bilo naročito značajno za Srednji vek - što je ona s jedne strane poznata allegoria Christi, a s druge, izgleda da je u posedu dara mudrosti i najviše duhovnosti[31]. Kako kaže **Hipolit** gnostici su identifikovali zmiju sa kičmenom moždinom i medulla-om. A oni su identični sa refleksnim funkcijama.

370 Drugi od ovih kvaterniteta predstavlja negativ prvog; on je njegova Senka. "Senkom" označavam inferiornu ličnost čiji se najniži stepen ne može više razlikovati od nagonskog bića životinje. Ovo shvatanje postoji već u ideji o prosphyēs psychē, "na to narasle duše" kod **Isidorusa** 32,33. Nalazimo je i kod **Origena** koji govori o ljudima koji u sebi poseduju životinje[34]. Budući da je Senka za većinu ljudi nesvesna, zmija potpuno odgovara nesvesnom i za osvešćivanje nesposobnom koje, međutim, kao kolektivno nesvesno i kao instinkt, izgleda da poseduje jednu osobenu mudrost i jedno znanje koje se često oseća kao natprirodno. To je ono "blago" koje čuva zmija (odnosno zmaj) i istovremeno razlog zašto zmija, s jedne strane, znači zlo i mrak, a s druge, međutim, mudrost. Njeno nepripadanje ičemu, hladnoća i opasnost izražavaju nagonsko koje se bezobzirno okrutno i neumoljivo uzdiže iznad moralnih i ostalih ljudskih želja i stavova i zato deluje isto tako užasavajuće i fascinantno kao susret sa opasnom otrovnom zmijom.

371 U alhemiji je zmija simbol *Mercurius non vulgi* koji je paralelan sa bogom otkrivanja, Hermesom. Obojica su pneumatične prirode. Serpens Mercurii predstavlja htonskog duha koji prebiva u materiji, naročito u delu iskonskog haosa, skrivenom u stvaranju, u massa confusa ili globosa. U alhemiji simbol zmije ukazuje na istorijski predhodeće slike. Budući da se opus alhemičara shvata kao ponavljanje, odnosno podražavanje stvaranja sveta, serpens Mercurii, taj lukavi i varljivi bog, podseća na zmiju u raju i poput nje na đavola, iskušivača koji im je, po njihovom priznanju, u radu podmetao svakakve prepreke. Mefistofel čija je "baba zmija"[35], predstavlja **Geteovu (Goethe)** verziju alhemističkog familijarisa Merkura. On je, kao i zmaj, varljiv, evazivan, otrovan, opasan, prvi stupanj hermafrodita, koji zbog toga mora da bude prevaziđen.

372 Kod nasenejaca raj kao četvorstvo paralelno Mojsijevom Quaternio ima slično značenje. Njegovo četvorstvo se sastoji od četiri rajske reke, Pisona, Gihona, Hedekela i Frata[36]. Zmija u *Postanju* 3 predočava personifikovani numen drveta. Zbog toga ona tradicionalno biva prikazivana pored drveta ili obmotana oko njega. Ona je glas drveta koji Evu uverava "da bi od drveta dobro bilo jesti i da je ono lepo za gledanje i snažno, zdravo drvo" *(Postanje 3,6, Luter).* Isto tako se u bajci *"Duh u boci"* Merkur može tumačiti kao numen drveta[37]. U "**Riplijevom** *"Scrowle"* Merkur se pojavljuje kao zmija u liku jedne Meluzine

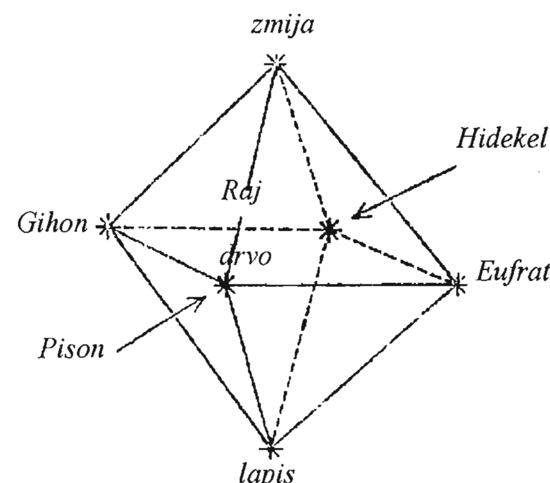
u krošnji filosofskog drveta ("drvo znanja")[38]. Drvo predstavlja razvoj i faze procesa promena[39], a njegovi plodovi ili cvetovi predstavljaju krunu dela[40]. U bajci Merkur je skriven u korenju velikog hrasta, dakle u zemlji. Jer u unutrašnjosti Zemlje obitava Serpens Mercurii.

373 Raj je kod alhemičara omiljeni simbol za albedo[41], to jest ponovno dostignuto stanje nevinosti čiji izvor rađa aqua permanens[42]. Kod crkvenih Otaca ovaj izvor[43] je Hristos, a raj predstavlja tle duše iz kojeg izvire četvorodelna reka Logosa[44]. Isti simbol nalazimo, međutim, i kod alhemičara i mistika **Džona Pordedža (John Pordage):** božanska mudrost je "nova zemlja, nebeska zemlja... jer iz ove zemlje izrastoše sva stabla života... Tako niče raj... Iz srca, iz središta ove nove zemlje, i tako ozeleni izgubljeni vrt Eden", itd.[45]

4

374 Simbol zmije vodi nas do slike raja, drveta i zemlje. To znači isto koliko i razvojnoistorijska regresija od životinjskog carstva do biljke i anorganske prirode čiji ahemijski pojam jeste tajna materije, odnosno lapis. Ovde lapis istina, ne treba shvatati kao krajnji proizvod opus-a, već naprotiv, kao njegovu inicijalnu materiju. Ovaj arcanum alhemičari takođe označavaju kao lapis. Simbolika koja je ovde prikazana može se dijagramski isto tako predstaviti kao novi quaternio, odnosno kao dvostruka piramida:

375 Lapis je, istina, zamišljen kao jedinstvo i zato često stoji umesto prima materia. Ali kao što je ova deo pra-haosa za koji se misli da je sakriven negde u metalima, naročito u mercuriusu, ili drugim materijama, i da sam po sebi nije ništa jednostavno (kao što naziv wassa confusa pokazuje), tako se i lapis sastoji od četiri elementa, odnosno mora da bude sastavljen od njih četvoro[46]. U haosu oni nisu ujedinjeni već samo koegzistiraju i moraju se povezati putem alhemijske procedure. Oni se

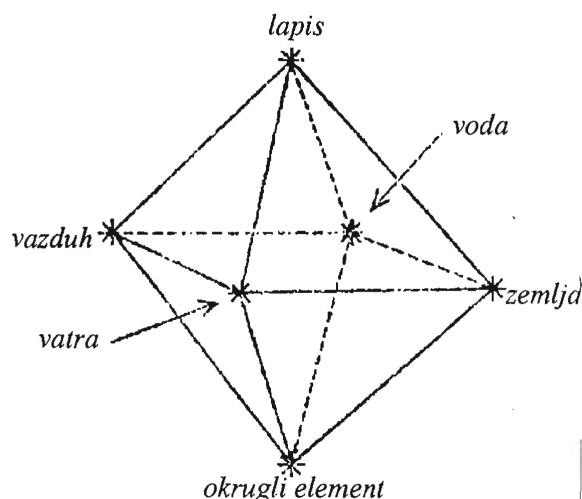

jedni prema drugima odnose neprijateljski i ne žele da se dobrovoljno ujedine. Zato predstavljaju iskonsko konfliktno stanje i međusobnu odbojnost. Takvom slikom prikazuje se rascep i razvoj iskonskog Jednog u mnoštvo očiglednog. Iz razdvojenog četvorstva, u oblasti anorganskog, opus sastavlja jedinstvo lapisa. Kao što je poznato, lapis kao filius macrocosmi i kao živo biće ne znači samo jednu alegoriju, već i direktnu paralelu sa Hristom[47] i sa gornjim Adamom, nebeskim pračovekom, sa Adamom secundus-om (Hristom) i sa zmijom. Nadir ovog trećeg quaternio-a jeste, dakle, nešto šta dalje odgovara Anthroposu.

376 Kao što smo već spomenuli, konstitucija lapisa počiva na ujedinjenju četiri elementa[48] koje sa svoje strane predstavljaju razvoj nespoznatljivog pra-stanja, odnosno haosa. Ovo je prima materia, arcanum, pra-materija koja kod **Paracelzusa** i njegovih naslednika važi kao nestvorena (increatum) i zato s Bogom coaetern-a u pravom tumačenju *Tehoma (Postanje,* 1,2): "I 'nestvorena' zemlja beše pusta i prazna, i bi tama nad bedanom; i duh Božiji lebdeo je nad vodom."[49] Ova pramaterija je okrugla (massa globosa, rotundum, *stoiceion* i strongylon), kao i svemir i duša sveta; ona je čak duša sveta i materija sveta u Jednom. Ona

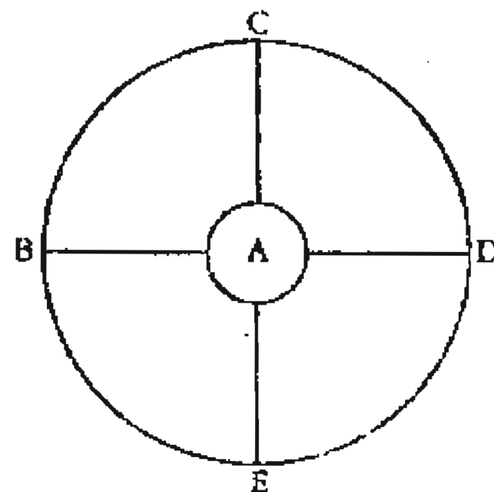
je "kamen koji ima duh"[50], modernim jezikom rečeno - najelementarniji građevinski kamen materije - atom - koji je intelektualni model. Alhemičari opisuju okrugli element čas kao pra-vodu, čas kao pra-vatru ili kao pneumu ili kao pra-zemlju ili kao "corpusculum nostrae sapientiae"[51]. Kao "voda" ili "vatra" on je sredstvo koje sve rastvara; kao kamen i metal ono je nešto što valja rastvoriti i pretvoriti u vazduh (pneuma, spiritus).

377 Ova simbolika lapisa može se dijagramski predočiti kao dvostruka piramida:

Ovaj "okrugli element" **Zosim (Zosimos)** označava i kao element Omega (Ω) i kao takav on verovatno predstavlja glavu[52]. Lobanja se spominje kao posuda za promene (vas Hermeticum) u sabejskom traktatu *"Platonis Liber Quartorum*[53]*"*, a "filosofi" su se osim toga nazvali "decom zlatne glave"[54], što verovatno ima isto značenje kao i "filii sapientiae". "Vas" se često koristi sinonimno sa lapisom, tako da između posude i njenog sadržaja nema nikakve razlike, odnosno reč je o istom arcanumu[55]. Prema starom shvatanju duša je, znamo, okrugla[56], pa otuda i posuda mora isto tako biti okrugla, poput neba ili svemira[57]. Okruglo je oblik pračoveka. U skladu s tim[58], **Dorneus** kaže da posuda mora biti proizvedena od neke "vrste kvadrature kruga, čime bi duh i

duša naše materije, odvojeni od svoga tela, mogli da telo podignu sa sobom u visinu svog neba". O ovoj kvadraturi piše i anonimni autor sholija o *"Tractatus aureus Hermetis"* i daje prikaz jednog kvadrata čije uglove obrazuju četiri elementa. U njegovoj sredini nalazi se mali krug. On o tome kaže: "Razdeli svoj kamen na četiri elementa, rektificiraj i ujedini ih u Jedno, i imaćeš ceo Magisterium. Ovo Jedno, na koje se svode elementi, jeste onaj majušni krug koji se nalazi u sredini ove kvadratne figure. On je, naime, medijator, koji unosi mir među neprijatelje ili elemente", itd.[59]. U jednom drugom poglavlju on daje crtež posude, tog pravog filosofskog pelikana"[60], na sledeći način[61]:

378 Njegov komentar glasi: "*A* jeste unutrašnjost, na izvestan način poreklo i izvor odakle ističu ostala slova, a istovremeno i konačni cilj ka kome se svi vraćaju poput reka u okean ili u veliko more." Ovo objašnjenje je dovoljno da pokaže kako ta posuda nije ništa drugo do mandala koja simbolizuje Sopstvo, odnosno gornjeg Adama sa njegove četiri emanacije (sličnog Horusu sa njegova četiri sina). Autor ga naziva "septenarius Magicus occultus"[62]. Isto tako Marija Proročica kaže: "Filosofi podu-

čavaju sve izuzetkom hermetične posude, zato što je ona božanska i mudrošću Gospoda bila skrivena od naroda: a oni koji je ne poznaju ne poznaju ni pravi metod zbog svog nepoznavanja Hermesove posude"[63], dok **Teobald de Hogelande (Theobald de Hoghelande)** dodaje: "Senior kaže da više treba težiti viziji nego ka (poznavanuju Svetog) Pisma"[64] Marija Proročica kaže: "To je posuda Hermesova koju su sakrili stoici; to nije nikakva negromantska posuda, već mera tvoje vatre (mensura ignis tui)"[65].

379 Iz ovih citata jasno proizilazi da je ta posuda imala neobičan, veliki značaj[66]. **Filaleta (Philaletha),** rezimirajući sve brojne sinonime Merkura, kaže da on (Merkur) nije samo ključ za alhemijsku veštinu i onaj "dvosekli mač u ruci heruvima koji čuva put do drveta života", već i "vas nostrum, verum, occultum, hortus item Philosophicus, in quo Sol noster orietur et surgit"[67]. Na ovom mestu možemo donekle da razumemo i čudan svet što ga daje **Johan de Rupescisa (Johannes de Rupescissa);** on, naime, kaže: "Fias faire un vaisseau en la manière d' un Cherubin qui est la figure de Dieu, et aye six aisles, en la façon de six bras, revenans en luy mesmes: et dessus une teste ronde... Et mets dedans iceluy vaisseau ladite eau ardant" itd.[68] Ukazivanje da heruvim ima "lik Boga" znači da autor ovde misli na Jezekiljevu viziju čiji raspored, ako se kroz sliku vizije napravi horizontalni presek, daje četvorodelnu mandalu. To znači, kao što je gore spomenuto, kvadraturu kruga, iz koje valja napraviti posudu, kao što glasi ahemijsko uputstvo. Mandala označava ljudsko ili božansko Sopstvo, dakle, celovitost ili viziju Boga, što je u ovom slučaju jasno vidljivo. Naravno da se takvo uputstvo ne može razumeti drugačije do "filosofski", to jest psihološki. Ono onda glasi: napravi hermetičnu posudu od celovitosti tvoje psihe i sipaj u nju aqua permanens, id est doctrinae, čiji sinonim je, kao što se zna, vinum ardens ("goruća voda"). Time se naznačuje da adept treba putem alhemijske doktrine da dajdžestira i menja samoga sebe.

380 U ovom kontekstu postaje razumljivo ono što *"Aurora Consurgens"* II kaže o vas naturale kao "matrix": da je ona, naime, "jedno u kome su troje, to jest voda, vazduh i vatra. Ovo troje su staklene alembice u kojima se stvara Sin filosofa. Zato su (posudu) nazvali tinkturom, krvlju i jajetom"[69]. Tri retorte ukazuju na Trojicu. Da je zaista tako, vidi se u ilustraciji na strani 249 *"Pandora"*-a iz 1558, gde pored tri alembica koje se nalaze u velikom sudu za kuvanje, stoji lik Hrista iz čijih kopljem probodenih grudi ističe reka krvi (flumina de ventre Christi!)[70]. Okrugla hermetička posuda u kojoj se obavlja tajnovita promena označava božanstvo, (platonsku) dušu sveta i celovitost čoveka. Ona opet odgovara Anthroposu, i istovremeno predstavlja svemir u njegovom najmanjem i najmaterijalnijem obliku. Stoga se lako može razumeti zašto je prvi pokušaj da se napravi model atoma imao za uzor planetarni sistem.

5.

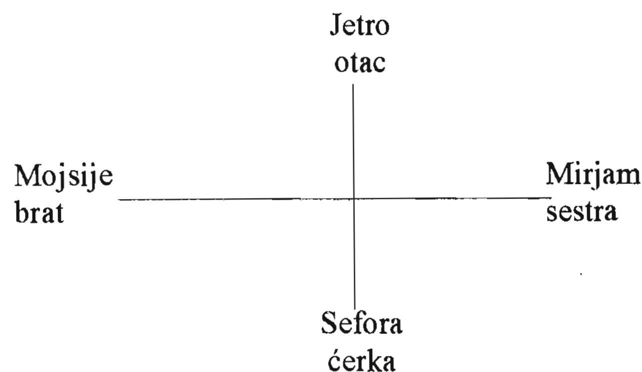
381 Četvorstvo jeste shema poretka per excellence, uporediva sa končanicom teleskopa. On predstavlja koordinatni sistem koji se takoreći instinktivno primenjuje za podelu i sredjivanje haotičnog mnoštva, kao na primer kod vidljive zemaljske površine, protoka godine, nekolicine osoba u grupi ljudi[71], Mesečevih mena, temperamenata, elemenata, (alhemijskih) boja, itd. Ako, dakle, kod gnostika nailazimo na jedan kvaternio, onda zapravo nailazimo na jedan (više ili manje svestan) pokušaj da se unese red u haotično mnoštvo numinoznih predstava koje im se nameću. Kao što smo videli, to se desilo u formi koja je izvedena iz primitivnog cross-cousin-marriage, i to u *svadbenom kvaterniju*[72]. Ovaj se od primitivne forme razlikuje po tome što je brak sa sestrom zamenio svoj biološki karakter, i to tako što sestrin suprug nije više šurak muža, to jest brat njegove žene, već jedan drugi blizak rođak (kao na primer otac žene u Mojsijevom kvaterniju) ili čak tudinac. Na mesto karakteristika rođaka ili brata nastupaju po pravilu magijski kvaliteti, kao što je povećanje ranga, čarobnjačka sposobnost i slično, i to kako kod sestre muža, tako i kod brata žene. Drugim rečima, dolazi do *projekcije Anima-Animus*. Ova promena označava suštinski kulturni napredak,

budući da činjenica projekcije ukazuje na konstelaciju nesvesnog u odnosu muškarac - žena, to jest da je brak postao psihološki komplikovan. On nije više samo biološko-socijalna koegzistencija, već počinje da se pretvara u svestan odnos. Ovaj slučaj nastupa kada izvorni cross-cousin-marriage zastari, što najpre predstavlja posledicu daljeg diferenciranja svadbenih klasa u šestodelni, osmodelni i dvanaestodelni sistem. Uzrok za oživljavanje nesvesnog koji s ovim razvojem ide ruku pod ruku jeste regresija endogamne tendencije, to jest "rodbinskog libida" koji zbog sve veće otuđenosti partnera ne nalazi više potrebno zadovoljenje[73].

382 Pored svadbenog quaternia gnostici su za uređivanje svojih brojnih simbola, kao što smo spomenuli, koristili i kvaternitet rajskih reka. Unutar gore složenih simbola pojavljuje se dakle dva puta (kompenzatorski) pokušaj stvaranja reda naizgled nepovezanih slika. To odgovara iskustvima koja postoje sa serijama slika kod aktivne imaginacije i kod haotičnih psihičkih stanja. U oba slučaja s vremena na vreme pojavljuje se simbol četvorstva[74]. Nasuprot uznemirenju zbog haosa, oni označavaju smirenje zbog reda. Oni imaju kompenzatorski značaj.

383 Četiri gore predstavljena kvaterniona najpre označavaju pokušaj jednog načelnog sređivanja gotovo nepregledno raznolikih simbola u gnosticizmu i njegovom nastavku, alhemiji. Takav jedan redosled načela pokazuje se kao koristan i za razumevanje individualne simbolike modernih snova. Predstave koje susrećemo u ovoj oblasti još su raznolikije i tako zbunjujući obilne da je shema raspoređivanja prosto neophodna. Budući da se preporučuje istorijski pristup, kao ishodište sam uzeo Mojsijev quaternio nasenejaca, zato što se on neposredno naslanja na primitivnu shemu cross-cousin-marriage. Naravno da ovaj quaternio poseduje samo paradigmatičan značaj. Kao osnova sistema mogao bi da posluži i bilo koji drugi svadbeni kvaternio, ali ne i bilo koji quaternitet, kao na primer kvaternitet Horusa i njegova četiri sina. Ovaj poslednji nije dovoljno iskonski, jer mu nedostaje suprotstavljeni, ženski elemenat[75]. Veoma je, naime, važno da upravo krajnje suprotnosti kao što su muško-žensko, i

tako dalje, izgledaju međusobno povezane. Zato su i alhemistički parovi suprotnosti međusobno povezani u kvaternitetima, kao na primer toplo-hladno, suvo-mokro. Primenjena na Mojsijev kvaternio dobila bi se sledeća odgovarajuća rodbinska shema:

384 Dok prva dvostruka piramida Anthropos Quaternio, odgovara gnostičkom predlošku, druga je konstrukcija psihilološki izvedena iz prve ali, počiva na podacima iz biblijskog teksta što su ga koristili gnostici. Gore sam već naveo psihološke razloge za konstrukciju jednog drugog quaternija. Da ovaj drugi mora biti senka prvoj proizlazi iz činjenice što donji Adam, odnosno smrtni čovek, poseduje htonsku psihu i zbog toga ne može biti izražen kvaternitetom koji mu je nadređen. Kad bi tako bilo, onda bi on bio nesimetrično oblikovan, kao što je i gornji Adam nesimetričan i mora biti dopunjen jednim kvaternitetom koji mu je podređen. Ovaj se prema njemu odnosi kao njegova Senka ili njegov tamniji odraz.

385 Kao što sada Anthropos Quaternio svoju simetrijsku dopunu nalazi u donjem Adamu, tako se ovaj drži u ravnoteži pomoću sebi podređenog quaternija Senke koji je konstruisan prema shemi onog gornjeg. Simetrična dopuna donjem Adamu jeste zmija. Izbor ovog simbola opravdava se najpre kroz poznatu

asocijaciju Adama sa zmijom. Ona je njegov htonski demon, njegov familiaris. Kao drugo, zmija je najčešći simbol za mračni, htonski svet nagona. Ona može biti zamenjena ekvivalentnom hladnokrvnom životinjom - što je često slučaj - i to zmajem, krokodilom i ribom. Ali, zmija nije ni u kom slučaju samo nefastno htonsko biće, već kao što smo već spomenuli, ona je istovremeno simbol mudrosti i svetlosti, dobrote i lekovitosti[76]. Još u *Novom zavetu* ona je istovremeno alegorija Hrista i đavola, kao što je, kako smo već videli, bila i riba. Isto tako, zmaj, koji za nas ima samo negativno značenje, poseduje pozitivno značenje u Kini, a ponekad i u zapadnjačkoj alhemiji. Unutarnja polarnost simbola zmije mnogostruko prevazilazi polarnost simbola čoveka. Ona je jednostavno manifestna, dok je ljudska delimično latentna ili potencijalna. Zmija prevazilazi Adama po pameti i mudrosti, i u stanju je da ga nadmudri. Ona je starija od njega i Bog ju je očigledno snabdeo jednom možda nadljudskom inteligencijom, poput onog Božijeg sina koji je preuzeo ulogu Satane[77].

386 Kao što čovek svoj vrhunac doživljava u ideji jednog svetlog i dobrog Boga, tako dole počiva na jednom mračnom i zlom principu koji po tradiciji važi za đavola odnosno za zmiju koja oličava Adamovu neposlušnost. Kao što smo pre čoveku stvorili simetriju preko zmije, tako ona, s druge strane, biva dopunjena drugim nasenejskim kvaternijom, i to Rajskim Quaterniom. Raj vodi u svet životinja i biljaka. On je, naime, vrt ili bašta puna životinja, pojam rasta koji izbija iz zemlje. Zmija kao serpens mercurialis nema odnos samo prema bogu otkrivanja, Hermesu, već kao vegetacioni numen izaziva "benedicta viriditas", celokupno ozelenjavanje i cvetanje biljnog života[78]. Da, ovaj serpens stanuje čak u unutrašnjosti Zemlje i on je ona pneuma, koja se krije u *kamenu*[79].

387 Simetrijska dopuna zmiji jeste, dakle kamen kao predstavnik zemlje. Ovde nailazimo na kasniji razvojni stepen simbolike, i to alhemijske, čija je središnja ideja lapis. Baš kao što zmija gradi donju suprotnost čoveku, tako na isti način kamen dopunjuje zmiju. On, s druge strane, odgovara čoveku; štaviše, on ne samo što je prikazan u ljudskom liku, već čak ima "telo, dušu i

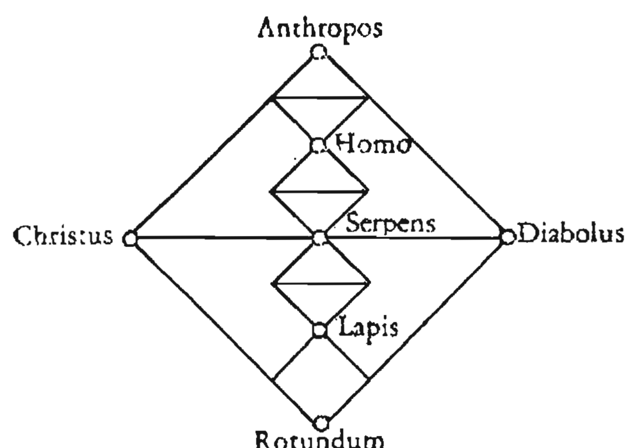
duh", on je homunculus i, kao što tekstovi pokazuju, simbol Sopstva. Ali on nije nikakva ljudski Ego, već jedno kolektivno biće, jedna kolektivna duša poput indijskog Hiranyagarbha, "zlatne klice"[80]. Kamen je "otac-majka" metala, jedan hermafrodit. On jeste, doduše, poslednje jedinstvo, ali ne elementarno, već nastalo i složeno. Za taj kamen mogle bi se upotrebiti sva ona "mille nomine" koje alhemija ima za svoju središnu predstavu, ali se time ne bi iskazalo ništa novije ili tačnije.

388 Ni ovaj izbor simbola nije proizvoljan, već je potvrđen alhemijskom literaturom od I do XVIII veka. Lapis, sa svoje strane, proizilazi iz razdvajanja i ponovnog slaganja četiri elementa, iz rotunduma, kao što smo to videli gore. Rotundum je jedna krajnje apstraktna, transcedentna ideja koja se zahvaljujući tome što je okrugla[81] i celovita odnosi na pračoveka.

389 Tako bi se četiri dvostruke piramide poređale u krug i formirale poznatog uroborosa. U ovom slučaju okruglo bi kao peti stepen bilo identično sa prvim, to jest težina, mrak zemlje, metal, nalaze se u tajnom odnosu prema pračoveku (anthropos-u). Ovo je u alhemiji očigledno, ali se pojavljuje i u istoriji religije, tako što se iz Gajomarove krvi rađaju metali[82]. Ovaj čudni odnos objašnjava se identitetom najdonjeg, najmaterijalnijeg, sa najvišim, najduhovnijim, što smo već videli prilikom tumačenja zmije kao htonske i istovremeno "duhovne" životinje. Kod **Platona** okruglo je duša sveta i jedan blaženi bog[83].

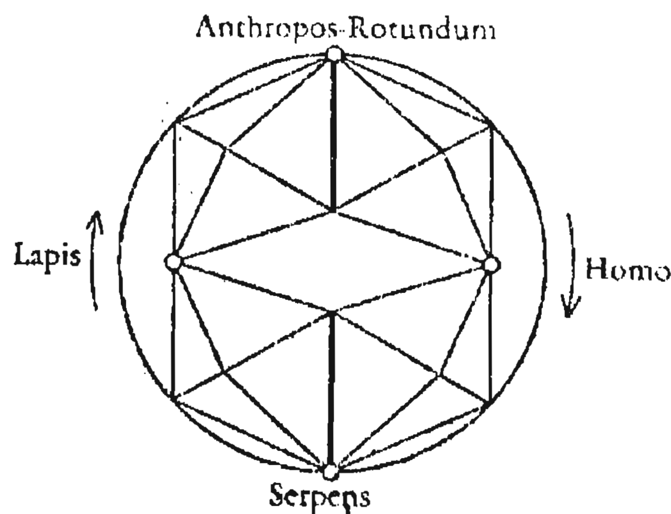
390 Sada ćemo pokušati da rezimiramo razmatranja iz prethodnog poglavlja i da ih predočimo putem grafičkog prikaza. U vertikalnom poretku shema izgleda ovako:

U ovoj shemi istakao sam tačku najveće napetosti između suprotnosti, i to dvostruko značenje zmije koja zauzima središte sistema. Kao alegorija Hrista, a i đavola, ona sadrži i simbolizuje najjaču polarnost u koju upada Anthropos koji je sišao u physis. Običan čovek nije postigao ovu napetost suprotnosti: on je poseduje samo u nesvesnom, odnosno u zmiji[84]. U lapisu, koji odgovara čoveku, suprotnosti su takoreći ujedinjene, ali sa jednim vidljivim šavom, odnosno simbolom hermafrodita, koji isto tako unakažava ideju lapisa kao što isuviše ljudske osobine to čine sa

homo sapiensom. U gornjem Adamu kao i u "okruglom", suprotnost je nevidljiva. Uprkos tome, jedno je apsolutno suprotstavljeno drugom i, ako su oboje kao transcedentne datosti koje se ne mogu razlikovati jedna drugoj identične, onda je reč o jednom paradoksu koji, međutim, odgovara pravilu: iskaz o nečemu metafizičkom može biti jedino antinomičan.

391 Poredak u uroborosu daje sledeću sliku:

Ovaj poredak pokazuje jaču napetost između anthropos-rotundum-a i serpens-a s jedne strane, a manju između homo-a i lapis-a, s druge, što se vidi kroz razdaljinu između njihovih tačaka. Strele tumače descensus u physis i ascensus u duhovno. Najniža tačka je zmija. Lapis, međutim, iako je od izrazito materijalne prirode, predstavlja takođe simbol duha, a "okrugli element" predstavlja jednu transcedentnu veličinu koju simbolizuje tajna materije, što bi se moglo uporediti sa idejom atoma. Antinomijski razvoj ovih pojma odgovara paradoksalnom biću alhemije.

392 Kvaternitetom lapisa koji predstavlja tvorevinu alhemijske gnoze dolazimo do zanimljivih fizičkih spekulacija alhemije: u *"Sorutinium chymicum"* (1687) **Mihaela Majera (Michael Maier)** (1568-1622) nalazi se prikaz četiri elementa kao četiri različita stupnja vatre (videti tabelu I).

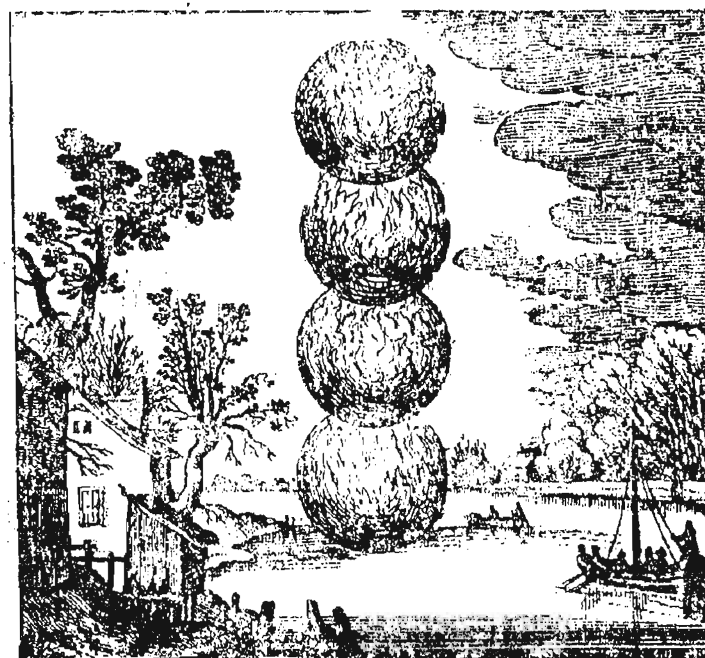

Tabela 1

393 Kao što pokazuje slika, četiri sfere su ispunjene vatrom. Autor to komentariše sledećim stihovima:

Naturae qui imitaris obus, tibi quattuor orbes
Quaerendei, interius quos levis ignis agat.
Imus Vulcanum referat, bene monstret at alter
Mercurium, Lunam tertius orbis habet:
Quartus, Apollo, tuus, naturae auditur et ignis,
Ducat in arte manus illa catena tuas[85].

Iz ovog proizilazi da najdonja sfera odgovara Vulcanu, to jeste zemaljskoj (?) vatri, druga Merkuru, to jest vegetativnom (životnom) duhu, treća Mesecu, ženskom, psihičkom principu, a četvrta Suncu, muškom, duhovnom. Iz **Majerovog** komentara proizilazi da se s jedne strane radi o četiri elementa, a s druge o četiri vrste vatre koje su odgovorne za nastanak različitih agregatnih stanja. Majerov "ignis elementalis re et nomine"[86] odgovarao bi, prema redosledu, Vulkanu; vatra Merkura vazduhu; treća vatra vodi, dakle Luni; četvrtu, koja bi odgovarala Suncu, on naziva "terreus" (zemaljska). Ignis elementalis je, prema svedočenju **Ripleusa (Riplaeus),** koje navodi **Majer,** ona vatra "qui accendit lignum"[87] (koja pali drvo); to je, dakle, najverovatnije obična vatra. Vatra Sunca, nasuprot tome, izgleda da je vatra u Zemlji, koju bismo mi danas označili kao "vulkansku" i koja bi odgovarala čvrstom agregatnom stanju (terreus). Iz toga nastaju sledeći redosledi:

Serija Vigenerusa	*Serija Ripleusa*
ignis mundi intelligibilis =	ignis naturalis [89] =
ignis caelestis =	ignis innaturalis [90] =
ignis elementaris =	ignis contra naturam[91] =
ignis infernalis[88]	ignis elementalis =

Serija Mihaela Majera

ignis terreus =	Sulfura i Mercurii =	Sunce (Apollo) =	Zemlja
ignis aqueus =	aquae =	Mesec (Luna) =	voda

ignis aerius =	dracones =	Mercurius = vazduh
ignis elementalis =	ignis elementalis =	obična vatra = vatra (Vulcanus)

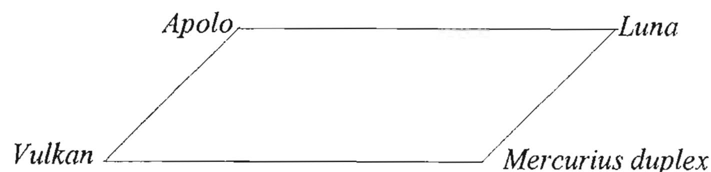
Agregatna stanja
= čvrsto telo
= tečnost
= gas
= plamen

394 U ovoj paralelizaciji agregatnih stanja sa različitim vrstama vatre zanimljiva je činjenica da se pritom rad, i, istina, ne eksplicite, ali ipak dovoljno jasno: o vrsti "flogiston-teorije" o agregatnim stanjima: vatra je svojstvena svim agregatnim stanjima i zato je odgovorna za njihov sastav. Ova ideja je stara[92] i može se naći još u *"Turbi";* tamo **Dardaris** kaže: "Sulfura sunt animae, quae in quatuor fuerant occultae corporibus[93]. "Ovde aktivno (anima) nije vatra, već sumpor; misao je, međutim, ista, a to je da se elementi, to jest agregatna stanja mogu svesti na zajednički imenitelj. Danas se zna da ono što suprotstavljeni elementi imaju zajedničko jeste *molekularno kretanje* i da agregatna stanja odgovaraju različitim stupnjevima tih kretanja. Molekularno kretanje odgovara sa svoje strane izvesnoj *količini energije,* tako da je zajednički imenitelj elemenata prema tome energija. Prelazni stupanj ka modernom pojmu energije predstavlja **Stalova (Stahl)** flogiston-teorija[94] koja sa svoje strane počiva opet na spomenutim alhemijskim pretpostavkama u kojima se stoga mogu prepoznati najraniji počeci teorije energije[95].

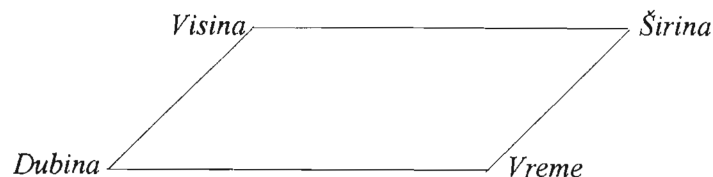
395 Flogiston-teorija elemenata koju su najavili alhemičari nije još uvek dostigla nivo energetike, ali nedvosmisleno ukazuje na taj pravac. Sedamnaestom veku su inače bili poznati svi oni matematički kao i fizikalni elementi iz kojih se mogla izvesti teorija energije. "Energija" je opet apstraktan pojam koji je neophodan za opisivanje ponašanja *pokretnih tela.* Takvo telo se isto tako može poznati samo putem koordinatnog sistema prostora i vremena. Gde god se utvrdi kretanje, to se događa u prostorno-

vremenskom quaterniju, koji se može izraziti ili kroz *Aksiom Marije,* tri plus jedan, ili kroz proportio sesquitertia, tri : četiri. Ovaj quaternio bi dakle mogao da zameni quaternio elemenata, pri čemu se Jedan ili Četiri koji odgovaraju koordinati vremena u alhemističkom redosledu elemenata često pokazuju u tome što svaki put *jedan* element zauzima izuzetan položaj, kao na primer vatra ili zemlja[96].

396 Poseban položaj jednog od faktora u kvaternitetu može se izraziti i kroz njegovu dvostrukost, odnosno duplicitet, kao kad, na primer, četvrta rajska reka, Eufrat, predstavlja usta kroz koja ulazi hrana a izlazi molitva, i znači kako reku tako i Logos. U Mojsijevom quaterniju Mojsijeva žena igra dvostruku ulogu kao Sefora i kao Mavarka. Ako od **Majerovih** imena bogova koji odgovaraju elementima - Apola, Lune, Merkura, Vulkana - konstruišemo četvorstvo, onda nastaje jedan svadbeni kvaternio s odnosom brat - sestra:

Merkur je u alhemiji, kao što znamo, muško-žensko i ne retko se pojavljuje i kao virgo. Ovaj karakter (3+1, odnosno 3:4) očigledno pripada i vremensko-prostornom quaterniju:

397 Ako se ovaj quaternio posmatra sa stanovišta trodimenzionalnosti prostora, onda se vreme može shvatiti kao četvrta dimenzija. Ako, pak, četvorstvo posmatramo sa stanovišta tri

kvaliteta vremena (prošlost, sadašnjost, budućnost), onda se statični prostor u kome se odvijaju promene stanja mora dodati kao četvrti izraz. U oba slučaja četvrto predstavlja nešto inkomensurabilno drugačije, što nam je, međutim, potrebno radi naizmeničnog određivanja jednog i drugog. Tako prostor merimo vremenom i vreme prostorom. Drugom, četvrtom, odgovara u gnostičkim quaternitetima theos pyrinos, vatrenom bogu ("četvrti po broju"), dvostruka Mojsijeva žena (Sefora i Mavarka), dvostruki Eufrat (reka i logos), u alhemističkom kvaterniju elemenata - vatra[97], u **Majerovom** kvaterniju bogova Mercurius duplex i u "hrišćanskom quaternitetu" (ako je ovaj izraz dozvoljen[98]) Marija ili đavo. Ova dva nespojiva lika ujedinjeni su u Mercuriusu duplex-u alhemije[99].

398 Prostorno-vremenski quaternio predstavlja *arhetipski uslov i mogućnost fizikalne spoznaje* uopšte. On je među psihičkim četvorstvima shema poretka par excellence. Po svojoj strukturi on odgovara psihološkoj shemi funkcija[100]. Relacija tri: jedan pojavljuje se često i u snovima i spontanim crtežima mandala.

399 Jedna individualna, moderna paralela sa četvornostima poređanim jedna iznad druge i povezanim sa idejom ascensusa i descensusa nalazi se među ilustracijama moga rada o slikama mandale[101]. Ista ideja pojavljuje se i u slikama jednog tamo opširno prikazanog slučaja gde je reč o vibracijama koje obrazuju čvorove[102]. Svaki od ovih čvorova predstavlja jednu istaknutu ličnost kao što je to bio slučaj kod prvog spomenutog prikaza. Sličan motiv bi se mogao nalaziti u osnovi priložene ilustracije knjige. Reč je o prikazu Trojice iz jednog rukopisa traktata **Joaima od Flore (Joachim von Flores)**[103]. U ovom kontestu hteo bih da na kraju spomenem još svojevrsno učenje o stvaranju sveta u *"Clementinen I"*[104]*:* U Bogu su pneuma i soma (telo) jedno. Njih dvoje se razdvajaju i ono prvo se pojavljuje kao Sin i "arhon budućeg eona"; soma, međutim, prava ousia (biće, ono što postoji) ili hyle (materija), deli se četvorostruko, odgovara četvorstvu elemenata (koji se prilikom posvećivanja svečano izvikuju!). Iz mešavine ova četiri dela nastaje đavo, "archon tou aiõnos tou-

tou" (gospodar ovog eona) i psiha ovog sveta. Soma (materija) je oduhovljena (empsychon). "Bog vlada svetom kako putem đavola, tako putem 'Sina'; jer obojica su u njegovim rukama. [105]." Bog se u svetu razvija u obliku sizigija (parova suprotnosti) kao što su nebo-zemlja, dan-noć, muško-žensko, itd. Poslednji član prvog reda obrazuju Adam-Eva. Na kraju ovog procesa deoba sledi povratak na početak, odnosno "teleutē tōn pantōn" (dovršavanje univerzuma) kroz pročišćenje i uništenje[106].

401 Ko poznaje alhemiju teško će prevideti sličnost klimentinskog učenja sa osnovnim pogledima alhemije, ako po strani ostavimo moralne aspekte. Tako ovde imamo "neprijateljsku braću", Hrista i đavola, koji su u judeo-hrišćanskoj tradiciji, kao što znamo, važili za braću, tetrameriju u četiri dela (elemenata) ili podelu procesa na četiri dela, suprotstavljene parove i njihovo konačno sjedinjavanje u jedno, paralelu lapisa i Mercuriusa sa Hristom s jedne strane, i zahvaljujući simbolici zmije odnosno zmaja sa đavolom s druge strane, lik Mercurius duplex-a i lapisa koji u sebi nerazdvojivo ujedinjuje suprotnosti.

402 Ako bacimo pogled unazad, na put koji je naš argument sledio, onda ćemo na njegovom početku videti dva gnostička četvorstva od kojih se jedno pojavljuje kao čoveku nadređeno, a drugo kao njemu podređeno: to je, s jedne strane, pozitivni Mojsije, s druge strane rajski quaternio[107]. Nije sigurno slučajno što **Hipolit** spominje upravo ove dve četvornosti, ili što su nasenejci poznavali samo njih, jer položaj čoveka je u njihovom sistemu u najbližoj vezi sa gornjim Adamom, a odvojen od htonskog životinjskog i biljnog sveta raja. Preko svoje Senke on ima odnos sa zmijom i njenim dvostrukim značenjem. Ova situacija je sasvim karakteristična za epohu gnosticizma i ranog hrišćanstva. Čovek tog vremena nalazio se blizu genea abasileutos (rodu bez kralja, to jest nezavisnoj rasi), odnosno gornjem četvorstvu, nebeskom carstvu, i gledao je u vis. Ali, ono što počinje gore ne penje se u visinu, već se završava dole. Tako se osećamo prisiljenim da donjeg Adama nasenejaca učinimo simetričnim preko jednog quaternija Senke; budući da on ne može da se neposredno podigne do Gornjeg Adama - između toga se nalazi Mojsijev quaternio - onda se i između njega i donjeg principa, zmije, mora pretpostaviti jedna donja, odnosno senovita, četvornost koja odgovara gornjoj. Ova operacija očigledno nije bila poznata gnostičkoj epohi, jer nesimetrična veza naviše izgleda nije nikome smetala, već je upravo bila poželjna, odnosno odgovarala je jednom programu. Ako se zato između ljudi i zmije umetne jedna četvornost koja nije spominjana u tekstovima, onda se to događa zbog toga što mi uopšte ne možemo više da zamislimo jednu naviše orijentisanu psihu, koju u ravnoteži ne drži isto tako jaka svest donjeg čoveka. Ovde je, doduše, reč o jednoj modernoj stvari i to u oblasti istorijskog gnostičkog mišljenja predstavlja drzak anahronizam koji čoveka pomera u središte polja svesti, gde on ranije svesno nikad nije obitavao. Tek mu je Hristos demonstrirao ovu svest postavljenu između Boga i sveta i tako što je čovek Hristovu ličnost pretvorio u predmet svoje pobožnosti on je na izvestan način postepeno stekao Hristovu poziciju medijatora. Od kada je Hristos razapet među razbojnicima čovek je postepeno počeo da stiče znanje o svojoj Senci i o svom dualitetu. Ovaj dualitet je, naime, bio anticipiran dvostrukim značenjem simbola zmije. Kao što zmija predstavlja ono lekovito, a i ono destruktivno, tako je jedan razbojnik određen za ono gore, a drugi za ono dole, i zato "Senka" s jedne strane znači slabost vrednu žaljenja i prekora, a s druge, zdravu instinktivnost i neophodan uslov za višu svesnost.

403 Quaternio Senke koji drži u ravnoteži poziciju čoveka kao medijatora dolazi na red, dakle, tek ako je ta pozicija postala toliko stvarna da čovek svoju samosvest, odnosno svoje postojanje, oseća jače nego svoju zavisnost ili svoju određenost od strane božanstva. Ako, dakle, naviše usmereno pneumatičko shvatanje, koje odlikuje ranohrišćansko-gnostičko stanje duha, dopunimo odgovarajućom suprotnosti, odnosno quaternijom Senke, onda će se to dogoditi u skladu sa istorijskim razvojem. Početna zavisnost od pneumatičke sfere, za koju se čovek drži kao dete majke, bila je ugrožena od strane Sataninog carstva. Od ovog poslednjeg pneumatskog čoveka oslobađa Spasitelj koji je provalio kapije pakla ili prevario arhonta i u istoj meri ga povezao s ne-

beskim carstvom. Na taj način ponor ga je razdvajao od zla . Ovo shvatanje je podržavano svim silama u očekivanju neposredne parusije, Drugog Dolaska. Ali kad se Hristos opet nije pojavio, nije mogla da izostane izvesna regresija. Kada jedna tako velika nada izbledi i tako napeto iščekivanje se izjalovi onda se neizbežno u ljude vraća libido i pojačava svesnost samog sebe kroz naglašavanje svojih ličnih duševnih procesa, odnosno on se postepeno pomera u središte svog polja svesti. Time s jedne strane nastaje izvesno razdvajanje od pneumatske sfere, a s druge, dolazi do izvesnog približavanja carstvu Senke. U skladu s tim jača moralna svesnost, a paralelno s tim se relativizuje osećanje izbavljenosti. Crkva mora da poveća značaj i moć svog ritusa da bi obuzdala prodor realnosti. Ona pritom neizbežno postaje "carstvo ovoga sveta". Prelaz od prvog quaternija u drugi prikazuje istovremeno istorijski razvoj koji u XI veku na mnogim mestima vodi ka otvorenom priznavanju principa zla kao stvaraoca sveta.

404 Zmija i htonska zmijska mudrost označavaju prekretnicu velike drame. Rajski quaternio koji se na to nadovezuje sa lapisom donosi početke prirodnih nauka **(Rodžer Bekon /Roger Bacon/**, 1214 - 1294 **Albertus Magnus,** 1193 - 1280, i alhemičari) čija se tendencija, međutim, ne razlikuje od pneumatičke za 180 stepeni, već samo za 90 stepeni, to jest ona stoji poprečno prema crkveno-spiritualnom pravcu i zato za veru predstavlja više jednu zbunjenost negoli njenu protivurečnost.

405 Od lapisa, odnosno od alhemije, vodi direktna linija do savremenih prirodnih nauka, i to do quaternija alhemističkih agregatnih stanja koji se, kao što je gore izloženo, u krajnjoj liniji zasniva na prostorno-vremenskom quaterniju. Ovaj spada u niz arhetipskih četvornosti i budući takav pokazuje se kao neizbežan princip poretka za čulne utiske koje psiha prima od tela u pokretu. Prostor i vreme obrazuju jedan psihološki apriori, za spoznaju fizikalnih procesa neophodan aspekt arhetipskog kvaterniteta uopšte.

406 Razvoj od Quaternia Senke do Quaternia lapisa, uključujući i ovaj poslednji, opisuje izmenu slike sveta tokom drugog hrišćanskog milenijuma. Niz se završava viđenjem

"okruglog", odnosno rotacije nasuprot statici četvornosti koja se, kao što smo spomenuli, pokazuje kao pretpostavka za poznavanje realnosti. Sa ovim razvojem povezani nastavak naučnog materijalizma izgleda, s jedne strane, kao logična posledica, s druge kao obogotvorenje materije. Ovaj poslednji aspekt uzrokovan je psihološki time što se okruglo podudara sa arhetipom pračoveka (Anthroposa).

407 Ovom spoznajom završava se krug uroboros-a, simbola opus-a circulare, kako prirode, tako i "umetnosti".

7

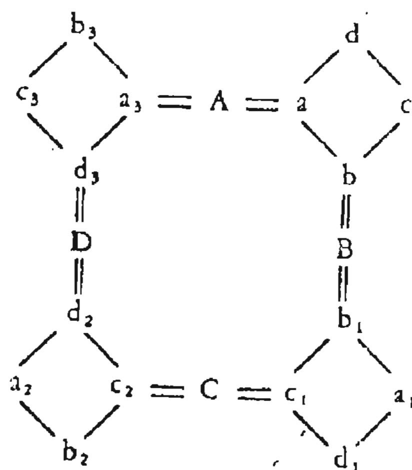
408 Serija naših quaterniona se može izraziti i formom jednačine, pri čemu sa A označavamo početno stanje (u našem slučaju Anthroposa), sa A1 krajnje stanje, a sa BCD međustanja. Figure koje se odvajaju označavamo odgovarajućim minuskuluma a b c d. Što se tiče konstrukcije formule, moramo imati u vidu činjenicu da je ovde reč o uznapredovalom procesu menjanja jedne te iste supstance. Ona (i njeno promenljivo stanje) svaki put će proizvesti sebi slično, to jest od A će nastati -a i od B -b, isto tako će b dati B, i c -C. Takođe se unapred pretpostavlja da nakon a sledi b, i da se formula piše s leva na desno. Ove pretpostavke su za jednu psihološku formulu legitimne.

409 Formula se naravno ne može postaviti linearno, već jedino u krugu koji se upravo sa ovog razloga okreće u desno. Od a proces putem kontingencije napreduje do b, iz čega nastaje stanje B, i tako dalje. Promena se kreće u desno sa Suncem, što znači da je to proces osvešćivanja, na šta ukazuje već i deoba (diskriminacija) A B C D na četiri kvalitativno odvojene veličine[108]. Naša sadašnja naučna spoznaja ne zasniva se na kvaternitetu, već na trojstvu principa (vreme, prostor, kauzalnost)[109]. Mi se ovde, međutim, ne krećemo u oblasti modernog mišljenja prirodnih nauka, već na tlu antičkog i srednjevekovnog pogleda na svet, koji je do **Lajbnicovih (Leibniz)** vremena priznavao princip "correspondentia", odnosno primenjivao ga je

naivno i nereflektirano. Da bismo opravdali našu ocenu A kao celovitost o A koju smo izrazili kroz a b c moramo, međutim, naše mišljenje uslovljeno savremenošću dopuniti jednim principom, i to principom korespondencije, odnosno *sinhroniciteta*[110]. Naš opis prirode je, naime, u izvesnim aspektima nepotpun i, prema tome, isključuje iz spoznaje činjenice koje se mogu posmatrati ili ih formuliše neopravdano negativno, kao na primer kroz paradoks "dejstvo bez uzroka" (**Jeans**)[111]. Naš gnostički kvaternitet jeste naivan proizvod nesvesnog i predstavlja, dakle, psihološku činjenicu koja se lako može dovesti u vezu sa četiri funkcije orijentacije svesti; a kretanje procesa u desno jeste, kao što smo rekli, izraz svesne diskriminacije[112], dakle primene četiri funkcije koje nastavljaju suštinu procesa svesti.

410 Čitav kružni tok se nužno vraća na početak i to u trenutku kada D, koje je u kontigenciji najdalje stanje od A, prelazi u a3, što odgovara jednoj vrsti enantiodromije.

Dobijamo dakle:

Ova formula tačno pokazuje suštinske odlike simboličnog procesa preobražaja: ona pokazuje rotaciju mandale[113], igru suprotnosti komplementarnih (odnosno kompenzatornih) procesa, a zatim apokatastis, to jest ponovno uspostavljanje iskonskog stanja

celovitosti koje alhemičari izražavaju simbolom uroborosa, i napokon ova formula ponavlja staru alhemijsku tetrameriju[114] koja je data kroz četvornu strukturu jedinstva odnosno $A=a<^{d}_{b}>c$. Ono što formula može samo da nagovesti jeste viša ravan koja se postiže procesom preobražaja odnosno integracije. "Sublimacija", ili napredak, ili promena kvaliteta sastoji se u jednom četvorodelnom i četvorostrukom razvoju celine, što ne znači ništa drugo do njeno osvešćivanje. Kada se psihički sadržaji rascepe na četiri aspekta onda to znači da su oni podvrgnuti diskriminaciji putem četiri funkcije orijentacije svesti. Tek uspostavljanjem ova četiri aspekta obezbeđuje se celovit opis. Proces koji smo prikazali našom formulom menja iskonski nesvesnu celovitost u svesnu. Anthropos (A) silazi odozgo na dole preko svoje Senke (B) u physis (C = zmija) i podiže se opet putem neke vrste procesa kristalizacije (D = lapis), koja svodi haos u svoje prvobitno stanje koje se, međutim, u međuvremenu razvojem od nesvesnog promenilo u svesno. Svest, odnosno spoznaja, nastaje kroz razlikovanje, to jest kroz analizu (rastvaranje) i sintezu koja sledi, na šta se simbolično odnosi alhemijska sentencija "Solve et coagula"[115]. Korespondencija se predstavlja kroz identitet slova a, a1, a2, a3, i tako dalje. To znači da je uvek reč o istom faktoru koji u formuli samo menja mesto, dok psihološki menja i ime i kvalitet. Istovremeno se vidi da promena mesta svaki put znači enantiodramsku promenu mesta što odgovara komplementarnim, odnosno kompenzatornim izmenama ukupne psihe. Na sličan način klasični kineski komentari, kao što znamo, shvataju promene znakova u *Ji Đingu.* Svaki arhetipski sled poseduje sebi svojstvenu numinoznost, što proizilazi iz samog njegovog naziva; tako a-d jeste "rod bez kralja (to jest slobodan)", a1 - d1 je quaternio Senke koji je ljutit zato što prikazuje isuviše ljudskog čoveka (**"Ničeovog** [**Nietzche**]) najružnijeg čoveka"[116]), a2 - d2 je raj koji govori sam za sebe, i napokon a3 - d3 je materijalni svet čija numinoznost u liku materijalizma preti da uguši naš svet. Smatram da ovde nije potrebno pojedinačno navoditi koje su promene u istoriji duha tokom poslednjih 2000 godina time izražene.

411 Formula predstavlja simbol Sopstva, jer ono nije samo statična veličina ili istrajna forma, već istovremeno i dinamičan proces, kao što stari mislioci imago Dei u čoveku nisu videli kao nešto što je u čoveku samo utisnuto, nešto poput mrtvog pečata, već kao delujuću silu. Ove četiri promene predstavljaju proces ponovnog uspostavljanja ili podmlađivanja koji se takoreći odvija u unutrašnjosti Sopstva, i mogao bi se uporediti sa ciklusom ugljenika azota u Suncu, pri čemu jedno ugljenikovo jezgro hvata četiri protona (od kojih dva odmah postaju neutroni) i na kraju ciklusa ih otpušta u vidu jedne α - čestice. Iz tog procesa jezgro ugljenika izlazi nepromenjeno, "kao feniks iz pepela"[117]. Može se pretpostaviti da se tajna postojanja, to jest postojanje atoma i njegovih sastavnih delova sastoji iz jednog stalnog procesa podmlađivanja koji se ponavlja, a do sličnih pretpostavki se dolazi kada pokušamo da objasnimo numinoznost arhetipova.

412 Sasvim sam svestan krajnje hipotetičkog karaktera ovog poređenja, ali smatram umesnim da se vrše takva posmatranja čak i po cenu opasnosti da nekog privid prevari. Pre ili kasnije atomska fizika i psihologija nesvesnog će se na značajan način približiti, jer obe, nezavisno jedna od druge, i polazeći sa suprotnih strana ulaze u transcedentalnu oblast, jedno s predstavom atoma, a druga s predstavom arhetipa.

413 Analogija sa fizikom nije nikakva digresija pošto sama shema simbola predstavlja silazak u materiju i zahteva identičnost spoljašnjeg sa unutarnjim. Psiha ne može da bude "nešto sasvim drugo" od materije, jer kako bi onda (materija) mogla da je pokrene? I materija ne može da bude strana psihi, jer kako bi je onda ona mogla proizvoditi? Psiha i materija su u jednom te istom svetu i jedna učestvuje u drugoj, inače bi uzajamno delovanje bilo nemoguće. Zato bi trebalo dospeti, ako to istraživanje uopšte može, do poslednjeg podudaranja fizičkih i psiholoških pojmova. Naši sadašnji pokušaji mogu izgledati drski, ali verujem da su na ispravnoj liniji. Matematika je, na primer, više puta pokazala da se njene čisto logičke i s onu stranu svakog iskustva konstruisane tvorevine, naknadno pokazuju kao nešto što se podudara sa

ponašanjem stvari, što, kao i kad je reč o sinhronističkim događajima, ukazuje na duboku podudarnost svih formi postojanja.

414 Budući da je obrazovanje analogija zakon koji u velikoj meri vlada životom psihe, s razlogom možemo pretpostaviti da naša naizgled čisto spekulativna konstrukcija nije nikakav nov izum, već da je postojala i na ranijim stupnjevima razmišljanja. Uopšte se ovi uzori mogu naći na različitim stupnjevima mističkog procesa preobražaja kao i stepenima posvećivanja kod različitih misterija - kako i u antičkoj, i za hrišćanstvo važećoj trihotomiji duhovnog (pneumatikom), duševnog (psychikon) i telesnog (hylikon). Jedan od najpotpunijih pokušaja ove vrste jeste šesnaestodelna shema platonskih tetralogija. O tome sam opširno pisao u *"Psihologiji i alhemiji"*[118] i mogu ovde da se ograničim na najosnovnije: shematizacija i obrazovanje analogije proizilazi iz četiri osnove i to: 1. iz dela prirode, 2. iz vode, 3. iz složenih priroda i 4. iz čula. Uz svaki od ova četiri početka idu po tri stepena promene (što, dakle, zajedno sa prvom ukupno čini 16 delova). Osim ove, horizontalne svaki put četvorostruke podele osnova, postoje i odgovarajući stepeni u vertikalnom redosledu.

I	II	III	IV
1. Opus naturalium	Aqua	Naturae compositae	Sensus
2. Divisio naturae	Terra	Naturae discretae	Discretio intellectualis
3. Anima	Aer	Simplicia	Ratio
4. Intellectus	Ignis	Aetheris simplicionis	Arcanum

415 Ova tabela korespondencije istovremeno predstavlja opus alchemicum koji je bio prepleten i sa astrologijom i takozvanim nekromontijskim veštinama. Ovo poslednje se vidi po upotrebi važnih brojeva i invokaciji, odnosno prizivanju spiritus familiaris-a. Tako se i prastara geomantijska veština[119] zasniva na šesnaestodelnoj shemi: četiri središne figure (koje se sastoje od subiudex odnosno superiudex, iudex i dva testes-a), četiri nepotes (unuka), četiri filiae, četiri matres. (Redosled se piše sa desna na

levo.) Ove figure se postavljaju u astrološku shemu kuća, pri čemu je prazno središte horoskopa zamenjeno kvadratom koji sadrži četiri središne figure.

416 **Atanasius Kirher (Athanasius Kircher)** napravio je sistem kvaterniteta[120] koji je vredan pomena u kontekstu naših razmatranja.

I Unim = Monas monadike = Deus = Radix omnium = Simplicissima mens = Divina essentia = Exemplar divinum. (Jedno = Prva monada = Bog = Koren svim stvari = Najjednostavniji razum = Božanska esencija = Božanski model).

II 10 (1 + 2 + 3 + 4 = 10) Secunda Monas = dekadikê = Dyas = Mundus intellectualis = Intellientia angelica = compositio ab uno et altero = i. e. ex oppositis. (Druga monada = deseti = dvojstvo = Duhovni svet = Inteligèncija anđela = spoj jednog i drugog = to jest od suprotnosti.)

III 10^2 = 100 = Tertia Monas = hekatontdikē = Anima = Intelligentia. (Treća monada = stoti = duša = "Inteligencija".)

IV 10^3 = 1000 = Quarta Monas = chiliadike = Omnia sensibilia = Corpus = ultima et sensibilis unionum explicatio. (Četvrta monada = hiljaditi = sve konkretne stvari = telo = poslednji i konkretni razvoj jedinstvenih stvari.)

417 **Kirher** uz to primećuje da, dok su čula dodirivala samo telesno, prve tri jedinice su bile objekt razuma. Ako želi da se shvati ono što čula opažaju (sensibilia) onda se to može dogoditi samo putem duhovnog. "Sve što čula opažaju mora, dakle, biti podignuto do razuma ili do 'inteligencije' (uvida) ili do apsolutnog jedinstva. Ako smo, dakle, na ovaj način iz celine mnoštva koje se (čulima) može opažati, koje je razumno ili intelektualno (duhovno) apsolutno jedinstvo, sveli na beskrajnu jednostavnost (simlicitatem), onda se o tome nema šta više reći, i time ni Kamen nije toliko Kamen koliko uopšte nije Kamen, već je sve najjednostavnije. I kao što je Bog uzor za apsolutno jedinstvo ovog

konkretnog i racionalnog Kamena, tako je i njegovo intelektualno jedinstvo inteligencija. Iz ovih jedinstava možeš videti kako se čulo koje opaža (sensus) svodi na razum, razum na inteligenciju, inteligencija na Boga, gde se početak i dovršetak (consummatio) nalaze u potpunom krugu[121]."

418 **Kirherov** sistem ima izvestan odnos prema našoj seriji quaterniona. Tako je, na primer, druga monada jedno dvojstvo koje se sastoji od suprotnosti što odgovara svetu anđela podeljenom nakon Luciferovog pada. Jedna druga i značajna analogija sastoji se u tome što **Kirher** shemu zamišlja kao kružni tok koji s jedne strane biva pokrenut od Boga kao prima causa i usmeren je ka razvoju, a s druge strane putem delatnosti ljudskog razumevanja opet biva vraćen Bogu, tako da se kraj opet vraća početku. To što **Kirher** kao primer diskretne stvari bira upravo lapis (kamen) u smislu alhemije takoreći je samo po sebi razumljivo, jer je lapis philosophorum zapravo arcanum koji sadrži Boga ili onaj deo Boga koji je skriven u materiji. I ovo je analogija sa našom shemom. Alhemija svoj opus rado predstavlja kao *cirkulaciju,* kao cirkularnu destilaciju ili kao uroboros, kao zmiju koja sebi grize rep, i ovaj postupak je prikazala brojnim slikama. Kao što središna predstava lapis-a philosophorum-a predstavlja Sopstvo, tako opus svojim bezbrojnim simbolima ilustruje nesvesni proces individuacije, to jest postepen razvoj Sopstva iz nesvesnog u svesno stanje. Zbog toga lapis kao oznaka ishodišne materije (materia prima) stoji kako na početku, tako i na kraju procesa [122]. Zlato - drugi sinonim Sopstva - nastaje, po **Mihaelu Majeru,** iz opusa circulatoriuma Sunca. Ovaj krug je "linija koja se vraća sebi (koja poput zmije glavom hvata vlastiti rep) iz koje se prepoznaje onaj večiti slikar i vajar, Bog"[123]. Time što je priroda napravila ovaj kružni tok, "ona je u njemu dovela u međusoban odnos četiri kvaliteta" i na izvestan način "nacrtala jednakostranični četvorougao, sa razloga da bi suprotnosti suprotnosti i neprijatelji neprijatelja bili povezani gotovo večitim sponama i uzajamno se držali". **Majer** upoređuje ovu kvadraturu sa "homo quadratus" koji u sreći i nesreći ostaje svoj (sibi similis)[124]. On je naziva "aureola illa Domus, circulus bis sectus,

phalanx quadrata, vallum, murus, acies quadrilatera"[125]. Ovaj krug je začarani krug koji se sastoji iz ujedinjenih suprotnosti, "ab omni injuria... immunus" (sačuvan od svake štete).

419 Nezavisno od zapadne tradicije ista predstava cirkularnog opusa nalazi se u kineskoj alhemiji: "ako se pusti svetlost da teče u krug, onda se kristalizuju sve sile neba i Zemlje, svetlog i mračnog," kaže tekst *"Zlatnog cveta"*[126].

420 Još **Olimpiodor (Olympiodor)** spominje "organon kyklikon", cirkularni aparat koji služi istoimenom procesu[127]. **Dorneus** je mišljenja da "motus circularis" "fiziohemičara" polazi od zemlje kao najniže tačke. U njoj, naime, vatra ima svoje poreklo i preobražava finije minerale i vodu u vazduh koji se penje u visinu, tamo se kondenzuje i tako opet pada dole. Prilikom podizanja, međutim, volatilizirani elementi su od viših zvezda dobili muško seme koje vraćaju dole u četiri matrices, elemente, da bi ih spagirijski oplodili. To je "destillatio circulatoria"[128] koji prema **Johanesu od Rupescise** treba ponoviti hiljadu puta[129].

421 Osnovna ideja ascensusa i descensusa nalazi se još u *"Tabula smaragdina"* i stepeni promene su predmet mnogih crteža, pre svega u takozvanom "Ripley Scrowle" i njegovim varijantama koje treba shvatiti kao posredne pokušaje likovnog razumevanja nesvesnih procesa individuacije.

ZAVRŠNA REČ

U prethodnom izlaganju odvažio sam se na pokušaj da sa različitih aspekata objasnim i amplifikujem po našem sadašnjem uvidu najvažniji arhetip, arhetip Sopstva. U uvodnom delu predstavio sam one pojmove i arhetipove koji postaju vidljivi u takoreći svakom dubokosežnijem psihičkom lečenju; dakle, najpre *Senku,* onu maskiranu, potisnutu, najčešće manje vrednu i krivicom opterećenu ličnost koja svojim poslednjim izdancima seže sve do carstva životinjskih predaka i tako obuhvata čitav istorijski aspekt nesvesnog. Kroz analizu Senke i procesa sadržanih u njoj može se izdvojiti sizigija *Animus-Anima.* Senka, kad se površno gleda, zavisi od svesti kao što fizička senka koja sledi telo predstavlja jedan privatio lucis. Za ovo površno gledanje, i psihološka senka sa svojim moralnim manjkom vrednosti može stoga da važi kao privatio boni. Prilikom bližeg ispitivanja ispostavlja se da je ona nešto mračno što u sebi krije različite, uticajne i autonomne faktore, i to Animusa i Animu. Ako ove posmatramo in vivo i u punoj akciji - kao uništavajućeg, slepo-tvrdoglavog đavola u mislima žene i kao glamuroznu, posesivnu, ćudljivu i sentimentalnu zavodnicu kod muškaraca - tada čovek počinje da sumnja u to da bi nesvesno trebalo da predstavlja samo običan kometin rep svesti bez ikakve supstance i ništa više do jedan "privatio lucis ac boni".

423 Ako smo do tada bili mišljenja da je ljudska Senka izvor svekolikog zla, sada, pri tačnijem istraživanju, možemo otkriti da se nesvesni čovek, odnosno Senka, ne sastoji samo od moralnih tendencija vrednih prekora, već da pokazuje i niz dobrih kvaliteta, i to normalne instinkte, svrsishodne reakcije, istinita opažanja stvarnosti, stvaralačke impulse i drugo. Na ovom stepenu spoznaje zlo izgleda više kao izopačenost, obogaljenost, pogrešno tumačenje i zloupotreba činjenica koje su same po sebi prirodne. Ova izobličavanja i karikature izgledaju kao specifična delovanja Animusa i Anime, a ovi kao uzročnici zla. Ne možemo se, međutim, zaustaviti ni kod ove spoznaje, jer se ispostavlja da

svi arhetipovi sami po sebi razvijaju povoljna i nepovoljna, svetla i mračna, dobra i zla dejstva. Na kraju se mora spoznati da Sopstvo predstavlja jedan complexio oppositorum, upravo zbog toga što nema stvarnosti bez suprotstvljenosti. Pritom se ne sme izgubiti iz vida da suprotnosti svoje moralno zaoštravanje dobijaju tek u oblasti ljudskog htenja i delanja i da mi nismo u stanju da damo definiciju dobra i zla koja bi jednostavno bila opštevažeća, to jest, mi na kraju krajeva ne znamo šta su dobro i zlo po sebi. Preostaje, dakle, da se pretpostavi da oni nastaju iz nužnosti u kojoj se nalazi ljudska svest i da zato izvan čoveka gube svoju važnost, to jest, nije dopušteno hipostazirati ih metafizički jer tada gube svoj smisao. Ako sve što Bog radi ili dozvoljava nazovemo dobrim, onda je i zlo dobro pa je "dobro" postalo besmisleno. Ali patnja, pa bila to passio Christi ili patnja sveta, ostaje ista kao i pre. Glupost, greh, bolest, starost i smrt obrazuju i dalje mračnu foliju od koje odudara vedri sjaj života.

424 Uočavanje Animusa i Anime predstavlja specifično iskustvo koje izgleda da je uglavnom, ili bar najpre, rezervisano za psihoterapeute. Pa ipak, neko već na osnovu izvesnog poznavanja lepe književnosti može lako da skicira sliku Anime; ona je omiljeni predmet novelista, uglavnom zapadno od Rajne[1]. U tu svrhu nije uvek potrebno brižljivo istraživanje snova. Manje je lako prepoznati Animusa žene, jer njegov lik je legija. Ko je, međutim, u stanju da, ne inficirajući se, podnese animozitet svoga bližnjeg i istovremeno ga kritički uzme pod lupu, taj neće moći a da ne otkrije opsesivno stanje tog drugog. Korisnije je, i u pogledu postizanja cilja celishodnije, da se vlastito raspoloženje i njegov promenljivi uticaj na vlastitu ličnost podvrgne, međutim, ozbiljnom posmatranju. Malo vredi što znamo gde onaj drugi greši. Zanimljivo postaje tek kad čovek spozna gde sam greši zato što se tada nešto može uraditi. Ono što kod drugog možemo da poboljšamo najčešće je od sumnjive koristi, ako uopšte i deluje.

425 Iako se Animus i Anima najpre susreću uglavnom u svom negativnom i nedobrodošlom pojavom obliku, oni su ipak oboje daleko od toga da budu samo neka vrsta zlih duhova. Oni imaju, kao što smo rekli, i jedan isto tako pozitivni aspekt. Usled

svoje pozitivne, numinozne snage sugestivnosti oni, oduvek i svuda, naime, predstavljaju arhetipske osnove muških i ženskih božanstava, i zahtevaju stoga naročitu pažnju, u prvom redu psihologa, a zatim i zainteresovanog laika. Kao numina Animus i Anima proizvode čas dobro, čas zlo. Njihova suprotnost jeste u polovima. Oni stoga predstavljaju vrhovni par suprotnosti koji nije beznadežno radvojen logičkim protivrečjem, već zahvaljujući međusobnoj atrakciji, koja je karakteristična za ovu suprotnost, ne samo što obećava sjedinjenje, već ga i omogućava. Coniunctio oppositorum zanimao je, u vidu Himinejske svadbe, spekulaciju alhemičara, a u liku Tifereta i Malhuta ili Boga i Šehine, kabaliste[2], da ne ukazujemo sada i na svadbu Jagnjeta.

426 Dvostruko biće koje proizilazi iz alhemijskog sjedinjenja suprotnosti, *Rebis* ili Lapis Philosophorum je u dotičnoj literaturi prikazan tako da u njemu nije teško prepoznati simbol Sopstva. U psihološkom pogledu ovo poslednje je sjedinjenje svesnog (muškog) i nesvesnog (ženskog). Ono predstavlja psihičku celinu. Tako formulisano ono je psihološki *pojam*. U empirijskom pogledu, međutim, Sopstvo se spontano pojavljuje u vidu specifičnih simbola; kao celina, ono je prepoznatljivo pre svega kao *mandala* i bezbroj njenih varijanata. Ovi simboli se istorijski potvrđuju kao *predstave Boga.*

427 Stupanj Animus-Anima odgovara politeizmu, a Sopstvo monoteizmu[3]. Prirodna arhetipska simbolika koja opisuje jednu celinu što obuhvata svetlo i mračno nalazi se u izvesnom protivrečju sa hrišćanskim shvatanjem, ali ni u kakvom, ili relativno malom, sa jevrejskim, jahvističkim gledanjem. Ovo poslednje izgleda da je bliže prirodi i zato bolje odgovara neposrednom iskustvu. Pa ipak, makar je hrišćanska jeres pokušala da zaobiđe sprudove manihejskog dualizma koji je za raniju crkvu bio tako opasan i to na način koji vodi računa o prirodnom simbolu, i među hrišćanskim simbolima Hrista ima nekoliko veoma suštinskih koje on deli sa đavolom, što, međutim, na dogmu nije izvršilo nikakav uticaj.

428 Najplodonosnije pokušaje da pronađe odgovarajuće simboličke izraze za Sopstvo preduzimali su gnostici. Oni su

velikim delom, kao na primer **Valentinus** i **Vasilid** u stvarnosti bili teolozi koji su, međutim, za razliku od ortodoksije, dozvolili sebi da u visokoj meri budu pod uticajem prirodnog unutarnjeg iskustva. Kao i alhemičari, oni stoga predstavljaju pravo nalazište za sve one simbole koji proizilaze iz daljeg razvoja dejstva što proističe iz Jevanđelja. No njihove ideje istovremeno znače i kompenzacije za božansku asimetriju koju je postavilo učenje o privatio boni, sasvim na način nama dobro poznatih savremenih tendencija nesvesnog, da se prave simboli celine radi premošćavanja pukotine koja se stvorila između svesti i nesvesnog, i koja se postepeno opasno proširila do dezorijentacije pri pogledu na svet.

429 Sasvim sam svestan da ovaj rad, daleko od toga da bude potpun, predstavlja samo skicu onoga po čemu se izvesna hrišćanska shvatanja odlikuju - posmatrano sa stanovišta psihološkog iskustva. Budući da mi je bilo najvažnije da istaknem paralelizam ili razliku između empirijskih nalaza i tradicionalnih predstava, bilo je neizbežno da se u obzir uzmu i različitosti vremenski uslovljenog jezika. Ovo je naročito bio slučaj kod simbola ribe. Tu se nije moglo izbeći kretanje po nesigurnom polju i povremeno korišćenje kakve spekulativne hipoteze da bi se, ogleda radi, konstruisao izvestan kontekst. Podrazumeva se da svaki istraživač mora da svoje nalaze i stavove potvrdi što bolje može, ali bi trebalo da se povremeno usudi i da napravi hipotezu, makar i po cenu opasnosti da će se prevariti. Zablude su na kraju krajeva najčešće obrazovale temelje istine, i ako za neku stvar ne znamo šta jeste, onda je ipak izvestan napredak u saznanju ako znamo šta ta stvar *nije.*

FUSNOTE

I

EGO

[1] *Eranos - Jahrbuch* 1946. (kasnije: *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen.)*

II

SENKA

[1] *Instinkt und Unbewusstes* - Der Geist der Psychologie.

[2] Sadržaj ovog i sledećeg poglavlja nastao je iz predavanja što sam ga održao 1948. u švajcarskom Društvu za praktičnu psihologiju u Cirihu. Pojavio se u časopisu *Wiener Zeiteschrift für Nervenheilkunde und deren Grenzgebiete,* I/IV (1948)

III

SIZIGIJA: ANIMA I ANIMUS

[1] **Rouselle,** *Seelische Führung im lebenden Taoismus,* tabla I, p. 150 i p. 170: **Rouselle** naziva prelju "animalnom dušom". Jedna izreka glasi: "Prelja je ta koja pokreće" (l.c.) Animu sam definisao kao personifikaciju nesvesnog.

[2] "Majka" ovde i u nastavku nije zamišljena doslovno, već kao simbol za sve što deluje kao "majka".

[3] Naravno da se ona pojavljuje i u lepoj književnosti kao tipičan lik. Novije publikacije koje se tiču Anime su: **Linda Fierz-David,** *Der Liebestraum des Poliphio,* i **Jung,** *Die Psychologie der Übertragung.* Kod humaniste 16. veka **Richardusa Vitusa** po prvi put nailazimo na Animu kao psihološku ideju (u: ***Aelia Laelia Crispis epitaphium).*** **Up. Jung,** *Das Fätsel von Bologna.*

[4]On potiče od megarika **Eubulidesa** i glasi: "Možeš li da prepoznaš svog oca? Da. Možeš li da prepoznaš ovog prerušenog? Ne. Ovaj prerušeni je tvoj otac. Svog oca možeš, dakle, da prepoznaš i ne možeš da prepoznaš." (Po **Diogenes Laertios,** *De clarorum philosophorum vitis,* 2, 108 i dalje.)

[5]Time se, ne misli kao što se vidi, ni na kakvu psihološku a pogotovo ni na kakvu metafizičku definiciju. Ja sam u: *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten* (Odnosi između Ja i nesvesnog) ukazao na to da se sizigija sastoji od po tri elementa, i to od količine ženskog koji je svojstven muškarcu i muškog koji je svojstven ženi, zatim od iskustva koje muškarac ima sa ženom i vice-versa, i napokon od arhetipske predstave ženskog i muškog. Prvi elemenat može se integrisati procesom osvešćivanja ličnosti, dok ovaj drugi ne može.

[6]Tako u 2. *Klimentovom pismu* (Korinćanima) (14,2) stoji: "Bog je stvorio čoveka kao muško i žensko. Muško je Hristos, žensko crkva." Umesto crkve na slikama je često prikazana Marija.

[7]*Die Psychologie der Übertragung* (Psihologija prenosa) /pasus 425 i dalje/. Videti uz to dole nasenejski kvaternio.

[8] /Up. pasus 347 ove knjige./

IV

SOPSTVO

[1]Sadržaj ovog poglavlja nastao je iz rada objavljenog u godišnjaku *Eranos - Jahrbuch 1948.*

[2]*Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten.*

[3]U saglasnosti sa korišćenjem izreke iz 1. *Kor.* 5,2: "Inflati estis (pephysiomenoi) et non magis luctum habuistis" itd. /"I vi se još nadimate, mjesto da plačete"/. Ovo se odnosi na dozvoljeni incest s majkom.

[4]Videti /**Jung,**/ *Der Geist der Psychologie* (Duh psihologije).

[5]/Delovanje nekontrolisanih prirodnih sila./

[6]/"Demon je, Sokrate, Eros, jedan veliki demon" (**Platonova** *Gozba).*

[7]Videti *Psychologische Typen* (Psihološki tipovi) /Definicije: "Racionalni"/.

[8]Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures.

[9]*Über psychische Energetik und das Wesen der Träume* /pasus 14 i dalje i 20 i dalje/ (= psihičkoj energetici i suštini snova).

[10]/ Gesammelte Werke II (Gedichte) p. 53./

[11]Up. **Jung i Kerenyi** *Einführung in das Wesen der Mythologie* (Uvod u biće mitologije), kao i /**Jung,**/ *Psychologie und Alchemie* (Psihologija i alhemija), /registar pojmova/ s. v. filius philosophorum, infans i hermaphroditus.

[12] Up. *Psychologie und Alchemie,* II 3.

[13] Up. pasus 340 ove knjige./

[14] Klasičan slučaj je onaj koji je objavio **Nelken** */Analytishe Beobachtungen über Phantasien eines Schizophrenen.* Isto tako **Schreberova** autobiografija ***Denkwürdigkeiten eines*** *Nervenkranken.*

V

HRISTOS, SIMBOL SOPSTVA

[1]/"Ovo je Antihrist koji poriče oca i sina"/ 1. *Jov* 2,22.

[2]/Crkveno shvatanje se poziva od davnina na 2. *Tes*. 2,3 i dalje, gde je reč o apostasiji, ἄνυρωπος τῆς ἀνομΐας [ἀμαπτΐας] (ljudima bezakonja /neprijateljski raspoloženim prema zakonima/) i o νΐὸς τῆς ἀπωλεΐας (sinu propasti), koji je prethodio parusiji Gospoda. Ovaj koji je izvan zakona postaviće se na mesto Božije, ali će ga na kraju kyrios Isus ubiti "dahom iz svojih usta". Učiniće čuda κατ'ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ (odgovarajući snazi Sa-

tane). Najviše će se isticati lažljivošću. Kao uzrok se smatra *Dan.* 11, 36 i dalje.

[3]U pogledu "grada" up. *Psychologie und Alchemie* /Pasus 138 i d./

[4] Η βασιλεΐα τοῦ υεοῦ ἒντὸς ὑμῶν ἒστιν ("Carstvo Božije je u vama samima" ili "među vama".)" Ono ne dolazi spoljašnjim znacima (cum observatione) koji bi bili vidljivi, tako da bi se moglo reći da je tu ili tamo", već isto tako unutra koliko svuda *(Luk.* 17, 20 i dalje). /Preveo **Jung.**/ Ono "nije od ovog /spoljašneg// sveta" *(Jov,* 18, 35). Sličnost Božijeg carstva sa čovekom proizilazi i iz njegovog poređenja sa sejačem: "Simile factum est regnum coelorum homini qui seminavit" itd. *(Mat.* 13,24; videti i 13, 45; 18, 23; 22, 2 i dr.) Fragmenti papirusa iz Oksirinhosa imaju: ...ή βασ[ιλεΐα τῶν οὐρανῶν / ἒντὸς ὑμῶν[ἒ]στι καΐ ὄστις ἒαντὸν / γνῶ ταύτην εύρη[σει... / έαντοὺς γνὼσεσδε... (Carstvo nebesko je u vama, i ko sebe pozna, pronaći će ga. Prepoznajte sami sebe itd.). *New sayings of Jesus and Fragment of a Lost Gospel from Oxyrhynchus,* izd. Grenfell and Hunt, str. 15.)

[5]Up. moja izlaganja o Hristu kao arhetipu u: *Versuch zu einer psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas,* IV,2 (Pokušaj psihološkog tumačenja dogme o Trojici)

[6]"Et haec ergo imago censenda est Dei in homine, quod cosdem motus et sensuc habeat humanus animus, quos et Deus, licet non tales quales Deus." *Adversus Marcionem,* II, 14 (col. 304/.)

[7]*Contra Celsum,* VIII, 49 /col. 1590/: "In anima, non in corpore impressus sit imaginis conditoris character." /U duši, ne u telu je utisnuto suštinsko obeležje stvoritelja./

[8]*In Lucam homilia,* VIII /col.1820/: "Si considerem Dominum Salvatorem imaginem esse invisibilis Dei, et videam meam factam ad imaginem conditoris, ut imato esset imaginis: neque enim anima mea specialiter imago est Dei, sed similitudinem imaginis prioris effecta est." /Kad razmislim da je Gospod i Spasitelj odraz nevidljivog Boga onda vidim da je moja duša oblikovana prema predstavi Stvoritelja, kako bi bila odraz predstave; onda moja duša nije zapravo predstava Božija, već je stvorena slično prvoj predstavi./

[9]*De principiis,* I, II, 8:"...salvatoris figura est substantiae vel substantiae Dei. /Lik Spasitelja je od supstance ili od onoga od čega je stvoren Bog./ *In Genesim homilia,* I, 13: "Quae est ergo alia imago Dei ad cuius imaginis similitudinem factus est homo, nisi salvator noster, qui est primogenitus omnis creaturae?" /Šta je drugo predstava Božija, po čijem obrazu je čovek stvoren, ako ne naš Spasitelj koji je prvorođeni svog stvaranja?/ *Selecta in Genesim,* IX, 6: "Imago autem Dei invisibilis salvator." /Predstava nevidljivog Boga je, međutim, Spasitelj./

[10]*In Gen. hom.,* I,13: "Is autem qui imaginem Dei factus est ad similitudinem, interior homo noster est, invisibilis et incorporalis, et incorruptus atque immortalis." /A ono što je po predstavi i sličnosti Božijoj stvoreno, to je naš unutrašnji čovek, nevidljiv i bestelesan, neiskvaren i besmrtan./

[11]*De princip.,* IV, 37 /col. 412: pamet, pravda, umerenost, vrlina, mudrost i vaspitanje/.

[12]*Retractationes,* I, XXVI /col. 626/: /Unigenitus/... tantummodo imago est, non ad imaginem" /Jednorođeni/ samo on je predstava, a ne po predstavi/.

[13]*Enarrationes in Psalmos,* XLVIII, sermo II /col. 564/: "Imago Dei intus est, non est in corpore... ubi est intellectus, ubi est mens, ubi ratio investigendae veritatis... ibi habet Deus imaginem suam." Isto tako l.c. Psalam XLII, 6 /col. 480/: "Ergo intelligimus habere nos aliquid ubi imago Dei est, mentem scilicet atque rationem." /Zato spoznajemo da imamo nešto u čemu je Božija predstava, a to je duh i razum./ Sermo XC, 10 /col. 566/: "Veritas quaeritur in Dei imagine" /Istina se traži u predstavi Božijoj/; dok, nasuprot tome, *Liber de vera religione* kaže "in interiore homine habitat veritas" /u unutrašnjem čoveku živi istina/. Iz toga se vidi podudaranje "imago Dei" sa "interior homo".

[14]*Enarr. in Ps.*, LIV, 3 /col. 629/: "Porro autem, charissimi, meminesse debemus ad imaginem Dei nos esse factos, nec alibi quam in ipso intellectu" /Dalje pak, voljena, moramo misliti na to da smo stvoreni po predstavi Božijoj, i to nigde drugo do u razumu/... "ubi autem homo ad imaginem Dei factum se novit, ibi aliquid in se agnoscit amplius esse quam datum est pecoribus."

[15] 1. *Kor.* 15, 47.

[16] *In Ioannis evangelium,* tract. LXXVIII, 3 /col. 1836/: "Christus est Deus, anima rationalis et caro." /Hristos je Bog, razumna duša i meso./

[17] Sermo CCXXXVII, 4 /col. 1124/: "/Verbum/ suscepit totum quasi plenum hominem, animam et corpus hominis. Et si aliquid scrupulosius vis audire; quia animam et carnem habet et pecus."

[18]*Enarr. in Ps.*, LIV, 1 /col. 628/.

[19]*Contra Faustum,* XXII, 38 /col. 424/: "Est enim et sancta Ecclesia Domino Jesu Christo in occulto uxor. Occulte quippe atque intus in abscondito secreto spirituali anima humana inhaeret Verbo Dei, ut sint duo in carne una. "/I sveta Crkva je naime potajno žena Gospoda Isusa Hrista. Isto tako ljudska duša potajno i u sebi u skrivenoj tajni drži do Božije reči, kako bi dvoje bili u jednom mesu./ **Avgustin** se ovde odnosi na *Eph.* 5, 31 i dalje: "Zbog toga će jedan čovek napustiti oca i majku i držati se svoje žene. Ova tajna je (μνστήριον, sacramentum) velika, ali ja tumačim da je reč o Hristu i crkvi."

[20]**Augustinus,** *De Trinitate,* XIV, 22: "... Reformamini in novitate mentis vestrae, ut incipiat illa imago ab illo reformati quo formata est." /Obnovite se u vašem duhu, kako bi ona slika o onom o kome se formirala, počela da se obnavlja./

[21]Ukazujem na kazuistički prikaz u: /**Jung,**/ *Über Mandalasymbolik,* (O simbolici mandale).

[22]*Psychologie und Alchemie* /Pasus 323 i dalje: "Über die Symbole des Selbst"/.

[23]/Sve dobro (potiče) od Boga, sve zlo od čoveka. - Up. pasus 81 ove knjige./

[24]**Irenaeus** *(Adversus haereses,* II, 5, I) spominje kao gnostičko učenje da je Hristos (kao demijuriški logos) kada je oblikovao biće svoje majke nju izbacio iz plerome, tj. odvojio je od spoznanja. Stvaranje je naime usledilo izvan plerome, u *Senci* i u praznini. Po učenju **Valentinusa** *(Adv. haer.,* I, 11, 1) Hristos ne potiče od eona plerome, već od majke koja se nalazi izvan plerome. Ona ga je rodila "sa izvesnom senkom". A on je, budući "da je muškarac", odsekao svoju senku (καϊ τσῦτον [χριστὸν]μὲν ἅτε ἄρρενα ὑπάρχοατα ἀφ'έαντοῦ τῆν σκιάν, ἀναδραμεῖν εἴς τὸ Πλήρωμα) i ušao je u pleromu, dok je majka "ostala nazad u senci" da bi tamo "ispražnjena od duhovne supstance" ipak rodila "demijurga i pantokratora donjeg sveta". Senka, međutim, koja leži nad svetom je, kao što znamo, iz Jevanđelja, "princeps huius mundi", đavo.

[25]Up. **Schärf,** *Die Gestalt des Satans im Alten Testament.*

[26]/**Jung,** *Der Geist Mercurius* /Pasus 271/.

[27]Judeohrišćani odnosno gnostičko-sinkretistička partija istih.

[28] Gnostička duša, koju spominje **Epiphanius,** *Panarium adversus octoginta haereses,* **LXXX, 1-3 i Michael Psellus,** *De daemonibus,* u: **Marsilius Ficinus,** *Auctores Platonici /Iamblichus de mysteriss Aegyptiorum/.*

[29]"Oportuit autem ut alter illorum extremorum isque optimus appellaretur Dei filius propter suam excellentiam: alter vero ipsi ex diametro oppositus, mali daemonis, Satanae diabolique filius diceretur." (On je, međutim, morao biti nazvan jednim od dve krajnosti, i to dobrom, sinom Božijim, zbog svoje izvanredne dobrote, a drugi koji je bio dijametralno suprotan morao je biti nazvan sinom zlog demona, Satane i Diabolusa - **Origenes,** *Contra Celsum,* VI, 45 /col. 1367/.) Suprotnosti se međusobno čak i uslovljavaju: "Ubi quid malum est... ibi necessario bonum esse malo contrarium... Alterum ex altero sequitur: proinde aut utrimque colendum est negandumque bona et mala esse; aut ad-

misso altero maximeque malo, bonum quoque admissum oportet." (Gde god ima nečeg zlog... tu mora biti i dobrog, koje je zlu suprotstavljeno... Jedno sledi iz drugog; usled toga moraju se oboje ukinuti i opovrgnuti da dobro i zlo postoje, ili, ako se pretpostavi jedno /kao postojeće/ i to pre svega zlo, onda se mora priznati i dobro. - l. c., II, 51/ col. 878.) Nasuprot ovoj jasnoj, ligičnoj tvrdnji **Origen** ne može, a da na drugom mestu ne tvrdi, kako "sile, prestola, kneževine, pa na niže sve do zlih duhova i nečistih demona "non substantialiter id habeant" (ovo suštinski ne poseduju scl. "virtus adversaria", suprotno svojstvo) i da oni nisu stvoreni kao zli, već su iz vlastite pobude izabrali stepen zla ("malitiae gradus"). *(De principiis,* I, VIII 4/ col. 179/). **Origen** već vodi računa o definiciji Boga kao Summum Bonum, bar implicitno i zato odaje sklonost da zlu uzme supstancu. Ona se veoma približava **Avgustinovom** pojmu "privatio boni" kada kaže: "Sertum namque est malum esse bono carere." (Sigurno je, naime, da zlo znači: lišavanje od dobrog.) Ali pre ove rečenice dolazi sledeća: "Recedere autem a bono, non aliud est quam effici in malo" (Od dobrog se povući, međutim, nije, ništa drugo do u zlu se usavršiti. - U: *De principiis,* II, IX, 2 /col. 226 i dalje/), čime jasno pokazuje da umnožavanje jednog znači smanjivanje drugog, te da dobro i zlo predstavljaju ekvivalentne polovine jedne suprotnosti.

[30]*Adv. haer.*, II, 4,3.

[31]*Oratio ad Graecos,* col. 829. /videti i pasus 74 ove knjige./

[32]col. 1080.

[33]**Basilius** smatra da je mrak sveta nastao iz senke koja je izazvana telom neba. *(Hexaemeron,* II, 5 /col. 40/.)

[34]*Homilia: Quod Deus non est auctor malorum,* col. 341.

[35]/De spiritu sancto/ col. 37.

[36]col. 1132 i dalje.

[37]*/Responsiones ad orthodoxas/* col. 1313 i dalje /poznato kao/ *Iustini opera spuria.*

[38]SS 18-20 /col. 716 i dalje/.

[39] Prevod: Sa ovog razloga su pak sve stvari dobre, jer su neke stvari u odnosu na druge "bolje", a kvalitet manje dobrih stvari povećava vrednost boljih... A ono što nazivamo lošijim stvarima to su ili nedostaci dobrih stvari, pri čemu prve same po sebi i ne mogu da postoje izvan dobrih stvari... Ili same ove greške svedoče o dobroti priroda (bića). Ono što je, naime, loše zbog nedostatka, to je zaista dobro po prirodi. Nedostatak je, naime, nešto protivprirodno, zato što šteti prirodi: a ne bi joj mogao štetiti sem kroz umanjivanje svoje dobrote. Prema tome, zlo je samo odsustvo dobrog. I zato ga nigde i nema osim kraj neke dobre stvari... I zbog toga dobro može da postoji bez zla, kao na primer, sam Bog i sva viša nebeska /bića/, zlo s druge strane ne može da postoji bez dobrog, ako ono ne nanosi štetu, ono nije zlo; a ako je nanosi, onda umanjuje dobro; i ako razjede celinu, onda neće biti nijednog bića kome bi moglo da nanosi štetu, i kao posledica toga neće onda više biti ni zla koje bi moglo da nanosi štetu, budući da će onda nedostajati jedno biće čiju bi dobrotu ono moglo da umanji oštećivanjem. *(Contra adversarium legis et prophetarum,* I, 4 /col. 606 i dalje/) Iako *Dialogus quaestionum* LXV nije autentičan **Avgustinov** spis on ipak jasno izražava njegov stav. Quaest. XVI: "Cum Deus omnia bona creavit, nihilque sit quod non ab illo conditum sit, unde malum? Resp. Malum natura non est; sed *privatio boni* hoc nomen accepit. Denique bonum potest esse sine malo, sed malum non potest esse sine bono, nec potest esse malum ubi non fuerit bonum... Ideoque quando dicimus bonum, naturam laudamus; quando dicimus malum, non naturam, sed vitium, quod est bonae naturae contrarium, reprehendimus." (Budući da je Bog stvorio sve dobro i nema ništa što on nije stvorio - otkud zlo? Odgovor: Zlo nije biće, već je njegova odlika odsustvo dobrog. Dalje, dobro može da postoji bez zla, ali zlo ne može bez dobrog, i ne može biti zla tamo gde nema ni dobrog. Ako zato koristimo izraz "dobro", onda

hvalimo jedno biće, a ako kažemo "zlo", onda ne korimo neko biće, već neki nedostatak koji je suprotstavljen dobrom biću.)

[40]"Iniquitas nulla substantia est." (Zlo nije nikakva supstanca /samostalno biće/. - l.c., CCXXVIII /col. 2590/.) "Est natura in qua nullum malum est, vel etiam nullum malum esse potest. Esse autem natura, in qua nullum bonum sit, non potest." (Postoji jedna priroda /rod bića/ u kojoj nema zla i čak ne može biti zla. Ali da postoji jedno biće u kome nema dobrog, to nije moguće. - l.c., CIX /col 2581 i dalje/.)

[41]CLXXVI (Nema supstance /samostalnog postojanja/ zla, jer ako ga Bog nije stvorio, ono ne postoji. Zato greška propadanja nije ništa drugo do htenje ili delovanje jedne neobuzdane volje.)

[42]*Sermones suppositii,* I, 3, col. 2287. (Nije zlo gvožđe, već je zao onaj koji gvožđe koristi za zlo delo.)

[43]*Summa theologica,* I, quaest. 48, 1.

[44]l. c., 48,3

[45]*Summa contra Gentiles,* III,3.

[46]*Summa theologica,* I, quaest. 48,2.

[47] U dekretima IV. Lateranskog koncila stoji: "Diabolus enim et alii daemones a Deo quiden natura creati sunt boni sed ipsi per se facti sunt mali." /Đavo i ostali demoni stvoreni su po prirodi kao dobri, ali su sami od sebe postali rđavi./ **(Denzinger,** *Enchiridion symbolorum et definitionum,* p. 119)

[48]**Harnack** *(Dogmengeschichte,* p. 332) pripisuje Klementine početku 4. stoleća i zastupa mišljenje da one ne sadrže "nikakav izvorni spis koji bi se nekom verovatnoćom mogao da potiče iz 2. veka". **Harnack** smatra da je islam bio mnogo nadmoćniji od ove teologije. Jahve, kao i Alah, jesu nereflektirane Božije predstave, dok je u Klementinama na delu psihološko-reflektirajući duh. Da ovo predstavlja razaranje pojma

Boga, kao što smatra **Harnack,** to nije sasvim jasno. Ne valja preterivati sa psihološkim strahom.

[49]*Der Dialog des Adamantius,* III, 4, p. 119.

[50]Up. Trijade funkcija u /**Jung,**/ *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen* (O fenomenologiji duha u bajci) /pasus 425 i dalje/. Ženska odnosno somatska trijada sastoji se od ἐπιυνμΐα (požude) ὀργή (besa) i λύπη (tuge) a muška od λογισμός (razmišljanja), γνῶσις (spoznaje) i φόβσς (straha).

[51]*Clementis Romani quae feruntur Homiliae* XX, hom, XX, II.

[52] Umesto οὔσης γνώμης mislim da bi ovo trebalo čitati kao οὐτῆς P. de **Lagarde** *(Clementina, p. 190)* ovde navodi πάσης οὐσΐας ... οὔσης γνώμης.

[53]*Homiliae* XX, XX, 3: τῆς μετά τηα κρᾶσιν.

[54]*Panarium,* I, p. 267.

[55]*Clem. Hom.* XX, hom. XX, VII. Budući da kod **Klimenta** nema ničega od odbranaškog stava prema dualističkom manihejstvu i karakterističnog za kasnije autore, početak Klementina bi se mogao locirati u početak 3. veka (ako ne ranije).

[56]**Hennecke** /Hg./, *Neutestamentliche Apokryphen* p. 309 i dalje.

[57]*Mark.* 10,18; *Mat.* 19,17

[58]/Lično pismo **K.G.Jungu** od 12. februara 1950./

[59]Ovo se odnosi na smrt prvorođenog u Egiptu.

[60]*Talmud Babli.* Tract. Baba Kama 60.

[61]*Num.* 24,16

[62]*Talmud Babli.* Tract. Bera Koth 7 a.

[63]*Midrasch Tanchuma* Schemoth XVII.

[64]**Raschi.**

[65] Midrasch o *Cant;* 2,6.

[66]*Bereschit Rabba,* XII, 15.

[67] l.c., XXXIX, 6.

[68]*Talmud Babli.* Tract. Pesachin 119 i Tract. Sanhedrin II, 103.

[69]l.c., Tract. Sanhedrin II, 97.

70 l.c., Tract. Berakoth 16.

71 Aktariel je veštačka reč koja se sastoji od ktr, kether (kruna) i el, Božijeg imena.

72 Ovo je nabrajanje numinoznih Božijih imena.

73 *Talmud Babli.* Tract. Berakoth 7.

74 *Aurora, oder Morgenröthe im Aufgang,* 16, 54 /p. 215/.

75 Moj učeni prijatelj **P. Victor White** O. P. *(Dominican Studies,* II, p. 399) misli da može da me uhvati na manihejskom tragu. Ja se ne bavim nikakvom metafizikom, ali to radi crkvena filosofija, zbog čega joj moram postaviti pitanje kako stoje stvari sa večnošću pakla, prokletstva i đavola? Teoretski sve bi to moralo da se sastoji od ničega, i kako se dogma odnosi prema večitom prokletstvu? Ako se oni od nečega sastoje, onda to verovatno nije ništa dobro. Gde se krije opasnost od dualizma? Osim toga, mom kritičaru bi moglo biti poznato u kojoj meri naglašavam jedinstvo Sopstva, ovaj centralni arhetip koji predstavlja complexio oppositorum par excellence i zbog toga sam naklonjen ničem manjem do dualizmu.

76 Prebacili su mi da Hristos ne može biti važeći simbol Sopstva, odnosno da bi mogao biti samo varljiva zamena za to. Ovom stavu nemam šta da zamerim ako se on odnosi striktno na najnovije vreme koje je u stanju da koristi psihološku kritiku; ali ni u kom slučaju ako hoće da ocenjuje pretpsihološku epohu. Hristos nije samo predstavljao celinu, već je to kao psihički fenomen i *bio.* O tome svedoči simbolika kao i fenomenologija ranijeg vremena za koje je - nota bene - zlo bilo privatio boni. Predstava o celini je svaki put onoliko celovita koliko je to čovek sam. Ko može da garantuje da i našem pojmu totaliteta isto tako nedostaje neka dopuna? Sam pojam celine ga ne zamenjuje ni u kom slučaju.

77 Kao što se transcedentna priroda svetlosti može izraziti samo kroz sliku čestica i talasa.

78 O iskustvu Sopstva up. *Psychologie und Alchemie* /pasus 127: "Die Mandalas in den Träumen"/ i *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten* /pasus 398 i dalje/.

79 Up. Moja izlaganja u *Die Psychologie der Übertragung* /pasus 425 i dalje/.

80 *Elenchos,* V, 8, 2 /p. 89/.

81 *Psychologie und Alchemie* /pasus 333: "Faze alhemističkog procesa"/ i *Die Psychologie der Übertragung* /pasus 457: "Die Conjunctio"/.

82 *Vasilid (Basilides)* je živeo u 2. stoleću.

83 *Elenchos,* VII, 27,8 i 12 /p. 207/.

84 l. c., 20, 10 /p. 199/.

85 l. c., 22, 15 /p. 200/

86 Ista reč se nalazi u čuvenom Krater-mestu kod **Zosima** /**Berthołot,** *Collection des anciens alchimistes grecs,* III, li, 8): ἀνάδραμε ἐπὶ τὸ γένος τὸ σὸν /... uzdigni se do svoga porekla (pp. 245/236)/.

87 Ovde moram da ukažem na valentijansko učenje o Horosu kod **Irenaeus**-a *(Adv. Haer.,* I, 2, 2 i dalje). Horos je jedna "sila" ili numen koji je identičan sa Hristom, ili bar iz njega proizilazi. Horosovi ("granica") sinonimi su: ὁροθέτης (graničar), μεταγωγεύς (onaj koji vodi preko), καρπιστής (koji oslobađa), λυτρώτης (spasitelj), σταυρός (krst). On uređuje i učvršćuje svemir kao Hristos (I, 2, 5). Kad je Sofija "bila bez lika i oblika poput embriona", tada se "sažali na nju Hristos, izduži je svojim krstom i dade joj lik svojom snagom", tako da je dospela do postojanja; isto tako on joj je ostavio "slutnju besmrtnosti". Iz teksta proizilazi identičnost krsta sa Horosom odnosno Hristom, slika koju predočava **Paulinus Nolanus:** "... Regnare deum super omnia Christum, /qui cruce dispensa per quattuor exima ligni/ quattuor adtingit dimensum partibus orbem,/ ut trahat ad uitam populos ex omnibus oris." /Iznad svega vlada kao Bog Hristos koji na

raširenom krstu kroz četiri kraja drveta dodiruje zemljin krug u četiri strane sveta, da bi ljude sa svih strana uveo u život./ *(Carmina,* XIX, 639 i dalje, p. 140). O krstu kao božanskom "blesku" up. *Zur Empirie des Individuations prozesses* /pasus 533/.

[88]*Elenchos,* VII, 27,5 /p. 206/.

[89]l.c., 26,5 /p. 204/.

[90]*Panarium,* XXXI, 5.

[91]*Elenchos,* VII, 22, 16/ p. 200/.

[92]l.c., VII, 21,5 /p. 197/. - **Quispel,** *Note sur "Basilide".*

[93]U vezi sa psihološkom prirodom gnostičkih izraza up. **Quispel,** *Philo und die altchristliche Häresie,* p. 432, gde spominje **Irenaeus**-a *(Adv. haer;* II, 4,2) : "Id quod extra et quod intus dicere eos secundum agnitionem et ignoranitam, sem non secundum localem sententiam" (Ovo, što odgovara spolja i iznuta spoznaji i neznanju, ali ne /treba uzeti/ u doslovnom značenju). Ono što sledi "in pleromate autem, vel in his quae continentur a patre, facta a Demiurgo aut ab angelis... contineri ab inerrabili magnitudine, velut in circulo centrum" (ali u pleromi, ili onome što otac obuhvata onaj koga je stvorio demijurg ili anđeli obuhvaćen je neizrecivom veličinom poput sredine u krugu) jeste dakle, nešto što treba shvatiti kao prikaz nesvesnih sadržaja. O **Quispel**-ovom shvatanju projekcije valja kritički primetiti da ona ni u kom slučaju ne ukida stvarnost duševnog sadržaja, niti da je neko stanje stvari nestvarno zato što se ne može okvalifikovati drugačije nego kao psihičko. Psiha je stvarnost par excellence.

[94]Up. *Psychologie und Alchemie* /pasus 52 i "O mandali" pasus 122 i dalje/; kao i *Zur Empirie des Individuationsprozesses.*

[95]Videti *Gestaltungen des Unbewussten* /naročito poslednja dva razmatranja u Ges. Werke IX/1/.

VI

ZNAK RÎBÂ

[1]Rani spiskovi takvih alegorija nalaze se u *Ancoratus*-u **Epifanija** i kod **Avgustina** *(Contra Faustum,* lib. XII, XXIX). U vezi nycticorax i aquila videti **Eucherius,** *Liber formularum spiritalis intelligentiae,* Kp. V/ col. 740/.

[2]**Avgustin** *(De civitate Dei,* lib. XVIII, XXIII /col. 808/), pripoveda kako je raniji prokonzul Flaccianus sa kojim je vodio razgovor o Hristu izvukao knjigu sa pesmama eritrejske Sibile i pokazao mu mesto gde se gornji redosled reči koji predstavlja akrostih Ἰχϑύς sa svoje strane poklapa sa celom pesmom, jednim apokaliptičkim proročanstvom Sibile i to na sledeći način:

*J*udicii signum tellus sudore madescet. /*E* coelo rex adveniet per saecula futurus:/ *S*cilicet in carne praesens ut iudicet orbem. /*U*nde Deum cernent incredulus atque fidelis /*C*elsum cum Sanctis, aevi iam termino in ipso./ *S*ic animae cum carne aderunt, quas iudicat ipse... Grčki original nalazi se u knjizi VIII *Sibyllina oracula* /p. 723 i dalje/ /Na znak suda zemlja će biti vlažna od znoja. Sa neba će doći kralj da ubuduće vlada, prisutan u mesu, da upravlja zemljinim šarom. U tome će nevernici kao i vernici prepoznati Boga, uzvišenog, sa svetima, dok se vreme bude bližilo kraju. Tako će duše biti u telu, a on će sam njima upravljati.../

[3]Up. **Jeremias,** *Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients,* p. 69, Anm. 1.

[4]Želeo bih samo da pomenem srednji deo ovog natpisa, koji glasi: "Ali svuda sam imao jednog pratioca, pošto mi je na kolima sedeo Pavle. Vera je, međutim, svuda (kao vođa) vukla napred i svuda je za jelo stavljala jednu ribu iz izvora, ogromnu, čistu koju je uhvatila sveta Devica. I ona (riba) je pružala je (vera) pri-

jateljima da jedu i davala je (vera) koja ima dobro vino, piće zajedno sa hlebom." (**Ramsay,** *The Cities and Bishoprics of Phrygia,* p. 424) dalje videti niže.

[5]Up. **Goodenough,** *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period,* V, p. 13 i dalje./

[6]**Dölger,** 'IXΘΥΣ *Das Fischsymbol in frühchristlicher Zeit* /Aberkios-Inschrift p. 8 i dalje/.

[7]*Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen,* p. 49. On ovde spominje **Abrahanela** (sic!), "koji je po svojoj prilici crpeo iz još starijih izvora".

[8]l.c., p.69.

[9]*Der Stern der Weisen,* p. 54 i dalje.

[10]**Jshäq Abravanel ben Jehuda.** Komentar o Danilu se pojavio pod naslovom *Ma'jene haj-jeshua* (Izvori pomoći) 1551. u Ferari.

[11]Odgovara godini 1396. pre Hrista.

[12]Konjunkcija se u stvarnosti odigrala u Coniunctiones magnae Vodolije (♋, ♏, ♓) padaju u godine 1800. do 1600. i 1000. do 800. pre Hrista.

[13]**Anger,** *Der Stern der Weisen und das Geburtsjahr Christi, p. 396 i* **Gerhardt,** *Der Stern des Messias. Das Geburts- und Todesjahr Jesu Christi nach astronomischer Berechnung,* p. 54 i d.

[14]**Gerhardt,** l.c., p.57. Ptolomej i Srednji vek koji se na njemu zasniva povezuju Palestinu s Ariesom.

[15] "Tako morate, dakle, tamo nositi Sakutu, vašeg kralja, i Kevana, zvezdu vašeg Boga." Na ovo se poziva Stephanus u svojoj odbrani (Apg. 7,43): "I nosili ste šator Moloha i zvezdanu sliku boga Kevana." Vulgata ima "sidus dei vestri Rempham" (Ῥομφά), sakaćenje Kevana.

[16]**Dozy et de Goeje,** *Nouveaux Documents pour l'étude de la réligion des Harraniens,* p. 350.

[17]Abu-ma-aschar, + 885.

[18]**Gerhardt,** l.c., p.57. Takođe **Petrus de Aliaco:** "Saturnus vero ut ait Messahali significationem habet super gentem iudiacam seu fidem eius." (Ali Saturn, kako Mesahali kaže, on je značajan za jevrejski narod i njegovu veru./ *(Concordantia astronomiae cum theologia,* III, Kp. 34 fo. g4.)

[19]**Reitzenstein,** *Poimandres,* p. 76.

[20]*Contra Celsum,* VI, 30.

[21]l.c., VI,31: "Hunc autem angelum leoni similem aiunt habere cum astro Saturni necessitudinem." (Kažu, pak, da ovaj anđeo koji liči na lava nužno ima veze sa zvezdom Saturn.) Isto tako *Pistis Sophia* Kp. 31 /p. 32 i dalje/. Dalje videti **Bousset,** *Hauptprobleme der Gnosis.*

[22]**Hyppolytus,** *Elenchos,* V,7,30 /p.86/.

[23]*Elenchos,* VII, 38, 1 /p. 224/ O "četvrtom" up. *Versuch zu einer psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas* /pasus 243 i dalje "Das Problem des Vierten"/.

[24]Zato je Saturnova slika kod sabejaca bila navodno napravljena od olova ili crnog kamena (**Chwolsohn,** *Die Ssabier und der Ssabismus* II, p. 383).

[25]/Zmajevi, zmije, škorpije, guje, lisice, mačke i miševi, noćne ptice i druga podmukla stvorenja pripadaju Saturnu./ *L'Astrologie grecque,* p. 317.

[26]**Bouché-Leclercq** (l.c., p.318) veruje u jednu od poznatih "etimologija", i to onu o onosu (magarac) koji je sadržan u kronosu (Saturn), pozivajući se na jednu šalu u vezi sa megarikom Diodorosom. Razlog za analogiju Saturn-magarac leži svakako dublje, i to u prirodi magarca koji važi za "animal frigidum, indocile, tardum... longae vitae" (hladnu, nepovodljivu, tupu, dugovečnu životinju/. (Iz *Physiognom. graec.* II, pp. 136 i 139, citirao **Bouché-Leclercq,** p. 318 Anm.) u **Polemonovoj** *Physiognomia* nalazim sledeći podatak o divljem magarcu: "fuga pavidus stolidus indomitus libidinosus zelotypus feminas suas tuens"

(spreman za bekstvo, bojažljiv, glup, neukrotiv, pohotan, ljubomorno štiti svoje ženke/. *Scriptores physiognomici Graeci et Latini,* I, Kp. II, p. 182).

[27]Predložak za to moglo bi biti ono egipatsko predanje o misteriji Seta koja je prikazana u Denderahu. On je vezan za "ropski stub", ima "magareću" glavu i pred njim stoji Horus s nožem u ruci. (**Mariette,** *Denderah* IV, tabla 56.)

[28]*Quaestiones convivales,* Iv, 5.

[29]XXXIV, I.

[30]*Contra Apionem,* II, 7-8 /p.697 i dalje/.

[31]*Historiarum* lib. IV, 3.

[32]**Epiphaneus,** *Panarium,* XXVI, 10.

[33]"Ti si sanjao da je magareća glava naš Bog", i "da smo mi samo goniči magaraca". *(Apologeticus adversus genetes,* XVI /col. 364 i dalje/.)

[34]**Plutarh,** *De Iside et Osiride,* Kp. 31 i 50. U Kp. 31 Plutarh spominje da legenda o bekstvu Tifona na magarcu i o stvaranju njegova dva sina, Hierosolymusa i Iudaeusa nije egipatska već da pripada 'Ιουδαϊκά

[35]U Ani-papirusu piše u jednoj himni posvećenoj bogu Ra: "May I journey forth upon the earth, may I smite the Ass, may I crush the serpent-fiend Sebau; may I distroy Apep in this hour." /Neka putujem po zemlji, neka ubijem magarca, neka smrskam neprijatelja - zmiju Sebau; neka u ovaj čas uništim Apepa./ **(Budge,** *The Gods of the Egyptians* II, p. 367)

[36]**Albumasar,** lib. II, *De magnis coniunctionibus,* tract. I, diff. 4, p. a 8: "Si fuerit /iupiter/ complexus saturno significavit dubitationem ac volutionem et mutationem et expoliationem a fide: et hoc propter velocitatem corruptionis lune et celeritatem motus eius et paucitatem more eius in signo." /Kada je /Jupiter/ u konjunkciji sa Saturnom to znači da je vera građana jevrejstvo... A kada je Mesec u konjunkciji sa Saturnom to znači sumnju i preokret i promenu i odvraćanje od vere: i to zbog brzine njegove

prolaznosti i žurbe njegovog kretanja i kratkoće njegovog boravka u znaku./ **Petrus de Aliaco** u: *Concordantia astronomicae veritatis,* II, Kp. 62, d 4. **Heidegger,** *Quaestiones ad textum lucae* VII, 12-17, spominje u poglavlju IX da Abu Mansor (Albumansar) u 6. traktatu, u Introductio maior dovodi u vezu sa zvezdama život Hrista kao i život Muhameda. **Cardanus** *(Commentarium in Ptolemaeum De astrorum Judiciis* V, p. 188) pripisuje ☿ ☌ ♃ hrišćanstvu, ☿ ☌ ♃ jevrejstvu, ☿ ☌ ☌ islamu, a ☿ ☌ ♀ označava po njemu idolatriju.

[37]**Christensen,** *Le premier Homme et le premier roi dans l' histoire legendaire des Iraniens* I, p. 24.

[38]**Gerhardt,** *Der Stern des Messias,* p. 74.

[39]/Blizu krivulje u liniji ribe./

[40]Proračunato na osnovu **Peters and Knobel,** *Ptolemy's Catalogue of Stars.*

[41] Srednji vek je za Hrista izračunao različite idealne horoskope. **Albumasar** i **Albertus** uzimaju za akcendenta Virgo; **Petrus de Aliaco** (1356-1420) uzima, međutim, Vagu kao i **Gardanus. Petrus** kaže: "Nam Libra est signum humanum videlicet Liberatoris hominis utpote hominis discreti et iusti et spiritualis."/ Jer vaga je ljudski znak, to jest oslobodioca ljudi, i to pametnog, pravednog i duhovnog čoveka./ *(Concordantia,* Kp. II) **Johan Kepler** kaže naprotiv u svom *Discurs von der grossen Conjunction* (p. 701) da je Bog sam nacrtao "ove velike konjunkcije sa svetlim, neobičnim, čudesnim zvezdama na visokom nebu, i to sa slavnim delima svoje božanske providencije" i nastavlja: "Rođenje svog sina Hrista, našeg Spasitelja, podesio je u vreme velike konjunkcije u znaku ribe i ovna, circa punctum aequinoctiolem." Heliocentrički konjunkcija se dogodila kratko pre ekvinoktijalne tačke, što joj je astrološki dalo poseban značaj. **Petrus de Aliaco** *(Concordantia,* fol. vez) kaže: "Magna autem coniunctio est saturni et iovis in principio arietis." /Jedna velika konjunkcija jeste konjunkcija Saturna i Jupitera na početku ovna./ Ove konjunkcije događaju se svakih 20 godina i odigravaju se tokom

svakih 200 godina u istom trigonu elemenata. Ista pozicija se može vratiti, međutim, svakih 800 godina. Najznačajniji položaji su između dva trigona elemenata. **Albumasar** *(De magnis coniunct.,* tract. 3, diff. 1, fol. d 8) kaže da se one otkrivaju "in permutationibus sectarum et vicium et permutationibus legum et... in adventu prophetarum et prophetizandi et miraculorum in sectis et vicibus regnorum"/. U promenama partija i službi i u promenama zakona i... u pojavi proroka i proročanstva i čuda u partijama i državnim službama/.

[42]Razapinjanje je, kao što se zna, bila kazna za robove. U ovom kontekstu treba spomenuti da se u Srednjem veku često pojavljuje krst sa zmijom (umesto crucifixusa), ali isto tako u savremenim snovima i fantazijama ličnosti koje nisu upoznate sa ovom tradicijom. Karakterističan san ove vrste je sledeći: *snevač prisustvuje u pozorištu komadu koji prikazuje Isusovo stradanje. Glumac koji glumi Spasitelja iznenada se pretvara na putu za Golgotu u zmiju ili u krokodila.*

[43]**Erman,** *Die Religion der Ägypter,* p. 137, **Budge,** *The Gods of the Egyptians* II, p. 303.

[44]*Pistis Sophia,* p. 89 i dalje.

[45]Up. s time ribu koja je po **Avgustinu** "izvučena iz dubine" /1. c., p. 88/.

[46]U ovom kontekstu treba spomenuti figuru "Spasitelja blizanaca" (σωτῆρες) u *Pistis Sophia* (1.c., pp. 2,12 i na drugim mestima).

[47]To se spominje i u hronici *Tabari*-ja (I, Kp. 23, p. 67). Antihrist je tu jevrejski kralj koji se pojavljuje sa Gogom i Magogom. Ovde bi mogao da postoji odnos sa *Apok.* 20,7 i dalje: "I kad se navrše hiljadu godina Satana će biti oslobođen iz svog zatvora i izaći će da zavodi ljude koji su na četiri kraja sveta, Goga i Magoga da ih okuplja za rat." Grof **von Wacker-Barth** *(Merkwürdige Geschichte der weltberüten Gog und Magog,* p. 18 i dalje) izveštava iz jedne engleske svetske priče, koja je 1760. izašla na nemačkom jeziku da su arapski pisci govorili kako su

"Yajui" "veći od obične veličine" a "Majui" naprotiv "ne viši od tri pedlja". Ova vest ukazuje, uprkos njenom nejasnom poreklu, na suprotstavljenost Goga i Magoga, zbog čega oni prave paralelu sa ribama. **Avgustin** tumači "narode koji sede na četiri kraja sveta, Goga i Magoga", prvo kao tectun (krov ili kuća), drugo kao de tecto (od krova), to jest kao nekog "qui procedit de domo" (koji izlazi iz kuće). "... ut illae sint tectum, ipse de tecto": naime, narodi su kuća; a đavo živi u kući i izlazi iz nje. *(De civitate Dei,* lib, XX, cap. XI [VII, col. 946). Na **Avgustinu** se zasniva *Compendium theologicae veritatis,* koja je redom pripisivana **Albertusu Magnusu, Hugu von Strassburgu i Johannesu Parisiensisu.** To je glavni izvor za legendu o Antihristu. U odnosu na **Avgustina** ovde stoji da Gog znači "occultatio" (sakrivanje), a Magog naprotiv "detectio" (otkrivanje). (Libell. VII, cap. 11). Tako je bar za Srednji vek obezbeđena suprotstavljenost Goga i Magoga. Reč je o motivu braće, odnosno udvostručenja. **Albumasar** smatra da šesta "clima" (težnja ka Severnom polu) pripada Gogu i Magogu i pripisuje mu ♊+♍ *(De magnis coniunctionibus,* Tract. 4, diff. 12, p. g 8).

[48]**Goldschmidt,** *Der Babylonische Talmud,* IX, p. 66. R. Hanan ben Talipha kome se priča o gornjem proročanstvu stavlja u usta, spomenut je u spisku amorejaca (učitelja Talmuda) i spada u 3. vek p. Chr. n.

[49]Up. **Epiphanius,** *Panarium,* XXX

[50]**Hipparchus** se smatra otkrivačem precesije. **Boll,** *Sphaera,* p. 1991.

[51]**Origenes,** *Commentaria in Genesim,* tom. III, I, 14, 11 /col 79/: "Fertur sane theorema, ostendes zodiacum circulum, perinde ut planetas, deferri ab occasu in ortum, intra centrum annos, gradu uno... Cum duodecima pars /1 Zodion/ alia sit, quae mente concipitur, alia quae quasi sensu informatur: sic tamen ut ex tantum, quae mente concipitur, queaque vis, ac ne vis quidem teneri certo potest, rei veritas habeatur" /Tu uistinu postoji jedna

teorija, po kojoj zodijački krug poput kruga planeta, od izlaska do zalaska u vremenskom periodu od sto godina zaostaje za jedan stepen... Budući da je dvanaesti deo /1 znak zodijaka/ *jedan* ako se koncipira razumno, a nešto drugo ako se takoreći čulno predstavlja, onda se može uzeti tačnost stvari iz onog što je koncipirao razum i jedva se, ili se uopšte ne može, smatrati sigurnim itd./ Platonska godina je tada obračunata na 36000 godina. **Tycho de Brahe** je dospeo do 24 120 godina. Konstanta precesije iznosi 50" (50, 3708") a totalno okretanje (360') 26 000 (25 725,6) godina.

[52]**Bouché-Leclercq,** *L'Astrologie grecque,* p. 5912; **Knapp,** *Antikia,* **Boll,** *Sphaera.*

[53]Učenje o konjunkcijama pismeno su zabeležili Arapi, naročito **Messahala** oko sredine 9. veka. Videti **Strauss,** *Die Astrologie des Johannes Kepler,* p. 98.

[54]I **Pierre d'Ailey** bi svojim dodatkom od 960 godina došao između coniunctiones maximae na godinu 3613 p. Chr.

[55]U karakterizaciju ovog vremenskog perioda oko 1240 spada sa astrološkog stanovišta velika konjunkcija ♃ sa ♄ u ♎ godine 1246. Vaga je takođe dvostruki znak pneumatske prirode kao ♊ (oblast vazduha), zbog čega je **Pierre d'Ailly** i uzeo kao ascendent za Hrista.

[56]Na Lateranskom koncilu 1215. (**Denzinger,** *Enchiridion,* p. 120).

[57]"Eius doctrina non tam haeretica, quam insana sit censenda." /Njegovo učenje nije toliko jeretičko koliko ludo/, kaže dekret.

[58]/što je bilo nešto veliko i divno u hrišćanskoj crkvi./

[59]**Hahn,** *Geschichte der Ketzer im Mittelalter* II, p. 779: "... quod nonnulli qui sibi nomine cuiusdam fictae et praesumatae religionis, quos vulgus Begehardos et Schwestrones, Brod durch Gott nominant; ipso vero et ipsae se de secta Liberi Spiritus et Voluntarie Paupertatis Parvos Fratres vel sorores vocant" /...neki

koji se u ime nekog fingiranog i navodnog reda u narodu nazivaju Beghardi i Švestroni ili "Brod durch Gott" (Hleb kroz Boga); oni sami se, međutim, nazivaju Mala braća i Sestre zajednice slobodnog duha i dobrovoljnog siromaštva/.

[60]*Hahn,* l.c.: "Isto tako oni veruju da su od prirode bez razlike Bog. Isto tako da im nije potreban ni Bog ni božanstvo. Isto tako da su oni sami carstvo nebesko. Isto tako da su nepromenljivi i u novoj steni; da se ničemu neće radovati i da ih ništa ne može zbuniti. Isto tako da je čovek više sklon da sledi unutrašnje nagone nego istinu Jevanđelja koja se svakodnevno propoveda. Oni kažu da tamo (u Jevanđelju) ima priča koje nisu istinite."

[61]Videti o tome /**Jung**/ *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen,* /pasus 394/.

[62]/**Jung**/ *Der Geist Mercurius* /pasus 284 i dalje/ i *Versuch zu einer psychologischen Deutung der Trinitätsdormas* /pasus 257 i dalje/.

[63]Videti *Psychologie und Religion* /pasus 122 i dalje/ i *Antwort auf Hiob* /pasus 748 i dalje/.

[64]/Pasus 139 ove knjige. - Nepromenljivo u novoj steni./

[65]*Opera,* p. 24: "Nama /je/ stena Hristos, nama /je/ ugaoni kamen Isus."

[66]*Beati Thomae Aurora consurgens. U: Harmoniae imperscrutabilis* itd. pp. 189,194: "Percussit petram et effluxerunt aquae metallinae," /On udari o stenu, i potekoše metalne vode/.

[67]*Gloria mundi alias Paradysi tabula* u: *Mus. herm.,* p. 212: "Lapis noster sacra rupes nominatur, et quadrifariam digesta, vel significata est." /Naš kamen se naziva svetom stenom i razume se i tumači na četvorostruki način./ Up. *Eph.,* 3,18. U tekstu s piramide *Pepis* I spominje se bog uskrsnuća sa četiri lica: "Homage to thee, O thou who hast four faces... Thou art endowed

with a soul, and thou dost rise (like the sun) in thy boat... Carry thou this Pepi with thee in the Cabin of thy boat, for this Pepi is the son of the Scarab..." /Neka si hvaljen ti, o ti koji imaš četiri lica... Ti si upoznat s dušom i uzdižeš se (poput Sunca) u svom čamcu... Vodi ovog Pepija sa sobom u kolibi tvoga čamca, jer ovaj Pepi je sin Skarabeja./ (**Budge,** *Gods of the Egyptians,* I, p. 85).

[68]*Explanationes in Psalmos,* XXXVIII: "In umbra erat aqua de petra quasi sanguis ex Christo." /U senci beše voda iz stene ista kao krv Hristova./

[69]**Mylius,** *Philosophia reformata,* p. 112: "Unde philosophus eduxit aquam de petra, et oleum de saxo durissimo." /Odakle je filozof stvorio vodu iz stene i ulje iz najčvršćeg kamena./

[70]*Von hylealischen Chaos,* p. 272.

[71]**Hippolytus,** *Elenchos,* V,7, 34 i dalje. Isto tako ovde je "lapis de monte abscisus sine manibus" *(Dan.,* 2,45) /**Luterova** Biblija: "spomenuti kamen, bez ruku od brega otrgnut"/ kao poređenje koriste i alhemičari.

[72]*De errore profanarum religionum,* 20,1.

[73]Up. izgradnju kule bez šavova (crkve) od "život kamenja" u *Hermesovom pastiru.* /Pustite da vas grade kao živo kamenje./

[74]/"I bićete sinovi Najvišeg." - "Ne stoji li u vašem zakonu napisano: 'Rekao sam: vi ste bogovi'?"/

[75]**Dölger,** l.c., I, p. 18. U ovom pogledu važan natpis Aberkios za koji se smatra da je iz 3. veka (posle 216.) ima sumnjiv hrišćanski karakter. **Dietrich** *(Aberkiosov nadgrobni natpis)* pokazuje sjajno izvodeći dokaze da je "sveti pastir" koji se spominje u natpisu Atis, gospodar svetog ovna i hiljaduoki pastir blistavih zvezda. Njegov poseban oblik jeste Elogabal od Emere, bog cara Heliogabalusa koji je slavio hierosgamos svog boga sa Uranijom od Kartagine, nazvanom i Virgo coelestis. Heligabal je bio gallus velike majke čiju su ribu smeli da jedu samo sveštenici.

Ribu je morala uloviti devica. Pretpostavlja se da je Aberkios postavio ovaj zapis kao uspomenu za svoje putovanje u Rim na veliki hierosgamos, i to posle 216. godine. Sa istih razloga postoje sumnje u hrišćanski karakter Pektoriusovog natpisa u Autunu, gde se takođe spominje riba: "Εσυιε πινάων ἴχυὐνὲχων παάμαις. / Ἰχυύϊ χό[ρταξ̃] ἆρα λιλαἴω, δέσποτα σῶτερ: "Iβ... :"Jedi... (čitanje nesigurno) držeći ribu u rukama. Ribom me hrani sad, čeznem za njim, Spasitelj." Verovatno se čita ovako: ρινάων stat ρεινάων.Videti **Cabrol et Leclercq,** *Dictionnaire d'Archeologie chrètienne,* XIII, col. 2884 i dalje, s.v. Pectorius. Prva tri distiha natpisa daju akrostih Ihtis. Datiranje je nesigurno (3-5 vek). Videti **Dölger,** l.c.,I,p.12.

[76]Posebno ukazujem na radove **Franza Bolla,** *Aus der Offenbarung Johannis.* Radovi **Arthura Drewsa** su astrološku paralelu - može se slobodni reći - obradili monomanijskom temeljitošću, od čega ideja nije profitirala. Up. naročito *Der Sternenhimmel in der Deutung und Religion der Alten Völker und des Christentums.*

[77]Riba po **Tertullianu** *(Adversus Marcionem,* I, IV (col. 262) znači "sanctior cibus" (svetije jelo).

[78]**Origenes,** *In Genesim hom.,* VIII, 9 (col. 208): "Diximus... quod Isaac formam gereret Christi, sed et aries hic nihilominus formam Christi gerere videtur." (Rekosmo... da je Isak nosio Hristov oblik, ali ni ovan izgleda ništa manje ne nosi oblik Hrista.) **Augustinus** *(De civitate Dei,* XVI, XXXII, 1 /col, 707/): "Quis erat ille aries, quo immolato impletum est significativo sanguine sacrificium?... Quis ergo illo figurabatur, nisi Jesus...? /Ko je bio onaj ovan čijim žrtvovanjem je žrtva upotpunjena u značajnoj krvi?... Ko je, dakle, predstavljen njime, ako ne Isus?/ O jagnjetu kao ariesu (♈) u Apokalipsi videti **Boll,** *Aus der Offenbarung Johannis.*

[79]**Eisler,** *Orpheus - the Fisher,* p. 51 i dalje. Bogat materijal nudi i **Eislerov** rad *Der Fisch als Sexualsymbol.* Za tumačenje simbola ribe nema, međutim, mnogo toga, budući da je pitanje postavljeno obratno. Odavno je poznata činjenica da u izgradnji

simboličnih tvorevina učestvuju sve duševne pogonske sile, pa i seksualnost. Ona u tome nije ni u kom slučaju "simbolizovana", već je sasvim jasna, kao što i pokazuje **Eislerov** materijal. U čemu god da čovek učestvuje, pojavljuje se i njegova seksualnost. Sasvim tačnom konstatacijom da se katedrala Sv. Petra sastoji od kamena, drveta i nešto metala nije se nimalo doprinelo tumačenju njenog smisla, i ništa više tumačenju simbola ribe ako se još uvek čudimo što ova slika, kao i sve druge, poseduje svoje seksualne komponente. O terminologiji valja primetiti da se nešto što je poznato nikada ne "simbolizuje", već se samo može izraziti alegorijski ili semiotički.

[80]O tome **Thiele,** *Antike Himmelsbilder,* p. 29.

[81]**Boll,** *Sphaera,* Pl. I, i **Eisler,** *The Royal Art of Astrology,* Pl. V i p. 64 i dalje.

[82]**Gaedeshens,** *Der marmorene Himmelsglobus... zu Arolsen.*

[83]**Cumont,** *Textes et monuments figures relatifs aux de Mithra Mithra,* II.

[84]Up. obe ribe u **Lambsprinck**-ovim simbolima *(Mus. herm.,* p. 343), gde istovremeno predstavljaju i suprotnosti koje će se ujediniti. **Aratus** *(Phainomena,* Z. 238 i dalje) spominje samo viši položaj severne ribe prema južnoj, ne naglašavajući dvostrukost ili suprotnost. U modernoj astrološkoj spekulaciji, međutim, ističe se dvostruki karakter. (**Smith,** *The Zodia, or the Cherubim in the Bible and the Cherubim in the Sky,* p. 279) "Le poisson... qui nage de haut en bas /i.e. južna riba/, symbolise le mouvement d'involution de l'Esprit dans la Matière; celui... qui nage de bas en haut, le mouvement d'évolution du composé Esprit-Matière retournant à son Principe Un." (**Senard,** *Le Zodiaque, clef de l'ontologie appliguée a la psychologie,* p. 446)

[85]Capricornus ♑ ili ♑

[86]Jasan odnos prema strologiji, odnosno prema raspravi Isusa sa "određivačima nativiteta" nalazi se u *Pistis Sophia* (p. 21

i dalje). "Isus pak odgovori i reče Mariji: 'Ako određivači nativiteta vide da su heimarmena i sfera pomerene u levo, prema svom prvom širenju, onda će njihove reči biti tačne i reći će ono što mora da se dogodi. Ali ako su heimarmena ili sfera okrenute na desno, onda neće reći ništa tačno, jer sam njihove uticaje i njihove četvorougle i njihove trouglove (horoskop!/ i njihovu figuru osmice okrenuo...'"

[87]Meridijan zvezde O in lino piscium ide kroz prolećnu tačku anno 11 p. Chr. n., a meridijan zvezde a 113 anno 146 a. Chr. n. (Proračunato na osnovi **Peters and Knobel,** *Ptolemy's Catalogue of Stars.)*

[88]Budući da je kao što znamo, razgraničavanje sazvežđa, arbitrarno ovaj vremenski podatak je veoma neodređen. On se odnosi na stvarnu konstelaciju stajaćih zvezda, ali ne na zodion neoton, odnosno na zodiakus podeljen u sektore od po 30 stepeni. Astrološki bi početak sledećeg eona, u zavisnosti od toga koja se polazna tačka bira, bio između 2000. i 2200. Ako se polazi od gore spomenute zvezde 0 u ♓ došlo bi se na osnovu pretpostavke platonskog meseca od 2143 godine na godinu 2154, odnosno početak ere Vodolije; a ako se bazira na zvezdi a 113, na godinu 2154. Ova poslednja odgovara dužinskoj oznaci zvezda od strane Ptolomeja u Almagestu.

[89]Moderna astrološka spekulacija je takođe dovela u vezu sa Hristom: "The fishes, then, the inhabitants of the waters, are fitly an emblem of those whose life being hid with Christ in God, come out of the waters of judgement without being destroyed /Aluzija na ribe koje se u potopu *nisu* podavile/, and shall find their true sphere where life abounds and death is not; where, for ever surrounded with the living water and drinking from its fountain, thay shall not perish, but have everlasting life... Those who shall dwell for ever in the living water are one with Jesus Christ the Son of God, the Living One." /Ribe, stanovnici voda jesu tako odgovarajući amblem onih koje su - budući da je njihov život sa Hristom skriven u Bogu - iz potopa sudnjeg izašle neuništene, i

naći će svoju pravu sferu tamo gde život postoji u obilju i gde nema smrti: gde, zauvek okružene živom vodom i pijući je sa izvora, neće propasti, već će imati večiti život... Oni koji će živeti zauvek u živoj vodi jesu jedno s Isusom Hristom, Sinom Božijim, Živim. / **Smith,** l.c., p. 280 i dalje).

VII

NOSTRADAMUSOVO PROROČANSTVO

[1]Objavljeno u amsterdamskom izdanju *Vrayes Centuries et Prophéties de Maistre Michel Nostradamus,* 1668. Koristim kelnsko izdanje iz 1689 koje sledi za amsterdamskim (p. 113 i dalje).

[2]Konjunkcija Jupitera i Merkura je, kao što se gore spominje, po staroj tradiciji karakteristična za hrišćanstvo. Kvadratski aspekt između Merkura i Marsa "povređuje" Merkura "mertialnom" nasilnošću ☿ ♂ ♂ znači prema **Cardanusu** "lex Mahumeti" *(Commentarium in Ptolomaeum,* V, p. 188). Ovaj aspekt bi stoga mogao da ukazuje na napad islama. Slično mišljenje izražava *Albumasar* ♃ ♂ ♂: "Et si complexus ei /Jovi/ fuerit Mars, significavit culturam igneam et fidem paganam." /I kada je Mars sa njim /Jupiterom/ u konjunkciji, to znači vatrenu civilizaciju i pagansku veru./ *(De magnis coniunctionibus,* tract. I, diff. 4, p. a 8r). Po istorijskoj analogiji budući rđavi događaji pripisuju se polumesecu, ali se ne misli na to da protivnik hrišćanstva počiva u evropskom nesvesnom. Istorija se ponavlja...

[3]Gde je rimsko hrišćanstvo palo pred islamom.

[4]l.c., p. 26 /Prevod na kraju poglavlja str. 111/.

[5]D 2 m cp. 60 i 61. Videti i **Thorndike, A History of** *Magic and Experimental Science* IV, p. 102.

[6]Prevod: "I posle toga će nastupiti ispunjenje 10 Saturnovih revolucija u godini Hristovoj 1789, i to će se dogoditi posle spomenute konjunkcije u vremenu od 97 godina ili tako otprilike... Pod tim pretpostavkama kažemo da će se, ako svet do tada bude postojao, to samo Bog zna, dogoditi mnoge i velike i čudesne promene i preobraženja sveta, i to najviše u odnosu na zakonodavstvo i /religiozne/ sekte; jer sa spomenutom konjunkcijom i onim Saturnovim revolucijama podudariće se osim toga još i okretanje ili obrtanje gornjeg kruga, to jest osme sfere putem

čega se kao i kroz druge preduslove prepoznaje promena sekti... Stoga se s verovatnoćom može zaključiti da će se upravo u to vreme pojaviti Antihrist sa svojim zakonom i svojom sektom koja zaslužuje prokletstvo, a koja će prema Hristovom zakonu biti u najvećoj meri neprijateljski raspoložena i suprotstavljena; o vremenu i trenutku njegovog dolaska ljudi ne mogu biti sigurni... ali sa neodređenim podatkom da će on doći negde u to vreme mogu imati verodostojnu hipotezu i verovatnu pretpostavku putem astronomskih određivanja. Ako je prema astronomima rečeno da će se u to vreme dogoditi promena sekti, onda će po njima (astronomima) posle Mahometa doći jedan moćnik koji će postaviti zao i magijski zakon. Tako se sa verovatnom verodostojnošću može pretpostaviti da posle sekte Mahometa neće doći niko drugi do sekta Antihrista."

[7]*Concordantia,* P. I. Verb. 20.

[8]Up. **Thorndike,** l.c. p. 103.

[9]."Renovatio" može da znači u antičkom značenju te reči današnju "révolution", dok je, međutim, "revolutio" i u kasnom latinskom zadržalo svoje izvorno značenje. Kao što tekst pokazuje, **Nostradamus** je ovaj momenat (1791) smatrao vrhuncem prethodnog progona crkve. Setimo se ovde **Volterovog** pokliča "Ecrasez l'infâme!"

[10]Nema nikakvih znakova da je neko svesno nastojao da proriče iz precesije.

[11]Kao takva se shvata ♂ u, ♈ bar po pravilu. 0^0 ♈ jeste prolećna tačka.

[12]Ne mogu da tvrdim da sam razumeo **d'Ailly**-ova razmišljanja. Navodim njegov tekst: "Et post illam erit complementum 10 revolutionum saturnalium anno Christi 1789 et hoc erit post dictam coniunctionem per annnos 97 vel prope et inter dictam coniunctionem et illud complementum dictarum 10 revolutionum erit status octavae sphaerae circiter per annos 25 quod sic patet: quai status octavae sphaerae erit anno 444 post situm

augmentationum /? čitanje nesigurno/ quae secundum tabulas astronomicas sunt adaequatae an annum Christi 1320 perfectum, et ideo anno Christi 1764, quibus annis si addas 25, sunt anni 1789 quos praedicumus. Unde iterum patet quod ab hoc anno Christi 1414 usque ad statum octavae sphaerae erunt 253 anni perfecti."/ A posle toga će nastupiti ispunjenje 10 Saturnovih revolucija u godini Hristovoj 1789. i to će se dogoditi posle spomenute konjunkcije tokom 97 godina ili tu negde, i između spomenute konjunkcije i ispunjenja 10 revolucija nastupiće zastoj osme sfere tokom otprilike 25 godina što se iz toga vidi: da će zastoj osme sfere u 444. godini biti posle stanja porasta /?/, koja se po astronomskim tabelama pripisuje krajem godine Hristove 1320, to znači u godini Hristovoj 1764, i ako tome dodamo 25 godina, dolazimo do godine 1789. koju smo predskazali. Iz toga se opet vidi da će se od ove godine Hristove 1414. do zastoja osme sfere završiti 253 godine./

[13]Tract. 2, diff. 3, p. D 6: /Rečeno je, naime, da će preokret nastupiti kada se dovrši 10 Saturnovih revolucija i da ono obrtanje Saturna pre svega odgovara pokretnim znacima./

[14]Iz teksta se ne vidi da li se ovde radi o istom ili obnovljenom "progonu".

[15]Up. *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen* /pasus 425 i dalje/.

[16]*Liber formularum spiritalis intelligentiae,* col. 739 i dalje.

17"Sa severa ključajući dolazi nesreća na sve stanovnike Zemlje".

[18]"Kako si s neba pala, ti blistava jutarnja zvezdo! Kako si se razbila o tle, ti pobedniče nad narodima! Sebi si rekao: 'Uzdignuću se do neba, visoko ka zvezdama Božijim podići ću moj presto, stolovaću na Božijem brdu na krajnjem severu'".

[19]*Allegoriae in Sacram Scripturam* /col. 860/.

[20]Ovo je u očiglednoj analogiji sa pneumom koja počiva nad vodama dubine (**Post.** 1). **Jov** 26,7: "On je razastro sjever nad praznikom, i zemlju objesio ni na čemu."

[21]"Zato što Bog dozvoljava đavolu da vlada duhom onih koji su lišeni njegove /Božije/ milosti" /1. c./.

[22]*Enarr. u Ps.*, XLXII, 3 /col. 591/: "Ko je ovaj severni vetar, ako ne onaj koji je rekao: 'Podići ću svoj presto na severu i biću najsličniji najvišem.' Đavo je ovladao carstvom bezbožnika i zaposeo narode".

[23]*Sancti Victoris Parisiensis Gregorianum,* col. 59 i dalje.

[24]Aluzija na donju trijadu.

[25]*De tripartito tabernaculo,* III, c.9, col 761: "Trostruko neznanje, i to o dobru i zlu, istini i laži, umerenom i neumerenom." **Adam Scotus** spominje "fumi obscuritas ab aquilone" /tamu dima sa severa/ (1.c.) **Clemens Romanus** *(Homiliae,* XIX, 22) naglašava....., čas nesvesnog. **Honorius od Autuna** *(Speculum de mysteriis ecclesiae,* col. 833) kaže: "Per aquilonem, ubi sol terra later, Matthaeus exprimitur, a quo divinitas Christi sub carne latuisse describitur." /Severom gde je Sunce skriveno ispod Zemlje misli se na Mateja, koji opisuje Hristovo božanstvo skriveno u mesu/, čime se potvrđuje htonska priroda trijade.

[26]*Jezek.* 1,4: "Et vidi et ecce ventus turbinis veniebat ab aquilone et nubes magna." /Videh, međutim, kako sa severa dolazi olujni vetar i jedan veliki oblak./

[27]"Ulula porta clama civitas prostrata est Philisthea omnis ab aquilone enim fumus venit et non est qui effugiat agmen eius" /"Kukaj, kopijo! Viči, gradu! Plaši se, čitava zemljo filistarska! Jer sa severa dolazi dim i među njegovim četama niko se neće odvojiti."/

[28]*Jezek.* 1,4.

[29]"Tollet eum ventus urens et auferet et velut turbo rapiet eum de loco suo" /"Istočni vetar ga je podigao da otputuje tamo, pomeo ga je sa njegovog mesta."/ *(In expositionem beati Job Moralia*/ col. 54 i dalje/).

[30]*Hier.* 1,13: "Ollam succensam ego video et faciem eius a facie aquilonis et dicit dominus ad me ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terrae." /"Vidim jedan ključali kotao; on se pojavljuje sa severa. Tada mi Gospod reče: Sa severa stiže ključajući nesreća na sve stanovnike Zemlje."/

[31]Tekst različitih rukopisa bi trebalo da potiče od *Compendium theologicae veritatis* od **Hugo-a von Strassburg-a** (13. vek). **Kelchner, der Enndrist,** p. 7)

[32]Tako kod **Hanniusa von Viterbo** (1432-1502): videti **Thorndike,** l.c., p. 263 i dalje.

* /Prevod Nostradamusa sa str. 110-111: I početkom ove godine će hrišćanska crkva doživeti žešći progon od onog što se odigrao u Africi, i on će trajati do godine 1792, koja će se uopšte nazivati početkom nove epohe... I u to vreme i u tim oblastima paklena će moć pustiti da se sudare Crkva Isusa Hrista sa silom protivnika njenog zakona. Ovo je drugi Antihrist koji će spomenuti crkvu i njene prave predstavnike progoniti uz pomoć sile svetovnih kraljeva koji će zbog svog neznanja biti zavedeni jezicima koji seku oštrije no ijedan mač u ruci ludaka. - Progon klera počeće silom severnjačkih kraljeva, u sprezi sa istočnim. I ovaj progon trajaće jedanaest godina, nešto manje, nakon čega će najvažniji severni kralj podleći. - Tako veliki metež kakav nakon prvog osnivanja hrišćanske crkve još niko nije doživeo./

VIII

O ISTORIJSKOM ZNAČAJU RIBE

[1]Videti **Eisler,** *Orpheus - the Fisher,* p. 51 dalje.

[2]**Poimandres,** p. 32. i dalje.

[3]**Eisler,** *The Royal Art of Astrology,* p. 107.

[4]**Bouché - Leclercq,** *L'Astrologie grecque,* p. 147. O odnosu gyne (žene) prema zodionu Virgo up. **Boll,** *Aus der Offenbarung Johannis,* p. 122.

[5]**Panarium,** LI, 22, Prevod po **Useneru,** *Das Weihnachtsfest,* p. 27. Ovo mesto se ne nalazi u starijim izdanjima *Panariuma,* budući da je nedavno pronađeno u jednom rukopisu u Veneciji.

[6]**Boll,** 1lc., p. 121 i dalje.

[7]1.c., p.44.

[8]Njegove oči predstavljaju sedam duhova Božijih *(Apok.* 5,6) odnosno sedam Božijih očiju *(Zah.* 4,10). Jagnje stoji sa sedam anđela pred prestolom Boga, kao Satana sa Božijim sinovima *(Jov* 1,6), pri čemu je Bog prikazan pod aspektom Jezekiljeve vizije i zato je zamišljen jahvistički - kao "umbra in lege"!

[9]Ako ne uzmemo u obzir mesta poput *Mat.* 21,19 i 22,7 i *Luk.* 19,27.

[10]*Wünsche, Die Leiden des Messias,* p. 92.

[11]Targum o Hl. IV,5. **Wünsche,** l.c., p. 111. Mesija u **Soharu** je označen kao majka. Videti u vezi s tim **Schoettgen,** *Horae Hebraicae et Talmudicae,* p. 10 Ukazujemo ovde na "Spasitelja blizanaca" u *Pistis Sophia* (videti gore! /pasus 133, primedba 46/).

[12]*Sohar* (Ed. Solisbac.), fol. 118, sol. 3 o *Hab.* 2,3. **Wünsche** l.c., p. 100.

[13]*Sohar,* fol. 25 col. 2 **Wünsche,** l.c., p.114.

[14]**Wünsche** l.c., p. 115.

[15]Armilus ili Armillus='Ρωμύλος, Antihrist. Kod **Methodiusa:** "Romulus qui et Armaeleus" /Romulus koji je i Armaeleus./

[16]**Wünsche,** l.c., p. 120.

[17]*Chronik,* Kp. 23, p. 67.

[18]**Bousset,** *Der Antichrist,* p. 70.

[19]*Sacred Books of the East* V, p. 193 /je zla vladavina demona raščupane kose pred rasom besa/.

[20]Up. gore spomenutu suprotnost milosrđa i pravednosti unutar božanskog bića.

[21]To je bio, kako izgleda, klerikalac koji se navodno trudio da dobije čak i stolicu rimskog biskupa.

[22]*Adversus haereses,* I, 11, 1.

[23]Učenje valentinijanca **Secundusa (Irenaeus,** l.c., I, II, 2).

[24]"...ita ut summus ille peccator et in Spiritum sanctum blasphemus per totum hoc praesens saeculum a peccato detineatur, et post haec in futuro ab initio ad finem sit nescio quomodo tractandus" /tako da je onaj najviši grešnik i hulnik protiv Svetog Duha koji je kroz sve ovo sadašnje vreme bio odvojen od greha i u budućnosti će se od početka do kraja ponašati prema njemu ne znam kako/ *(De Orationem,* 27), iz čega je nastalo stanovište "diabolum ipsum aliquando fore Salvandum" /da će čak i đavo jednog dana biti spasen/.

[25]I to sa ribama stopljen piscis austrinus, čija je glavna zvezda Fomalhaut.

[26]Up. **Frobenius,** *Das Zeitalter des Sonnengottes,* i moj spis *Symbole der Wandlung* /pasus 308 i dalje/.

[27]"Jahve je spas."

[28]Nun znači "riba".

[29]*Koran,* sura 18. Videti /**Jung,**/ *Über Wiedergeburt* /pasus 244 i dalje/. Takođe **Vollers, Chidher,** p. 241.

[30]**Jeremias,** *Das alte Testament im Lichte des alten Orients,* p. 69. Ova svetlost se, međutim, nigde ne može dokazati.

[31]/Ambiciozan, pohotan, požudan, nezasit, lascivan - svetska sujeta - zemaljska zadovoljstva/ **Picinellus,** *Mundus symbolicus,* lib. VI, cap. 1.

[32]**Bouché - Leclercq,** l. c., p. 147.

[33]U kojoj su meri bliski pozitivno i negativno značenje pokazuje upravo motiv udice koji se pripisuje već **Cyprianusu** (3. vek): "Sicut hamum, esca conseptum, si piscis rapiat, non solum escam cum hamo non removet, sed et ipse de profundo... educitur: nita ut is, qui habebat mortis imperium, rapuit quidem in mortem corpus Iesu, non sentiens in eo hamum divinitatis inclusum, sed ubi devoravit, haesit ipse continuo" itd. /Kao riba koja kada zgrabi udicu skrivenu u mamcu, ne samo što ne pušta mamac s udice, već štaviše sama biva izvučena iz dubine: tako je i onaj koji je vlast imao nad smrću i koji je telo Isusovo povukao u dubinu, ali zatvorenu udicu božanstva u njemu nije primetio kad ga je progutao, ostao da zauvek visi/ (U: **Picinellus,** I, l.c., p. 432 r.) **Stephanus Cantuarensis** (čiji spis *Lib. Alleg.* **in** *Habacuc* meni nije dostupan) kaže: "In hamo esca voluptatis desiderabilis ostenditur, sed unus tenax latet, qui cum esca comeditur. Sic in concupiscentia carnis ostendit diabolus escam voluptaris, sed latet aculeus peccati." /S anđelom se prikazuje, mamac poželjne požude, ali u njemu je skrivena jaka udica koja će biti s mamcem progutana. Tako đavo u požudi mesa pokazuje mamac zadovoljstva, ali u njemu vreba udica greha./ (U: **Picinellus,** l.c.)

[34]**Scheftelowitz,** *Das Fischsymbol im Judentum und Christentum,* p. 365.

[35]/Jerusalem./ Liber XIII, cp. XXI.

[36]"Claustrum quippe Monasterii vivarium est animarum ibi quippe vivunt pisces." /Zatvorenost manastira je zaista ribnjak duša koje u njemu žive kao ribe./ **(Picinellus,** l.c.)

[37]Jedna aleksandrijska himna iz 2. veka kaže: "Ribar koji slatkim životom/ Mami ribice, posvećen dobru,/ Iz ljutih voda zla/ Spasava ih tek što ih izvlači na kopno." **(Dölger,** I, p. 4.) / **Tertullian** *(De baptismo,* cap. I) kaže: "Nos pisciculi secundum ΙΧΘΥΣ nostrum Iesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus." /Mi se kao ribice prema našoj ribi Isusu Hristu rađamo u vodi, i ne spasavamo se drukčije, nego što u vodi ostajemo./ Učenici rabina Gamaliela starijeg (početak 1. veka) nazivani su različitim vrstama riba. **(Abot de Rabbi Natan,** c. 40, citiran u: **Scheftelowitz,** l.c., p. 5.)

[38]**Pohl,** *Das Ichthys-Monument von Autun,* i **Dölger,** l.c.I, p.12.

[39]"I have saved thee" /Spasao sam te/. *(Satapatha-Brâhmana,* p. 217.)

[40]**De Gubernatis,** *Die Thiere in der indogermanischen Mythologie,* p. 596.

[41]*Satapatha-Brâhmana,* p. 216 i dalje.

[42]**Dölger,** l.c., p. 23. Kesava znači "imati mnogo ili finu kosu" - Visnusov nadimak.

[43]**Dölger,** l.c., p. 21 i dalje.

[44]**Origenes,** *De oratione,* cap. 27: "Ut anni consummatio mensis ultimus est post initium alterius mensis, sic fortasse cum plurima saecula veluti annum saeculorum implevarint, consummatio est praesens saeculum, post quod futura quaedam instabunt saecula, quorum principium sit futurum saeculum; et in futuris illis ostendat Deus divitias gratiae suae in bonitate." /Kao što je poslednji mesec kraj godine, nakon čega predstoji početak jednog novog meseca, tako može biti da više vremenskih epoha takoreći zaokružuju godinu epoha, pa je tako trenutna epoha dovršavanja, nakon koje sledi buduća epoha, čiji je početak dolazeća epoha; i u onim budućim vremenima dokazivaće Bog obilno bogatstvo svoje milosti kroz dobrotu. *(Eph.* 2,7)/.

[45]Naročito treba imati u vidu kult goluba i ribe u susednoj sirijskoj oblasti. Riba je tamo igrala i ulogu "euharističkog" jela.

(**Cumont**, *Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum*, pp. 138 i 284). Glavni bog filistara se zvao Dagon, što dolazi od dag = riba.

46 Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, calix benedictionis. 1. *Kor.* 10,16 /"Pehar zahvalnosti"/.

47**Scheftelowitz**, l.c., p. 357.
48 l.c., p.3.

49Istovremeno sa ovim otkriće se i Behemoth i obojica "će zatim biti jelo za sve koji su preostali." *(Syrsche Baruchapokalypse, 29,4 u* ***Kautzsch,*** *Apokryphen und Pseudoepigraphen des Alten Testaments*, II p. 423). Uz predstavu Levijatana koji se diže iz mora vezana je i vizija 4. *Esra* 13,25 o čoveku koji stiže iz srca mora. **Wischnitzer-Bernstein,** *Symbole und Gestalten der jüdischen Kunst*, pp. 122 f. und 134 i dalje).

50**Wirth,** *Aus orientalischen Chroniken*, p. 199.

51l.c., p. 161, 19 i dalje.

52**Eisler,** *Orpheus - the Fisher*, pl. LXIV.

53Up. sl. 28 u: *Psychologie und Alchemie.*

54**Scheftelowitz,** l.c., p. 9. up. sa tim "Εσυιε ρινἄων-Pektorius - natpisa.

55Za tumačenje Levijatana zanimljivo je jedno mesto kod **Moses-a Maimonides-a;** *More Nebuchim*, III, c.p. XXIII. **Kirchmaier** ga navodi rečima: Eadem fabulatus R. Mos, Maiemon... per Leviathan complexum generalem omnium corporalium proprietatum quae dispersae sunt in quolibet animali" /R. Mos. Maiemon brblja o tome da Levijatan daje opštu predstavu o telesnim osobinama svih životinja, koje se razdeljene javljaju kod različitih životinja *(Disputationes zoologicae*, p. 73)/. Iako prosvetiteljski autor ovu misao naziva "nugamentum" /budalaština/ ipak mi izgleda da ona nagoveštava ideju jednog arhetipa ("complexus generalis") za duh težine.

56*Psychologische Typen*, /pasus 521 i dalje/.
57**Scheftelowitz,** l.c., p. 10. Up. s tim *Mat.* 12,39 i 16,4, gde Hristos ukazuje na Jonino čudo s ribom kao na znak mesijanskog vremena i kao prefiguraciju Hristove sudbine.
58"Pammegethes".
59l.c., p. 7 i dalje.
60"Ta en Persidi prachthenta". Up. **Wirth,** l.c. /"Religionsgespräch am Hof der Sassaniden", p. 143 i dalje./

IX

AMBIVALENTNOST SIMBOLA RIBE

[1]29, 1 i dalje, u: **Kautzsch,** *Apokryphen und Pseudoepigraphen des Alten Testaments,* p. 422 i dalje.

[2]Midraš Tanhumã 3. Mos. cap. 11 i 5 Mos. 29,9, citirano u: **Scheftelowitz,** *Das Fisch-Symbol im Judentum und Christentum,* p. 39 i dalje.

[3]Baba Batrã 74b u: **Goldschmidt,** *Der Babylonische Talmud* VIII, p. 207. *Ženski* Levijatan je od Boga već ubijen, usoljen i tako konzerviran za poslednje vreme. Isto se dogodilo i sa ženskim Behemotom. Mužjake je, međutim, kastrirao, inače bi se razmnožili i uništili svet.

[4]Oni predstavljaju tipičan par suprotnosti. Up. s tim borbu zmajeva u Ji Đingu u znaku Kun (2, heksagram) na 6. crti.

[5]Slično Midraš Tanhumã, l.c.

[6]/Ako hoćeš da udariš Ltn, zmiju brh, uništićeš moćnu zmiju sa sedam glava, 'qltn. - Zaista je zanimljivo da su oba prideva brh i 'qltn upravo oni koji u *Isaiji* 27,1 označavaju zmiju naročito opasne vrste koju nazivamo Levijatan, hebrejski Livitatan./ *Note complémentaire sur le poème de Mot et Aleïn,* p. 357.

[7]**Virolleaud,** *Le Légende de Baal, dieu des Phéniciens,* p. IX.

[8]Možda se odjek ovog psihološkog razvoja nalazi u shvatanju **Mosesa Maimonidesa** koji piše: "Ono najveće o čemu se Bog najpodrobnije iskazuje jeste prikaz Levijatana, jer ovaj u sebi ujedinjuje telesne snage (odnosno moći) koje se kod životinja javljaju tek pojedinačno, dok ovaj istovremeno ide, pliva i leti." *(More Nebuchim,* p. III, c. 23). Prema tome, Levijatan je vrsta nad-životinje, kao što je Jahve vrsta nad-čoveka.

[9]*Confessionum* liber XIII, cp, XXL.

[10]**Kautzsch,** l.c., II, 395.

[11]Blisko motivu deobe u alhemiji je prožimanje ili probijanje (penetratio i perforatio). Up. i *Jov* 26,13: "Njegove ruke probi hitra zmija".

[12]Za ovaj podatak sam zahvalan g-đici Dr. R. Schärf.

[13]4 *Esra* je jevrejski spis napisan krajem 1. veka posle Hrista.

[14]**Cumont,** *Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum,* p. 283.

[15]l.c., pp. 138 i 284.

[16]**Eisler,** *Orpheus - the Fisher,* p. 20.

[17]*De Iside et Osiride,* cp. VII /pp. 9 i 1o/.

[18] ΙΧθϓΣ I, p. 126 Vaskrsli jede "pečenu ribu" *(Luk.* 24,42.)

[19]**Spiegelberg,** *Der Fisch als Symbol der Seele,* p. 574

[20]Ova riba važi u čitavom Egiptu za svetu ribu. **Budge,** *The Gods of the Egyptians,* II, p. 382.

[21]Plutarh, l.c., cp. XVIII /p. 30/.

[22] τνφὼν δὲ τῆς ψνχνχῆς τὸ παυητικὸν καΐ τιτανικὸν καΐ ἄλογον καΐ ἒμπληκτον (Plutarh, l.c., cp. XLIX /p. 88/.

[23]**Picenellus,** *Mundus symbolicus,* lib. VI, cap. I.

[24]/Unas se penje po lestvicama koje je za njega napravio njegov otac Ra, a Horus i Set uzimaju Unasa za ruku i vode ga u Tuat./ **Budge,** l.c. II, p. 242. Up. sa time Hristovo preobraženje u prisustvu Mojsija i Ilije (**Mat.** 17,3) i "Spasitelj - blizanac" u *Pistis Sophia,* videti gore.

[25]/Atributi Heru-ura menjaju se pomalo u ranodinastičkim vremenima, ali su uvek bili suprotstavljeni atributima Seta, bez obzira da li oba boga vidimo kao personifikacije dve prirodne sile, i to svetla i time, dana i noći, ili kao kosmos i haos, ili kao život i smrt, ili kao dobro i zlo/ **Budge,** l.c., p. 243.

[26]U ovaj kontekst spada svakako i *Dan.* 3: Tri muškarca u vatrenoj peći kojima se približuje četvrti, jedno nebesko biće /3,25/.

[27]Doslovno "ćerke odra" to jest verovatno narikače koje idu ispred kovčega. (**Ideler,** *Untersuchungen über den Urschprung und die Bedeutung der Sternnamen,* p. 11.

[28]**Ideler,** l.c., p. 15.

[29]**Jeremijas,** *Das Alte Testament im Lichte des alten Orients,* p. 21.

[30]l.c., p. 29 i dalje.

[31]**Dieterich,** *Eine Mithrasliturgie,* p. 15.

[31]*Psychologie und Alchemie* /pasus 646/.

[33]**Garnerius,** *Gregorianum,* col. 49 /pod kojim imenom treba razumeti zlog duha/.

[34]*Tractatus de gradibus superbiae,* col. 961.

[35]Videti poglavlje VII ove knjige.

[36]Jedna zla osobina severnog vetra - "ventus aquilo constringet in frigore" /severni vetar omamljuje hladnoćom/ = "torpor maligni spiritus" /omamljivanje putem zlog duha/: on stvrdnjava srca zlih - pomaže alhemiji da dođe do hipoteze o nastanku korala: "Corallus est quoddam vegetabile, nascens in mari, radices et ramos habens, et generatur humidus. Vento autem Septentrionali flante, indurescit, et fit corpus rubeum, quod cum videt, qui per mare navigat, secat ipsum sub aquis: cum vero exit, vertitur in lapidem, quius color est rubeus. "/Koral je vrsta biljke koja raste u moru i ima korenje i grane, i kod nastanka je vlažan. Ali, kada duva severni vetar, on se stvrdnjava i postaje crvena tvorevina, koju moreplovac vidi i seče je pod vodom; kad je izvadi ona se pretvara u kamen čija je boja crvena./ (*Allegoriae super librum Turbae* u: *Art. aurif.* I, p. 143).

X

RIBA U ALHEMIJI

[1]Ovaj traktat nije štampan zajedno sa *Turbom* poput drugih. Izgleda, međutim, da on pripada istom rodu. 28. Distinctio sadrži između ostalog *Dicta Belini* (**Belinus = Apollonius von Tyana).**

[2]Up. sa ovim uglavnom **Ruska,** *Turba philosophorum.*

[3]Izdao **Preisendanz.**

[4]Oni su štampani osim u: *Artis auriferae* I, p. 139 i dalje takođe u: **Manget,** *Bibliotheca chemica curiosa* I, pp. 467 i dalje i 494 i dalje /dalje u: *Theatrum chemicum* V, p. 64 i dalje/.

[5]Ovde ne shvatam ribu kao tehnički materijal. Kao takva, ona je, naravno, već bila poznata grčkoj alhemiji. Spominjem na primer "Salmanasovu metodu" (**Berthelot,** *Collection des anciens alchimistes* V, VIII, 8 /p. 349 i dalje/) za proizvođenje "okruglog bisera". Riblji lepak je često korišten kao sredstvo za vezivanje.

[6]**Art. aurif** I, p. 141: "U moru postoji jedna okrugla riba koja nema kostiju ni opne, a ima u sebi masnoću, jednu silu koja čini čuda, i koja zasvetli, ako se kuva na lakoj vatri, i ako se natopi morskom vodom i dok mast i njegova vlažnost sasvim ne omekšaju".

[7]*Art. aurif.* I, p. 146 i dalje.

[8]Videti **du Cange,** *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis,* s. v. cortex.

[9]Od knide, urtica = kopriva. Tako naziva **Plinije** (Hist. nat. XXXII, XI, 53) takozvanu morsku koprivu.

[10]Od nema = nit = pipak.

[11]**Caussonus** *(Polyhistor symbolicus,* s. v. stella) navodi kao izvor **Aristotela.**

[12]l.c., IX, 60.

[13]Pod time bi se mogla zamisliti jedna morska zvezda zato što, kako kaže autor, ona ima tvrdu spoljašnjost.

[14]l.c. XVIII, 35.

[15]l.c., IX, 47.

[16]l.c., XXXII, 10.

[17]*Polyhistor symbolicus,* p. 414.

[18]/Mundus symbolicus, s. v. stella/.

[19].l. c., p. 468: "Surrexit Elias propheta quasi ignis et verbum ispius facula arbedat". /*Izreke Isusa, sina Siraha* u: **Kautzsch,** *Die Apokryphen und Pseudoepigraphen des Alten Testaments,* I, p. 463: "Dok se ne pojavi prorok poput vatre, i reči njegove koje behu kao upaljena peć."/

[20]Ciriška biblija: "Velike vode ne mogu ljubav ugasiti, reke je ne mogu preplaviti,"/

[21]*Homilia in Ps.* XXXIII /col. 371/.

[22]Na to podseća Arisleusova vizija u kojoj filozofiji, u staklenoj kući na dnu mora, trpe velike muke zbog izuzetne vrućine koja tamo vlada. *(Aenigma ex visione Arislei philosophi* u: **Art. aurif.** I, p. 146 i dalje, i **Ruska,** *Die Vision des Arisleus,* p. 22 i dalje).

[23]"Uzmi vatre ili negašena kreča za koji filozofi vele da na drveću raste /korali!/; u ovoj vatri sam Bog u božanskoj ljubavi gori... Isto tako kaže Prirodni Majstor u odnosu na vatrenu veštinu da se Mercurius može rastaviti i u neugasivoj vatri fiksirati, i to u živoj, u kojoj Bog sam gori, ali sa Suncem u božanskoj ljubavi svim ljudima za utehu; a bez ove vatre delo se nikad ne može dovršiti. Isto tako /je ona/ vatra filozofa koju oni drže sakrivenu i pod ključem... Isto tako je to najplemenitija vatra koju je Bog u zemlji stvorio: ona poseduje na hiljade vrlina. Učitelj primećuje da je Bog ulio njoj tako veliku snagu i delotvornost da se s ovom vatrom pomešalo samo božanstvo. I ta vatra pročišćava

odmah poput vatre čistilišta u paklu." *(Mus. herm.,* p. 246 i dalje) *Gloria mundi* je anonimni traktat za koji nije sigurno da li je prvo napisan na latinskom. Poznato je samo da se prvi put pojavio 1620, i to na nemačkom. Koliko znam spominje se tek u traktatima 17. veka. Visoko je cenjen i smatran naročito opasnim. U *Theatrum chemicum*-u VI, 1661. nalazi se na str. 513 i dalje jedan duži izvod iz njega, koji na neobičan način preklinje čitaoca da bude diskretan: "Omnes hujus libri possessores per amorem Jesu Christi admonitos et rogatos volo, ut hanc artem coram omnibus temerariis, gloriosis, injustis paupetum oppressoribus, superbis, mundanis, irrisoribus, contemptotibus, criminatoribus et similibus indignis hominibud abscondant, nec hanc scripturam in illorum manus pervenire sinant, si iram Dei er pocnas, quas profanatoribus temerariis irrogate solet, iffugere volunt." /Sve posednike ove knjige želim da za ljubav Isusa Hrista opomenem i zamolim da ovu njenu umetnost od svih obesnih, slavoljubivih, nepravedno siromašnih, potlačenih, prema svetu okrenutih, od zajedljivih, potcenjivača, lažnih tužioca i sličnih nedostojnih ljudi skriju i ne daju da ovaj spis dospe u nedostojne ruke ako žele da umaknu gnevu Božijem i kaznama koje on šalje na drske ljude i na oskrnavitelje./

[24]"Filosofi zovu ovu vatru vatra Svetog Duha" (l.c., p. 247).

[25]"Tako da sve tri postanu jedna stvar koju niko ne može da rastavi" (l.c.).

[26]"Na isti način kako se u ova tri Bog-otac, Bog-sin, Bog-Sveti Duh ujedinjuje /to jest/ najsvetije trojstvo u tri lika a ipak ostaje jedini istiniti Bog" (l. c., p. 247).

[27]"U ovoj nevidljivoj vatri zatvorena je tajna veštine kako su u tri ličnosti uistinu sadržani u jednoj esenciji Bog-otac, Sin i Sveti Duh" (1. c., p. 248).

[28]l.c., p. 247. Verovatno uzeto od pokretne vode ribnjaka u Bethesdi *(Jov.* 5,2.)

[29]"Sakrivanje i prebivalište čitavog blaga" *(Novi luminis chemici tractatus alter de sulphure* u: *Mus. herm;* p. 606).

[30]Gehenna = pakao (l.c.)

[31]2Continens hanc machinam Mundi in suo esse" (l.c.)

[32]l.c., p. 609

[33]*Georgii Riplei Duodecim portarum axiomata philosophica* u: *Theatr. chem.* (1602), II, p. 128.

[34]*Uraltes Chymisches Werk*, p. 80 i dalje.

[35]*De igne et sale u: Theatr. chem.* (1661) VI, p. 39.

[36]Oni su i sinovi Seta ukoliko Heru-ur i Set imaju jedno telo sa dve glave.

[37]Simboli četvorsva koji se spontano javljaju u snovima ukazuju, koliko vidim, na celinu, odnosno na Sopstvo. Vatra znači strast, afekat, požudu i emocionalne nagonske sile ljudske prirode uopšte, dakle sve što se podrazumeva pod pojmom "libido". (Up. moja izlaganja u: *Symbole der Wandlung.*) Ako alhemičari pripisuju vatri kvaternitetnu prirodu, onda to znači da je Sopstvo izvor energije.

[38]Vatra pakla identična je sa đavolom. Njemu se pripisuje od strane autoriteta **Artefiusa** *(Clavis maioris sapientiae* u: *Theatr. chem.*, 1613, IV, p. 237) jedno spoljašnje telo od vazduha i unutrašnje koje se sastoji od vatre.

[39]U: *Mus. herm.*, p. 654 i dalje. Prevod: "... pravi ključ našeg dela, bez koga se nikakvom veštinom ne može uplatiti vatra baklje. ... - paklena vatra, tajna... svetsko čudo, spajanje gornjih sila u donjem. Zato je Svemogući onu /vatru/ istakao jednim znakom vrednim pažnje; njegovo /Božije/ rođenje prikazano je filosofskim izlaskom na obzorju njegove polulopte. Mudri magi su /na početku/ eona to videli i iznenadili se i odmah poznali da je na svetu rođen najsvetliji kralj. Ako ugledaš tu zvezdu, sledi /je/ do kolevke gde ćeš videti jedno lepo dete ako skineš prljave prekrivače; poštuj kraljevskog dečaka, otvori blago, daruj mu zlatne darove. Tako će ti na kraju posle smrti dati meso i krv, najviši lek tri monarhije na zemlji," **Philaletha** (Ljubitelj istine) je pseudonim. **Waite** *(The Works of Thomas Vaughan: Eugenius Philaletha)* pretpostavlja da se iza toga krije hermetični flozof **Thomas Vaughan** (1621 - 1665), ali je ta hipoteza iz različitih razloga podložna sumnji. (Up. **Waite,** *Lives of Alchemystical Philosophers,* p. 187 i **Ferguson,** *Biblioteca chemica,* **II,** pp. 194 i 197.)

[40]O Paracelzijusovom pojmu "Archeus". Videti /**Jung,**/ **Paracelsus als Arzt** /pasus 39/. **Rulandus** *(Lexicon Alchemicae* /pp. 52 i 53/) daje sledeću definiciju: "Archeus est summus, exaltatus, et invisibilis spiritus, qui separatur a corporibus, exaltatur, et ascendit: occulta naturae virtus, generalis omnibus, artifex, et medicus... dispensator, et compositor omnium rerum." /Archeus je vrhovni, uzvišeni i nevidljivi duh koji biva razdvojen od tela, uzdignut i koji se podiže: tajna snaga prirode, opšte u svim stvarima, umetnik i lekar... koji deli i spaja sve stvari./

[41]/l.c., p. 655/ "Mudrac će se radovati, ali glupak će to potcenjivati i neće /upoznati/ mudrost, čak ni kada ugleda središni, prema spoljašnosti okrenut pol, koji je naglašen značajnim znakom Svemogućeg." Ovaj znak se svakako odnosi na magnetizam.

[42]/l.c./

[43]Up. s tim *Psychologie und Alchemie* /pasus 457/

[44]Up. s tim /**Jung,**/ *Zur Psychologie östlicher Meditation* /pasus 943 i dalje/; osim toga *Über Mandalasymbolik.*

[45]/p. 469/

[46]*/Novum Testamentum Latinum./* Tekst iz koga je uzet citat (*Jak.* 3, 5-8 ciriška Biblija) glasi: "Gle, mala vatra, kako veliku šumu ona zapali! I jezik je vatra. Kao svet nepravde pokazuje se jezik među našim udovima, on koji prlja celo telo i pravi požar u krugu života i koga pakao pretvara u požar. Jer svako biće, divlje životinje kao i ptice, gmizavci kao i morske životinje, biva ukro-

ćeno i jeste ukroćeno od strane ljudskog bića. Ali nijedan čovek ne ume da ukroti jezik. On je zlo koje ne miruje, pun smrtonosnog otrova." Podsetimo se na *Eccl* 9, 25: "Terribilis est in civitate sua homo linguosus" (**Luterova** *Biblija: Jes. Sir.* 10, 25: "Opasna je stvar brbljivac u četi"; **Kautzsch:** *Die Sprüche Jesus, des Sohnes Sirachs,* 9, 18: "Brbljivog čoveka se u gradu boje"). Obrnuto je vatreni jezik i alegorija (ili simbol?) Svetoga Duha - "dispertitae linguae tanquam ignis" /"Jezici koji se podeliše, kao da su od vatre"/ *(Apg.* 2,3).

[47]Up.s tim *Psychologie und Alchemie* /pasus 109/.

[48]/**Jung,**/ *Der Geist Mercurius* /pasusi 245 i 263/.

[49]P. **Nigidius Figulus** je živeo u 1. veku pre Hrista.

[50]Figuli nomen accepisse dicitur, quia... dixerit, se didicisse orbem ad sceleritatem rotae figuli torqueri". (**Hertz,** *De P. Nigidii Figuli studiis atque operibus,* p. 5)

[51]"Solus potens est colligare vinculum Pliadae et Orionis septa reserare, sciens demutationem firmamenti et distruens rotam geniturae reparatione baptismatis diem nostrae nativitatis evicit" (Tract. I, 31 u: *Opera*) O Hristu kao uništavaocu Heimarmene videti *Pistis Sophia,* p. 21.

[52]Vatra se u ovom smislu često javlja u snovima.

[53]**Hoghelande,** *De alchemiae difficultatibus* u: *Theatr. chem.* (1602) I, p. 163. Citat iz Sermo XVIII Mundusa (**Ruska,** *Turba philosophorum,* p. 128) glasi u originalu: "Accipite ergo ex gumma alba intensissimi candoris partem unam et ex albi vituli urina partem unam, et ex felle piscis (partem) unam, et ex gummae corpore, sine quo emendari non potest, partem unam." Mundus je arapskom transkripcijom osakaćeni Parmenid = (Bar) Mnds. Videti **Ruska,** l.c., p.25.

[54]"Ossibus et corticibus carens".

[55]"Corrigia vel ligaturae Afroditis." Ligaturae, alligaturae i ligamenta su talisman "ad depellendos morbos" /za isterivanje bolesti/. Suballigaturae su veneficiae (otvorene mešavine), praecautationes (čarolije) itd. Up. **du Cange,** Gloss., s.v. ligaturae. Corrigia = traka.

[56]Opsianos lithos = crni kamen, opsidijan.

[57]"Lucidus" znači zapravo svetlo, blistavo, a i belo, što je u suprotnosti sa crnim. Zato sam svetlo preveo kao prozirno.

[58]*Textes latins et vieux français relatifs aux Cyranides,* p. 56.

[59]*Hist. nat.*, XXXVII, 10.

[60]**Rulandus,** *Lex alch.,* s.v. draconites.

[61]l.c.: "sed nisi viventi abscindatur, numquam gemmascit" /ako se ne dobija od živog /zmaja/, ne može postati dragi kamen/.

[62]"Iste lapis est geminus vel duplex: unus quidem est obscurus et niger, alter autem niger quidem, lucidus et splendidus est sicut speculum" /Prevod up. pasus 213 kraj/. Poslednje bi moglo biti tačno za opsidijan.

[63]"Sveto olovo mudraca" iz koga se dobija mercurius, sulphur i sal. (**Chartier,** *Scientia plumbi sacri sapientum* u: *Theatr. chem.*, VI p. 571 i dalje)

[64]*Arca arcani* u: *Theatr. chem.*, VI, p. 314.

[65]/koje je neprozirno kao ništa drugo/ *De sale et igne u: Theatr. chem.*, VI, p. 131.

[66]*Philosophia reformata,* p. 305.

[67]**Pantheus,** *Ars transmutationis metallicae,* fol. 9r^{0}.

[68]*Opera,* p. 317.

[69]*Elenchos,* V, 16, 2 /p. 111/.

[70]*Psychologie und Alchemie,* III, 5.

[71]Pod ovim bismo mogli da predstavimo, na primer, *nasledne* uticaje, dakle ostatke života predaka, iako ova predstava ne pokazuje sve ono što "Karma" znači Indusu.

[72]*Hymni et sermones,* II /col. 770/ *(Hymnus de resurrectione Christi,* XXI, 6: "U slike je obučen, simbole nosi... njegova

riznica je skrivena i vredna prezira, ali ako se otvori /ona pruža/ predivan pogled."

[73]*Fidelissima et jucunda instructio ex manuscripo Gallico psilosophi anonymi desumpta, per quam pater filio suo omnia declarat, quae ad composotionem et preaparationem magni lapidis sapientum sunt necessaria, decem capitibus comprehensa. Kratka oznaka ovog traktata koji je štampan u Theatrum chemicum* VI u 1661. glasi *Instructio de arbore solari* /p. 163 i dalje/.

[74]/Originalni tekst od "jer ono što primamo..." nadalje glasi: "Quia illud quod accipimus ut opus Philosophicum ex co praeparemus, nihil aliud est quam pisciculus Echen <e> is sanguine et ossibus spinosis carens, et in profunda parte centri magni maris mundi est inclusus. His pisciculus valde est exiguus, solus et in sua forma unicus, mare autem magnum et vastum, unde illum capere impossibile est illis, qui qua in parte mundi moretur ignorant. Certam mihi fidem habe, illum qui ut Theophrastus loquitur, artem illam non callet, qua Lunam de firmamento trahat, et de coelo super terram adducat, et in aquam convertat, et postea in terram mutet, nunquam materiam lapidis sapientum inventurum, unum tamen non est difficilius facere, quam alterum invenire. Nihllominus tamen, cum fido amico aliquid in aurem fideliter dicimus, tunc ipsum occultum secretum sapientum docemus, quomodo pisciculum Remora dictum naturaliter cito et facile capere possit, qui navigia magni maris Oceani (hoc est spiritus mundi,) superba, retinere potest, qui cum filii artis non sint, prorsus ignari sunt et preciosos thesauros, per naturam in preciosa et coelesti aqua vitae nostri marir delitiscentes, non noverunt. Sed ut clarum lumen unicae nostrae materiae, seu terrae virgineae nostrae tibi tradam, et summam artem filiorum sapientiae, quomodo videlicet illam acquirere possis, te doceam, necesse est ut prius de magnetae sapientum te instruam, qui potestatem habet, pisc(i)ulum Echen(e)is vel Remora dictum est ex centro et profunditate nostri maris attrahendi Qui si secundum natura capitur, naturaliter primo in aquam deinde in terram convertitur: Quae per artificiosum secretum sapientum debito modo praeparata potestatem habet, omnia fixa corpora dissolvendi, et volatilia faciendi et omnia corpora venenata purgandi" itd. (l.c.p. 172 i d.)

[75]"Qui me primum retraxit ab erroribus, et in rectam viam direxit" *(Theatr. chem.,* 1602, I, p. 795).

[76]Arisleus je legendaran. On se smatra autorom *Turbe.*

[77]"Priroda je poboljšava samo u njenoj vlastitoj prirodi." *(Theatr. chem.,* I, p. 795)

[78]"Natura" i "naturae" odgovaraju u jeziku *Turbe* izrazu φῦσεις alhemičara **Demokritosa.** (1. vek. Videti **Berthelot,** *Alch. grec.)* To su supstance i stanja supstanci.

[79]"Omne quo indiget".

[80]"Ko, pak, može da bdi kraj proždiruće vatre? Ko može da bdi kraj večite jare?" *(Is.* 33, 14)

[81]/*Svetâsvatara-Upanishad,* Third Adhyaya, p. 248. Up. *Symbole der Wandlung,* pasus 182./

[82]*Opera,* p. 10.

[83]**Grenfell and Hunt,** *New Sayings of Jesus* /p. 16/.

[84]*Mus. herm.,* p. 343 /prima figura/.

[85]Poslednje kao konjektura.

[86]Štampano kod **Hahna,** *Geschichte der Ketzer im Mittelalter* II, p. 815 i dalje.

[87]Ovo je u suprotnosti s Jevanđeljem, gde Gospod svog nevernog nadzornika hvali zbog njegove promišljenosti.

[88]Iako je sekta ovog Jovana osudila konkorićane. Iz kruga poslednjih potiče i naše *Otkrivenje po Jovanu.* U *Summa Fratris Reineri (De propriis opinionibus Joh. de Lugio)* piše: "Item dicit quod iste mundus est a diabolo" /On kaže da je ovaj svet đavolji/. (**Hahn,** l.c.I, p. 580).

[89]**Rupescissa,** *La Vertu et la propriété de la quinte essence,* p. 31: "Pour ce que nous entendons consoler et reconforter par l'aide de nostre livre les pures hommes evangelisans, à celle fin que leurs prières et oraison ne soyent vaines et perdues en ce labeur, et qu'ils ne soyent fort empeschés en ceste oeuvre, à leur de-

claireray et donneray un secret tiré du ventre des secrets des trèsors de Nature, qui est une chose veritablement digne d'admiration, et doit estre honorée." /Budući da imamo nameru da uz pomoć naše knjige uzdignemo i utešimo jadne propovednike Jevanđelja, kako njihovo preklinjanje i njihove molitve ne bi bile uzaludne i izgubljene u tom trudu i kako oni ne bi bili previše ometani u svom delu, ja ću im odati i objasniti tajnu koja potiče iz krila riznice prirode, i koja je nešto što zaslužuje divljenje i poštovanje./ U traktatu **Rupescissa** *De confectione veri lapidis* (u: **Gratarolus,** *Verae alchemiae artisque metallicae, citra aenigmata,* II, p. 229) nalazi se u alhemijskoj literaturi neobično obraćanje "Credas vir Evangelice". Može se pretpostaviti da je ovo izvorno bio "homme evangelisant".

[90]**Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Supraslìensis.**

[91]**Dragomanov** *(Zabelezhki vrkhy slavyanskite relegioznoeticheski Legendi,* p.7) beleži u vezi s "suum ossop" samo primedbu da postoji ciganska legenda po kojoj gorući pesak sprečava đavola da stvori svet.

[92]Spoljašnjost i prividno "corpus Diaboli"-a je vazduh, "ejus vero ocultum /sic/ est ignus" (a njegovo skriveno je vatra). **(Artefius,** *Clavis maioris sapientiae* u: *Theatr. chem.,* 1613, IV, p. 237)

[93]"Duo autem pisces... duas illas personas videntur significare, quibus populus ille regebatur... regiam scilicet et sacerdotalem" /Dve ribe, pak, izgleda da predstavljaju dve ličnosti putem kojih se vlada onim narodom, i to kraljevsku i svešteničku./ *(Liber de diversis quaestionibus* LXXXIII, VI/1 /col. 72/). Izvođenje riba iz dve životinje u 4. *Esra* 6,49 i dalje /**Kautzsch,** l.c., II, p. 367/ (up. **Soederberg,** *La Réligion des Cathares,* p. 97) izgleda mi sumnjivo. To mesto "Tada si ostavio za sebe dva bića 'koja si stvorio'; jedno si nazvao Behemot, drugo Levijatan. Ali si ih razdvojio jedno od drugog" itd. Ova slika ne odgovara sasvim dvema ribama iz katarskog teksta.

[94]"Ita Dominus noster Jesus Christus ostenditur rex noster. Ipse est etiam sacerdos noster in aeternum secundum ordinem Melchisedech." /Tako se pokazuje naš gospod Isus Hristos kao naš kralj. On je i naš sveštenik u večnosti prema redu Melhisedeka./ **(Augustinus,** l.c., /col. 73/)

[95]Videti pasus 77 ove knjige.

[96]Kp. XVI ed. Oehler /I, p.266/.

[97]Videti **Psellus,** *De daemonibus,* u izdanju **Marsilija Fićina (Marsilius Ficinus)** iz 1497. */Auctores Platonici/,* fol. N. V, V^{0}.

[98]*Panoplia dogmatica,* col. 1290 i dalje. Ime se piše i **Zigabenos.**

[99]Ovo tumačenje odgovara i modernim astrološkim spekulacijama.

[100]Up. **Neumann,** *Ursprungsgeshichte des Bewusstns.*

[101]**Riplaeus,** *Chymische Schrifften,* p. 35.

[102]l.c., p.33 i dalje.

[103]/Up. pasus 133 ove knjige./

[104]Od novije literature spomenuo bih **Laiblin,** *Vom mythischen Gehalt unserer Märchen,* u: **Schloz und Laiblin,** *Vom Sinn des Mythos.*

[105]Kod gnostika **Irineja** Demijurg je mlađi brat Hristov, kao što je gore spomenuto.

[106]*Mus. Herm.* p. 343.

[107]To što voda postaje prozirna dolazi od toga što se nesvesnom ukazuje pažnja (vrednost, zlato). Ona je žrtva geniju izvora. Up. s time viziju Amitayut-Dhyãna-Sutra u /**Jung,**/ *Zur Psychologie östlicher Meditation* (pasus 193 i dalje).

[108]Up. s tim Kp. XII.

[109]Up. s tim *Psychologie und Alchemie,* s.v. Goniunctio, passim.

[110]Ihtis (= Hrist ili Atis) jeste hrana koja daje (besmrtni) život.

[111]**Deussen,** *Allgemeine Geschichte der Philosophie,* I, 3, p. 336 i dalje i /**Jung,**/ *Der Geist Mercurius,* Kp. 9.

[112]*Psychologie und Alchemie* /pasus 26 i 209/ i *Der Geist Mercurius,* /pasus 272/ kao i *Versuch einer psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas* /pasus 184 i dalje./.

[113]/Bog je krug čija je središna tačka svuda, a čiji obim nije nigde./

XI

ALHEMISTIČKO TUMAČENJE RIBE

[1]"Echenaïs est semipedalis pisciculus, nomen sumsit quod navem adhaerendo teneat, licet ruant venti, saeviant procellae, navis tamen quasi radicata in mari stare videtur nec moveri potest...Hunc Latini moram (Remora) appellant." /Ehenaïs je ribica dugačka pola stope, a svoje ime dobila je otud što se brod kada se ona za njega zalepi zaustavlja, tako da iako duvaju vetrovi i besne oluje, uprkos tome izgleda kao da ukorenjen stoji u moru i ne može da se pokrene... Zato je Latini zovu remora, 'zastoj'./ (**du Gange,** *Glossarium,* s.v. Echenais. Citat iz rukopisa - Bestiariuma.) Ovo mesto potiče doslovno iz *Liber etymologiarium* (XII, VI) **Isidorusa Hispalensisa.** Ime ribe je ovde "echinus" što u tačnom prevodu znači morski jež. Ova životinja zbog svoje radijalne građe pripada istoj liniji kao i stella maris i meduza.

[2]Da se snaga eheneisa smatrala magnetskom proizilazi iz legende po kojoj se jedan usoljeni eheneis mora ubaciti u jamu da bi privukao zlato koje se tamo nalazi i izneo ga na površinu. Videti **Masenius,** *Speculum imaginum veritatis occultae,* s.v. Echeneis. "Magnet" je ime i za vodu Salmiak, koja kad se doda rastvorima metala "u trenutku sve što je unutra dobro/ bilo to zlato ili tinktura privlači sebi na dno čaše". *(Lexicon medico-chymicum* p.156).

[3]*Dictionnaire mytho-hermetique,* s.v. Magnes /p. 263/.

[4]Up. sa tim **Psychologie und Alchemie** /pasus 425 i dalje/.

[5]**Berthelot** kaže za "magnesie": "Jusqu'au XVIII-e sicle, /le mot/ n'a rien eu de commun avec la magnesie des chimistes d'aujourd'hui." *(Alch. grecs,* Introduction, p. 255). Kod **Plinija i Dioscoridesa** ona označava magnet.

[6]**Mylius,** *Phil. ref.,* p. 31.

[7]Corpus magnesiae je "radix domus clausae"/ koren zaključane kuće/, "venter /stomak/ u kome su ujedinjeni Sol i Luna (*Aurora consurgens* u: *Art. aurif.* I, p. 191.).

[8]*Theatr. chem.* (1602) III, p. 88 i dalje.

[9]**Mylius** označava 10. stepen procesa kao "Exaltatio": "Quae est nostrae magnesiae dealbatae ingeniosa nobilitatio" /Uzdizanje koje je vešto oplemenjivanje naše pobelele magnezije/ (l.c., p. 129). Zato *Rosarium philosophorum (Art. aurif.* II, p. 231) kaže: "Magnesia est Luna plena" /Magnesija je pun Mesec/.

[10]"Kažem da se uzme i skrivena i poštovanja vredna tajna koja je bela magnesija." (Sermo XXI, p. 19).

[11]*O hilealijskom haosu* (tzv. "Confessio), p. 5 i dalje.

[12]"Magnesia, id est, foemina" /Magnesija, to jest žena/. (**Rulandus,** *Lexicon alchemiae,* p. 317)

[13]Postoji, istina, u oblasti Aleksandrije i u Troasu jedan magnetni kamen "sexus foemini, et nullius usus" /ženskog roda i potpuno beskoristan/. (**Rulandus,** l.c., p. 315)

[14]Videti *Duodecim tractatus de lapide philosophorum* u: *Theatr. chem.* (1613) IV, p. 499 i dalje.

[15]**Berthelot,** *Alch. grecs,* Introduction, p. 255.

[16]"Magnesia, ako je pomešana voda u vazduhu tako da odoleva vatri /zemlja kamena/ naš mercurius, sitio substantiarum, tako da je u samom njemu mercurius." (**Rulandus,** l.c., 317).

[17]**Rosinus ad Sarratantam** *(Art. aurif.* I, p. 311). "Recipe ergo hunc lapidem animalem: id est, animam in se habentem, scilicet Mercurialem sensimblem: id est, sententiem praesentiam, et influaentiam magnesiae et magnetis, et calcunarem /et lapidem per motum localem, prosequendo et fugando vegetabilem" itd. Umesto "et lapidem" u tekstu iz 1593. koji imam pred sobom, stoji "ac apicem" što nema nikakvog smisla. Lako je vidljiva greška štampara. Rosinus je usled arapske transkripcije osakaćeni **Zosim (Zosimos).**

[18]*De arte metallicae metamorphoseos et Philiponum liber singularis.* Štampano u: *Theatr. chem.* (1602) I, p. 44.

[19]*Philosophia chemica* u: *Theatr. chem.* (1602), I, p. 497. Na ovom mestu autor razmatra svoje mišljenje o "anima rerum": "Corpus... cuisque rei carcer est, quo virtutes animae rerum detinentur, ac impediuntur, quo minus earum spiritus naturales in illam vires et actiones suas libere possint imprimere. Talis est et eiusdem efficaciae spiritus eiusmodi rerum insensatarum pro sui subiesti ratione, qualis est in homine fides indubia." /Telo svake stvari je tamnica u kojoj su zarobljene duševne sposobnosti stvari i gde se one sprečavaju, tako da njihovi prirodni duhovi ne mogu da u njega utiskuju slobodno svoju snagu i dejstva. Duh takvih nerazumnih stvari je od iste vrste i delotvornosti u odnosu na svoj subjekt kao i čista vera za čoveka./ Božanske snage zapretene u telima nisu ništa drugo do rasparčani Dionis u Hili.

[20]*De civitate Dei,* XXI, cp. IV. Isto tako čudesan je za **Avgustina** neugašeni kreč (calx viva): "Quam mirum est", piše on, "quod cum exstinguitur, tunc accenditur?" (Kako je čudesno da, kada se gasi, upravo tada se pali?) /col. 996 i 995/.

[21]*Emblemata,* Embl. CLXXI, p. 715 a: "Zato nema nikog ko se neće odmah iznenaditi, kada po prvi put primeti i vidi sposobnost magneta da privlači gvožđe... I nije dovoljno što nam neki nameću neku tajnu silu ovih stvari koje su tako opštepoznate. Jer kako će definisati one skrivene sile o kojima ne mogu da istaknem ništa osim jednog imena?"

[22]/čijem delovanju se sa čuđenjem divi/ u: *Commentariorum alchymiae,* pars. II, lib.V, cp. XVII /p. 101/.

[23]*Duodecim tractatus de lapide philosophorum* u: *Theatr. chem.* (1613) IV, p. 499.

[24]/l.c./: "O sveta i divljenja vredna prirodno, ti koja sinovima učenja ne dozvoljavaš da greše, kao što svakodnevno pokazuješ u ljudskom životu. Zbog toga sam u ovim traktatima izneo tako mnogo prirodnih razloga, da bi... čitalac mogao da

razume sve što sam video svojim očima s blagoslovom Božijim." Naročito značenje vode u alhemiji može se po mom mišljenju, objasniti gnostičkim izvorima: Τερῖμηαι δὲ καῖ τὸ ὕδωρ, καῖ τοῦτο ὥς υεὸν ἡγοῦνται, σχεδὸν φάσκονυες εἶναι τῆν ξωὴν ἐκ τούτον. /I voda se obožava i veruju u nju kao u Boga, tvrdeći da život potiče iz nje./ (**Epiphanius,** *Panarium,* LIII, c.p.I).

[25]*Ars chemistica* u: *Theatr. chem.* (1602) I, p. 252: "/Pagani/ kažu, naime, da priroda zahteva neku sebi sličnu prirodu i raduje se zajedno sa svojom prirodom. Ako se, međutim, poveže sa jednom tuđom /prirodom/, onda je delo prirode uništeno."

[26]Δημοκρῖτον φνσικὰ καῖ μνστικά **Berthelot,** *Alch. grecs,* II, I, 3) Po pripovedanju **Demokrita** njegov pokojni učitelj mu je otkrio ovaj aksiom (l.c.). **Synesius** piše u traktatu upućenom serapijskom svešteniku **Dioskurusu (Berthelot,** l.c. II, III p. 57) da je **Demokritov** učitelj bio **Ostanes,** i da ovaj aksiom potiče od njega.

[27]"Vegetabilis" znači u našim tekstovima, ako se koristi za Merkuriusa "živ", a ako se odnosi na quinta essentia "oživljujući".

[28]Up. s tim *Die Psychologie der Übertragung* /pasus 433 i dalje/ i *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen* /pasus 429 i dalje/.

[29]*Psychologische Typen* /V, 3: "Značaj ujedinjujućeg simbola", pasus 315 i dalje/.

[30]"Ali što se tiče supstance, putem koje se rastvaraju, obično zlato i srebro na prirodan i filosofski način, niko ne bi trebalo da uobrazi da se magnetima i filosofskim sredstvima može privući išta drugo do opšta svetska duša iz gornjih tela, a najviše pak iz Sunčevih i Mesečevih zrakova. Zbog toga je jasno da oni koji misle da bi mogli da rastvaraju savršene metale na prirodan i fizički način ne poseduju nikakvo znanje o Mercuriusu ili filosofskoj tečnosti." *(Idea perfecta philosophiae hermeticae* u: *Theatr. chem.,* 1661, VI, p. 152). Prvo izdanje traktata datirano je sa 1630. O **Colessonu** izgleda da nije poznato ništa.

[31]"Est in rebus naturalibus veritas quaedem quae non videtur oculis externis, sed mente sola percipitur, cuius experientiam fecerunt Philosophi, eiusque talem esse virtute compererunt, ut miracula fecerit." /Ima u prirodnim stvarima jedna određena istina koja se ne može videti običnim očima, već se može primetiti jedino razumom. Filozofi imaju iskustvo o tome i znaju da je njena snaga tako velika da može da učini čuda./ *(Speculativa philosophia* u: *Theatr. chem.,* 1602, I, p. 298).

[32]*Dictionnaire mytho-hermétique,* s. v. aiman /p.12/.

[33]"Lek koji poboljšava i preobražava ono koje je manje u ono što je bilo pre propasti, i u bolje, i ono koje nije u ono što mora biti" (l.c., p. 267).

[34]"U ljudskom telu je sakrivena izvesna metafizička supstanca poznata najmanjem broju ljudi. Njoj... nije potreban nikakav lek, već je ona sama nepokvarljivi" (l.c. p. 265).

[35]"Adepti teže ka tome da u čulnim stvarima oslobode od okova jednu nečulnu istinu" (l.c., p. 271).

[36]"Filosofi su kroz izvesno božansko nadahnuće spoznali da se ova sila i nebeska snaga može osloboditi od svojih okova; ne kroz suprotnost, već kroz ono što je njoj slično. Budući, dakle, da se tako nešto nalazi u čoveku ili van njega, jer to ovoj supstanci odgovara... onda slično treba pojačati sličnim, radije mirom nego ratom" (l.c., p. 265).

[37]"Pobrini se, dakle, za to da izađeš kao takav kakav želiš i kakvo delo za kojim težiš treba da bude" (l.c., p. 277).

[38]"Ne možemo se u neku sumnju uveriti drugačije osim kroz iskustvo, i ne bolje nego ako u sebi samima /stvorimo to iskustvo/". *(Philosophia meditativa* u: *Theatr. chem.* 1602, I, p. 467).

[39]"Neka on prepozna da najveće blago čoveka postoji u čoveku, a ne izvan njega. Od njega polazi iznutra..., kroz šta on spolja deluje na ono što će videti očima. Ako dakle duhom nije

slep onda će videti, to jest razumeti ko i kako je iznutra stvoren i kroz spoljašnjost će pomoću svetlosti prirode samog sebe prepoznati." *(Speculativa philosophia* u: *Theatr.chem.* 1602, I, p. 307).

40Alhemičar i mističar **John Pordage** (1607-1681) označava unutrašnjeg "večnog" čoveka kao jedan "izvod i kratak pojam makrokosmosa" *(Sophia,* **p. 34).**

41"Upoznaj iz samog sebe sve što je kako na nebu, tako i na Zemlji kako bi u svemu bio mudar. Zar ne znaš da su nebo i elementi koji su božanskim činom stvaranja razdvojeni, jedni od drugih, ranije bili jedno, kako bi mogli da proizvedu kako tebe, tako i sve?" (l.c., p. 276).

42Misao koja je do punog razvoja došla dve stotine godina kasnije u **Lajbnicovoj** monadologiji, da bi zatim, suočena sa trojstvom prirodnih nauka - vremenom, prostorom, kauzalnošću - sledećih dve stotine godina opet pala u pun zaborav. **Herbert Silberer** koji se takođe bavio alhemijom kaže: "Radije bih se sasvim predao govoru slika i najdublju podsvest nazvao našim unutrašnjim nebom punim zvezda nekretnica..." *(Der Zufall und die Koboldstreichs des Unbewussten,* p. 66.) Dalji izvodi o tome u mom radu *Der Geist der Psychologie.*

43"Ali niko ne može da samog /sebe/ spozna ako ne zna **šta,** ni **ko** je on sam; od koga /ili od čega/ on zavisi, ili čiji je /odnosno kome ili kuda pripada/ i u koju svrhu je stvoren" (l.c., p. 272).

44*Exercitia spiritualia,* l. Hebdomada /p. 26/; "Čovek je stvoren /sa ciljem/ da Boga, našeg Gospoda, hvali, da mu iskazuje strahopoštovanje i da mu služi i na taj način spasi svoju dušu."

45*De transmutatione metallica* u: *Art. aurif.* II, p. 11: "Svima koji uz sebe imaju sve, tuđa pomoć ni na koji način nije potrebna."

46"Non scil., ut ab eo divitias, seu dona inquirerum, sed ut diligenter donis spiritualibus instruerem" (l.c., p.10).

47"Ovu stvar, naime, ti izvlačiš i ti si njegova prima materia, jer kod tebe će je pronaći, i da to još jasnije kažem, od tebe će je dobiti. Ako to dokažeš, onda će se u tebi umnožiti ljubav i sklonost ka tome" (l.c., p.37)

48"Haec est illa dispositio, quae scilicet manibus perfici non potest" (l.c., p.40 i dalje).

49"Omnis huius magisterij perfectio in captura corporum coniunctorum, et concordantium constat." /Cela savršenost ovog magistirijuma sastoji se u obuhvatanju povezanih i podudarnih tela./ (l.c., p. 43) - *Interpretatio cuiusdam epistolae Alexandri Macedonun regis* (Art. aufir. I, p. 384) kaže: "Et scias quod nullus nascitur absque mare et foemina." /I znaj da se ništa ne rađa osim iz mora i iz žene./ - I u *Tractatulus Avicennae (Art. aurif.* I, p. 422) stoji: "Et matrumonium est commiscere subtile cum spisso." /I bračna veza sastoji se u tome da se suptilno ujedini sa gustim./ Up. moja izlaganja s. v. coniunctio u: *Die Psychologie der Übertragung.*

50Ovaj tekst ima "Malus" *(Art. aurif.* I, p. 310), verovatno pogrešno napisan Magus, koji je poznat kao autor.

51"Ovaj kamen je pod tobom, što zahteva poslušnost, nad tobom, što se tiče vladavine; dakle, od tebe, ukoliko u obzir dolazi nauka; oko tebe, ukoliko se tiče tebi jednakih." *(Art. aurif.* I, p. 310).

52Datiranje ovih tekstova veoma je nesigurno. Uz dopuštenje da grešim, **Morienusov** mi izgleda stariji.

53Tekst ima "ipsum". Objekat je ovde, međutim, "res".

54"Ovaj kamen je ona stvar koja se /više/ nego negde drugo nalazi u tebi, stvorena od Boga, i ti si njena prima materia, i iz tebe biva izvučena, i gde god da ćeš se nalaziti, ona će neraskidivo ostati uz tebe... I kao što je čovek sastavljen od četiri elementa, tako je i kamen, i tako on potiče od ljudi, i ti si njegova prima materia, i to zahvaljujući postupku; i iz tebe biva izvučen, i to putem deljenja; i u tebi neraskidivo ostaje, i to zbog nauke.

Drugačije /rečeno/, stvar se krije u tebi, i to u Merkurijusu mudraca; ti si njena prima materia, u tebi je zatvorena i ti je čuvaš u skrivenom, iz tebe biva izvučena, budući da se od tebe svodi /na svoju esenciju/ i budući da je ti rastvaraš, jer bez tebe se ne može dovršiti i jer ti bez nje ne možeš da živiš, i tako se kraj seća početka i obrnuto" *(Art. aurif.* I, p. 311 i dalje).

[55]*Der Geist Mercurius* /"Mercurius kao duh u netelesnom, metafizičkom smislu", /pasus 264 i dalje/.

[56]/Kraj gleda na početak, i obratno./

[57]"Niko ne može da stvara u samom sebi, već /jedino/ u onome što mu je slično, koje je od istog /neba/. *(Speculativa philosophia* u: *Theatr. chem.,* 1602, I, P. 276).

[58]"Od drugih nećeš nikad napraviti jedno koje tražiš, ako sam pre toga nisi postao **jedno** ... Jer ovo je volja Božija, da pobožni teže za pobožnim delom za kojim tragaju, a da savršeni dovršavaju svoje druge namere... Pobrini se, dakle, za to da proizideš onako kako želiš, da delo koje tražiš bude /sastavljeno/" (l.c., p. 276 i dalje).

[59]"Pretvorite se od mrtvih u žive filosofske kamenove" (l.c., p. 267). Ostanjajući se na *1. Petr., 2,4:* "Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum: et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini" itd. /"Njemu pristupite, živom kamenu, koji je od ljudi, istina, odbačen, ali od Boga odabran, i dragocen i sami sebe izgradite poput živog kamenja."/

[60]"Istinu ne treba tražiti u nama, već u predstavi Božijoj koja je u nama" (l.c., p. 268).

[61]"A dalje, kako bismo zadovoljili definiciju Istine, kažemo da ona postoji, ali da joj se ništa ne može dodati; jer šta može pristupiti tom jednom, pitam, što mu još nedostaje, ili na čemu može da se zasniva? Budući da ne postoji ništa osim onog jednog" (l.c., p. 268).

XII

OPŠTE O PSIHOLOGIJI HRIŠĆANSKO-ALHEMISTIČKE SIMBOLIKE

[1]Videti /**Jung,**/ *Der Geist der Psychologie.*

[2] O postojanju ovog straha imao sam prilike da se uverim na licu mesta.

[3]"Hermes tri puta jedan."

[4] Učenje o objavi.

[5]P. Victor White, O.P., ukazao mi je ljubazno na pojam "veritas prima" kod **Tome Akvinskog** *(Summa theologica,* II, II, I, 1 i 2): ova "prva istina" je nevidljiva i nepoznata. Ona je ta, a ne dogma koja se nalazi u osnovi vere.

[6]Time se ne osporava legitimitet i važnost dogme. Crkva nema posla samo sa ljudima koji imaju vlastiti religiozni život, već i sa onima od kojih se ne može očekivati više nego da neku tvrdnju smatraju istinitom i da se tom formulom zadovolje. Svakako da većina "vernika" ne prekoračuje ovu gornju granicu. Na ovom stepenu dogma čuva svoju ulogu magneta i sme, dakle, da postavi zahtev da bude "konačna" istina.

[7]"Neka bude kako je, ili neka ne bude."

[8]**Der Geist der Psychologie** /*Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen,* pasus 415 i dalje/.

[9] sećanje.

[10]Kao starozavetni Jahve Zebaoth, Gospod četa. Up. **MAAG,** *Jahwäs Heerscharen.*

[11]Isto tako u: *Psychologie und Religion, Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten* i (zajedno sa **Richardom Wilhelmom)** u: *Das Geheimnis der Goldenen Blüte.*

[12]O značaju osvešćivanja u vezi sa mitološkom simbolikom videti **Neumann,** *Ursprungsgeschichte des Bewusstseins.*

XIII

GNOSTIČKI SIMOBOLI SOPSTVA

[1]U ovom kontekstu nije mi, na žalost, moguće da ovaj nagoveštaj opštirnije objasnim ili čak potvrdim. Kao što **Rhine-ovi** ESP-eksperimenti (ESP = extra-sensory perception) pokazuju, jedno pojačano (emocionalno) interesovanje ili fascinacija praćeni su u izvesnoj meri fenomenima koji se mogu objasniti samo psihičkom relativnošću vremena, prostora i kauzalnosti. Budući da arhetip gotovo po pravilu poseduje numinoznost, on može da izazove upravo onu fascinaciju koja je sa svoje strane praćena takozvanim fenomenima sinhroniciteta. Oni se sastoje u **smislenoj koincidenciji** dva ili više, kauzalno nepovezanih, ali u smislu podudarnih činjeničnih stanja. Ukazujem čitaocu na moj rad koji će uskoro biti objavljen *Die Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge* /objavljen 1952/.

[2]*Post.* 1,7.

[3]Nije doslovan citat iz **Jov.** 4,10.

[4]Magnet.

[5]*Elenchos,* V, 9, 18 i dalje /p. 101/.

[6]*Jov.,* "Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur."

[7]Ovde koristim način čitanja καμμύονσιν ὀφθαλμοῦ βλέφαρον. Da li se time misli na one koje zatvaraju oči za svet?

[8]Poređenje s haftom se vraća opet kod Vasilidejaca **(Elenchos,** VII, 24, 6 i dalje /p. 203/). Tamo se odnosi na sina najvšeg arhona koga obuzima νοήματα ἀπὸ τῆς μακαρῖας νῖτητος (misao o blaženom Sinstvu). **Hippolytusov** prikaz ovde izgleda unekoliko zamršen.

[9]Na ovo se nadovezuju još nekoliko poredenja, i to, što je zanimljivo, ista kao na gore citiranom mestu *(Elenchos,* V,9,19 /p. 101/).

[10]*Elenchos,* V, 17, 8 i dalje /p. 115 i dalje/.

[11]"Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis." /"I kao što je Mojsije u pustinji uzvisio zmiju, tako Sin čovečiji mora biti uzvišen."/

[12]Ovde se, kao i na ranijim mestima o magnetu u *Elenchosu* /p. 123/ opet spominju elektron i kobac, pri čemu se naglasak stavlja na kentron (sredinu) ptice.

[13]*Elenchos,* V, 21,8 /p. 124/. U alhemiji zrak svetlosti (radius) igra analognu ulogu. **Dorneus** *(Theat, chem.,* 1602, I p. 276) govori o "nevidljivim zracima neba koji se sastaju u središtu Zemlje" i koji tamo, kako kaže **Maier** *(Symbola aureae mensae,* p. 377) svetle "kao nebesko svetlo, kao alem kamen". Arkan-materija se izvlači iz "zraka" i ona obrazuje njegovu "senku" (umbra), kao što piše u *Tractatus aureus Hermetis* (u. *De arte chemica,* p. 15). Aqua permanens izvlači se magnetom iz Sunčević i Mesečevih zrakova (**Mylius,** *Philosophia reformata,* p. 314), ili su Sunčevi zraci ujedinjeni u "srebrnoj vodi" *(Aurelia occulta* u: *Theatr. chem.* 1613, IV, p. 563).

[14]... und dar umbe diu oberste kraft schouwet in gote ir bestez unde giuzet daz für baz in di nidersten, daz sie underscheit wizzent boeses unde guotes. In dirre vereinunge was Âdâm, unde die wîle er in dirre vereinunge was, die wîle hâte er aller crêatûren kraft an sîner obersten kraft. Alse der agestein giuzet sîne kraft an die nâdlen unde ziuhet sî an sich, sô enpfât diu nadel der kraft als vil, daz si sî für baz giuzet in alle die nâdelen, die under ir sint, unde hebet sie alle ûf unde ziuhet sie zuo dem agesteine." (Ed. **Preffer,** XI.: *Von der ubervart der Gotheit,* p. 496 i dalje).

[15]Up. *Psychologie und Alchemie* /pasus 127 i dalje/ i *Zur Empirie des Individuationsprozesses.*

[16]*Panarium,* XXXI, Kp. V.

[17]*Elenchos,* VI, 42, 4 /pasus 174). /Otac koji je bez svesti i supstance, ni muško ni žensko./ **(Quispel,** *Note sur "Basilide".)*

18*Dela Apostolska,* 17,30.

19Up. npr. **B.Scott** /izdavač/, *Hermetica* I, libellus IV, 3 i dalje /pp. 15/151/, gde se nalazi prikaz kratera ispunjenog nousom, koji je Bog poslao na Zemlju. U krater mogu uroniti (baptizein) oni ljudi čije srce teži za svesnošću (gnõrizousa epi ti gegonas) i tako zadobiti nous. Libellus I, 21 /pp. 126, 127/ kaže: "Bog veli: čovek ispunjen nousom (ennous-om) treba da spozna samog sebe."

20"Genos oun hyparchontes tou theou" /l.c. 17,29/.

21Isto tako metanoeite krstitelja (*Mat.*, 3,2).

22Up. "to tes agnoias hamartema", greh nesvesnog, kod **Clemensa Romanusa** *(Hom.* XIX, cp. XXII) u odnosu na slepođene *(Jov.* 9, 1 i dalje).

23*Polyhistor symbolicus,* p. 348: "Deus antea ultionum, tonans, fulminans, permiscens mundum, ih Virginis sinu, imo utero conquievit, et amore captus est." (Bog, prethodno Bog osvete koji je gromom i munjom poremetio svet, smirio se na srcu Device, štaviše u njenom krilu i bio uhvaćen ljubavlju./

24Lik Satane u Starom Zavetu.

25*Rgveda,* 10, 129 /Strofe 6 i 7; u: **Deussen,** *Allgemeine Geschichte der Philosophie,* p. 127/.

26Ovo poslednje je kontroverzno. **Majster** kaže: "Bog u božanstvu je duhovna supstanca koja je bez dna, o kojoj, dakle, niko ne može da govori (l.c.)

27"Ovo "Diz ende enhât keine wîse, ez entwehset der wîse **(Peifter,** II, p. 268, 24 i d.)

28l.c., p. 497, 34 i dalje.

29"... da se baca u neznanje koje je bog (l.c., p. 496, 21) Up. gore agnosiju božanstva.

30l.c., p. 282, 6 i dalje.

31Kraj propovedi: "Renovamini autem spiritu" *(Ef.,* 4, 23); l.c., p. 320, 27 i dalje.

32Ima ljudi koji mi, što je smešno, računaju kao slabost to što se ustručavam od metafizičkih ocena. Naučna svest ne dozvoljava da se tvrde stvari koje se ne mogu dokazati ili barem učiniti verovatnim. Neka tvrdnja nije još nikada imala za posledicu da nešto odgovarajuće i postoji. "Šta govori, to će biti" isključivo je Božiji prerogativ.

33*Adversus haereses,* I, 30, 3. - U sistemu Barbelo-gnoze (l.c., I, 29,4) Sophia odgovara Προύνικος. Ona tone "in inferiores partes" (u donje predele). Njeno ime Prunikos = προύνεικος znači ona koja nosi teret ili požudno. Poslednje značenje je verovatno zbog toga što je ova gnostička sekta verovala da će Borbeli pneumu koja se izgubila u svetu moći da vrati pomoću seksualnog čina. Kod **Simona Magusa** Jelena je ta, meter i ennoia, za koju se kaže "degredi ad inferiora et generare angelos et potestates" /da je sišla u donje predele i stvorila anđele, sile i nebeske svodove/. Donje sile je nasilno drže **(Irenaeus,** I, 29, 1-4). Njoj odgovara mnogo kasnije alhemistička predstava o "anima in compedibus" (duši u okovima)". (Up. **Dorneus,** *Speculativa philosophia* u: *Theatr. chem.,* 1602, I, p. 298; *Philosophia chemica,* l.c., p. 497. **Mylius,** *Philosophia reformata,* p. 262; *Rosarium philosophorum* u: *Art. aurif.,* II, p. 284; *Platonis liber quartorum* u: *Theatr. chem.,* 1622, V, p. 185 i dalje; **Blasius Vigenerus,** *De igne et sale* u: *Theatr chem.,* 1661, VI, p. 19). Ova ideja potiče iz grčke alhemije i nalaze se kod **Zosima /Berthelot/,** *Alch. grecs,* III, XLIX, 7, /pp. 231-224/. Prevod u: *Psychologie und Alchemie* /pasus 456 i dalje/. U *Liber quartorum* ona je sabejskog porekla. (Videti citat kod **Chwohlsohna,** *Die Ssabier und der Ssabismus,* II, p. 494: "L'âme se tourna une fois vers la matière, elle s'en éprit, et brûlant de désir d'éprouver les plaisirs corporels, elle ne voulut plus s'en détacher. Ainsi naquit le monde." /Duša se jednom okrenula materiji, zaljubila se u nju, i goreći od čežnje da oseti telesne radosti nije više htela da se od nje odvoji. Tako je nastao svet./ Kod valentinejaca Sofija Ahamot je Ogdoas. U *Pistis Sophia* (pp. 264 i 49) ona je Barbelina ćerka. Ona biva zarobljena u Haosu, prevarena lažnom ljubavlju demona Autadesa. **Irenaeus,** I, 5,2, označava Demijurga kao sedmorstvo, ali

Ahamota kao osmorstvo, I, 7, 2: Spasitelj je sastavljen od četiri stvari u ponavljanju prvog četvorstva. Odraz broja četiri je i četvorstvo elemenata (I, 17, 1), kao i četiri svetla koja okružuju autogenes Barbelo gnoze (I, 29, 2).

[34]**Irenaeus,** l.c., I, 24,1.

[35]**Bousset,** *Hauptprobleme der Gnosis,* p. 170.

[36]*Panarium,* XXX, 5.

[37]*Inscriptions mandaïtes des coupes de Khouabir,* II, p. 185.

[38]Odeljak 32 /"Dritte Tat" u: *Hennecke, Neutestamentliche Apokryphen,* p. 267/.

[39]**Bousset,** l.c., p. 114 i dalje.

[40]/Sveštenik izlazi iz stana zvanog svetilište, zatim se penje do jednog na sve četiri strane otvorenog paviljona do koga vodi četvoro stepenica. On nosi ambleme Ozirisa, seda na presto i obraća se redom prema sve četiri strane sveta. Reč je o vrsti drugog stupanja na presto, i ponekad kralj deluje kao sveštenik, koji samom sebi prinosi žrtve. Ovaj poslednji postupak može se smatrati vrhuncem deifikacije kralja/. *The Miraculous Birth of King Amon-Hotep III,* p. 81.

[41]*Elenchos* V, 9, 5 i dalje /p. 98 i dalje/.

[42]Videti *Psychologie und Alchemie,* s.v. "Axiom der Maria".

[43]Euphrainei, igra reči s euphrathes, dobro govoreći.

[44]*Elenchos,* V, 9, 15 i dalje /p. 100/.

[45]Ovo se odnosi na *Jov.* 4,10.

[46]*Elenchos,* V, 9, 21 /p. 102/.

[47]*Elenchos,* V, 9, 1: /p. 101/.

[48]Ovde je reč o integraciji Sopstva koja je sličnim rečima najavljena u gore spomenutom bogumilskom dokumentu o đavolu kao tvorcu sveta. On nalazi ono što mu je svojstveno (ἴδιον).

[49]*Mat.* 7,14: "...uske su dveri i uzan je put koji vodi do života."

[50]Kontekst koji se ovde obrađuje nalazi se u *Elenchos,* V, 9,4 i dalje /p. 98/.

[51]*Elenchos,* V, 6,6 /p. 78/:

[52]*Elenchos,* V, 6, 5 /p. 78/.

[53]*Elenchos,* V, 6,6 i dalje. /p. 78/.

[54]Sa nadimkom kallipais = "sa lepom decom" ili "lepo dete" *(Elenchos,* V, 7,4 /p. 79/.

[55]Po **Hippokratesu** je, naime, dečak od sedam godina pola oca *(Elenchos* V, 7, 21 /p. 83/).

[56]Archegonos jeste praotac (v.c.).

[57]"Pra-priroda svega".

[58]Izričitim odnosom na *Mat.* 19, 17: "Unus est bonus, Deus" /**Luterova** Biblija: "Niko nije dobar osim jednog, Boga"/.

[59]*Panarium,* XXVI, cap. VIII. /Ova bi tok njegovog semena primila u sebe čime bi joj on stavio do znanja da on to mora da uradi da bismo mi živeli./

[60]Ne mogu da se otmem utisku da se snovi povremeno izvrću na skurilan način. Verovatno je ovaj aspekt nagnao **Frojda** da donese čudnu pretpostavku kako se snovi prikrivaju i izobličuju iz takozvanih "moralnih" razloga. Ovom shvatanju suprotstavlja se, međutim, činjenica da oni isto tako često čine upravo suprotno, zbog čega se radije priklanjam alhemističkom shvatanju da je Mercurius (nesvesni nous) - šeret.

[61]Ovo ne važi samo za **Frojdovu,** "psihoanalitičku" metodu koja manifestovani sadržaj sna uništava kao puku "fasadu", jer na osnovu psihopatologije histerije pretpostavlja inkompatibilne želje kao motiv sna. To što san, baš kao i svest, počiva na nagonskoj osnovi nema nikakve veze ni sa smislom likova iz sna niti sa

smislom sadržaja svesti, jer kod oboje je bitno ono što je psiha uradila od instinktivnog impulsa. U Partenonu nije značajno to što se on sastoji od kamena i što ga je podigla ambicija Atinjana, već to što je - upravo Partenon.

[62]*Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen* /pasus 403/.

[63]*Zur Psychologie östlicher Meditation* /pasus 942 i dalje/.

[64]*Zur Empirie des Individuationsprozesses.*

[65]To odgovara njegovom biću kao logosu i drugoj ličnosti trojstva.

[66]Crkva, istina, odbija ovo shvatanje.

[67]Ovde je reč o kombinaciji tri Hristova značenja. Ovakve kontaminacije nisu karakteristične samo za gnostičko mišljenje, već i za nesvesno oblikovanje predstava uopšte.

[68]**Gregorius Magnus,** *Expostitiones in Librum I Regnum, lib.* I, cap. I, col. 23: "Quia Deus et homo unus est Christus... Dum ergo unus dicitur, incomparabilis demonstratur." (Jer Bog i čovek je **jedan** Hristos. Dok se, dakle, naziva jednim, on se pokazuje kao neuporediv./ Neuporedivost, odnosno jedinstvenost obrazlaže se, kako to odgovara toj epohi, kroz "excellentia virtus" /istaknuto u njegovoj vrlini/. Ali je ona sama po sebi značajna. - *Pesma nad pesmama.* 1,1: "Bolje su svoje grudi od vina"./ **Luterova** i Ciriška biblija prevode "ubera" sa "ljubav".

[69]"Os suum roseum /sic!/ illi praebuit osculandum." /On joj ponudi svoja ružičasta usta za poljubac./ *(Liber gratiae spiritualis,* fol. J. IV, V').

[70] l.c., fol. B, II V'.

[71]**Gregorius Magnus,** l.c. Up. *Jer,* 31,22.

[72]l.c., fol. A, VII r^0. Četvorstvo se odnosi na četiri Jevanđelja.

[73] l.c., fol. B, II v^0.

[74]l.c., fol. B, VII v^0.

[75]Na primer hierosgamos Zevsa i Here na "Gargarovoj visini" *(Ilijada* XIV, 345 i dalje).

[76]**Brugsch,** *Religion und Mythologie der alten Ägypter,* p. 94.

[77]Prema staroegipatskoj predstavi Bog je "otac i majka" i "stvara i rađa samog sebe" (l.c., p. 97). Indijski Prajapati se pari sa ženskom polovinom koju je odvojio od sebe.

[78]/Ja, čak i ja, sjedinjujem se sa svojom pesnicom, spojio sam se u zagrljaju sa svojom senkom, seme sam usuo u svoja usta, moje vlastito potomstvo porodio sam u liku Šu, vlažnost sam stvorio u liku Saith Tefnut./ *The Gods of the Egyptians* I, p. 310 i dalje.

[79]Za ovu misao zahvalan sam predavanju o arhetipskim osnovama **Keplerove** astronomije koje je prof. Wolfgang Pauli održao u našem ciriškom krugu.

[80]*Elenchos* V, 7, 30 i dalje /p. 86/.

[81]Videti **Bousset,** *Hauptprobleme der Gnosis,* p. 351 i dalje.

[82]*/Faust,* 1. deo, Studierzimmer./

[83]*Odiseja,* XXIV, 2.

[84]*Elenchos,* V, 7, 36 /p. 87 i dalje/.

[85]*Dan.* 2,34: "Videbas ita donec abscissus est lapis de monte sine manibus". Reč je o kamenu koji razbija glinene noge statue.

[86]Time se misli na letargiju, to jest stanje zaborava i sna kao kod mrtvih. "Unutrašnji čovek" je pokopan i zarobljen u telesnom čoveku. On je "anima in compedibus" ili "in carcere corporis" /duša u okovima ili u tamnici tela/ u jeziku alhemičara. Lethe odgovara modernom pojmu nesvesnog.

[87]*Ancoratus,* 40.

[88]/Cit. prema **Hippolytos,** *Elenchos,* V, 7, 37, /p. 88/.

[89]Up. Ps. 82,6: "Dobro sam rekao: bogovi ste vi, svi ste vi sinovi najvišeg. Ali zaista, kao ljudi ćete umreti". Na ovo se odnosi i *Luk.* 6,35 i *Jov.* 10,34.

[90] Ἰοθώρ = Jothor Septuaginta = Jethro, kralj - sveštenik midijanaca i tast Mojsija.

[91]Sefora, žena Mojsijeva.

[92]Ovde se verovatno ukazuje na pneumatsku prirodu "Postanja" koje sledi iz Mojsija, jer prema *Elenchos,* V, 7, 41 /r. 89/ Aigyptos je to soma (Egipat je telo).

[93]*Elenchos,* V, 8, 2 /r. 89/.

[94]Svadbeni kvaternio je arhetip kome odgovara cross-cousin marriage na primitivnom stepenu. Opširan prikaz nalazi se u mom spisu *Die Psychologie der Übertragung* /pasus 425 i dalje/.

[95]/*Pesma nad pesmama* 1,5 (**Luterova** biblija)./

[96]Up.*Psychologie und Alchemie* /pasus 484/.

[97]Videti **Marie-Louise von Franz,** *Die Passio Perpetuae. Versuch einer psychologischen Deutung.*

[98]/**Elenchos,** V, 8, 4 (p. 89)./ Ove reči se nalaze u *Is.* 28,10 i dalje. Tamo one opisuju šta "ljudi mucajući i na stranom jeziku" govore narodu. Ciriška biblija prevodi: "Rečenica na rečenicu, rečenica na rečenicu, reč na reč, reč na reč, malo tu, malo tamo."

[99]/*Elenchos,* V, 8,4 (p. 89)./

[100]/*Elenchos,* V, 8, 5 (p. 89./ Up. *Psychologie und Alchemie* /pasus 550 i dalje/.

[101]**Post.** 44,5

[102]Εἴς τὴν ἴδῖαν φύσιν ἔλυεῖν ἀνάγκη. Elenchos, V, 8, 12 (p. 91)./

[103]/*Paracelusus als Geistege Erscheinung,* pasus 182 i dalje./

[104]**Roscher,** *Lexikon der griechischen und römuschen Mythologie,* s.v. "Kureten", Kol. 1608, 45.

[105]l.c., Kol. 1607, 52 /pršljen, vertex/.

[106]*Elenchos,* V, 8,13 /p. 91/.

[107]*Der Geist Mercurius* /pasus 278/.

[108]**Roscher,** l.c., s.v. "Korybos", Kol. 1392, 47, gde je tekst dat in extenso. Spuštanje mozga mogla bi biti aluzija na staro vulgarno shvatanje po kome se sperma odozgo kroz kičmenu moždinu dovodi do genitalija.

[109]Alhemičari kažu: "Perfectum non perficitur" /savršeno se ne može usavršiti./

[110]*Elenchos,* V, 8, 22 /p. 93/ opisuje "pneumatikoi" kao "noëroi teleioi antihropoi" (razumom obdareni, potpuni čovek) iz čega se može videti da "duhovnog" čoveka čini posedovanje jedne "anima rationalis".

[111]**Elenchos,** V, 8, 21 /p. 93/ **Cramer** (Biblisch - theologisches Wörterbuch der neutestamentlichen Gräzität). prevodi teleios kao "potpun, savršen, nešto čemu ništa ne nedostaje, što stiže na cilj svog određenja". **Bauer,** *(Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments,* Kol. 1344) ima u vezi sa životnom starošću "zreo, punoletan", sa misterijama "posvećen". **Lightfoot** *(Notes on the Epistles of St. Paul,* p. 173) kaže: "Τέλειος, iz properly that of which the parts are fully developed, as distuinuished from ὁλόκληρος, that in which none of the parts are wanting, "fullgrown" as opposed to νέπιος, "childish", or παιδῖα, "childhood". /Teleios je zapravo ono od čega su delovi potpuno razvijeni, za razliku od holoklerosa, onog gde ne nedostaje nijedan deo, koje je potpuno odraslo, nasuprot nepiosu, maloletnom, detinjastom, i paidia, detinjstvu./ Τέλειος, je čovek koji je primio nous. On poseduje gnosis (spoznaju). Videti **Guignebert,** *Quelques remarques sur la perfection* (τελεῖωσις) *et ses voies dans le mystere Paulinien,* p. 419. **Weiss** *(Das Urchristentum,* p. 449) objašnjava da je upravo "svest o nesavršenosti i volji da se napreduje znak savršenosti". On se poziva na **Epikteta** *(Enchiridion,* 51,1 i dalje) gde stoji da se onaj koji se anticipirajući, odlučio na napredak (προκόπτειν) zove "savršenim".

[112]*Elenchos,* V, 8, 22 /p.93/ i V, 8, 19 i dalje /p. 92/.

[113]"Mir pravi među neprijateljima ili elementima" *(Tractatus aureus,* p. 43).

[114]Izdao 1562, **Adam von Bodenstein** (Sudhoff III, p. 249).

[115]O mumiji piše u: *De causis morborum invisibilium, to jest, o nevidljivim bolestima i njihovim uzrocima.* "Uvod u četvrtu knjigu" **(Sudhoff** IX, p. 308 i dalje): sve snage trava, drveća nalaze se u mumiji, ne samo snaga izrasla iz zemlje, već i vode, sve osobine metala, sve prirode markasita, sve suštine dragog kamenja. Čemu da nabrajam i imenujem sve to? Sve su one u čoveku ništa manje nego što su jake i snažne u mumiji."

[116]*Argumentum in primum librum anatomiae idechtri* (Sudhoff III, p. 462).

[117]Mumija je prema tome i alexipharmakon. *De mumia libellus,* Sudhoff I /3 p. 375/.

[118]*De vita longa,* Liber quartus, Caput septimum (Sudhoff I/3, p. 284).

[119]*Anatomiae liber primus,* Tractatus primus (Sudhoff I/3, p. 462).

[120]*Zohar,* fol. 91 col. 368, cit. u: **Schoettgen:** *Horae hebraeicae et Talmudicae* II, p. 16.

[121]*Elenchos,* V, 8, 20 i dalje /p. 92/.

[122]*Post.* 28,17.

[123]"Et videatis puteum visionis et percupiatis ex co aquam vivam, quae riat in vobis fons aquae salientis in vitam aeternam" /I tako da vidite izvor vizije i u njoj opazite živu vodu i neka ona u vama postane izvor koji izvire u večiti život" *(In Genesim homilia* XI, 3 /col. 224/).

[124]l.c. I, 2/col. 148/.

[125]"Isti enim paradisi super flumina, similes et cognari sunt illi paradiso in quo lignum vitae est. Flumina vero possumus vei scripturas Evangelicas accipere, vel etiam angelorum, vel coelestium virtutum erga huiusmodi animas adiutoria: tigantur enim ab illis et inundantur, arque ad omnem scientiam et agnitionem rerum caelestium nutriuntur, quamvis et Salvator noster fluvius sit qui lactificat civitatem Dei; et Spiritus sanctus non solum ipse fluvius sit, sed ex iis quibus datus fuerit, flumina de ventre corum procedant". /Jer oni rajevi iznad reke jesu isti i srodni s onim rajem koji se nalazi u drvetu života. Reke možemo, međutim, da vidimo kao jevanđeljske spise ili kao pomoć anđela ili nebeskih sila prema takvim dušama; oni ih, naime, kupaju i preplavljuju i hrane svim naukama i spoznajom nebeskih stvari; iako je i naš Spasitelj reka koja raduje grad Božiji, onima kojima je to dato, reke će isticati iz tela./ *In numeros hom.* XVII, 4 /col. 707 i dalje/.

[126]Videti vrednu zbirku patrističke alegorike kod **Hugo Rahner,** *Flumina de ventre Christi,* p. 269 i dalje. Gornji navod se nalazi na p. 370 i potiče i **Hippolytovog** *Komentara o Danilu* (I,17).

[127]"Et ideo illud quidem primum caelum, quod spiritale diximus, mens nostra est, quae et ipsa spiritus est, id est, spiritalis homo noster interior est qui videt ac perspicit Deum." *(In Genesim hom.,* I,2 /col. 147/.

[128]*Elenchos,* V, 8, 34, p. 95. Reč je o igri reči aipolos (od aigopolos), pastir koza, i aeipolos, od aei polein, uvek okretati; otuda polos - zemljina osa, pol.

[129] Πωλεῖραί τις δεῦρο γέρων ἅλιος νημερτής ἀθάνατος, Πρωτεὺς Αἴγύπτιος. *(Elenchos,* V, 8, 35, p. 95)

[130]*Odiseja,* IV, 384 i dalje /p. 73/.

[131]On ima nešto od gore spomenutog karaktera "jestersa".

[132]Uloga Proteja ima mnogo zajedničkog s ulogom Hermesa: dar vidovitosti, pre svega, a zatim i sposobnost preo-

bražavanja. U *Faustu* (2. deo, stenoviti zalivi Egejskog mora) on shodno tome savetuju Homunkulu kako i gde da počne.

[133]/*Elenchos*, V, 8, 40 i dalje; up. **Jung,** *Symbole der Wandlung,* pasus 530, beleška 79/.

[134]Kada sam posetio staru pagodu u Turukalukundramu (južna Indija) jedan tamošnji pundit mi je objasnio da su stari hramovi spolja namerno od vrha do dna prekriveni opscenim prikazima, da bi podsetili običan svet na seksualnost. Duh je velika opasnost, jer Yama (bog mrtvih) će ove ljude (t.j. imperfecti) tog časa odvesti ako odmah, neposredno ne krenu putem duha. Erotski prikazi bi trebalo da ljude podsete na njihov dharma (zakon), koji im naređuje ispunjavanje njihovog običnog postojanja. Tek pošto su ispunili svoju dharmu, oni mogu da krenu putem duha. Opscenosti bi trebalo da kod posetioca hrama izazovu erotsku radoznalost, kako ne bi zaboravio na svoju dharmu; inače je neće ispuniti. Jedino neko koga je njegova karma (sudbina stečena ranijim delima) osposobila i neko ko je podređen za duh može bez opasnosti da prođe pored ove opomene, jer mu ona neće značiti ništa. Sa ovog razloga na ulazu u hram stoje i dve zavodnice koje bi trebalo da ljude namame u ispunjavanje njihove dharme, jer jedino tako obični ljudi mogu da dođu do višeg duhovnog razvoja. Budući da hram predstavlja ceo svet, u njemu su odslikane i sve ljudske delatnosti, i budući da ljudi ipak uvek misle na seksualnost, i veći deo slika u hramu je erotske prirode. Zato i lingam (falus) stoji u svetoj jami Aditona (Najsvetijeg) u garbha grha (kući uterusa). Ovaj pundit je bio tantričar (skolastičar; tantra = knjiga).

[135]/*Elenchos*, V, 8, 44, p. 97/ Uzor za to je uškopljeni Atis i sveštenik iz Eleusisa koji slavi hierosgamos, a koji je postao impotentan ispivši piće od kukute.

[136]*Mat.* 5,8: "Blaženi su oni čistog srca, jer oni će videti Boga."

[137]Prepev *Ilijade,* XIV, 200 i dalje i 246: "Idem da vidim zemlji mnogohranoj krajeve krajnje /i Okeana, praizvor naš, i Tetiju majku". Prev. Miloš N. Đurić). /p. 364/ - "One reke koja svima rođenje i stvaranje podaruje" /p. 366/.

[138]Titla, crtica, (ten mian keraian) kao najmanji grčki pisani znak, odgovara našoj tački iznad i (koja u grčkom ne postoji). Up. *Luk.,* 16,17: εὐκοπώτερον δέ ἔστιν τὸν οὐρανὸν καΐ τὴν παρελθεῖν ἢ τοῦ νόμονμΐαν κεραΐαν πεσεῖν /"Lakše je pak da nebo i Zemlja prođu, nego da **jedna** crtica zakona (titla) propadne". Isto to *Mat.* 5,18. Ovde bi se moglo nalaziti poreklo simbolike "title", kao kod **Irenaeusa** *(Adv. haer.,* I, 3,2).

[139]*Elenchos,* VIII, 12, 4 i dalje /p. 232/. Ovo je gnostička parafraza *Jov.* 1 i istovremeno značajan prikaz psihološkog "Sopstva". Sličan odnos kao što ga i ima prema Sopstvu ima hebrejsko slovo Jod prema lapisu. Pračoveka Adama označava kukica nad Jod. *(Schaare Keduscha,* III,I).

[140]*Enneaden,* VI, 9,8, I, p. 126.

[141]Empirijski materijal za to nalazi se u tomu VII mojih psiholoških rasprava, *Gestaltungen des Unbewussten /Zur Empirie des Individuationsprozesses i Über Mandalasymbolik/.*

[142]**Bousset** *(Hauptprobleme der Gnosis,* p. 321) kaže:"... da ljudi, ili bar neki ljudi od početka nose u sebi jedan viši elemenat koji potiče iz sveta svetlosti (σπινθήρ) koji im omogućava da se uzdignu iznad sveta Sedmoro u viši svet svetlosti, nepoznatog oca i nebeske majke."

[143]**Meerpohl,** *Meister Eckharts Lehre vom Seelenfünklein.*

[144]**Irenaeus,** *Adv.* **haer.,** I, 24. Pneukatikoi (spiritales) sadrže manji deo plerome (II, 29). Up. s tim učenje **Satorneilosa** kod **Hippolytosa** *(Elenchos,* VII, 28, 3/p. 208/).

[145]**Macrobius,** *Commentarium in Somnium Scipions,* IV, 19.

[146]*Elenchos,* V, 19,7 /p. 117/:

[147]Ova se predstava u mnogim varijacijama vraća **u** alhemiju. Up. **Maier,** *Symbola aureae mensae* p. 380 i *Scrutinium*

chymicum, emblema XXI /p. 91/: "Rex natans in mari, clamans alta voce: Qui me eripiet ingens praemium habebit." /Kralj, u moru dok pliva i glasno dovikuje: ko me izvuče dobiće veliku nagradu/. Up. i *Aurora concurgens* I, VI, Parabola prima: "quoniam tempestas dimersit me: ergo laboravi per singulas noctes clamans, taucae factae sunt fauces meae: qui est homo, qui vivit sciens et intelligens, eruens animam meam de manu inferi?" /Pp. 48 i 50/. /"... pošto me poplava udavila... zato sam vikao u svim noćima dok se nisam umorio, grlo mi je promuklo: ko je čovek koji tu živi, pun znanja i razumevanja i koji će moju dušu spasiti iz ruke podzemnog sveta?" pp. 49 i 51 u **Marie-Louise von Franz**, *Mysterium coniunctionis* III./

[148]**Elenchos,** V, 21,2 /p. 123/: τὸν οπινθῆςα τὸν ἐλάχιστον ἓν τοΐς σκοτευνοτς ὕδασι κάτω καταμεμΐχθαι λεπτῶς.

[149]Up. sa tim viziju koju opisuje **Francis G. Wickes** *(Von der inneren Welt des Menschen,* 274). Reč je o tipičnoj simbolici individuacije: "Onda sam video kako kraj stuba visi ljudski lik koji kao da je u sebi sakrivao svu samoću svetova i prostora. Sâm, i ne nadajući se ničemu, taj Jedan je tu visio i gledao u prazninu. Dugo je on Jedan gledao, i privlačio k sebi svu samoću. A onda se duboko dole u nedokučivoj dubini rodila beskrajno mala iskra. Polako se podigla iz dubine bezdana i dok se pela, postojala je sve veća, sve dok nije postala zvezda. I ova zvezda je visila u prostoru, baš preko puta onog lika, i bela svetlost je isticala na njega Jednog, usamljenog." U preokretanju ove slike Zoroaster govori da je namamio iskre od jedne zvezde koje su ga opekle. (Po **Boussetu,** *Hauptprobleme der Gnosis,* p. 146.)

[150]*Elenchos,* VI, 17,1 /p. 142/.

[151]*De circulo physico quadrato,* p. 27.

[152]Ili punctus solis. "In ovo igitur facta sunt quatuor: terra, aqua, aër et ignis; saliens /solis/ autem punctus his exceptis quatuor, in medio rubei /qui/ est pullus." /U jajetu nastaje četvoro: zemlja, voda, vazduh i vatra; tačka /Sunca/ koja skače, pored ovo četvoro, usled žumanceta, jeste pile./ *(Turba philosophorum,*

Sermo IV, /p.112/) **Ruska** *(Turba philosophorum* p. 51) stavlja umesto "solis" "saliens", dakle umesto "tačke Sunca", "tačka koja skače", smatrajući da su svi rukopisi kopirali istu grešku. Nisam u to baš siguran.

[153]*Von Hylealischen Chaos,* p. 194.

[154]*De circulo physico quadrato,* p. 27.

[155]*Theatrum chemicum* (1613) IV, p. 691.

[156]*Theatrum chemicum* (1602) I, p. 382.

[157]*Monas hieroglyphica* (Prvo izdanje 1564) u: *Theatr. chem.* (1602) II, p. 218.

[158]*Philosophie reformata,* p. 131.

[159]*Mus. herm.,* 559.

[160]Hteo bih uz to da citiram jedno teološko mišljenje: "Jesus is a synthesis and a growth, and the resultant from is one which tells of a hunderd forces which went to its making. But the interesting thing is that the process did not end with the closing of the canon. Jesus is still in the making". /Isus je sinteza i rast i forma koja iz toga proizilazi je takva da svedoči o stotinu sila koje tome doprinose. Zanimljivo je, međutim, da se proces nije zaustavio završavanjem kanona. Isus je još uvek u nastajanju."/ **(Roberts,** *Jesus or Christ? - A Reply,* p. 124)

XIV

STRUKTURA I DINAMIKA SOPSTVA

[1]*Elenchos*, V, 7,8 /p. 80/.

[2]*Elenchos*, VIII, 15, 1 i dalje /p. 235/.

[3]**Deussen,** *Sechzig Upanishad's des Veda,* p. 204 i dalje.

[4]Deussen, l. c., p. 442 i dalje.

[5]Hippolytus je živeo oko 230. Mongimos mora zato da se datira ranije.

[6]*Psychologische Typen* /3. Introvertni tip, a. Opšti položaj svesti, pasus 691 i dalje/.

[7]Krug ima karakter celine zbog "savršenosti" svog oblika i četvorstva kao minimalnog broja prirodne podele kruga.

[8]*/Versuch einer psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas,* /pasus 182 i dalje/.

[9]Up. uz to prilog *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen.*

[10]Pet odgovora nerazlikovanju četvorstva i jedinstva.

[11]Up. građenje crkve sa pojedinačnim kamenjem u *Hirt des Hermas.*

[12]**Wilchelm und Jung,** *Das Geheimnis der Goldenen Blüte* (izdanje 1929, p. 112).

[13]*Psychologie und Alchemie* /pasus 338/.

[14]Definicija božanstva kod **Cusanusa.** *Die Psychologie der Übertragung* /pasus 537/.

[15]O individualnoj kauzistici motiva mandale up. Zur Empirie des Individuationsprozesses i Über Mandalasymbolik.

[16]Ukazujem na rad **Sigmunda Hurwitza** koji će se uskoro pojaviti, *Archetypische Motive in der Chassidischen Mystik,* Kp. VI /knjiga se pojavila 1952/.

[17]*Elenchos,* V, 8, 2 /p. 89/. Videti odeljak XIII Kp. 6 /pasus 328 i dalje/.

[18]Up. *Die Psychologie der Übertragung* /II: "König und Königen" pasus 410/.

[19]*2.Mojs. 18,27.*

[20]*Zur Phänomenologie der Geistes im Märchen.*

[21]Ukoliko ceo kvaternio Senke predstavlja konstrukciju koja proizilazi iz razloga simetrije, onda se "dobrom mudracu" ovde mora predstaviti odgovarajući mračni htonski lik.

[22]Videti *Die Psychologie der Übertragungs* /pasus 425 i dalje/.

[23]U gnozi **Justinusa.** Videti **Hyppolytus,** *Elenchos,* V, 26, 32 /p. 132/:

[24]*/Otkr.* 12,4./

[25]**Kol.** 2,14: Hristos je poništio "povelju (chirographum) koja je bila izdata protiv nas"; "i on je uklonio s puta tako što je pričvrstio na krst". Rukopis je utisnut u telo. Ovo mišljenje potvrđuje **Orisius** *(Ad Aurelium Augustum commonitorium de errore Priscillianisarum et Origenistarum,* p. 153), kada kaže da po mišljenju **Priscillianusa** duša na svom silasku kroz sfere u rođenje biva uhvaćena od zlih sila i po volji pobednika (victoris principis) gurnuta u različita tela na kojima je "rukopis" ispisan. Delovi duše (membra animae) dobijaju božanski chirographum, delovi tela (membra corporis) opisani su znacima zodijaka (caeli sigma).

[26]*Der Geist Mercurius.*

[27]Up. *Psychologie und Alchemie* sl. 131.

[28]Ovo se dogodilo u *Chrysopoeia /Gratarolus, Verae alchemiae artisque metalicae, citra aenigmata, doctrina,* 2 deo, p. 269 b/, koju je **Augurellus** posvetio papi Lavu X. Ovde se nalazi jedno prizivanje "alma soror" Feba: "Tu quaque, nec coeptis

Cylleni audacibus usquam/ Defueris, tibi nam puro de fonte perennis/ Rivulus argentum, vulgo quod vivere dicunt, /Sufficit, er tantis praestat primordia rebus". /I ti, Kilenije, odvažnim poduhvatima nikad ne budi daleko, jer tebi je dovoljan sa čistoga izvora trajan potočić onog srebra koje se obično 'živim' naziva i na prapočetku tako značajnih stvari stoji."

[29]U predelu Zapadnog Rimskog Carstva postoji u ovom razvoju jedna praznina koja traje od 3. veka posle Hrista do oko 11. veka, odnosno do vremena prvih prevoda sa arapskog.

[30]Sinonim je zmaj, zato što drakon (draco) označava i zmiju.

[31]Ona je važila za zoon pneumtikotaton (najduhovnija životinja).

[32]**Isidorus** je sin **Vasilida.** Videti **Kliment Aleksandrijski (Clemens Alexandrinus),** Stromata, II, 20, 113. "Dodaci" se sastoje u vrsti životinjskih duša, kao što su vukovi, majmuni, lavovi itd.

[33]Kod **Valentinusa** su "privesci" duhovi koji ulaze u čoveka. **Clemens Alexandrinus,** l.c., 112 i 114.

[34]Tako na primer *In Leviticum homiliae,* V, 2 /col. 450/: "Cum ergo videas habere te omnia quae mundus habet, dubitare non debes quod etiam animalia, quae offeruntur in hostiis, habeas intra te." /Pošto, dakle, izgleda da u sebi imaš sve što ima svet, ne smeš sumnjati u to da su i životinje koje se prinose kao žrtva u tebi./

[35]/*Faust 1.* deo, Scena sa đakom./

[36]Phrat = Euphrat.

[37]*Der Geist Mercurius.*

[38]Videti sl. 257 u: *Psychologie und Alchemie.*

[39]l.c. /pasus 357/.

[40]l.c., sl. 122, i /**Jung,**/ *Der philosophische Baum* /pasus 402 i dalje/.

[41]**Riplaeus,** *Cantilena,* Vers 28 i dalje, i *Chymische Schriften,* p. 51; **Mylius,** *Philosophia reformata,* p. 124.

[42]"Terram clara aqua paradisi irrigandam" /zemlja koju treba poprskati bistrom vodom raja/. **(Isacus Hollandus,** *Fragmentum de lapide philosophorum,* u: *Theatr. chem.,* 1602, II, p. 142.) *Tractatus Aristotelus ad Alexandrum Magnum* ("conscriptus et a quodam Christiano Philosopho collectus") u: *Theatr. chem.,* (1622) V, p. 885, upoređuje "practica Aristotelis" sa vodom raja koja čoveka čini "potpunim" (incolumem) i besmrtnim: "Ex hac aqua omnes veri Philosophi vitam habuerunt et divitias infinitas." /Od ove vode će svi pravi filosofi imati život i bezbrojna bogatstva./

[43]**Didymus od Aleksandrije,** *De trinitate,* col. 456.

[44]**Ambrosius,** *Explanationes in Psalmos,* Ps. 45, 12, p. 337. Up. **Rahner,** *Flumina de ventre Christi,* p. 269 i dalje.

[45]*Sophia,* p. 9.

[46]Lapis se sastoji od četiri elementa, kao i Adam. Središte kvadrature kruga jeste "mediator, pacem faciens inter inimicos sive elementa ut convenienti amplexu se invicem giligant" /Posrednik koji sklapa mir među neprijateljima ili elementima kako bi se voleli u harmoničnom zagrljaju/. *(Hermetis Trismegisti Tractatus aureus,* u: *Theatr. chem.,* 1613, IV, p. 691).

[47]Up. dokaze za to u: *Psychologie und Alchemie,* passim.

[48]**Mylius** *(Phil. ref.,* p. 15) identifikuje elemente koji konstituišu lapis kao corpus, spiritus i anima: corpus je materia, to jest zemlja, spiritus je "nodus animae et corporis" /veza između duše i tela/ i odgovara stoga ignis medius /srednjoj vatri/. Voda i vazduh koji zapravo pripadaju animi su takođe "duh". Reč je o tri "pokretna" elementa, nasuprot jednom nepokretnom.

[49]/**Luterova** Biblija/.

[50]**Ostanesov** citat u: **Zosimos,** *Sur l'art* **(Berthelot,** *Alch. grecs,* III, VI, 5 (pp. 121-129).

[51]*Aurora consurgens* II u: *Art. aurif.* I, p. 208.

[52]Up. s tim moja izlaganja o značenju glave u: *Das Wandlungssymbol in der Messe.* "Aput" znači i "početak", napr. caput Nili, izvor Nila.

[53]*Theatr. chem.* (1622) V, p. 150 i dalje.

[54]**Berthelot,** l.c., III, x,l /pp. 144-146/.

[55]"Unus est lapis, una medicina, unum vas, unum regimen, unaque disposito." /**Jedan** je kamen, **jedna** medicina, **jedan** sud, **jedan** postupak i **jedan** propis./ *(Rosarium philosophorum* u: *Art. aurif.,* II, p. 206.) "In aqua nostra fiunt omnes modi... In dicta aqua fiunt tanquam in vase artificiali, quod est maximum secretum." /U našoj vodi nastaju sve stvari... U rečenoj vodi nastaju kao u veštačkoj posudi, što je jedna veoma velika tajna./ **Mylius,** *Phil. ref.,* p. 245) "Vas philosophorum est aqua eorum." Sud filosofa je njihova voda (l.c., p. 33). Ova rečenica potiče iz traktata **Hoghelandesa** /*Liber de alchemiae difficultatibus/* u: *Theatr. chem.* (1602) I, p. 199. Tamo se spominje i: "Sulphur item vas naturae a Lullio... nominatur". /Sumpor **Lullius** naziva i sudom prirode/; takođe i oznaka za vas kao "ovum" od **Haly**-a. Jaje je sadržaj i sud istovremeno. Vas naturale je aqua permanens i "sirće" filosofa. *(Aurora consurgens* u: *Art. aurif.* I, p. 203).

[56]**Caesarius Hristerbacensis,** *Dialogus miraculorum,* Kp. XXXII i XXXIV.

[57]Kod **Olympiodora** sud promena jeste phiale sphairoides /sferična fiala/ ili organon kyklikon (aparat kružnog oblika) **(Berthelot,** l.c., II, IV, 44/pp. 96-105/). "Vas spagiricum ad similitudinem vasis naturalis esse construendum. Videmus enim totum caelum et elementa similitudinem habere sphaerici corporis." /Spagirijski sud bi trebalo proizvoditi tako da liči na prirodni sud. Vidimo, naime, da celo nebo i elementi imaju sličnost sa okruglim telom./ **(Dorneus,** *Physica Trismegisti* u: *Theatr. chem.,* 1602, I p. 430). "Totius magisterij finis huius est, ut Mercurius Philosophicus sit in sphaera caelica positus". /Kraj celog ovog remek-dela sastoji se u tome da se filosofski Merkur stavi u nebesku kuglu/ (l.c., p. 499). **Trevisanus** označava vas kao "rotundum cubile" (okrugli bračni krevet). *De alchemia liber* u: *Theatr. chem.,* 1602, I, p. 790.)

[58]*De transmutatione metallorum,* u: *Theatr. chem.,* (1602) I, 574.

[59]*Theatr. chem.* (1613) IV, p. 691.

[60]"Nec alius est in toto mundo quarendus" /I u celom svetu nema šta drugo da se traži/ (l.c., p. 789). Pelikan je posuda za destilaciju kod koje destilat ne teče napred, već se vraća u trbuh retorte. Time se predočava proces osvešćivanja i reaplikacije svesnih uvida na nesvesno. "Pristinam vitae incolumitatem/ morti iam proximis/ restituit" /"Onome koji je blizak smrti on vraća neokrnjenost ranijeg života", kaže autor o pelikanu koji, kao što se zna, predstavlja alegoriju Hrista (l.c.).

[61]Up. *Psychologie und Alchemie* (pasus 177).

[62]"Okultni magijski broj sedam" /l.c., p. 790/. On, naime, dodaje dva u gornjem prikazu izostavljena slova, F i G koji predstavljaju gornje i donje.

[63]/*Practica in artem alchemicam* u: /*Art. Aurif.* I, p. 324.

[64]/*Liber de alcemiae difficultatibus* u: /*Thaetr. chem.* (1602) I, p. 199.

[65]Up. sa tim *Psychologie und Alchemie* /pasus 338/.

[67]"Naš instiniti, tajni sud, kao i filozofski vrt, u kome naše Sunce izlazi i podiže se." *(Metallorum metamorphosis* u: *Mus. herm.,* p. 770).

[68]/Daj da se napravi sud na način jednog heruvima, koji je slika Božija, i ima šest krila, kao šestoro ruku koje privija: iznad

toga jednu okruglu glavu... I sipaj u ovaj sud pomenutu vatrenu vodu./ *La Vertu et la propriété de la quinte essence,* p. 26.

[69]"... quia (vas) est unam in quo sunt tria, scilicet aqua, aer et ignis: quae sunt tria alembica vitrea, in quibus genitus philosophorum generatur. propter quod nominaverunt Tincturam, sanguinem, et ovum." *(Art. aurif.* I, p. 203).

[70]Vidi sliku u: *Paracelsus als geistige Erscheinung.*

[71]Klase venčanja i stanovanje.

[72]*Psychologie der Übertragung* /pasus 433 i dalje/.

[73]Up. sa tim moje izlaganje l.c. /pasus 438/.

[74]Up. kauzistički prikaz u: *Psychologie und Alchemie* /II,: "Simboli snova u procesu individuacije"/. Ređe se pojavljuju i trijadski simboli.

[75]Gnostički kvaternio je, naravno, vremenski mlađi nego Horusovo četvorstvo, ali psihološki stariji, s obzirom da ženski elemenat opet dobija svoja prava nasuprot patrijarhalnom Horusovom kvaterniju.

[76]Kao na primer Eskulapova i Agatodaimonova zmija.

[77]**Schärf,** *Die Gestalt des Satans im Alten Testament,* p. 151 i dalje.

[78]"Blagosloveno zeleno". Tekst glasi: "O benedicta viriditas, quae cunctas res generas: unde noscas quod nullum vegetabile, atque fructus nullus apparet germinando, quin sit ibi viridis color. Similiter scias, quod huius rei generatio viridis est, quare Philosophi germen ipssum appellaverunt". /O blagosloveno zeleno ti koje stvaraš sve stvari: iz toga ćeš prepoznati da nijedna biljka i nijedan plod u klici ne nastaje drugačije do u zelenoj boji. Isto tako treba da znaš da je nastajanje ovih stvari zeleno, zbog čega su ga filosofi nazvali klicom." /*(Ros. phil.* u: *Art. aurif.* II, p. 220).

[79].Up. Ostanesov citat kod **Zosima (Berthelot** *Alch. grecs,* III, VI, 5 pp. 121-130).

[80]**Deussen,** *Sechzig Upanishad's des Veda,* Index s.v.

[81]Ovde bi se mogla videti naznaka rotacije kao principa materija.

[82]Prema jednom izveštaju Damdad-Nask *(Reitzenstein-Schaeder, Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland,* p. 18). Gayomard je pračovek u teozofijskoj formi zaratustričkog sistema. Yima je nasuprot tome pračovek stare asirske legende. Njegovo ime je Yimô kshaêtô = blistavi Yima. Prema Minokhiredu metali su stvoreni od njegovog tela. **(Kohut,** *Die talmudisch-midraschische Adamssage,* pp. 68 i 70). Prema *Velikoj Bundahišni* Gayomardovo telo sa sastojalo od metala. **(Chistensen,** *Les Types du premier Homme et du premier roi dans l'histoire légendaire des Iraniens,* p. 201).

[83]/*Timaios,* 8, p. 52/.

[84]Čovek ne raspolaže onom širinom svesti koja bi bila potrebna za realizaciju stvarnih suprotnosti u ljudskoj prirodi. Njihova napetost ostaje zato najvećim delom nesvesna, ali može da se pojavi u snovima. Zmija po tradiciji označava ranjivo mesto u čoveku: ona personifikuje njegovu Senku, to jest njegovu slabost i nesvesno. U ovom poslednjem se, naime, krije najveća opasnost, a to je podložnost sugestijama. Delovanje sugestije počiva na pokretanju jedne nesvesne dinamike. Ukoliko je ona više nesvesna, utoliko je delotvornija. Zato sa sve većim rascepom svesti od nesvesnog raste opasnost psihičke infekcije i time masovne psihoze. Gubitkom simboličkih ideja porušeni su mostovi prema nesvesnom. Tada više nijedan instinkt ne pruža zaštitu od nezdravih ideja i šupljih parola. Razum bez tradicije i bez instinktivne podloge nije zaštićen ni od kakvog apsurda.

[85]"Ti koji podražavaš delo prirode moraš tražiti četiri kruga koja iznutra pokreće laka vatra. Najniži se odnosi na Vulcanusa, dok drugi predočava Mercuriusa; treći predstavlja Lunu; tvoj četvrti Apollo razume se i kao vatra prirode. Neka taj lanac vodi tvoje ruke dok delaš." (Emblema XVII, p. 49).

[86]/l.c., p. 50/.

[87]/l.c./

[88]**Vigenerus** daje sledeći komentar: "Quadruplex autem ignis constituitur, quorum primus est mundi intelligibilis, qui totus lumen est, alter caelestis qui de calore et lumine participat: tertius elementaris inferior luminis caloris et ardoris: quartus est Infernalis intelligibilis oppositus, ardoris et incendii absque ullo lumine". /Vatra je četvorostruko sazdana. Prvo, od sveta, to je razumljivo, to je sve svetlost; drugo je nebesko, učestvuje u toploti i svetlosti; treće, elementarno, ima manje svetlosti, vreline i jare; četvrto, podzemno, suprotstavljeno je razumljivom, ono ima jaru i vrelinu, ali je bez ikakve svetlosti/ *(De Igne et sale* u: *Theatr. chem.,* 1661, VI, p. 39).

[89]"Inest cuique rei" /U svakoj je stvari/.

[90]"Calor cinerum et balneorum" /Vrelina pepela i kupatila/.

[91]"Excruciat corpora, est draco" /Muči telo, to je zmaj/.

[92]Najstariji izvor je, koliko se zna, Heraklit.

[93]*Turba* (izd. **Ruska),** Sermo XLIII, p. 149, 30 i dalje: "Sumpori su duše koje su bile skrivene u četiri tela (elementa)".

[94]**G. E. Stahl** (1660-1734) je pretpostavljao da sva tela koja gore (tj. koja oksidišu) sadrže jednu vatrenu materiju. Pretpostavljalo se da je ona bez težine, ili da čak poseduje negativnu težinu. Videti **H. E. Fierz-David,** *Die Entwichlungsgeschichte der Chemie,* p. 148 i dalje.

[95]Psihološki je, međutim, primitivna teorija o mani mnogo starija. Ali, reč je o naučnim pojmovima. U jednačini sulfur = anima sadržan je još deo iskonske teorije o mani. Karakteristično je da se ranije mana pogrešno shvatala kao **animistička.**

[96]Vatra kao duhovna, drugi elementi kao materijalni; Zemlja kao nepokretna, drugi kao pokretni.

[97]**J. Böhme** naziva "vatru večite prirode" "četvrtim likom". (Rabula principiorum, 41 u: *De signatura rerum,* p. 279).

[98]Nedovoljno objašnjeno učenje **Sabelliusa** (početak 2. veka) o pred-svetskom Monasu, tom "ćutljivom nedelotvornom bogu" i njegove tri Prosope (načini pojavljivanja) ostavlja mogućnost za kvaternarično shvatanje. Tako **Joachim von Flores** prebacuje **Petrusu Lombardusu** "Quod in suis dixit Sententiis, quoniam quaedam summa res est Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus et illa non est generans, neque genita, neque procedens: unde asserit, quod illae non tam Trinitatem, quam quaternitatem astruebat in Deo, videlicet tres personas, et illam communen essentiam quasi qurtam..." /Da je u svojim sentencijama rekao da postoji jedno najviše biće, Otac, Sin i Sveti Duh, i da ono niti stvara, niti je stvoreno, niti proizilazi; pri čemu on /Joahim/ dodaje da onaj nije pripisivao Bogu trojstvo koliko četvorstvo, naime, tri ličnosti je ono zajedničko biće gotovo kao četvrto.../ (Concilii Lateransis IV. a. 1215. decreta u: **Denzinger,** *Enchyridion Symbolorum et definitionum,* p. 121). Ukazujem ovde na psihološka razmišljanja koja sam iznosio u svojim istraživanjima o trojstvu. *(Versuch zu einer psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas).*

[99]Up. *Der Geist Mercurius.*

[100]Relativno diferencirane funkcije i jedna nadiferencirana, "manje vredna" funkcija. (Videti *Psychologische Typen* i dijagrame u: **Jolande Jacobi,** *Die Psychologie C. G. Jungs.)*

[101]*Zur Empirie des Individuationsprozesses,* slika 2.

[102]l.c., slika 4 i tekst uz nju.

[103]Ciriška centralna biblioteka, zbirka grafika Vx 606. Videti tablu II.

[104]*Realencyclopaedie für protestantische Theologie* IV, p. 173, s.v.

[105]*Harnack, Lehrbuch der Dogmengeschichte* I, p. 334.

[106]Pozivam se na rekonstrukciju **Uhlhorna** *(Realencyclopaedie,* l.c.).

[107]Da bi se izbegli nesporazumi želim da naglasim da se raj ovde ne pojavljuje u prenesenom značenju kao "buduće nebo" ili kao boravište blaženih, već kao zemaljski vrt Eden.

[108]Prema gore više puta spomenutom phylokrinesisu.

[109]S izuzetkom vremensko-prostornog kontinuuma u modernoj fizici.

[110]/*Synchronizität als ein Prinzip akausale Zusammenhänge*/.

[111]/*Physik und Phylosophie* p. 220: "Događaj bez razloga"; takođe p. 253./

[112]Neposredni razlog jeste čitanje našeg pisma na desnu stranu. Na desnoj strani vlada takoreći svesni razum. Desno je pravo, pravedno, pravilno. Levo je naprotiv strana srca, emocionalno, tamo gde deluje nesvesno.

[113]*Zur Empirie des Individuationsprozesses* i *Über Mandalasymbolik*, slike 20, 41, 59 i 60.

[114]*Psychologie und Alchemie* /pasus 189 i 209./ Reč je o četiri regimina i dispositiones.

[115]"Rastvori i učvrsti".

[116]/*Also sprach Zarathustra*, p. 382 i dalje/

[117]**Gamow,** *Atomic Energy in Cosmic and Human Life*, p. 72.

[118]Anonimni haranijski traktat naslovljen *Liber Platonis quartorum* u: *Theatr. chem.* (1622) V, p. 114 i dalje. Verovatno je u 12. veku preveden sa arapskog. Up. *Psychologie und Alchemie*, pasus 366 i dalje/.

[119]**Fludd,** *De animae intellectualis scientia sev geomantia* 16/ pp. 35 i dalje/.

[120]*Aritmologia, sive De abditis numerorum mysteriis* p. 260 i dalje. Za ovo ukazivanje zavaljujem se g-đici Dr. M. - L. von Franz.

[121]l.c., p. 266.

[122]Potvrde za ovo nalaze se u: *Psychologie und Alchemie*, passim.

[123]*De curculo physico quadrato*, p. 16.

[124]l.c., p. 17.

[125]"Ona zlatna kuća, dva puta podeljeni krug, četvorougaona falanga, zid, bedem, četvorostruki borbeni poredak" p. 19) /pojmovi u tekstu nisu povezani/.

[126]**Wilhelm und Jung,** *Das Geheimnis der Goldenen Blüte*, p.111.

[127]**Berthelot, Alch. grecs,** II, 44 /pp. 96-105/.

[128]/*Physica genesis* u: /*Theatr. chem.* (1602) I, pp. 391 i 425.

[129]*La Vertu et la propriété de la quinte essence*, p. 26.

XV

ZAVRŠNA REČ

[1].U švajcarskoj književnosti ističe se **Spittelerov** *Imago*.

[2]**Hurwitz,** *Archetypische Motive in der chassidischen Mystik*, Kp. VI.

[3]Ovom temom bavi se opširna oksfordska disertacija **Amy I, Allenby-a,** *A Psychological Study of the Origins of Monotheism*.

”Možemo reći da su veliki deo materijala u ovoj knjizi, kao i brojni zaključci - fascinantni. Ova knjiga predstavlja zaleđe modernog misticizma i mnogo toga što će čitalac bilo koje duhovne orijentacije smatrati prosvetljenjem”.

PSYCHIATRIC QUARTERLY

”U ’Aion’-u Jung je uzeo za svoj predmet proučavanja arhetip Boga (Sopstva), i pokazao kako se on progresivno otkrivao tokom hrišćanskog eona... Jungov ’Aion’ je postavio temelje čitavom novom prostoru ljudskog znanja, naučnoj disciplini koju možemo nazvati ’arhetipskom psihologijom’. Ona se zasniva na aplikacijama uvida dubinske psihologije u podatke kulturne istorije. Istorijski proces sada može biti viđen kao samoispitivanje arhetipova kolektivnog nesvesnog i razvitka u vremenu i prostoru kroz postupke i fantazije čovečanstva”.

Edvard F. Edinger

”AION, prvobitno objavljen u Nemačkoj 1951. godine, jedno je od glavnih dela Jungovih poznih godina. Središna tema ove knjige je simbolična reprezentacija psihičke celovitosti preko koncepta Sopstva, čiji je tradicionalni istorijski ekvivalent - figura Hrista, Jung demonstrira svoje teze putem istraživanja Allegoria Christi, posebno simbola ribe, ali isto tako i na osnovu istraživanja gnostičkog i alhemijskog simbolizma, koji on tretira kao fenomen kulturne asimilacije. Prva četiri poglavlja, o Egu, Senci, Animi i Animusu, pružaju vredan rezime ovih ključnih koncepata u Jungovom psihološkom sistemu”.

”AION sadrži neke od Jungovih najnaprednijih razmišljanja o integrativnom principu psihe, i o odnosu materije prema simboličkom procesu kolektivnog nesvesnog. To je tle koje je veoma teško za istraživanje, ali oni koji se upuste na ovo putovanje utvrdiće da su se njihovi horizonti začuđujuće proširili”.

PSYCHOSOMATIC MEDCINE

”Bio sam uvek veliki čitalac Junga, koga čitam isto tako kao što bih mogao čitati, recimo, Plinija ili Frejzerovu ”Zlatnu granu”. Čitao sam njegove tekstove kao neku vrstu mitologije, ili neku vrstu muzejskih spisa, ili enciklopedije neobičnih nauka”.

Horhe Luis Borhes